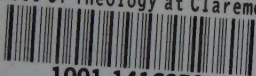

School of Theology at Claremont

1001 1416250

Min faders testamente

av

D. Nyvall

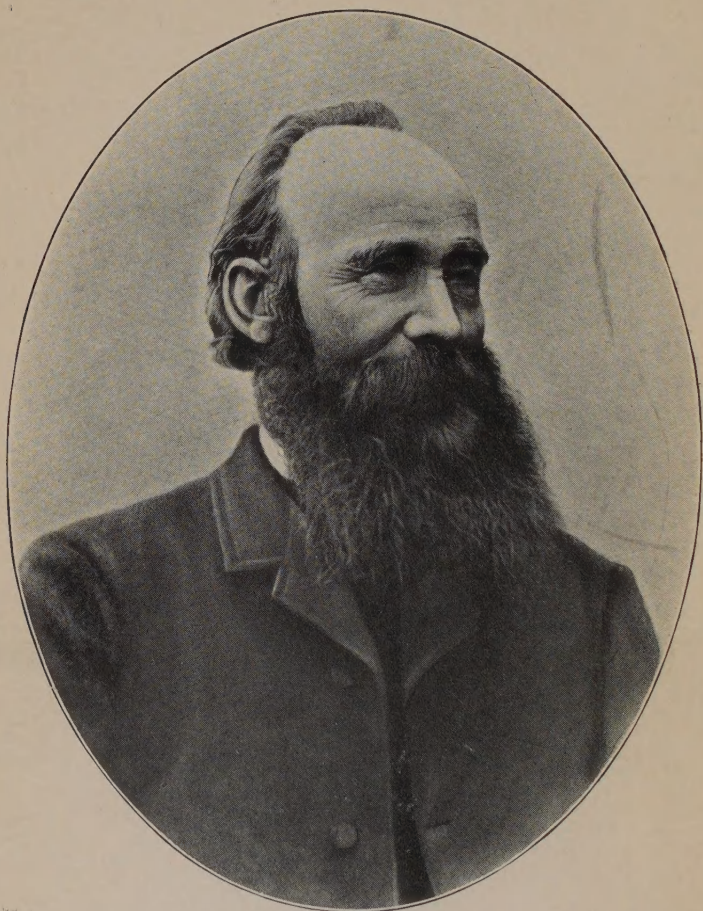

The Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT

WEST FOOTHILL AT COLLEGE AVENUE
CLAREMONT, CALIFORNIA

Leland Carlson

1925

Karl Johan Nyvall

Copyright
by
D. NYVALL,
Chicago, Ill., 1924

BX
8080
N9
N9

MIN FADERS TESTAMENTE

En levnadsteckning av predikanten
och frikyrkomannen

Karl Johan Nyvall

från hans "minnen" och dagböcker, skriven
och utgiven, på faderns uppdrag,

av sonen

DAVID NYVALL

D. Nyvall

Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

ETT FÖRORD.

SÅ långt jag minnes tillbaka, var det min faders mening att jag skulle skriva hans levnadsteckning. Jag var bara en liten pys, då han visade mig sina dagböcker och sade till mig, att dem skulle jag få, då han var död. Jag tänkte ju ganska litet på saken den tiden, men jag vande mig vid tanken. Och mina syskon vande sig att tänka det samma. När därför den stora olyckan timade, att far lemnade oss, så var det alldeles självskrivet, att hans dagböcker och andra efterlemnade papper av något värde för en minnesteckning sändes till mig. Det var således ingen överraskning, då dessa dagböcker kommo mig tillhanda och då jag i dem fann i fars egen handstil den testamentariska förordningen att "dessa dagböcker och anteckningar översändas till min son David och få icke läsas av någon annan".

Redan i denna bokstavliga mening äro således dessa minnen "min faders testamente". De äro testamenterade till mig. Men de äro ett testamente icke bara till mig. De äro en föregångstids vittnesbörd för släkten, som komma, för min samtid och eftervärld. Dessa minnen utgöra ett icke litet kapitel i den svenska frikyrklighetens historia. Min fader var född i förra hälften av förra århundradet och hans egen omedelbara verksamhetstid omfattar ett halft sekel, femtio år av en brytningstid och nybildningstid med alla dess heta frågor och djärva, om ej alltid så klara svar. Men rötterna till hans omedelbara insats i verksamheten sträcka sig tillbaka ännu ett par generationer. Min farmor

var en profetissa, som i en tid av mörker och natt pekade mot morgongryningen till en ny och bättre dag. Och hennes fader var en av dessa fromma, väntande själar, som i sitt stilla liv bära ett stumt men mäktigt vittnesbörd mot sin samtid för en ny tid. Min fader nämner honom i sina dagböcker med mycken rörelse. Även min farmors bror, som överlevde min fader, var ett vittne från ett gånget sekel. Han framstår i mitt minne såsom en vördnadsvärd åldring redan första gången jag såg honom. Hans buskiga ögonbryn skrämde mig först, men under dem log en blick så munter och hjärtagod. Och sedan jag en dag upptäckte den, skrämde hans ögonbryn mig icke längre. Jag har ofta tänkt, att han var typisk för sin tids fromhet, litet svår att upptäcka, men härligt värd mödan. I samma riktning växte min bekantskap med min fader, från en barnatid av fruktan och räddhåga till en mognare bekantskap av förtroligt kamratskap, illustrerande Johannes' ord: "Fullkomlig kärlek utdriver räddhåga".

På detta vis omfattar emellertid denna minnesteckning en tidrymd av åtminstone ett århundrade eller vid pass fyra generationer. Och ehuru det vore ett obetydligt blad i mänsklighetens historia, så är det ett stort och omfattande kapitel i en släkthistoria. Och för den enskilde är det fornhistoria. Det är med historien som det är med kartan. Båda kunna utgivas i stor skala och i liten skala. Och ju större skalan är, desto mindre rymmer den, men desto större utrymme beredes det lilla, som får rum. Man kan rita en socken större än en världsdel. Och en sockenkarta är i alla fall för sockenborna den intressantaste av alla kartor. Ja, det måste erkännas, att världskartan såsom sådan erbjuder litet av intresse utom det rent vetenskapliga för någon människa. Det egentligen intressanta i all historia är fäst vid en detalj. Och varje historisk detalj är en person. För den stora allmänheten, till vilken vi ju alla höra, är all rolig historia bygdekrönikor och släktrunor. Individerna är aldrig utom synhåll. Rymm inom samma ram hela mänskligheten, och så gott som alla detal-

jer försvinna. Det personliga intresset viker för det vetenskapliga.

Detta har sin tillämpning på denna minnesteckning. Vilken plats har den på världskartan? Av vilken betydelse är den för kyrkans utveckling i det stora hela? Är den av så pass betydelse, att den förtjänar en rad eller två i kyrkohistorien? Sådana frågor voro förstås helt och hållet främmande för vår minnestecknings hjältar. För dem gällde samvetet och ögonblicket, alldeles som det är eller borde vara för oss i vårt närvarande beting. De levde sitt eget omedelbara liv, i vilket varje intresse var lika omedelbart ögonblickets som pulsslagen och andedräkten. Den stora frågan för dem var denna: "Vad skall jag göra för att bli salig?" De frågade varken: "Var äro vi?" eller: "Vart komma vi?" Det vill säga, de frågade icke dessa frågor i den kollektiva mening, i vilken dessa frågor senare blivit framställda. Det tager en icke liten kyrklig uppfostran att framställa dessa frågor såsom samfundsfrågor. När dessa frågor komma på dagordningen, har det blivit viktigt, kanske viktigare än allt annat, "huru andra se oss". Det är lärorikt och icke utan sitt vemod att iakttaga, när i stället för det ursprungliga, naiva barnaspråket, samvetsspråket, som har sitt joller enbart inför Gud, kommer det ofta bekymmersamt självmedvetna samfundstalet. Vi hava då placerat oss på en större karta. Och priset, som vi måste betala för den ambitionen, är att vi strax kartläggas i liten skala. Samfundets historia är skriven med fin stil. Allt är stort i individens liv.

Och likväl äro dessa frågor oundvikliga. De komma i sin tid lika säkert som vi leva och växa och tänka. Barnen äro sina föräldrars domare, likavisst som barnet är mannens fader. Och det med samma naturnödvändighet, med vilken nästa vår bekostas av denna höst, vilken har burit skördar åt den föregående våren. I varje höst äro två vårar intresserade. Utsädet är icke rikare än skörden. Och skörden är skral, om den helt och hållet går åt till utsäde. Den skall ju dessutom giva något att leva av. Våra fäders

arv till oss är icke vad de själva levde av utan ett överskott av exempel och hopp. Och vi göra väl uti att besinna, att det är på samma sätt med oss och det arv, som vi väntas giva våra barn. Det är samfundslivets stora våda, att i dess ekonomi det är säkrare sörjt för sådden än för det dagliga brödet.

Jag bekänner villigt, att jag går till detta värv såsom till ett heligt och stort uppdrag. Jag kan icke läsa de nötta minnesbladen av min faders dagböcker och hundratals brev utan djup rörelse. Tårarna vilja stiga mig i ögonen. Och jag lär icke kunna undkomma det felet, om det är ett fel, att på varje rad och i varje ord påminnas om att det är min fader minnesteckningen gäller.

Det första mycket ofullständiga försöket att teckna fars minne verkställde jag kort efter hans död uti en serie tidningsartiklar i Veckobladet under rubriken: "Min faders testamente". Det var redan då min föresats att fullständiga dessa anteckningar och utgiva dem i bokform, så fort som det skulle bliva mig möjligt. Under tiden växte såväl bokens titel som uppdragets anspråk, tills "Min faders testamente" på något vis kom att betyda för mig hela det gångna halvseklets frikyrklighet i Sverige och i Amerika, med dess många ännu olösta frågor. Och jag begynte skrämmas för uppiften och bida tiden med dess svar på åtminstone några av de många spørsmål, som ett frikyrkoprogram uppväckt hos mig själv.

Det var emellertid icke den värsta svårigheten. Vid en grundligare läsning av fars dagböcker och anteckningar, som omfatta närmare fyratio år av de mest intensiva erfarenheter, mötte mig överraskande och överväldigande svårigheter av annan art, svårigheterna att från det rika materialet välja utan att göra våld på innehållet och stympa den karaktär, som det anförtrotts mig att giva gestalt och röst. Jag kunde utan att bliva min uppgift otrogen undertrycka mina egna omdömen och tolkningar och akta mig för att lägga något till den bild, som far själv tecknat, men vilken rättighet hade jag att undertrycka och utplåna

drag, som verkade överraskande på mig och kunde bliva anstötliga för andra? Fars sanningsspråk i dessa anteckningar är hänsynslöst mot vem han än vänder det. Han lägger sig själv och andra under ett gissel, som blodas. I vilken mån kräver troheten att det sanningsspråk, som far talar, återgives lika hänsynslöst som det talades, på hans eget ansvar? I vilken mån kräver troheten, att detta språk, talat inför Gud, får sin vederbörliga stämning av hänsyn till vad som kan bäst gagna? Inrymmer min uppgift rätten och plikten att redigera? Frågan har mer än en gång gjort mig hart när förtvivlad och hopplös om att kunna finna ett svar. I synnerhet gäller detta fars hemintressen. De kunde ju å ena sidan saklöst förbigås i teckningen av en offentlighetens man i hans offentliga kall. Men det är icke så lätt att undertrycka en vulkan. Det är icke så lätt att förbigå vad som i fars egna anteckningar är det högljuddaste och ropar på uppmärksamhet. Det vore såsom att undertrycka själva melodien i musiken. Vad det kostat mig att skriva och omskriva detta kapitel (det tjugutredje), skall lyckligtvis ingen ana. Huru jag löst uppgiften, blir läsarens sak att se och bedöma. Låt honom bara icke tro, att det skett i tanklöshet och utan överläggning. Hade det icke varit för svårigheter av detta slag, hade skulden icke blivit tjugu år gammal, innan den nu äntligen betalas.

Detta dröjsmål har möjligen skadat boken så till vida att det minskat dess läskrets av fars ännu levande personliga vänner, vilka ju i första hand äro intresserade i boken såsom en levnadsteckning. Det är långt ifrån likgiltigt för mig, och jag skulle djupt förebrå mig dröjsmålet, om jag rådde för det. Som det nu är, tillåter jag mig hoppas att boken genom dröjsmålet vunnit i sakintrasse vad den kanske förlorat i personintresse. För läsare, för vilka sådant är av intresse, vill jag nämna, att min far alltid skrev sitt första namn med C, icke med K. Alla, som äro förtrogna med hans brev, veta det. Och jag började detta arbete med att skriva det på samma vis. Men under arbetets fortgång

har jag kommit till den övertygelsen att jag icke i detta avseende bör skatta åt vad som nu är fornt och arkaiskt i språket utan använda K, utom i sådana fall, då texten direkt kopierar hans signatur, om sådant någon gång skulle förekomma. Och fars signatur, som alla veta, som kände honom, var C. J. Nyvall.

FÖRSTA KAPITLET.

Hembygden.*

Hembygd stämmer. — Gränsbor och dialekter. — Backeberga och Vall. — Forvägar och slagsmål. — Nävatag och famntag. — Patroner i förskinn. — Kyrkvägar till Vall. — En gård med två ansikten.

“Gossen är mannens fader” är ett sannt ordspråk, som också kan uttryckas så, att ingen växer ifrån sin barndom. Men då vi tänka på huru mycket omgivningen bidrager till vår barndomsvärld, så kunna vi också uttrycka samma sak sålunda, att ingen kan helt och hållet växa från sin hembygd. Jorden låder vid rötterna och ger åt druven en smak, som skvallrar om dess ursprungliga hem, var man än senare omplanterat den.

Slättbon förblir slättbo, bergsbon bergsbo genom många led. Hembygden ger åt myntet prägeln, som gör det gångbart inrikes och utrikes. Ingen trakt är så ödslig, ingen natur så kärv, att den ej blir ett paradiset, då vi se den i barndomsminnenas trollglas. Vår hembygd avspeglar oss och är avspeglad i oss. Och i denna dubbelspegel vinnes ett perspektiv, i vilken bilden av det, som ses, oåtskiljeligt sammanflyter med den, som ser.

Mitt öga betraktar dessa enkla, familjära föremål, såsom man betraktar en dräkt, som man länge burit. Vårt öra hör dessa familjära ljud, låt vara intet märk-

* Under rubriken *Hembygden* fullbordade jag, redan innan jag var färdig med *Min faders testamente*, ett manuskript, som jag ursprungligen avsåg som en första bok, tillhörande minnesteckningen, vilken sistnämnda jag då tänkte utgiva i tre volymer. Men då det ännu icke lyckats mig att i Sverige finna utgivare för *Hembygden*, har detta senare manuskript kommit att utgivas först. I Sverige kan ju ordningen bliva en annan, om båda böckerna utgivas där.

värdigare än klapptränas bultande vid älven, såsom man i ett främmande land hör sitt modersmål. Vi hava ett slags författarekärlek till dessa minnen. De äro på en gång våra föräldrar och våra barn. Vi höra dem till, och de höra till oss.

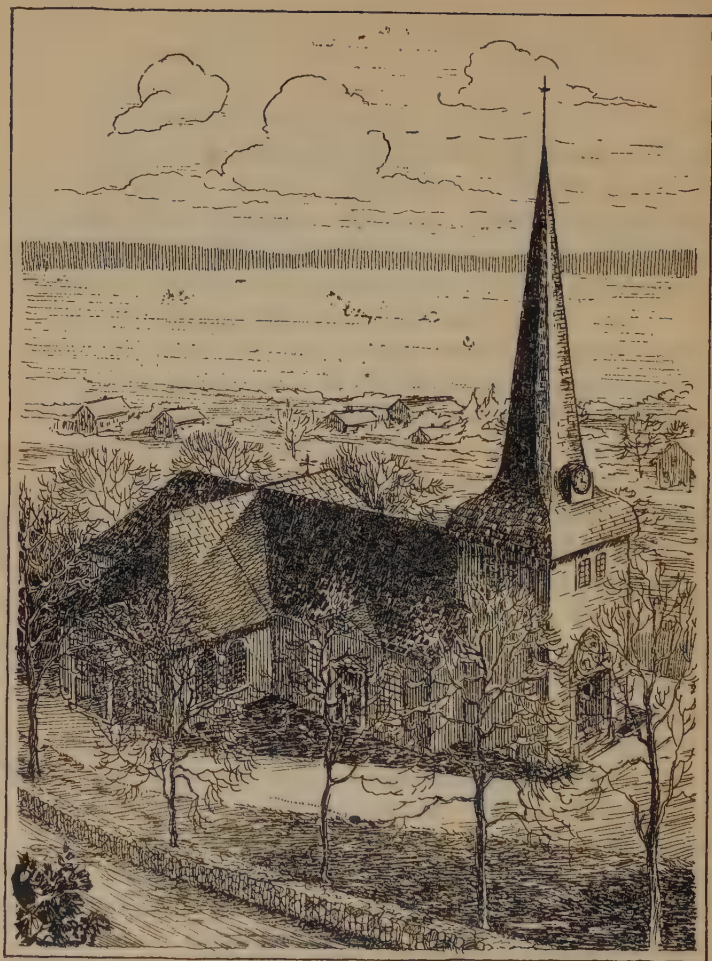
Karl Johan Nyvall var värmländing, en karlskoting. Värmländingen gör skäl för sitt namn. Han är syd-länding till lynnet, och det sammanhänger med att han är kolare och hyttarbetare till yrket. Det är icke så mycket solen, som han brännt sitt blod vid, som fast-mer milan och masugnen. Hans sommarrike är mitt i villande skogen i snö och köld. Hans varma härd är kolkojan och utslaget. Det är icke heller omöjligt att en droppe finskt blod ytterligare ökat temperaturen och påskyndat pulsen.

Karlskotingen är en värmländing med det eftertryck, som utmärker gränsbon. Hans socken ligger ju som en väldig knytnäve mot gränserna av tre landskap. Provinsens egenheter bliva högljuddast mot gränsen, där ju varje rike samlar sitt försvar och bygger sina fästningar. En gräns är emellertid icke bara ett hot och ett rå mellan grannar utan också en mötesplats. Där stämma de möte för att hålla var och en på sitt, så mycket eftertryckligare som det gäller ett utbyte. Man prisar icke bara det man ämnar behålla, utan också det man vill bli av med. Stämning är icke bara en utmaning, utan ett sätt att komma sams. Genom missljud till välljud. Genom gränsstrider till större samhällsenhet. På gränsen föres krig. Där slutes ock fred.

Att Karl Johan Nyvall så väl fyllde ett stort och ädelt livsvärv och därvid vann kärlek och aktning vitt och brett i två världsdelar eller tre, det berodde icke oväsentligt därpå att han var så helt och så självständigt sig själv. "Stark ström med egna vågor gå genom havet". Endast den sjunger rent i en kör, som håller tonen, sin egen ton, stadigt och utan tvekan. I alla tider hava män, som utövat stark dragningskraft på andra,

talat en dialekt. Jesus och hans apostlar voro galileer, alla utom en. Tungomålet röjde dem. Deras fiender lade märke därtill — det är svårt att förfalska en dialekt, — men så gjorde också änglarna. Det kära föremålet för denna minnesteckning var till utseende och sätt, till språk och stil som till sitt sinne en del av sin hembygd, en äkta karlskoging. Han var stolt däröver. Och därför älskades han och värderades vida utanför sockengränsen. Den, som i Sverige icke talar ett bygdemål, är en biltog man, hemlös och frejdlös. Det gäller till och med de bildade klasserna, det gäller den akademiska ungdomen, som fylkar sig i nationer. Men det gäller i synnerhet allmogen, till vilken min far med stor självkänsla räknade sig. Han var en, som hela sitt liv for på tredje klass av fritt val. Icke alltid för det att den var billigast, utan därför att han där kände sig mest hemmastadd. Han valde den av samma goda skäl, varför man väljer en dräkt, som passar en, och talar med förkärlek ett språk, som man förstår. Det är en frihetskänslighet och en bekvämlighetshänsyn, som utmärker starka och självständiga naturer, som hellre gå med stora skor än halta med små och som finna nog knaggligheter under skorna för att icke lägga sig till med dem i skorna.

Utgångspunkten för min berättelse, med andra ord hembygden i trängre mening, är Backeberga, våra förfäders hem möjligen så långt tillbaka som från slutet av femtonhundratalet, och Vall eller såsom det ursprungligen hette Älgåsen, som blev farmors och farfars hem, då de satte bo, år 1828. Den del av sockenkartan, som närmast intresserar oss i samband med dessa gårdar, är vad som inneslutes mellan Timsälven och Trösan i väster och Svartälven i öster, en trubbig triangel, med den avbrutna spetsen i söder, mot Möckeln, och med basen i norr. Från Bofors, nära triangelns spets, är det drygt en svensk mil till Granbergsdalshyttan vid triangelns bas.

Karlskoga kyrka.

För att göra oss hemmastadda i denna lilla värld, min fars barndomsvärld, är det bäst att följa landsvägarna, där sådana finnas. Den första landsvägen genom Karlskoga anlades såsom en förbindelse mellan Örebro och bergslagen och framför allt Kroppa år 1632.

De landsvägar, som nu särskilt intressera oss, kunna icke vara mycket yngre, eftersom de behövdes för körs-lor från och till Granbergsdalshyttan och hamrarna vid Bofors och Björkborn, vilka såsom vi veta voro anlagda före mitten av sextonhundratalet. Från Bofors till Granbergsdalshyttan löper en av dessa landsvägar utmed östra kanten av en skogbevuxen bergås, som norrut kal-las Älgåsen men söderut icke har något särskilt namn utan bär namnet av gårdarna, Bråten, Karåsen och så vidare, vilka ligga i backsluttningen till venster om oss, då vi fara norrut. På låglandet till höger ligga gårdar, vilkas namn icke äro mindre beskrivande, Bäckén, Ler-ängen och så vidare. Och ännu längre till höger brusar med starkt dån den mäktiga Svartälven. Det hela är ett stycke alpland i smått. Nu är visserligen en del av tavlans vildhet utplånad av järnvägen, som följer den gamla landsvägen. Men vid början av denna berättelse var naturens envælde mer påtagligt. Vid Karåsen är ett vägskäl, där en gren av landsvägen viker åt nordost till Skråmmen, varefter den följer Svartälvens strand till Kortfors, sedan den flutit samman med landsvägen från Granbergsdalshyttan. Vid Kortfors dela sig vä-garna igen, en gren löpande rakt i norr till Karlsdal, en annan mer i öster till Vikersvik och Nora.

Den västra gränsen för det område vi nu beskriva är också en landsväg, som från Karlskoga kyrka löper i nordvästlig riktning, förbi prostgården, Karls Åby, följande Timsälven till Trösans inlopp vid Timsbron, där vägen leder över Timsälven och sedan följer Trösans lopp, ehuru ett tämligen långt stycke från floden, ge-nom Gälleråsen och Källmo till Högåsbacken, där vi lemna den, eftersom vi icke just nu hava något ärende till Kärne, Kedåsen och Malmhöjden. I stället följa vi en annan landsväg, som från Bjurkärn leder rakt i öster till Granbergsdalshyttan.

Det var de stora forvägarna, innan järnvägen kom, socknens pulsådror. Där strömmade samfärdseln sär-

skilt i vintertider i ändlösa rader av foror av malm och kol till Granbergsdalshyttan, av järn till valsverken vid Bofors och Björkborn. Men även utomsocknes gick samfärdseln, till Vikersvik. Det var liv och rörelse på landsvägarna, men också slagsmål och vilda upptåg. Det rådde ej mycken kärlek mellan karlskogingar och nora-sockningar. Och då de möttes i stora skaror vid malmkörning eller kolkörning på landsvägen mellan Granbergsdalshyttan och Vikersvik, kom det ej sällan till blodiga sammandrabbningar. Att den segrande parten vräkte motpartens kolyrssar eller rotslädar i diket med deras last, säger sig självt. Ryktet vill veta, att segern i allmänhet var på karlskogingarnas sida, antingen de nu voro värre bärsärkar, vildare att slåss än sockenborna österut, eller det kom sig därav att de i regeln kommo i stora sällskap. Det var icke heller nog att deras bärsärkaraseri kom i svallning vid åsynen av grannsockningar att kämpa med. Skall man tro, vad allmänt berättas, gingo de ofta i fejd mot grindstolpar och gärdesgårdar, som de revo upp, där de foro fram. De voro kort sagt icke ovärdiga söner av vikingarna, mot vilkas raseri medeltidens kristna hade anledning att sjunga litanian i kyrkorna. Icke för roskull kallades de i grannsocknen "karlskogagapar".

Helt säkert rådde brännvinet för en stor del av tapperheten och vildheten. Och utbrotten voro dessutom, såsom ofta är fallet med laster och synder, avigsidan av starka och aktningsvärda karaktärsdrag. De voro färdiga att ge slag och tåla slag. De voro ett hårdat och levnadsfriskt släkte.

Om far deltog i dessa färder, har jag mig icke bekant, men gjorde han det, var han utan tvivel en ledare i leken. Dessa foror pågingo så sent, att jag minnes att min äldste bror någon gång var ute som körsven i den kalla vinternatten, och fars kusin, Karl Otto, mycket yngre än far och en lekkamrat till oss, var ofta med. Han var stark som en björn och vig som en katt

och var, så länge han ännu levde obekymrad om sin själ och andliga ting, en ledare för ungdomen i mannaprov och vilda upptåg. Något av vilden satt kvar hos honom även sedan han blivit omvänd, vilket de gamla kamraterna fingo erfara mycket till sin förvåning, då de ofredade honom och hans nya vänner och fingo stryk för möda. Det var i alla fall ett predikosätt, som de förstodo och på sitt sätt satte värde på.

Järnvägen har nu förvandlat allt. De gamla fororna gå ej mer. "Förtjänsterna taga slut", klagades det av den gamla stammen länge. Men vad den nya tiden med omild hand tog av några få, det gav den så mycket givmindare igen åt alla. Och den gamla översättningen av jultexten: "Du gör folket mycket, därmed gör du icke glädjen stor" har här som annorstädes fått giva vika för den nya och riktiga: "Du gör folket mycket och dess glädje stor". Den gamla tiden var i många avseenden en grov tid men en stark. Det var förvånande, huru gott det var om individer vida beryktade för jättekrafter. Och de gjorde vakttjänst icke bara vid sockengränsen utan inomsocknes i den kamp, som erbjöd sig i fiendskapen mellan bergsmännen från socknen norrut och smederna vid de stora bruken i södra delen av socknen. Det var i viss mening det gamla och det nya som där möttes och togo kragatag, innan någon försoning kunde ske. Det har alltid sedan hedenhös tider varit sed i nordén att man möttes i ett slagsmål, innan man möttes till fred och uppgörelse.

Främlingar måste den tiden pröva varandras värde genom att pröva varandras styrka och mod. Det var deras sätt att slå varandra i hand och hälsa varandra en god dag. Och vem vet, om icke seden att slå i hand och taga varandra i famn är en hälsning, som än i dag påminner om kraftigare nävatag och famntag? Såsom de enskildas hälsning ofta var ett slagsmål, så möttes hela härad och socknar och landskap, över allt

där det var en gräns, till en kraftmätning på gränsen. Så har Sverige så småningom blivit ett enda rike. Och så är den skandinaviska halvön på god väg att bli sams. Och vi kunde utsträcka liknelsen vidare och säga, att på den vägen en federation av mänskligheten någon gång torde komma till stånd. Gud give det funnes en bättre väg. "Till strids för freden" äro ju de bevingade orden av en svensk biskop. Och så mycken sanning ligger däri, att endast civiliserade kor äro kulliga.

På samma vis pågår och har pågått kampen mellan samhällsklasserna, mellan dessa, som i krafter och intressen representera det varande och det blivande. De mötas i en skräll, då de slå pannorna ihop. Och de sluta icke sällan med att i all broderlighet slå varandra i hand. Över allt är det samma historia. Det gamla och härdvunna utmanar det nya och utmanas av det nya. Den stolta och burgna om icke rika bergsmansstammen i Karlskoga hade sina rötter i norra delen av socknen. De växte allvarliga och raka som granarna. De bodde i stora gårdar, icke målade i glada färger, i gult och vitt och ljusrött, såsom herrgårdarna i södra delen av socknen eller bondgårdarna i Nora socken, utan i grått eller dunkelrött. De gingo i förskinn helgdag och vardag. Och under förskinn knäppte de upp till hakan sin bruna, tätt åtsittande skörtrock, knäppte den med hakar och hyskor, icke med knappar.

Men låt ingen misstaga denna enkelhet för anspråkslöshet. Låt ingen tro, att dessa allmogemän icke voro äresjuka. Det var ett släkte allmogen likt, men andrygt och självmedvetet. Och de krusade icke för patronen, än mindre för hans smeder. Det var icke utan att en och annan av dessa förskinsklädda bönder från bergslagerna spelade stormännens roll, då de kommo till Bofors och mötte Lagerhjälm. Det var före järnvägen. De voro penningedryga, liksom de voro på sitt vis ståndsdryga. Och de hade intet emot att förödmjuka en så fin herreman, när de hade ett tillfälle därtill; det var nu

liksom en principalsak för dem, även om de i grund och botten älskade honom. Industriens föregångsmän hade ibland mer ideer än guld.

Och liksom de imponerade på patronen med sin börs, som de kanske icke olik Fritjof den starke slogo mitt i pannan på kungen, så imponerade de på patronens smeder med sin kroppsstyrka. Det var en och annan av dessa bergsmän, som kunde lyfta fabulösa bördor av järn och själva lastade av och på sina rotslädar järnlaster med tio mans styrka och raskhet. Och det fanns andra, som kunde "stå rycken", oberoende av huru många som stormade an mot dem. Hade de bara ryggen fri, kastade de dem av sig såsom man kastar vantar, och sågo efter fler.

Det är möjligt att en del av dessa historier tillhöra äventyren. Men de äro i alla fall en bekännelse av själv-tillräcklighet, att icke säga överlägsenhet. Och de beskriva en brytning, som ingalunda är en saga blott, kampen mellan det gamla och det nya. Det stod mycket på spel i den kampen. Det var oändligt mycket att vinna och förlora. Det var en kamp mellan den gamla hyttan, i vilken bergsmännen hade sin hemmansdel och som gick till husbehov och livnärdes av skogarna och landsvägsfororna, och å andra sidan patronernas skapelser, de nya valsverken, som slukade kapital och byggde järnväg genom socknen, moderna vidunder, som aldrig kunde mättas utan med oemotståndlig kraft sögo till sig landets must från bergslagen och landsvägarna.

Vad skulle bönderna och bergsmännen göra med sina hästar, om de icke längre hade malm och kol att forsla? Och vad skulle landsvägarna vara till, sedan järnvägarna övertagit deras foror? Det var, som vi se, mycket som stod på spel i denna kamp mellan det gamla och det nya. Det var ett livskraftigt gammalt, och det vek endast tum för tum. Men det vek. Och då det nya seg-rat, befanns det, att segern för det nyas målsmän var

för dyr att yvas över. Men det befanns också, att det nya var bättre än det gamla, bättre för alla parterna.

Det skall gerna medgivas, att för industrien intet (om icke möjligen järnvägen) är outhärligare än landsvägar. Men för det finare, det rent mänskliga levernet, för kultur och religion äro byvägarna outhärligare och gångstigarna outhärligast. Det är därför i mer än en mening sannt, att där landsvägen tryter, där tager byvägen vid, och där byvägen tryter, där tager gångstigen vid. En sådan byväg, som har ett särskilt intresse för vår berättelse, är kyrkvägen från och till Backeberga och Vall. Den leder, såsom landsvägen vi nyss beskrivit, förbi socknens prostgård, men tager där till höger, över Timsälven, som brusar i ett vackert vattenfall, förbi Björkborns herregård och bruk och så rakt i norr genom djupa, mångenstädes nästan nattsvarta skogar, backe upp och backe ned, icke sällan på vägar som utgöras av nakna klipphällar, men också här och där något jämt stycke på sandig mark, där man kan låta Brunte trava ut några sekunder, tills man igen möter naturhinder.

Detta är emellertid icke en väg att åka utan att gå, om man vill riktigt njuta av färden. Till höger och vänster om den knaggliga körvägen locka genvägar eller krokvägar, mossklädda skogsstigar under de höga, tysta granarna, i doften av barr och linneor, som växa i ymnighet ur mossan vid granarnas fot. Jag drömmer mig ännu vandra där, såsom ofta som en liten parvel, då stegen voro dryga den långa vägen hem från kyrkan och tystnaden skräckingivande. Den enda tid på året, då det är rådligt att åka denna väg, är vintern, då föret är gott. Då är en kappkörning genom skogen, helst i månljus, en färd, oförgätlig i sin vilda, sin rent av trolska skönhet.

Denna nu beskrivna byväg är som sagt både Backebergas och Valls kyrkväg. Efter tre fjärdingsvägs färd äro vi vid ett vägskäl. Vill man till Backeberga, fort-

sätter man rakt i norr från vägskälet, uppför en stenig backe nästan till krönet av Älgåsen. Man har då till höger vad vi kalla gamla Backeberga, ett par gårdar i den vanliga bergsmansstilen, vilka jag bara dunkelt minnes. Nya Backeberga, som nybyggdes av fars morbror senare än Vall och är långt viktigare för berättelsen, ligger rakt fram liksom vid slutet av vägen, på andra sidan en dalgång, såsom ett grått fäste i ett stenröse. Bortom nya Backeberga fortsätter vägen upp och ned några lerbackar, tills den stöter tillsammans med vad vi kallat stora vägen från Bofors. Alltså ligger gamla Backeberga mellan dessa vägar, men nya Backeberga endast vid byvägen.

Skulle man åter till Vall, viker man vid vägskälet, just nedanför den steniga backen, i en rät vinkel åt väster. Det är icke utan att det är lockande att välja vallsvägen vid detta vägskäl. Dels avskräcker den steniga backen där rakt fram, dels tjusar den tysta, dunkla skogen till venster. Det är som om vi toge farväl av dagen, då vi fördjupa oss i dessa skuggor. Efter några minuter befinna vi oss på bottnen av en gammal mila, och skogen träder tillbaka i en rundel och bildar liksom väggarna av ett skogstempel, med en flik av himmelen däröver som tak. Vägen sluttar nu sakta och ihärdigt utför, och inom ännu några minuter befinna vi oss vid en grind, som stänger vägen till själva avgrunden, om vi skola tro första intrycket av vår syn. Vi befinna oss helt oförmodat vid kanten av Älgåsen och vid skogsbrynet och hava från denna plats en fri och härlig utsikt över Valls ägor, men ännu icke en skymt av Vall, med undantag av uthusen, den låga, grå ladugårdslängan och ändå längre ned brygghuset. Omedelbart vid våra fötter är ett stup, fyllt med klippor och stenar, och där utför störtar sig vägen i en sväng åt höger, och vi köra in på gårdsplanen och äro i Vall.

Vall var på ett förunderligt vis en gård med två sidor, en mörk och tung framsida, på vilken solen aldrig

sken, en glad och utsiktsfri baksida. Närmade man sig gården från väster, tog den sig särskilt på avstånd och i kvällsol ut som ett slott, som lyfte sitt krön mot skyn i jämhöjd med skogstopparna i bakgrunden. Det var något riktigt imponerande, något förnämt i denna vy, tyckte jag ofta som gosse, då jag från Ängen och Nyängen, där fars svågrar bodde, närmade mig gården. Så mycket mer dyster och nedtryckt var framsidan. Därtill bidrog icke litet gårdsplanen, som sluttade ned mot byggnaden och erbjöd något motigt både för blicken och foten, att icke tala om den tunga stegen, som var rest mot husets framsida och lutade sig mot taket, icke olikt en gammal trött jätte, som önskade pröva huru mycket huset tålde. Det var kort sagt något avigt och bakvänt med gården Vall och dess läge, påminnande om en skolpojke, som ställts i skamvrån med ansiktet vänt mot väggen.

ANDRA KAPITLET.

Lille Karl Johan (1829—1839).

Backebergas granar och källa. — Fars morfar. — Farmors ungdom och giftermål. — Karl Johans födelse. — Nybyggarearbete. — Den lille rymmer till morfar. — En sträng husmoder. — Fars skolgång. — I dåligt sällskap. — Skicklig i skälmstycken. — Herrens klappande. — Spökhistorier. — Präst och klockare.

Med detta kapitel börja fars "minnen", vilka jag icke sällan följer ordagrannt utan att alltid giva det tillkänna med citationstecken. Hemmanet Backeberga i Karlskoga av Värmland, skriver far i sina minnen, "ligger vid foten av en bergås, Älgåsen kallad, som vid tiden för denna berättelse var beklädd med den gröna, allvarsamma granen, en härlig bild av Guds ovanskliga rättfärdighet, lika oföränderlig i anfäktelsernas hetta som i otrons köld. Strax intill ligger en källa, som aldrig upphört att flöda av friskt vatten, också den en skön bild av Guds frälsande nåd, som alltid flödar för syndare".

I slutet av sjuttonhundratalet och början av adertonhundratalet bodde i Backeberga Nils Olsson, min fars morfar, och hans maka, Maria Ersdotter. De voro ett aktsamt folk och efter den tidens sätt fromma och gudfruktiga människor, som flitigt läste Guds ord. Deras barn voro sonen Anders, om vilken jag sedan skall hava mycket att berätta, och dottern Maria, min farmoder.

Maria Nilsdotter föddes i Backeberga den 11 april 1811 och växte upp i detta fridfulla hem en fager och livlig flicka, sina föräldrars ögonsten, allas älskling. Hon var yster och lekfull och deltog gärna i de danser

och övriga förlustelser, som samlade ortens ungdom till hennes hem och andra hem i socknen särskilt söndagar och högtidsdagar.

Det gick understundom ganska stormigt och vilt till vid dessa ungdomsgillen. Det var en rå tid. Lättsinnigt och grovt tal fördes, och man berusade sig icke sällan av starka drycker. I dessa glada lag var den fagra Maria en av de gladaste. Hon gjorde där bekantskap med en ung man, Jonas Jansson, bördig från Skinnerbo. Han beskrives såsom "en fattig men hurtig och glad gosse, vild i dansen och leken, driftig i allt vad han företog sig och begiven på starka drycker." Om hans släkt vet jag för övrigt ingenting mer än att han hade två systrar, som bodde i Stockholm och som min äldsta syster vid ett tillfälle fick hälsa på där. Hon beskriver dem som "två vackra och vänliga gamla damer, livliga och glada och finare än något hon dittills sett".

Det dröjde icke, förr än det blev kärlek mellan den vackra Maria och den hurtige Jonas från Skinnerbo. Den unga bergsmansdottern, van vid efterlåtenhet och mildhet i hemmet, lydde sitt hjärta obetingat och skänkte i ungdomlig obetänksamhet den fattige Jonas sin kärlek och sin hand till föräldrarnas stora sorg. De måste emellertid giva sitt bifall till äktenskapet, och de unga bosatte sig att börja med i fädernehemmet. Maria var endast aderton år gammal, då hon och Jonas Jansson firade sitt bröllop i Backeberga. Där föddes också äldste sonen, Karl Johan, den 29 december 1829. Två år efter bröllopet flyttade de emellertid till Vall, där en hemmansdel köptes åt de unga av föräldrarna. Denna hemmansdel utgjorde förut en del av Bofors ägor och var på alla sidor omgiven av dessa.

Vid flyttningen till Vall följde lille Karl Johan förstås med sina föräldrar. Men han vantrivdes så svårt och längtade så häftigt efter sin käre morfar, vid vilken han var på det innerligaste fästad, att han på mor-

faderns förböner fick flytta tillbaka till Backeberga en tid. Han fick således sin tidigaste uppfostran av sin morfar. Den gamle var en from man, som ofta talade med sin dotterson om Gud och lärde honom alla bönerna i katekesen och "ännu fler". Men i synnerhet lärde han honom att sjunga "psalmer och roliga visor". Och det dröjde icke, förr än "gossen kunde sjunga dem alla med kraftig stämma", till morfaderns stora förtjusning. Gossen var också begåvad med en livlig fantasi och hade lätt att lära både gott och ont. Redan vid fyra års ålder kunde han sjunga icke blott de psalmer och visor, som morfadern lärt honom, utan varjehanda slippriga och dåliga visor, som han lärde av en ofärdig gosse i grannstugan. Denne gosse, som gick på kryckor, var endast ett år äldre än Karl Johan, men icke desto mindre "en läromästare i allt som var ont."

Särskilt för sin vackra röst uppmärksammades Karl Johan av gamla och unga. I synnerhet var hans sång gärna hörd av den gamla husmodern i grannstugan, en mycket korpulent gumma, som skrattade åt gossens fula visor, så att hennes kropp skakade, och belönade den lille sångaren med många godbitar ur skafferiet. Lyckligtvis förstod gossen själv intet av visornas innehåll. Men så djupt fäste sig orden i hans minne, att han ännu på gamla dagar erinrade sig dem, ehuru han aldrig sjungit dem sedan sin tidiga barndom.

Morfadern torde hava varit allt för mild och undfalande mot den livlige, viljestarke gossen, så att hans egensinne och självsvåld fingo allt för ohejdat utveckla sig. Då det någon gång hände, att mormor fann det nödvändigt att bruka riset på ostyringen och gråten icke ville taga slut, sökte morfadern trösta honom, så gott han kunde, med att säga: "Var tyst som muren, så hör hon dig icke." Ville icke heller detta hjälpa, fick den lille följa med till skåpet, där morfar hade en glasburk, och i den fanns det russin och sviskon. Det gjorde slut på sorgen.

Den lille Karl Johan fick tidigt röna Guds faderliga omsorg. Vid flera tillfällen var han i ögonskenlig livsfara och blev underbart räddad. En morgon hände sig, att morfadern var ett stycke från hemmet i arbete och greps utan att veta av någon anledning därtill av en sådan ångest för gossens skull, att han måste lemna arbetet för att se, hur det var med honom. På hemvägen träffade han den femårige gossen i bara linnet, nedsjunken i en bäck, där vattnet redan stod honom till halsen. Den lille hade vaknat och sprungit ut för att leta upp sin käre morfar och så tumlat i bäcken. Denna underbara räddnig talade ofta den gamle med glädje om och ville däri se "ett tecken att Herren ämnade göra en stor man av den lille". Vad han mente med en stor man, är kanske icke så gott att säga. Troligtvis tänkte han, att gossen skulle komma att bli präst.

När Karl Johan var sex år gammal, fick han flytta till sina föräldrar i Vall och välkomnades då, utom av mor och far, av en broder, Jan Gustav, och en syster, Maja Lisa. Det hade varit allt annat än glada dagar för den yra, bortklemade bergsmansdottern den första tiden i Vall. Det var ett jättearbete, som väntade de nygifta där. Till deras beting hörde uppförandet av böningshuset, en timrad byggnad, två våningar, med fästuga, kök, vardagsrum och en sängkammare på första våningen och tre ännu så länge oinredda rum på övre våningen. Omkring byggnaden anlades en trädgård, omgiven av en stenmur, för vilken stenarna helt säkert hämtats från nyröjningen av åkrarna och fälten. Stenmuren drogs i rät linje med husets framsida, så att byggnaden låg helt i trädgården och delade denne liksom i tvänne halvor, en köksträdgård på norra sidan med rovor och rötter och morötter och potatis och spenat och lök samt längst bort en humlegård och på södra sidan en blomsterträdgård med rosbuskar och en sorts fågelliknande blå blommor, som kallades stormhattar, samt några äppleträd. En stenmur skilde också

trädgården från vägen och uthusen på södra sidan och från åkrarna och fälten på västra sidan. Uthusen utgjordes av en låg, grå ladugårdsbyggnad med hölada ett gott avstånd från gården och ett litet stycke nedanför en mindre byggnad, som var på en gång bryggghus, bykhus och drängstuga. Mellan dessa tvänne byggnader låg källan.

Något av detta arbete hade möjligen utförts av farfar redan innan de unga flyttade till sitt nya hem. Men mycket återstod att göra, sedan de flyttat dit. Framför allt gällde det röjningsarbetet och odlingsarbetet både på åkrarna och i trädgården. Och där var det farmor fick hjälpa till. Farfar var till yrket snickare och gjutare och hade i dessa arbeten goda inkomster, vilka mer än väl behövdes, eftersom på egendomen vilade en icke så obetydlig skuld. Han var därför sällan hemma. Och det blev i själva verket den unga husmodern som så gott som ensam fick bära omsorgen icke bara om barnens vård utan om gårdens skötsel. Hon fick således tidigt smaka livets bitterhet. På hennes unga skuldror lades bördor så tunga, att de väl tryckt till marken en svagare än hon var. Men hennes krafter växte under bördorna, och hon grep verket an med beslutsam ihärdighet. Hon icke blott uppfostrade sina barn och skötte huset, hon sådde också med egen hand säden på åkern vid sånings-tiden och grep till lien vid skördetiden, om ingen var tillstädes att hjälpa henne, utan att gruva sig för något. Icke sällan måste hon dessutom fara ut i bygden på längre eller kortare resor för att sälja farfars gjutgoods, då han icke kunde göra det själv. Hon var som klippt och skuren för affärer. Farfar var visserligen en driftig och skicklig yrkesman men långt ifrån lika skicklig som hon att med fördel sälja sina varor. Och som dessutom hans olyckliga begär till starka drycker tilltog med åren och han allt mer förföll i dryckenskapslasten, blev det allt oftare hon som måste ut på dessa handelsresor, och slutligen blev det nödvändigt.

Den unga Maria hade således under dessa erfarenheter från en tanklös flicka hastigt mognat till en allvarlig kvinna. Hon var av en sällsynt stark karaktär. Av barn och tjänare fordrade hon punktlig lydnad och olydnad straffades eftertryckligt och oundvikligt. De ostyriga pojarna fingo därför ofta smaka riset. Av egen erfaranhet hade deras moder lärt att frukta inflytelserna av ungdomens lekar och förlustelser. Och hon sökte nu avhålla sina barn från dem. Dock hände det någon gång, att hon lät beveka sig av andras föreställningar och böner, så att om de snällt lyssnat till predikan ur Ekmanssons postilla på söndagsförmiddagen, hon lät dem en stund på eftermiddagen vara med den övriga ungdomen. Det är klart, att Karl Johan såsom äldste sonen i synnerhet blev föremål för moderns stränga tillsyn. Och han bekänner själv, att han även i Vall i granngården fann läromästare och exempel, som vållade att han fick mången risbastu. Vid sin morfar var gossen fortfarande mycket fäst, och det roligaste han visste var att få hälsa på i Backeberga. Så hände det en gång strax efter hans hemkomst till Vall, att då farmor kom in till frukost efter sitt tidiga morgonarbete i ladugården eller åkern den lille Karl Johan var försvunnen. Han hade i bara nattskjortan sprungit genvägen över åsen till Backeberga, till stor munterhet för morfadern, som gick hem efter kläderna och lät honom stanna några dagar "att vänja sig av med".

Vid denna tid var, skriver far, farmor själv "främmande för evangelium såsom en kraft till frigörelse och nytt liv. Hon lärde sina barn att frukta synden för straffets skull. Men Jesu kärlek, denna över hjärtat segrande kraft, kände hon icke och kunde icke framhålla, varför också den livlige och läraktige pilten, van från morföräldrarnas hem vid stor frihet, snart tröttnade på de ständiga bannorna och sökte sig andra läromästare mer efter sitt sinne". I föräldrarnas frånfälle lärde han av ogudaktiga kamrater mer och mer det,

som var ont. Redan vid sex och sju års ålder var han enligt sin egen bekännelse "ganska skicklig i skälmstycken".

Han lemnades också just vid denna tid mer än nyttigt var utan föräldrarnas och i synnerhet moderns hälsosamma om än stränga uppsikt. Det var nu tiden för hans första skolgång, och han sändes i skola så långt från hemmet, att han måste stanna kvar på stället, där skolan hölls, även över natten. Skolan var, såsom vi förstå, ambulatorisk, det vill säga hölls än här, än där i socknen, där plats uppläts för den. Det var en tid med råa och barbariska seder och en otrolig ringaktning för blygsamhetens fordringar. Lättsinne i ord och handling räknades snarare som en dygd än som en last. Det ansågs mångenstädes, skriver far, "oklanderligt, att pigor och drängar sovo tillsammans, i all oskuld, såsom det hette". I denna atmosfär var Karl Johan, redan innan han uppnått sitt tionde år enligt sin egen bekännelse "genom tanklöst och dåligt umgänge mäktig av orena böjelser, vilkas natur han visserligen icke förstod, men vilka icke desto mindre skulle hava helt och hållet fördärvat den förhoppningsfulle gossen, om icke Herren kommit med sin räddande hand".

Herren klappade redan vid denna tid ofta på hans hjärta och verkade med sin ande på hans sinne, ej sällan genom drömmar, än om himmelens härlighet, än om helvetets fasor. En längre tid var han så gripen av förfäran för djävulen, att han icke kunde sova om nätterna. Dessa drömmar, i vilka han längre fram igenkände Herrens varningar och lockelser, tillskriver han samtidigt icke utan goda skäl intrycket på hans fantasi av de spökhistorier, som hans moder berättade och för övrigt "en förvänd uppfostran". Det lider intet tvivel, att bägge dessa förklaringar äro riktiga. Guds ande talar till människan på hennes eget tungomål. Och drömmar kunna vara ett gudomligt väckelsemedel utan att för-

lora sina naturliga och ofta lätt förklarliga förutsättningar i den mänskliga erfarenheten.

Vad den unge Karl Johan angår, var det tydligt nog att hans sinne och tankar vid denna tid vänts till heliga ting. Ofta förekom det i hans lekar, att han "byggde predikstolar och var präst". Såsom predikstol tjänade honom vid dylika tillfällen hans fars hyvelbänk med trappa av pallar och stolar. Dit steg han då upp och läste en predikan för sina syskon, som andäktigt hörde på. Därvid fick brodern, Jan Gustav, vara klockaren, som efter predikan i sin ordning steg upp och "gjorde kungörelserna".

TREDJE KAPITLET.

Mor och son omvändas (1839—1850).

Morfars död. — Karl Johan blir gjutare. — Han hör Fjellstedt. — Nya frestelser. — Konfirmationstiden. — Hans första nattvardsgång. — Nattäventyr. — Ambition. — En olyckshändelse. — En fromhet som blåste bort. — Pastor Erik Berggrens verksamhet. — Två väckta. — Fiendskap och förföljelse. — Farfars död. — Intrycket därav på Karl Johan. — En storm. — En novemberdag i skogen. — En fallen hjälte. — Ensam inför Gud. — Icke till döds. — Minne och tack.

Då Karl Johan var tio år gammal, dog morfadern. Det var gossens första sorg och väckte hos honom särskilt i hans ensamhet många allvarliga tankar på evigheten. Ofta bad han till Gud att få komma till himmelen och "träffa morfar". Snart nog utplånades dock dessa intryck av inflytelser av en annan art. Vid denna tid fick han nämligen följa sin far till hyttan för att hjälpa till och för att lära sin fars yrke. Första tiden längtade han hem, ehuru han alltid sökte dölja det. Och dock leddes han, så att han grät emellanåt. Det dröjde emellertid icke så länge, innan han var väl övad "i alla skälmstycken och synder som de andra pojkar".

Ännu ett mäktigt besök av Herren fick den unge Karl Johan, då han vid tretton års ålder fick följa med till kyrkan och höra Fjellstedt. Han grät nästan hela vägen hem från kyrkan, men som ingen kunde säga något till honom om den vän, som klappade på hans hjärta, så var också denna rörelse snart över. Mörkrets makt fick överhand, och allt tycktes ställa sig till dess tjänst. I synnerhet fördärvbringande var vid denna tid kamratskapet med en dräng, som "invigde honom i alla lätt-

sinnets hemligheter under den falska åskådningen, att synden är bara en oskyldig njutning, som förnekades honom bara därför att han var ett barn". Också hände det ofta, att han råkade bli åhörare, då fadern för sina dryckesbröder förtäljde sina pojkhistorier och äventyr. Och ehuru han höll sig som om han intet hört, föll dock detta tal i hans livliga fantasi "som gnistor i fnöske".

Året före sin konfirmationsundervisning fick han åter gå i skola en tid. Till dessa tvänne tillfällen inskränkte sig hela hans skolgång. Under denna sista skoltid vann tyvärr det onda "fullständigt herravälde". Han blev slö och ligkiltig och var icke längre den läraktige gossen han förr var, då han redan vid sex eller sju års ålder vid sin moders knä lärde sig att läsa rent och kunde sin katekes utantill, så att han fick beröm på husförhören. Denna förändring till det sämre visade sig vid konfirmationsundervisningen, då han, som förut var allmänt känd för gott förstånd och större lässkicklighet än de flesta av hans jämnåriga, var så trög och klen i sin läsning att han blev bland de sämsta. Detta sårade gruvligt hans högmod, och han kände harm och grämelse så mycket mer som han förut brukade få förhöra de bättre. Men någon vidare verkan hade ej denna förödmjukelse, utan det blev snart ett lustigt liv i sällskap med ostyriga pojkar.

Så kom tiden för hans första nattvardsgång, då modern mycket troget lärde honom vilka böner han skulle läsa. Vid tanken på dessa erfarenheter utbrister far i sina minnen: "Arma lärare, arma föräldrar, som skola hava namn av kristna och på detta förvända sätt föra de unga in i den olyckliga ställningen att de till råga på synd och elände också läras att skrymta". Karl Johan var nu konfirmerad och hade fått den falska föreställningen, att därmed kunde föräldrarna vara obekymrade, ty nu var han ansvarig för sig själv. Alltså ansåg han moderns och faderns föreställningar överflödiga. Visst kände han en viss fruktan i deras närvaro och vågade

icke öppet sätta deras myndighet i fråga. Men bakom deras rygg levde han efter sitt hjärtas lust och begagnade sig ofta av list och knep för att hålla dem i okunghet om sina äventyr. Han brukade således smyga sig ut om kvällarna, sedan de andra somnat, sadla hästen i stallet och rida ut på nattäventyr i bygden. Om modern då på morgonen fann hästen löddrig i spiltan och undrade, vad det var fatt, hittade han på att skylla det på "maran, som måtte hava ridit hästen". Ibland var dock modern för vaksam att på detta sätt överlistas. Det hände att han vid hemkomsten efter midnatt eller på morgonsidan, då han gav pigan det överenskomna tecknet att öppna köksdörren, fann sin moder vid dörren i stället för pigan. Då vankades det förebråelser och allvarliga förmaningar, som visserligen voro förödmjukande att höra på men verkade litet eller intet till förbättring.

Vid denna tid vaknade emellertid hos ynglingen en annan ambition. Visserligen heter det, att "den ene djävulen icke utdriver den andre", men det händer likväl, att den ena synden kommer liksom i fejd med den andra om husbondeväldet och att den ena åtminstone för tillfället viker för den andra. Så blev nu händelsen. Såsom redan nämnts, hade Karl Johan tidigt fått lära sin fars hantverk att gjuta vid hyttan. Högmöd och äregrighet äggade honom nu att vinna pris i yrket. Och därigenom avhölls han till en tid från kortspel och dryckenskap, laster som allmänt övades av hans kamrater. Han var dock fortfarande en levnadsglad yngling, som roade sig i dans och annan fåfänglighet, väl ansedd av gamla och unga som en rolig och bra ung man. På detta vis levde han lustigt några år. Men under tiden var han djupt olycklig och medveten om att det fattades honom frid med Gud. Och han visste väl att skulle han bli salig, måste det ske en omvändelse. Varje gång åskan gick, lovade han sin Gud sinnesändring. Likaså vid varje nattvardsgång, på vilken han förberedde sig

genom att dagen förut läsa Guds ord och vara allvarlig. Slutligen blev han dock så förhärdad, att han mindre noga iakttog denna beredelse att vara i stillhet och andakt dagen förut, ja, ansåg det bara för "dumheter". I sanning, "den förlorade sonen reste långt bort i främmande land och förlösade sitt arv".

"Fadern såg emellertid den förlorade, då han ännu var långt borta". En olyckshändelse, såsom man kallar det, inträffade. Den levnadsglade ynglingen brände sig illa i ena foten och måste i flera veckor ligga till sängs i svår sveda. Han var då sjutton år. Nu blev det god tid för allvarliga tankar. Hans syndiga liv ställdes honom under ögonen, och han lovade bot och sinnesändring. Guds ord lästes och Guds ande klappade igen allvarligt på ynglingens hjärta, så att han lovade att från denna stund tillhöra Herren. Men han kunde icke fatta salighetens väg, icke heller fanns det någon, som kunde förkunna evangelium för den nödställde. Därför stannade det i eget arbete. Och så snart som hälsan återkom, blev det samma liv som förut. Sedan han återkommit till hyttan, vidblev han visserligen en tid sitt beslut och valde sig en plats i maskinrummet, dit han vid lediga tillfällen gick för att bedja och läsa. Men som ingen av alla hans kamrater frågade efter Herren, "torkade det snart bort", Och Karl Johan var med i världen, en av de ivrigaste av dem "i lättsinne och nattlopp".

Ända dittills hade farmor, ehuru ärbar i sitt liv och allvarlig i sin barnauppföstran, levat så gott som obekymrad om sin själs frälsning. Men år 1846, samma år som ovan berättade erfarenhet i Karl Johans liv, kom en ung, troende prestman, Erik Berggren, till Karlskoga såsom adjunkt åt prosten Wahlund. Han var endast tjugufem år och stannade i Karlskoga endast fyra år, varefter han flyttade till Västergötland. Men han utsådde under denna korta tid frön, som buro rika frukter. Bland dem, som aktade på hans förkunnelse, voro

tvänne kvinnor. Farmor var den ena, och den andra var hennes väninna, Brita Jonsdotter i Björtorp, mor till den bekante gudsmannen O. Olsson, pastor och skolman inom Augustanasynoden i Amerika. Farmor kom snart till en djup övertygelse om "sina stora och många synder". Särskilt fann hon det förkrossande att hava "vilsefört sina barn". Längre kämpade hon och de övriga nyvagnade själarna under tvivel på sin frälsning. Under tiden väckte deras uppförande stor uppståndelse och även fiendskap i omgivningen. De vidunderligaste rykten spriddes om dem, och de höllos för att hava förlorat sitt förstånd.

Den unge prästmannen, som varit medlet till deras väckelse, hade själv föga insikt i evangeliets ljuvliga budskap och vågade icke lova dem Guds nåd utom på de strängaste villkor. Men lyckligtvis spridde han Luthers postilla, och genom läsningen däri lärde farmor omsider att anamma evangeliets härliga nåd. Sålunda kom friden så småningom till hennes själ under loppet av år 1849. Hon var då trettioåtta år och far tjugu. Från denna tid brann hennes nit om barnen med ny låga, och hon bad dag och natt om deras frälsning.

Denna bön skulle besvaras, om icke såsom hon tänkte och väntade. Farfar hade, såsom jag redan nämnt, ända från sin ungdom varit hemfallen åt begäret till starka drycker, och han förföll med åren allt svårare i denna last. Han var ju i allmänhet dock en god fader och make och arbetade med outtröttlig ihärdighet för familjens utkomst och hemmets bestånd, så länge han förmådde. "Detta vittnesbörd ger honom hans äldste son". Men hans dryckenskap gjorde honom allt mindre duglig till att såsom förr giva sin hela och fulla insats i arbetet, och därmed förbittrades, såsom ofta sker, hans sinne, och han blev något av en tyrann i huset, i synnerhet sedan han därtill fick anledning att förarga sig över farmors "nya griller". Det berättas således, att han för att hindra henne från att "löpa till prästen" bokstavligen

band henne vid spiselstötan med ett rep långt nog att tillåta henne sköta sina sysslor i köket. Det är icke troligt, att detta var något mer än en vanmäktig hustyrans fullkomligt vanmäktiga och meningslösa lilla husbondevälde, som icke i någon nämnvärd grad hindrade farmor i hennes fria rörelser och handlingar, även om det vållade henne sorg och så till vida i alla fall var ett martyrskap.

Emellertid borttrycktes farfar på våren 1849 helt plötsligt efter endast några dagars sjukdom. Hade nu icke Herrens ord varit farmors tröst, hade hon väl blivit förgången i sitt elände. Hon stod där nu ensam med sina sex barn och en icke ringa skuld på egendomen. Hon var även bekymrad, emedan hon icke visste, om mannen fått sin själ frälst. På sonen Karl Johan gjorde denna familjesorg ett djupt intryck, som icke så lätt kunde utplånas. Även han kände i sin själ en bävan vid tanken på huru det kunde vara med faderns salighet. Snart kom det dock till det vanliga. De ungdomliga lustarna togo åter överhanden. Ja, syndalivet blev än mer utsvävande, så att man nu kunde få se den unge mannen berusad av starka drycker. Vid ett sådant tillfälle var han också nära att köra ihjäl sig.

Han berättar själv om sitt tillstånd vid denna tid: "Såsom en belägrad stad samlar alla sina krafter för att göra motstånd ända till det yttersta, innan den ger sig, så syntes nu syndens makt göra med Karl Johan. Herren Jesus sökte fånga honom och hade kringskansat honom på alla sidor. Modern bad och läste Guds ord. De yngre syskonen lyssnade till. Även brodern gav sanningen rätt, åtminstone så pass att han andaktsfullt hörde på, då modern bad och läste. Herren klappade på hjärtat. Sanningens pil var inskjuten i samvetet. Men i det yttre hade alltsammans ingen annan verkan än att han blev mer och mer förbittrad".

Därvid skylldes han nu på bekymren om de yngre syskonens vård och hemmets bestånd. Det var som sagt

rätt stora skulder i boet. "Världens mångahanda tog ynglingens sinne i besittning". I denna sinnesstämning var han lätt retad på allt. Han förbittrades över moderns läsning, och han kände fiendskap mot brodern, emedan han tog sig tid att sitta inne och höra på. De hade, menade han, annat att göra. Han säger själv därom: "En väldig storm av ondska och bitterhet rasade i hans inre, och han utfor mot sin broder och mot allt, som kom i hans väg. Det var en dag i oktober. Han plöjde den dagen, och hästarna ville icke lyda honom. Allt var motigt. Och ynglingen svor och bannade, så att han stundom själv förskräcktes vid tanken att satan skulle komma och taga honom."

Följande dag, det var den 6 november 1849, gick han i sällskap med sin broder till skogen för att hugga ved. Han skulle nu visa denne, att det skulle bliva annat än att grubbla över andliga ting. Men efter endast några hugg slinter yxan i benet, och ynglingen ligger fälld till marken, en förkrossad och förtvivlad syndare med sina blodröda synder, medan blodet strömmar från det öppna såret ur en pulsåder, som öppnats av hugget. Han visste icke annat än att han skulle inom några minuter träda in på evighetens område. Det var långa minuter, medan brodern förband såret, så gott han kunde, och därefter sprang efter hjälp för att forsla hem den skadade. Han ropade nu i sitt inre: "O, Gud, förbarma dig". Och Herren svarade i ett språk, som kom i hans tankar: "Jag vill ingen syndares död". Men så ropade det igen i samvetet: "Det har du vetat förut. Nu är yxan satt till roten av trädet, nu skall det avhuggas och kastas i elden." Emellertid kom brodern tillbaka med en bår och en hjälpare, och den nu döende unge mannen fördes hem och såret förbands av en efterskickad kvinna, som var hemma i sådana saker och brukade stå till tjänst vid olycksfall av detta slag. Ingen läkare efterskickades. I åtta veckor svävade den sjuke mellan liv och död. Det var en hälsosam tid för hans själ.

“Om nätterna”, så berättar han själv, “då allt var tyst omkring mig, o, huru jag bad och huru jag tackade Gud, som räddat mig från att hastigt inträda i evigheten, därtill jag icke var beredd. Nu hade hopp om frälsning begynt gry i själen”. Livet hängde dock såsom på en tråd, ty blödningsen ville icke stanna. Och särskilt en gång gick det löst, då ingen var inne, så att när hjälp kom var icke mycken kraft kvar. Ett under kan man ju kalla det, att det avlopp så väl som det gjorde utan läkarhjälp.

Så långt fars egen berättelse om denna erfarenhet, som blev så avgörande för hela hans liv. Såsom en inledning till en ny dagbok, börjande i juli 1873, går hans minne tillbaka till dessa ungdomserfarenheter i följande betraktelse, som jag återger ordagrant, även om den i åtskilligt skulle upprepa något, som redan är berättat:

“Må mitt valspråk (Rom. 14: 8) mer och mer kunna förverkligas i mitt liv. Därtill känner jag mig kraftigt manad, då jag tänker tillbaka på mitt liv, huru mitt barndomsliv blev ett liv i synden men huru trofast Herren fört mig. Åtskilligt av det, som är i minnet från min barndom, säger mig att Herren verkade kraftigt på mig och ont och gott lärdes fort. Med synnerlig kärlek var jag fästad vid min morfar, som ock var den ende jag minnes som talade med mig om Gud under mina första barnaår. Den första egentliga sorg jag minnes var då min morfar dog. Jag var då tio år och bad till Gud att jag skulle få träffa honom och veta, om han var salig. Mina lekar voro ofta att göra predikstolar och predika för mina syskon. Men ack, huru det mörknar för min syn, då jag tänker på huru synden tog överhanden och min själ intogs av orenhet. Därtill bidro de dåliga människorna, som hade sin glädje i att lära mig sjunga otuktiga visor, och oförskämda drängars och pigors otäcka tal och handlingar samt min mors många sagor och spökhistorier. Du, Gud, vet och ingen mer, huru djupt det bar med mig i synden som barn. För-

skräckt för Gud plågades jag i sömnen därmed att satan skulle taga mig, och tyckte till och med då jag var vaken att satan sprang efter mig och ville taga mig. O, att jag må leva för dig, som räddat mig, och vittna om sanningen, att många föräldrar må höra och taga sig till vara, så att de icke lemna barn i liderligt sällskap, samt uppväcka i deras hjärtan, som äro räddade, att något göra för de olyckliga, värnlösa barnen. Från tio år gick mitt liv i synden, men huru sannt är det icke i sin tillämpning på mig vad Herren sade: 'Huru ofta har jag icke velat församla dina barn såsom hönan samlar sina kycklingar'. Rädd för Gud gick jag allt längre och allt ivrigare bort i synden. Huru skall jag kunna prisa dig, Herre, som ändå höll din hand över mig, att jag icke blev förlorad för tid och evighet. Det länge vilselupna fåret skulle dock finnas. Herren hade funnit min mor, varför bön och förmaningar icke felade. Intet tycktes dock kunna beveka mig, men på hösten 1849, samma år min far dog, fann Herren medel att hejda mig i mitt lopp. I skogen, där jag var tillsammans med min bror, högg jag yxan i det ena benet och trodde genast, att min sista stund var inne. Länga dröjde det, innan (någon kom) och icke var det mycket hopp, ty såret blödde flera gånger. Till visshet om mitt barnskap kom jag först på våren 1850. Sedan jag några veckor legat i nervfeber, kallade Herren en av mina förtrogna syndabröder in i evigheten, och mig skonade du, Herre. Skulle jag icke prisa dig? O, förlåt, att det egna jaget kan vara så starkt. Läsningen av 'Vägleddning och tröst' var medlet att giva mig ljus och visshet om att jag hade förlossning i Jesus".

FJÄRDE KAPITLET.

Mor och son börja sitt livsverk.

Änkans son i Nain. — Ett hjärta och en själ. — Mor i Vall. — Karl Johans förbund med Herren. — Morbror i Backeberga. — De första stapplande stegen. — Lusten att predika vaknar på nytt. — Karl Johan avrådes från att försöka bli präst. — Han övertager egendomen. — Farmors nit för vanvårdade barn. — Skolverksamhet. — Barndomsplaner. — Spridning av missionstidningar.

För modern och änkan var detta en tid både av ny bedrövelse och ny tröst. Längesåg det ut som om även sonen skulle ryckas från henne. På samma gång kunde hon icke annat än glädjas åt det nådens verk, som försiggått med honom. Genom läsning av Luthers predikan över evangeliet om änkans son i Nain blev hon i stånd att helt överlemna allt i Herrens hand, "taga vad Han ville giva och giva vad Han ville taga". När hon det gjort, fick hon honom tillbaka i dubbelt mått. Äldsta systemen, Maja Lisa, var vid denna tid av vår berättelse i konfirmationsåldern, alltså en sexton år. Hon blev konfirmerad av den fromme pastor Berggren, innan han lemnade Karlskoga 1850, och farmor hade glädjen att se även henne "lemna sitt hjärta åt Herren". De andra flickorna, Anna, Emma och Tilda voro yngre. De voro således alla i sitt livs skönaste vår och utgjorde tillsammans i vackraste mening ett hushåll, där det rådde ett hjärta och en själ, förenade som de voro icke bara med de ömmaste naturliga släktskapsband utan därtill i intressen icke av denna värld.

Vall blev nu också snart en mötesplats för de få, som funnos i trakten, vilka hade lust att betrakta Herrens

ord, bedja och sjunga Herrens lov. Icke alla fröjdades emellertid över den nåd, som var detta hem vederfaren. Tvärtom blev fiendskapen stor och allmän. De svartaste och galnaste lögner uppdiktades om hemmet och dem, som samlades där. De voro också denna tid så få och ensamma, att de liknade jagade och skrämda duvor, som visserligen alls icke tänkte på att anfalla mörkrets välde utan på sin höjd att söka rädda sig själva undan fördärvet. Genom de erfarenheter, som bringat ljus till hennes sökande själ och frid till hennes kvalda samvete, fick ju också livet en ljusare färg. Men på samma gång öppnade dessa erfarenheter av undfången nåd och barmhärtighet, om jag så får säga, en hel ny värld av ansvar, nya fält för hennes obegränsade verksamhetslust. Och hon hade glädjen att se alla barnen följa hennes fotspår. De voro sju till antalet, tre söner och fyra döttrar, som alla överlevde sin moder med undantag av den yngste sonen, Karl Mattias, som dog redan vid tio års ålder. Vid faderns död var den äldste sonen, Karl Johan, tjugo år. Om sin omvändelse har han själv berättat i det föregående. Farmors glädje däröver var utsäglig. Och hon blev från denna stund på ett särskilt sätt förbunden med honom. Brodern Jan Gustav, som vid denna tid var omkring aderton år, hade redan tidigare lyssnat till moderns förmaningar och dröjde icke att följa sin bror i en avgjord bestämmelse såsom en Jesu lärjunge. Denna lugnare övergång avspeglar temperamentskillnaden mellan de två. Och kanske var just denna olikhet i lynne i sin mån en anledning till den djupa och ostörda vänskap, som från denna tid präglade deras broderskap.

Vall hade nu blivit ett nytt hem. I denna krets var förstås farmor den ledande och tongivande. Hon hade av naturen ett herskarlynne och var van att föra spiran i sitt hem. Hon var också van att göra sig gällande i vilken krets hon än rörde sig. Det var något oemotståndligt i hennes starka vilja, i hennes handlingslust, något förtärande i hennes nit. Hon sparade varken sig

själv eller andra. Hon var framför allt en pliktmänniska. Och som hon själv icke räknade någon kostnad eller uppoffring, då det gällde pliktuppfyllelse, så väntade hon, att hennes omgivning utan prut och utan tvekan skulle göra sin andel. Detta gällde i första hand hennes barn, som uppfostrades i Herrens tukt och förmaning. De vandes vid hårt arbete och enkla levnadsvanor. "Mor i Vall" föraktade lyx och bekvämlighet och lärde sina söner och döttrar att leva dem förutan. Flickorna höllos icke blott till arbete inom hus, i köket och vid vävstolen, utan kunde om det gällde lika flinkt som någon man bruka räfsan och lien på åker och äng och slagan på logen. Det var en tid, då farmors plikt-känsla var rent av en trældom under lagen. Hon fruktade Gud som den vrede tyrannen och sökte genom plikttrohet och självuppoffring kunna blidka den fruktansvärde och sona ungdomens synder.

Uppkommen igen från sjuksängen, kände Karl Johan det viktigare än någonsin att hava visshet i sin salighets-sak. En stor hjälp därvid fann han i en skrift, kallad "Vägledning och tröst". Från denna tid blev han ock mer fast i sin bekännelse av sanningen och det blev hans lust att leva för Herren. Far avslutar denna berättelse, som i huvudsak är hans egna ord, med följande sköna bekännelse i sina minnen: "Det förbund, som Herren och Johan gjort med varandra, då denne blev ryckt som en brand ur elden, har Herren hållit enligt sitt löfte att hjälpa och bära, och Johan har således aldrig haft anledning att ångra det. Ej heller har han med uppsåt velat bryta det, ehuru han i oförstånd begått många felsteg, som Herren rättat och förlåtit". Vad han ofta kände sig i saknad av i synnerhet den första tiden, var mod att bära ett klart vittnesbörd om Herren och hans nåd. Han kunde till den grad frukta sina gamla kamrater, att han gick omvägar för att slippa möta dem. Efteråt led han förebråelse och kval för denna feghet. Det var särskilt en morbror, som han mer än

alla andra fruktade att sammanträffa med. Men huru förvånad blev han icke, då de äntligen kommo tillsammans, att finna, att även han ville söka Herren. Han kom ock snart till tro och förvissning och blev en av fars mest förtrogna bröder i verksamheten. Jag har redan förut, i själva förordet, nämnt om mina personliga intryck av "morbror i Backeberga", såsom alla kallade honom. Han var redan i mina tidigaste gossår en vördnadsvärd gammal gubbe, liten till växten, en riktig typ av en finnegubbe, tyckte jag. Hans hustru däremot var en stor, ståtlig kvinna. Det var en egenhet med honom, att han alltid "sov", då någon predikade men icke desto mindre hade noga reda på vad som sades. Jag antager att han hörde bättre, då han slöt sina ögon. En av min fars svågrar, gift med Maja Lisa, var en begåvad, gärna hörd predikant. Och han hade den vanan att "sova", då han predikade. Han hade väl upptäckt, att han predikade bättre, då han slöt ögonen och icke besvärades av sin omgivning.

Efter två månaders sjukdom var Karl Johan så pass återställd, att han kunde fortsätta sitt arbete vid hyttan. Men nu gjorde han det i ett annat sinne och med ett nytt mål för sitt liv. Herren ville han nu tillhöra. Visserligen hade han ännu icke visshet om sitt barnskap, men att höra Herren till var dock hans verkliga mening. Liksom glädjen var stor hos modern och de övriga i hemmet, så var ock förundran bland de förra stallbröderna och leksystrarna i synden. Det nya livet var dock ännu i sin linda. Och som ynglingen var "feg och efterlåten till naturen, blev det klenkt med bekännandet av Herren. Han var som ett rö, som drives hit och dit av vinden". Han plågades nu gruvligt av det gudlösa liv, som fördes av hans kamrater vid hyttan. Och Herren såg, att han behövde tagas ännu en stund avsides med honom. Det skedde. På våren 1850 sjuknade han i nervfeber och måste åter intaga sängen för några veckor. Febern var dock ganska lindrig, så att han nästan

hela tiden fick vara vid sans. Vid samma tid lågo många av hans kamrater i samma sjukdom och några rycktes bort. Det gav anledning till "många allvarliga tankar och blandade känslor".

Gossens lust att predika vaknade vid denna tid åter hos Karl Johan, men fick också en ny mening. Nästan varje gång han var i kyrkan, kände han en brinnande lust att själv förkunna ordet. I synnerhet då något förekom i predikan, som enligt hans mening "icke öfverensstämde med Guds ord", väcktes hos honom ett nit att få vittna om sanningen. I sin ensamhet kunde han också hålla långa predikningar i tankarna och var så hänförd, som om han stått inför en stor människoskara. Men så ofta han tänkte på, huru det skulle bliva möjligt att bliva präst, föreföll honom tanken såsom något alltför galet och omöjligt. Ingen av hans vänner var heller i den delen klokare än han, och ingen uppmuntrade honom. Likväl drev honom hans stora längtan att tala med en yngling, som ehuru son av fattiga föräldrar blivit student. Han visade sig dock icke vara den rätte personen att tala vid i saken. Helt främmande för de motiv, som besjälade Karl Johan i hans lust till predikokallet, såg han bara på svårigheterna och avrådde på det bestämdaste från försöket. Det var väl heller icke så underligt, då man tänker på fars ålder och hans bristfälliga skolundervisning. Han var vid denna tid, såsom vi veta, över tjugo år och hade ingen annan skola haft än de två korta terminer, som redan nämnts. Att vid den åldern och med de förutsättningarna börja studera med det som mål att bliva präst kunde verkligen synas galet nog och rent av omöjligt, även om de ekonomiska villkoren varit ljusare.

Därmed voro emellertid ynglingens tankar på predikokallet för tillfället uppgivna. Att någon skulle kunna bliva predikant utan att bliva präst, ingick icke denna tid i hans tankegång. För tillfället var detta utan tveivel en djup och bitter missräkning. Men efteråt lärde

han sig att även däri se Guds hand och Guds ledning. Vem vet, menar han, vilka faror och frestelser han på detta vis bevarades från? Ja, även dröjsmålet med att finna sin levnadsbana kunde han trösta sig över i den förvissningen, att "Herrens tid icke än var inne". Efter detta avgörande blev det en tid lugnare i hans inre och han lade sig med hela sin ungdomliga iver i bedrivandet av sitt yrke, dels för att underhålla boet och sörja för modern och de minderåriga syskonen, dels också för att kunna bidra till hednamissionen, för vilken han blivit varmt intresserad genom läsning av Fjellstedts tidningar.

År 1851 fick han enligt moderns önskan köp på egendomen av de övriga arvingarna, och farmor överlemnade allt, löst och fast, i hans händer på villkor att han skulle försörja henne, så länge hon levde, och se till de minderåriga syskonens uppfostran. Därmed kände han sitt ansvar ännu större såsom moderns och syskonens stöd och trodde nu, att det var Guds vilja att han skulle sköta sitt jordiska kall med all flit och icke vidare tänka på att bliva präst. Under tiden hade han tillfälle att på många sätt understödja sin moder i den kärleksverksamhet, som hon redan vid denna tid började och som snart skulle giva åt "Mor i Vall" en aktad plats i missionsvännernas historia och åt hennes namn en varm och skön klang. Hon var änka vid endast fyra-tio år och hade, såsom är nämnt, genom den nya anordningen med egendomen och hushållet blivit jämförelsevis fri från bestyr och ansvar hemma, då ju hennes döttrar kunde övertaga det mesta av arbetet. Hon begynte då använda mycket av sin tid med att göra besök i socknens många fattiga hem, varvid hennes nit upptändes över det stora behovet av kristlig barnavård.

Särskilt bekymrade det henne att se barnen vid det närbelägna bruket Björkborn springa omkring på backarna om söndagarna i stora skaror och lära odygd. Hon började därför hålla söndagsskola på några ställen.

Utan tvivel var hon en av de första i Sverige som upp-
togo en sådan verksamhet bland barnen, om icke den
allra första. Som bekant började Betty Ehrenborg sin
söndagsskolverksamhet i Stockholm på hösten 1851.
Och det kan icke hava varit mycket senare som farmor
började hålla söndagsskola med de förvillade barnen vid
Björkborn. Hon såg det stora andliga mörker, som
rädde allestädes och den allmänna sorglösheten och sä-
kerheten med hänsyn till själens välfärd. Hon såg, hu-
rusom barnen i de flesta hemmen växte upp i fullstän-
dig okunnighet om Gud och om Jesus och alla andliga
intressen, ja, vägledades av sina föräldrar i synd och last.
Om nu barnens tillstånd var sådant i hemmen, där de
dock åtnjöto lekamlig vård, så måste det ju vara dub-
belt eländigt för de stackars små, som icke hade något
hem alls utan såsom värlösa stackare kastats på bygden
och levde sin ömkansvärda tillvaro i både andlig och le-
kamlig brist, bokstavligen lemnade att förgås.

Det var emellertid icke farmors natur att bara ömka
sig över eländet. Hon var van att handla. Och hon gick
även nu till verket för att bringa den hjälp hon efter
sina medel och sin förmåga kunde. Hon började alltså
att hålla skola med några försummade små barn från
grannstugorna. Hon var ju icke synnerligen stark som
lärarinna, men det lilla hon visste, det hade hon en na-
turlig fallenhet att meddela. Och hon hade framför
allt ett brinnande hjärta och menade det så väl med
dessa stackars små, som hon samlat omkring sig. Den-
na första skola, som farmor började år 1851, hölls i en
stor oinredd sal i övre våningen just ovanför köket.
Efter ett års försök insåg hon emellertid sin oskicklig-
het för ett sådant arbete, och hon begynte övertala an-
dra att övertaga skolan. Därvid litade hon på far och i
synnerhet på yngre sonen, Jan Gustav, som senare blev
skollärare, och även på de äldre dottrarna, i synnerhet
Emma, som hade stora anlag som lärarinna. De hjälpte
också alla till, så gott de kunde. Möjligen hade de ock-

så redan så tidigt hjälp av en och annan troende lärarinna. Farbror Jan Gustav kan emellertid anses såsom skolan förste egentlige lärare. Snart nog uppfördes också en särskild liten skolbyggnad, ett grått litet timmerhus som låg som ett kråknäste i ett stenröse vid kanten av den branta nedkörsvägen till Vall. Det var en anspråkslös men långt ifrån dålig skolbyggnad och i själva verket den första fasta skola i socknen, om vi undantaga Hjorts skola vid kyrkan, som kyrkoherden Morén lyckades få till stånd. Var icke skolsalen så stor, så var den i alla fall ljus och glad och luftig och erbjöd en fri och vacker utsikt över ängarna och fälten. Icke heller var lekplatsen att förakta, även om den var en smula vild och ojämn. Kort sagt, skolhuset tjänade ett stort ändamål, innan det ersattes av en större och mer modern skolbyggnad.

Efter någon tid fann emellertid farmor, att skolan icke såsom en vårdanstalt motsvarade hennes förhoppningar. Alltför ofta såg hon, huru de goda intryck, som meddelades barnen i skolan, lika fort utplånades i deras hem och närmaste omgivningar. Hon kom då på den tanken att upptaga några barn för att få dem helt och hållet under sin vård. Det var en djärv tanke och kunde icke omedelbart verkställas utan först efter några år och efter flitigt samråd med de närmaste och mycken bön till Gud. Vi skola senare se, huru dessa barnhemsplaner slutligen mogna.

Under tiden leddes hennes nit också på nya spår. Så snart kristliga tidningar börjat utkomma, blev hon genast intresserad i deras spridning. Sålunda var hon den första i dessa trakter att sprida sådana tidningar som Bibelvännen och Lunds missionstidning, båda utgivna av Peter Fjellstedt. Senare, efter år 1858, kom Fosterlandsstiftelsens tidning Budbäraren ut och ändå senare Pietisten, utgiven av Rosenius, och hon tog då också dem om hand. Far var ju den, som prenumererade på tidningarna och skrev efter dem. Men det var far-

mor som samlade prenumeranter, ända till fyra hundra på ett år. Det var ingalunda någon lek då för tiden bara att hämta dessa tidningar på posten. Det gick icke av utan skällsord från höga vederbörande, postmästaren. Och var det ett barn, som frågade efter dem, hände det nog att budbäraren fick gå utan att få något, fastän tidningarna lågo i något hörn av expeditionsrummet. Då var det ingen annan råd än att farmor fick gå själv. Hon var just icke rädd av sig, utan det hände nog att hon icke stannade vid luckan utan klev in i expeditionsrummet och letade själv upp sin tidningspacke. Därmed var dock icke hennes värv fullbordat. Sedan gällde det att utdela tidningarna till prenumeranterna. Det skedde mestadels vid kyrkan. Somliga blygdes nog att mottaga sitt exemplar av den föraktade läsaretidningen så där offentligt, men det var ej lätt att undkomma farmors spejande öga och snabba fot. Var det en prenumerant, som ej träffades vid kyrkan, så hade denne snart att vänta ett besök i hemmet av den outtröttliga "Mor i Vall".

FEMTE KAPITLET.

Bakgrunden.

Det andliga tillståndet i socknen. — Läseriet på Dal sett genom färgade glasögon. — Huru predikosjukan och ropandet framträdde. — Galenskap eller sjukdom eller vad? — En utveckling till något högre. — En Kristi himmelfärd i Lungsund. — Tre ropare i Järnboås. — Per i Gräsåsen och Maria Stav. — En sierska i Asphyttan.

Innan jag går att närmare redogöra för denna verksamhet, skall jag såsom en bakgrund för målningen först i stora drag teckna de andliga rörelserna i Värmland och närliggande provinser i förra hälften av adertonhundratalet. Vad jag därvid först meddelar, är huvudsakligen hämtat ur Ekmans "Inre missionshistoria", till vilken jag hänvisar läsaren.

Det andliga tillståndet i Karlskoga vid denna tid, skriver Lindholm i nämnda historia, var icke bättre än annorstädes i provinsen, där allmänt rådde okunnighet om Gud tillsammans med vidskepelse och grova laster, icke heller sämre. Prästerna intresserade sig mångenstädes "mer för kortleken än för bibeln och hade, de flesta av dem, mer smak för gästabud och starka drycker än för det bröd, som giver världen liv". Det var klent ställt med folkupplysningen, och likgiltigheten för barnens andliga uppfostran var häpnadsväckande. Det berättas, att i en grannsocken till Karlskoga en mycket framstående medborgare, då han sände sina vuxna söner till akademien, gav dem i avskedsgåva var sin kortlek med de orden: "Här haven I något till sällskap. Med detta medel har jag slagit mig fram, och I kunnen göra detsamma".

Ikke underligt, om det gick till ruin med de unga. Inga tidningar funnos. Nyheterna från hemlandet och utlandet gingo med skvallerposten från mun till mun, från plats till plats. Man trodde på trolldom, på skogs-rån, lyktgubbar och spöken. Ett av de käraste nöjena hos allmogen, särskilt under de långa vinterkvällarna, var att samlas omkring brasan och höra sagor och även-tyr. Man trodde, att tomtegubbar och nissar gingo om-kring i stall och lador och beredde lycka eller olycka åt husfolket. Man trodde också på häxor och ansåg icke sällan sjukdomar för "trollskott", vilka man kunde bota med trolldom. På ladugårdsdörrarna ritade man stora korsmärken av tjära till skydd för boskapen och skyllde ej sällan på elaka grannkvinnor, om korna sinade i för-tid. Särskilt vid de stora högtiderna voro människorna "liksom lössläppta till att bedriva råa och vederstygg-liga gärningar". Man trodde på påsktroll och sökte för-driva dem medels påskeldar och påskknallar. I de flesta hem "puttrade brännvinspannan". Det var husbehovs-bränningens mörka tid. En stor del av årets gröda för-vandlades till drank. I brännvinsflodens spår följde brott, ångest, armod, missväxt och förtvivlans nöd.

Denna mörka teckning är icke gripen ur luften. Ikke heller är den en senare tids alltför starkt färglagda om-döme om en tid, mot vilken den i visst avseende uppträ-der som åklagare. Den är icke ett partiomdöme, såsom kan ses därav att den i alla avseenden överensstämmer med beskrivningen av ett samtida vittne, ingen mindre än biskop J. J. Hedrén, givet i hans avslutningstal vid prästmötet i Karlstad den 2 september 1831. Även han talar vid detta tillfälle om "grövre, djuriska lustar, ut-svävningar och lättsinnighet av alla slag, osedlighet, tro-löshet, bedrägeri och olovlig åtkomst av nästans gods" såsom "tyvärr alls icke sällsynta". Även han skyller på lasterna välmågans avtagande och tror, att "det skulle lätt bliva bot för det senare, om det bara bleve gott med det förra". Även han påpekar särskilt det allmänna

fördärv, som dryckenskapslasten spritt över landet och kallar dryckenskapen "den svåraste farsot, som förvandlat människorna till oskäligen djur och nedsänkt de upplysta kristna under den blinde hedningen". Han erkänner, att detta onda inträngt bland alla folkklasser och "måste till sin bedrövelse tillstå, att det framträngt till själva altaret".

Huru en gryning till en bättre dag redan framträtt på Dalsland och i olika delar av Värmland, ingår icke i min plan att här med någon fullständighet redogöra för. Jag hänvisar till "Inre missionshistorien" och vill bara nämna prosten Dal och hans tjuguariga verksamhet i Sanne kyrka i Krokstads pastorat på Dal, 1830—1850. Det är betecknande, att denne gudsman liksom de flesta av samtidens väckelsepredikanter mottagit sina första och sina förblivande andliga intryck av Henrik Schartau, i vilkens hem Dal bodde under sin tvååriga studietid vid Lunds universitet. Den rörelse, som uppstod genom Dals verksamhet, undgick icke biskop Hedréns skarpa blick. Redan 1831, således kort efter begynnelsen av Dals verksamhet, ger han i sitt nämnda tal till Karlstads stifts präster den nya rörelsen ett omdöme, som icke är ensidigt gillande. Han kallar den "överdrift" och en "fariseisk och fanatisk självspäkning". Han lägger emellertid skulden tyngst på ledarna utom stiftet, i Bohuslän, och skyller dem för att "hava mycket bidragit att förvilla de enfaldiga, med vilka avsikter döme hjärterannsakaren, men visserligen icke med kristlig vishet och kristlig broderskärlek, då de fördömt både sina medbröder och deras åhörare". Likväl giver han på samma gång rörelsen det erkännandet, att "den haft en god rot, vilket bevisas därav att dessa så kallade läsare mycket älska och flitigt begagna både ordet och gudstjänsten samt avhålla sig från gudlöshet i tal och åthävor".

Med detta omdöme må jämföras det, som den bekante kyrkoherden i Färglanda, hävdtecknaren J. Ham-

marin giver i sina "Herdeminnen" år 1848. Sedan han påmint om att Värmlands stift varit föga oroat av religionstvister och sekter, "med undantag av vissa på enstaka orter förekommande försök att återuppliva vördnaden för Tor och andra hedniska gudomligheter", ägnar han sin uppmärksamhet åt "läseriet, som omkring 1820 inkom från Bohuslän till Dal och i synnerhet i Färglanda socken fick många anhängare". Han skildrar rörelsen såsom en källa till split och söndring i familjerna: "Barn, som ansågo sig rörda av anden eller väckta, såsom de kalla det, ville ej mer lyda sina föräldrar, som icke voro det, tjänstehjon upphävde sig över husbönderna, och makar, som voro av olika religions-tankar, sammanlevde i ett dagligt helvete". Han erkänner, att efter några år lugn åter inträdde, åtminstone så till vida att "den hatfulla stämningen alldeles upphört och läsare och icke läsare lemna varandras övertygelse i fred". För övrigt gör även han de verkliga läsarna den rättvisan, att "de föra en stilla, sedlig och exemplarisk vandel och avsky dans och spel". De äro, medger han, flitiga nattvardsgäster och påyrka sabbatens helg "med judisk slavtro", äro ivriga bibelläsare och begiva sig aldrig något längre stycke från hemmet utan att hava det nya testamentet med sig. Jämte bibeln läsa de endast Roos och Schartau. Icke ens Luther anse de för fullkomligt renlärig. Den vikt de lägga på ren lära framträder icke minst i det betecknande draget, att de visserligen mottaga nattvarden av vilken präst som helst, men ordet vilja de icke höra av andra än rätte lärare.

Så tager sig det unga läseriet ut enligt Hammarins teckning, som i all sin brist på sympati och förståelse förräder skarpsinnighet och en viss kall sanningskärlek och ger oss i det hela en igenkännlig bild av en ny och mäktig rörelses föregångsskede. Allt är där ända till draget av kyrklighet i nattvardsfirande tillsammans med en tendens till okyrklighet i fråga om ordets förkun-

ande, lekmannapredikanten i embryo. En sak, som förtjänar uppmärksamhet i fråga om dessa officiella om-dömen, är att de i intet väsentligt skilja sig från lek-mannens, då det gäller diagnosen, men så mycket mer då det gäller botemedlet. Det är icke nödvändigt att nu fullfölja denna reflektion. När voro någonsin läkare ense om kuren? Och när var någonsin en kur så otvivelaktig, att det icke kunde tvistas därom?

En annan rörelse, helt olika läseriet men av icke mindre intresse såsom en mer eller mindre medveten protest mot tidens gudlöshet, är "ropandet" eller "predikosjukan". Denna företeelse, som blivit så olika bedömd, uppmärksammades i olika delar av landet, såsom Västergötland och Nerike, redan på 1830-talet och i Rudskoga och Södra Råda, socknar gränsande till Karl-skoga, i början av 1840-talet och yttrade sig så att personer, särskilt kvinnor och barn, föllo i dvala och under denna dvala eller efter uppvaknandet därur "ropade" eller "predikade". Innehållet av predikan var dels en mer eller mindre sammanhängande berättelse om syner från himmelen eller helvetet, vilka de haft eller menat sig hava, dels i samband därmed ivriga varnings-rop till syndaren att omvända sig för att undslippa dommen och löften om salighet till dem, som omvände sig. Dessa ropare, som icke sällan under anfallet kunde förutsäga det bestämda klockslaget för nästa ropande, utövade icke liten inflytelse på sin omgivning, nästan alltid av en god natur. Folk kom strömmande från nära och fjärran för att se och höra. Det hände vid dessa tillfällen, att roparen, på ett sätt som måste hava förefallit rent av övernaturligt, utpekade tjuvar, som innehade stulet gods, och uppenbarade den rätta karaktären av personer, som befunno sig i deras närhet, nämnande deras namn och yppande deras hemligheter. Jag skall sedermera meddela några intressanta fall såsom konkreta exempel på denna underbara företeelse.

Först vill jag dock från "Inre missionshistorien" anföra ett par omdömen om rörelsen från tvänne samtida vittnen, vilka i fråga om skarpsinne och bildning ägt alla förutsättningar att vara kompetenta domare, om de bara med sitt skarpsinne förenat en smula sympati och god vilja. Hammarin, vilkens sätt att bedöma läseriet vi redan gjort bekantskap med, är det första av dessa vittnen. Han bedömer rörelsen omildast och betecknar den kort sagt som "galenskap". Dock medger han roparnas betydelse. De hade ofta, intygar han, "flera hundra åhörare och predikade skarpt mot allt världsligt överflöd och mot allt vad nöjen hette". Såsom exempel på verkan av deras predikan anför han, att "kvinnfolken efter predikningarna framlemnade sina krokkammar, vilka såsom ett syndigt överflöd genast sönderbrötos". Han menar sig också veta, att roparna "förberedde sig på sitt predikande med avsjungandet av flere psalmer".

Biskop Agardh, som är vårt andra vittne, ger i sitt prästmötestal i Karlstad den 16 juni 1847 en mer ingående beskrivning på rörelsen. Han sammanställer den med liknande företeelser, som på sjuttonhundratalet lära hava visat sig i Finlands östra provinser och andra delar av Europa, såsom särskilt de så kallade konvulsionärerna i Frankrike. Han söker förklara rörelsen, sådan den på adertonhundratalet framträder i Norden, såsom "en sjukdom, förenad med en starkt framträdande religiös riktning", vad nu detta månde betyda. Därpå får det gälla såsom bevis, att de förnämsta "symptomen" äro förmaningar till sinnesändring, vilka "förmaningar visserligen såsom naturligt röra sig i den idé- och kunskapskrets, som tillhör patienten". Biskopen ansåg, att den ropande såsom ett sjukdomsfall borde i första hand underkastas läkares undersökning och behandling. Han medgiver dock, att han personligen icke haft tillfälle att iakttaga mer än ett enda fall, varvid läkareundersökningen stärkte honom i hans tro, att där verkligen före-

låg ett sjukdomsfall, icke ett "tillgjort, extatiskt tillstånd". Den sjuke var nämligen "känslolös för yttre kroppslig plåga och låg med uppdragna pupiller, helt och hållet innesluten inom ett inre liv".

Mot detta antagande, att det kroppsliga tillstånd, i vilket den ropande befann sig, skulle vara en sjukdom, inlägger författaren till nämnda artikeln i "Inre missionshistorien" en bestämd protest, åberopande såsom bevis däremot, att "roparna själva bevisligen icke hos sig erfarit några sjukdomssymptom eller klagat över sådana eller blivit botade av läkare". Jag är för min del icke övertygad av denna bevisföring. Far och alla andra mina vittnen tala om fenomenet såsom en sjukdom. Det beror förstås på vad man menar med sjukdom. Om sjukdom är i vidsträcktaste omfattning allt abnormt, vare sig förenat med organiska rubbningar och fysisk smärta eller icke, då är det visserligen svårt att undkomma den slutsatsen, att roparna befunno sig i ett sjukdomstillstånd. Därom vittnar dvalan, som de befunno sig i och som visserligen icke var en naturlig sömn. Där- om vittnar känslolösheten, som ju är ett upphävande tillfälligtvis av kroppens naturliga funktioner. Det kan ju vara likgiltigt, vad vi kalla detta abnorma tillstånd, om vi med Agardh kalla det sjukdom eller något annat. Det är icke hälsa. Därmed är dock fenomenet långt ifrån förklarat. Och jag tror, att den vittre och lärde Karlstads-biskopen misstog sig icke så mycket på detaljerna av företeelsen, vilka han tvärtom enligt min mening ganska riktigt uppfattat och beskrivit, men väl om dess relativa betydelse. I stället för att säga, att företeelsen var "en sjukdom med starkt framträdande religiös riktning" torde man komma saken närmare, om man säger, att det var ett religiöst uppvaknande, förenat med vissa sjukdomssymptom.

För övrigt är det lätt att inom själva rörelsen iakttaga en utveckling från det mer passiva och viljelösa till det mer personliga och medvetna, om än icke denna ut-

veckling alltid kan sägas ske i en rät linie. Det synes i alla fall som om mestadels de tidigaste roparna varit av det förstnämnda slaget men att efteråt individer uppträda, hos vilka det religiösa medvetandet är klarare, om ej alltid karaktären är ädlare. Därmed sammanhänger, att rörelsen själv mer eller mindre omärkligt övergår i en renare och mer upplyst form av andlig livaktighet, fullständigt fri från alla sjukdomssymptom. Och själva namnet "ropare", som att börja med gavs individer, som ropade och predikade, blev senare en benämning på samtliga anhängarna av dessa, vare sig de ropade eller icke, såsom namnet "läsare" blev en benämning på andligt väckta och allvarliga människor utan någon direkt hän-syftning på att de läste. Detta sammanhang mellan ropare och läsare iakttages över allt. Även i Norrland, där läseriet egentligen har sitt hem, kan man betrakta den laestadianska rörelsen bland lapparna såsom en föregångsrörelse, motsvarande roparna i de andra provinserna.

Sammanställer man med detta sakförhållande detta andra, att ropandet, med dvaltillståndet såsom något utmärkande, ingenstädes framträder och ingenstädes förbliver, där ordet rent och klart predikas, så tör man icke kunna undkomma den slutsatsen, att hela rörelsen är i Guds nådeshushållning ett medel av primär, underordnad och övergående betydelse, ungefär såsom i den apostoliska tiden tungotalandet, med vilket det har åtskilliga jämförelsepunkter. Liksom tungotalandet, såsom ett talande "i ande", försvann och borde försvinna för profetian såsom ett talande "i förståndet", så upphörde också ropandet, som också var ett tal "i ande", i hög hänförelse, åtföljt av ett mer eller mindre fullständigt upphörande av självmedvetandet, när predikan kom med klarhet och övertygelse. Likheten sträcker sig även därtill, att båda framträda i olika grader och många variationer med en tendens till svärmeri och över-skattning.

För mig står det fast, att ropandet, bedömt såsom en rörelse i sin ursprunglighet och sin renhet, var det kvalda samvetets röst, skriande ut sin nöd i natten. Den enskilda roparen var icke sällan därvid bara "en ropandes röst". Den egentlige roparen var hela samhället. Skuldmedvetandet låg som en mara över alla, och ingen visste råd och hjälp. Den enskilde, vanligen en ganska svag och obetydlig individ, ropade vad som låg djupt men utan röst i allas bröst och var ofta själv därvid ganska viljelös och i det hela lika rådlös och hjälplös som de andra. När den ropande begynner lägga sin personlighet i ropandet, är han icke längre en ropare, utan en predikare. Då begynner rörelsen utveckla sig till något högre och övergår omärkligt i läseriet och annan form av evangelisk predikokristendom. Men då begynner också rörelsen å andra sidan i enskilda fall att urarta till något orent och passionerat, såsom i de bekanta "upproren" i Närike under Smedbergs ledning. I vilket fall som helst är det formellt sett en utveckling, en utveckling till ett högre plan av personlig frihet och medvetenhet. I vilket fall som helst försvinna de fysiska symptomen av dvala och maktlöshet. Roparen blir en predikare med ett klart mål för sin förkunnelse, vare sig detta mål sättes högt eller lågt, vare sig friheten ställes i Kristi tjänst eller i den egna ambitionens.

Efter att sålunda hava givit ett generellt omdöme om den rörelse, som ofta kallats "predikosjukan", skall jag nu giva några konkreta fall, som jag har från ögonvittnen, om vilkas sanningssinne och vederhäftighet det icke kan vara något tvivel. Jag skall därvid först återgiva, vad far berättar från Lungsund, en grannsocken till Karlskoga. Hans berättelse, som meddelas ordagrant, lyder: "Kristi himmelsfärdsdag (troligen 1856) hölls i Släbråtens by i Lungsund en sammankomst, då en mycket underlig företeelse ägde rum. Predikan hölls ute på gården och just som jag höll på som bäst och talade, greps folket plötsligt liksom av

en mäktig rörelse och flera svimmade av. Då dessa legat en stund, började de gråta och ropa och bedja till Gud om nåd. Det var något nytt för mig, och jag blev både glad och bekymrad. Bland de troende voro tankarna delade, men många jublade och ansågo det som en synnerlig Guds uppenbarelse. Det blev nu i stället för predikan ett allmänt bönemöte och samtalsmöte, därvid det gällde att trösta och undervisa de bekymrade. Nog var det en stund, som icke är lätt att glömma för dem, som voro med. Alla voro djupt rörda, och det lider intet tvivel utan att det var ett verkligt andedop. Och dock underligt att säga blev det av de många, som sålunda berördes, blott få, som kommo till en verklig tro på Herren.”

Så långt fars berättelse. Den rörelse, som han då för första gången bevittnade, påminner i allt väsentligt om roparnas, vilka såsom vi veta ungefär samtidigt uppträdde i Västmanland och på andra trakter. Till detta korta vittnesbörd skall jag lägga några andra ögonvittnens berättelser om liknande företeelser ungefär samtidigt dels i Järnboås, Västmanland, dels i Asphyttan och andra platser i Värmland. Min första meddelare är nu avsomnade pastor Peter Persson i Topeka, Kansas, en man, som under sin livstid och sin långa verksamhet åtnjöt odelad aktning av alla, som kände honom, på grund av sitt rena liv, sitt nit och sin omutliga sanningskärlek. Jag nedtecknade ord för ord från hans läppar berättelsen eller rättare berättelserna, såsom följer: “Den förste roparen jag såg var en flicka på tjugu år, av fattigt folk. Hennes mor var änka. Flickans ropande inleddes med illamående, varefter hon föll i dvala. Hon nedbäddades då i en säng. Då anfallet kom, hävdades bröstet häftigt och hon låg med vidöppna ögon. Så började hon sjunga en sång. Ingen kunde därvid höra orden. Efter sången predikade hon, och då hördes tydligt varje ord. Hon varnade i sin predikan, som varade över en timma, för synd och yrkade på bot och

bättring. Även bestämde hon tiden för nästa ropande. Då hon kom sig igen, hävdades bröstet som förut, och hon var efter uppvaknandet blek och matt men ej eljes sjuk. Hon fördes nästa gång hon skulle ropa till en plats, kallad Lilla Sångsnäs eller Kärret, ett större ställe i Järnboås. Och dit reste herrskaper de nio fjärdingsvägen från Nora för att höra henne. Hon förblev emellertid icke länge en ropare. Kort därpå lät hon övertala sig att gå med på en dans, och sedan ropade hon icke mer.”

“Den andre roparen jag såg var nämndemannens piga i samma trakt. Hon och drängen voro på logen och slog ut rågneckrarna mot logväggen, då flickan plötsligt blev illamående och föll omkull i logen och började, där hon låg, predika för drängen, som blev över sig given av förskräckelse. Även denna flicka var vid pass tjugu år, kanske något mer, en ordentlig och välaktad flicka. Nästa gång hände det med henne, då drängarna, bland dem meddelaren, höllo på att skära havre. De skulle just gå hem till middag, och just som de gingo förbi nämndemannens gård, låg flickan där på marken. Bröstet hävdades. Så slog hon upp ögonen och började predika. Senare på hösten samma år, det var 1858, hände det igen. Meddelaren och några andra hade bestämt sig för att gå och blöta en pojke i bäcken. Det var en sed där i trakten att göra så med en pojke, som besökt en flicka. På vägen till platsen gingo de förbi nämndemannens och ropades då in i drängstugan. Där inne gick pigan av och an på golvet och predikade. Sedermera blev hon emellertid av med det. Hon var alltid en tyst och sluten kvinna. Något senare blev hon gift med en man, som hette Svensson.”

“Den tredje roparen var en torparhustru under Erik Ersson på Nyhyttan, en av de första i den trakten, som öppnade sitt hem för evangelii predikan. (Vi skola se mer om honom sedan.) Det var också 1858. De voro i trädgården och togo upp potatis, och torparhustrun

var med. Hon var en ovanligt liten kvinna, tyst och stilla av sig. Plötsligt blev hon illamående och gick in i huset. Där föll hon på golvet och slog med bägge armarna. Hennes man, en stor och stark karl, sökte hålla henne men kastades undan av den lilla kvinnan som en vante. Man bäddade under henne, så att hon icke skulle slå sig fördärvad. Hon predikade som de andra.”

Så långt pastor Persson. Min andre meddelare är pastor A. Larson i Ottawa, Kansas, också nu avsomnad. Han var under många år ordförande för Ansgariesynoden, en fåordig, karaktärsfast man, som åtnjöt välförtjänt aktning av alla. Han berättade för mig den 24 februari 1906, då jag besökte honom, från sina personliga minnen tvänne händelser, som äro tillräckligt belysande för att förtjäna att omnämnas. Berättelsen, som följer, är i hans egna ord: “Per i Gräsåsen var en ogudaktig och okunnig torpare under Uddeholm. Han ‘somnade’ en gång. Och då han vaknade, grät han och omtalade för omgivningen sina syner. Somliga av deras anförvanter hade han sett i himmelen, andra i helvetet. Sedan hade han dessa syner ofta. Och folk reste långa vägar för att höra om sina avlidna anförvanners öde. De rådfrågade honom likaså om sig själva. Han var tyst och sluten av sig och predikade icke, bara svarade på frågor. Han blev nu en förändrad man, mycket nogräknad. Han vann också sina bröder för ett nytt liv. Då han hörde människor svärja och tala lättsinnigt, gick han avsides och grät. Då meddelaren senast var i Sverige, 1891, levde gubben än. Han bodde fem fjärdingsväg från meddelarens hembygd, Munkerud. Gubben var då lycklig i Gud och sade: Tänk, vad Gud är god, då ingen kommer till denna trakt och predikar för mig, sänder Gud en broder från Amerika.” Ett annat exempel, som Larson kände, var Maria Stav, en syster till trumslagaren i Munkerud. Även hon “somnade” på samma vis och berättade efteråt sina syner. Hon predikade. För henne slutade dessa syner snart och hon

blev som de andra, dock lycklig i Herren. Hon dog ogift.”

Min tredje meddelare är C. R. Carlson, en allmänt känd och respekterad kristen köpman i Lindsborg, Kansas, från Asphyttan i Lungsund. Han blev enligt sitt vittnesbörd omvänd genom sin syster, som ända från sitt åttonde år såg syner. Hon började därmed redan i skolan. Föreläsningen är i Carlsons egna ord: “Hon brukade sitta i ett fönster och tyckte sig genom den öppna himmelen se ett klart ljus, större än solen. Och detta ljus sänkte sig sakta ned till jorden, varvid det blev ljusare än dagen. I ljuset såg hon en man, klart skinande som solen. Det var Jesus Kristus, världens frälsare, och han kom in till henne i rummet, varvid hon föll betagen till marken. Men då han sade: Frid vare eder, kände hon som en elektrisk ström och hon blev modig och kunde tala och frågade honom för var och en av familjens medlemmar särskilt, om de skulle bliva saliga. Därpå svarade Jesus ja, om de troget förbleve vid Herrens ord. Endast då det gällde fadern, tvekade han och sade just ingenting. Och flickan såg med beundran, att fadern höljdes i ett mörkt moln. Det skedde också, att alla omvändes utom fadern.” “En annan gång satt hon” — jag återgiver fortfarande C. R. Carlsons berättelse ord för ord — “vid bordet, då hon tyckte sig höra någon tala. Hon tyckte, att de voro alla samlade i hemmet, men att de hade mycket bråttom, emedan de måste flytta. Vägen, som de skulle vandra, var smal och stenig, och det hade aldrig gått att vandra den smala stigen om ej ett väsen, som hon tyckte liknade en liten knähund, med silkesvitt hår och gula ögon, hade gått före dem. Hon tyckte, att ljusstrålar utgingo från den lilla hunden till var och en av dem och i dessa ljusstrålar drog han dem, huru de än stretade emot. Ja, även då de sparkade honom, såg han på dem så gott. Hon såg även, huru många vandra utför på den breda landsvägen och huru somliga av dessa ångrade sig och

kommo över på den smala vägen. Hon såg ett underminerat gap av eld under alltsammans, och hon såg kända personer i elden och nämnde dem vid namn. Alla dessa fingo sedan en våldsam död. Somliga av dem, som kommo över, nämnde hon också vid namn. En av dem var en viss Peter Persson, en riktig vilding. Han hörde din far predika i Asphyttan vid dennes första besök där, men blev icke då omvänd. Sedermera blev han dock omvänd.”

Så långt min sagesman. De meddelade exemplen äro typiska för rörelsen i dess utveckling från det rent viljelösa utbrottet av ett kvalt samvete till en allt tydligare samverkan av den ropande såsom en intresserad vilja, en som predikar sina syner med det tydliga syftet att göra effekt. Dylika rörelser av ännu tidigare datum hade såsom antytts uppstått i Västergötland, Närke och på Dalsland, liksom också senare i Älvdalen, Värmland, åren 1887 och 1888. De blevo mer och mer våldsamma och urartade mångenstädes ”till ett ganska uppenbart skrymteri”, skriver far, så att rättsinniga predikanter måste bedja och förmana däremot. Så småningom upphörde de alldeles. En och annan, som på detta vis berördes, blev dock verkligen troende på Herren och förde en god bekännelse.

SJÄTTE KAPITLET.

Förgrunden.

Landahl i Västergötland. — Farmors vandringar dit. — Pastor Klarholm. — Fjellstedts mäktiga stämma i Värmland. — "Fjellstedt-Johannes" som botpredikant. — Läseriet och supseden. — Olov Hedengren på Riseberga.

Det var på fyratiotalet som roparna började uppträda i Närike och närgränsande trakter av Värmland, alldeles inpå gränserna till Karlskoga. Och det kan väl icke vara möjligt annat än att ryktet om dessa underliga människor och deras uppförande nått även till Vall och hos våra vänner där väckt många funderingar. Ännu närmare inpå tiden för vår berättelse inträffar Peter Fjellstedts verksamhet i Värmland på femtiotalet. Och Johannes Anderson, "Fjellstedt-Johannes" såsom han kallas på grund av sin släktskap med Fjellstedt, en man som längre fram kommer att stå far så nära i hans arbete, hade redan vid denna tid höjt sina väckelserop i Norge.

Emellertid var det från ett annat håll som de nyvaknande i Vall skulle komma att påverkas ännu så länge och få sin första andliga ledning och äggelse. Sedan pastor Berggren, som fick vara till så mycken välsignelse för farmor och andra i Karlskoga, lemnat socknen 1850, fanns ingen lärare efter deras hjärta på närmare håll än den bekante M. J. Landahl i Västergötland, sedan 1829 komminister i Flistad och därefter, från 1852, kyrkoherde i Ericksberg. Dit vallfärdade skaror av nådehungrande icke bara från Västergötland utan från Närike, Värmland och Dalarna. Dit var det visserligen

sex till sju svenska mil från Vall, men det avskräckte icke farmor och hennes söner och döttrar från att åtminstone två gånger om året och ibland oftare tillryggelägga den långa vägen för att få tillfälle att höra honom predika och samtala med honom i andliga ämnen. På en sådan vandring, då farmor synbarligen var ensam, vrickade hon sig allvarligt i fotleden och måste släpa sig fram genom att stödja sig mot en stadig käpp, som hon lyckades skaffa. Hon plägade sedan omtala, att Herren därvid icke allenast halp henne, så att hon kom lyckligt hem, utan också återställde henne, så att hon vid hemkomsten var så gott som fullkomligt bra igen.

Denne Landahl var en underbar man. Han beskrives som en stark själ i en stark kropp, med muskler och senor såsom av järn, med högt bröst, väldig stämma och klara, strålande ögon. Sedan Hoofs dagar hade ingen präst i Västergötland gjort ett mäktigare intryck på folket och det ehuru hans föredrag egentligen icke var vad man kunde kalla folkligt enkelt utan djupare än flertalet av hans åhörare kunde fatta och därtill långdraget och invecklat till sina satsbyggnader. Hans personlighet verkade emellertid vad hans ord icke förmodde, liksom genom en omedelbar andemeddelelse. Redan hans uppträdande på predikstolen spridde såsom en förklaringsglans över åhörarnas anleten. Att bara se honom verkade som en predikan. Och huru svårfattligt hans föredrag än mände hava varit, alltid kände sig hans åhörare hava någonting i behåll därav. Saken är den att han intresserade och upplivade, emedan han själv var full av intresse och liv. Hans styrka som predikant låg i hans förmåga att tillämpa sanningen på alldagliga fall i livet, såsom Schartau före honom och Rosenius efter honom. Och därvid träffade han icke sällan hjärtats djupaste behov hos åhörarna. Han ansågs vanligen för Hoofs lärjunge, något som han dock själv förnekade. Däremot hänvisade han icke sällan till Schartau, vid vilken han djupt fäst sig. Honom följde han troget i läran,

och honom liknade han i den vikt han lade på den enskilda själavården. Säkert utövade han också ett ännu större inflytande genom det personliga samtalet med dessa, som ständigt sökte hans råd, än genom sina predikningar.

Genom Landahl fick emellertid farmors och att börja med väl även fars andliga tankegång en allt igenom schartauansk riktning. Farmor läste flitigt Schartaus skrifter och arbetade i hans sinne med fruktan och bävan på sin salighet. Detta var i full samklang med tidens anda. Det var en lagisk kristendom, som predikades allestädes, icke minst i Västergötland, där ropare voro i verksamhet allt sedan trettioalet och räknades i tusental. Karaktäristiskt för hela denna tids predikan är vad den sedermera så bekante evangelisten från Västergötland, C. O. Engström, som inom kort skulle bliva fars förtrogne och arbetskamrat, lär hava sagt om en av roparnas mest framstående predikanter: "Han ger sina åhörare en hel skäppa lag men bara en nypa nåd." Att far tidigare än farmor frigjordes från denna lagkristendomen kom sig av inflytelser från sådana evangeliska predikanter som den nyss nämnde Engström samt pastor Klarholm och framför allt Hedengren.

Pastor N. G. Klarholm, som jag just nämnde, förtjänar ett stort rum i denna minnesteckning såsom en av Värmlands sanningsförkunnare i mitten av adertonhundralet. Han kom år 1843 till södra Råda och verkade därefter i Väse, Gillberga och Långserud, varifrån han av sina motståndare, bland vilka även biskop Agardh måste räknas, jagades till Älvdalen. Far träffade honom under sina tidigaste predikoresor. Han var en evangeliskt sinnad predikant på en tid, då nästan allt allvarligt predikande var lagiskt.

Det var som sagt också vid denna tid som Peter Fjellstedts mäktiga stämma ljud i Värmland som annorstädes i väckelsepredikningar och missionsföredrag. Han var en predikant, som i sublim enkel vältalighet och

makt över sinnena icke torde hava haft sin like i Sverige och han talade kanske i högre grad än någon annan svensk predikant till hela nationen. Hans verksamhet är således för väl känd och av för stor omfattning att finna rum inom ramen av en bygdekrönika sådan som denna minnesteckning avser att vara. Vilket mäktigt inflytande han utövade som talare på unga och gamla, därom vittar följande beskrivning i "Inre missionshistorien" på ett av dessa stormöten, då Fjellstedt kom, någonstädes i Värmland, en beskrivning som möjligen är författarens, Johan Lindholms, eget barndomsminne. Jag återger berättelsen i något förkortad form.

Det var under 1850-talet vid höstens inbrott. Sädessälten begynnade vitna till skörd och äpplena gulnade i aplarna. Ett stycke från skogsbrynet icke långt från en av de många vackra sjöar, av vilka dessa landskap — Värmland och Dal — äro uppfyllda, låg en gammal, medelstor kyrka, omgiven av lummiga lönnar och askar och av kyrkogård och ringmur därjämte. Det liden mot klockan sex en vardagsafton, men vardagen till trots är det som vore en stor högtid för handen. På åker och äng har man lemnat sina arbeten, och på skogsvägar, byvägar och landsvägar bölja folkskaror fram mot kyrkan. På landsvägen rulla tjugtals vagnar och kärror mot samma mål. Många små gossar och flickor, som äro med på vägen dit, hålla trofast sina föräldrars händer och fråga, under det att de torka svetten ur pannan: "Äro vi inte snart framme?" Så ringer det samman, och alla söka sig plats i kyrkan, men trängseln och hettan blir där så stor, att man måste tillropa de inströmmande att stanna utanför. Mot söder i kyrkan uttages i hast en fönsterluft. I öppningen där ställer sig Fjellstedt, klädd i enkla, svarta kläder och med bibeln i högra handen. I koret nedanför sitta ett halvt tjug yngre och äldre präster samt många herrskapsfamiljer. I gången, i bänkarna, på läktarna och till och med på predikstolen är det fullt med människor, och ute

på kyrkogården står en oöverskådlig folkmassa. Alla vilja se och höra den beryktade predikanten. Så sjunges Kolmodins psalm: "Så högt har Gud, oss till stor fröjd", etc. Efter en brinnande bön läser talaren sin text, Jes. 55, och talar därefter oberoende av koncept varmt, klart och överbevisande, skildrande hedendomens styggelser, kristenhetens förfall och den enskilda människans behov av rättfärdiggörelse. Det var ingen ny lära, men andan var med ordet och öppnade hjärtan för sannigen. En allvarlig tystnad rådde i folkskaran, och då och då syntes tårar falla ned över såväl prästers som lekmäns ansikten. Det var som om alla velat vid korsets fot begråta sina synder och vända om till Gud. Då höstaftonens sol sänkte sig bakom bergen och Fjellstedt i sin slutbön i likhet med lärjungarna vid Emaus bad: "Herre, bliv oss när, ty det lider mot aftonen och dagen är förliden", då fanns det bland åhörarna en liten åttaårig gosse, som satt i sin fars knä, i vilkens själ Guds ljus i samma stund inbröt. Denne gosse suckade då: "O, Herre, bliv när även mig". Gud hörde hans bön och gav honom framdeles rum bland evangelijs tjä-nare.

Så långt min meddelare. Underligt nog har också jag från en ålder så späd att jag ingenting annat minnes från den tiden, ett minne av Fjellstedt nästan ord för ord beskrivet i ovanstående skildring. Även jag såg den vithårige predikanten i ett högt, öppet fönster i en kyrka, omgiven av stenmurar och folkträngsel som ett böljande hav inne och ute, ehuru jag icke har en aning om var det var eller vad predikanten sade. Enligt vad jag kunnat utforska var jag då så liten att mamma fortfarande höll mig i sina armar, och därav sluter jag att det var vid Fjellstedts besök i Karlskoga, då jag var tre eller fyra år. Det var första och enda gången jag såg Fjellstedt. Och det är till denna dag en hemlighet för mig, huru denna enstaka bild kunnat prägla sig in så klart i min själ att jag har den där ännu outplånad.

Med dessa minnen av Fjellstedt måste jag låta mig nöja. Däremot kan jag icke avstå från att litet fullständigare omnämna en släkting till Fjellstedt, Johannes Anderson från Gisslebyn i Långserud, "Fjellstedt-Johannes". Han hör på det intimaste till omgivningen i denna minnesteckning. Han levde i sina yngre dar ett ganska vilt liv såsom "gränsriddare" eller "lurendrejar", det vill säga en som driver byteshandel utan tull mellan Norge och Sverige och blev omvänd genom norska predikanter vittnesbörd. Han uppträdde först i Östmarken, Gillberga och Långserud, sin egen hembygd. Det var omkring 1852. Han hade ett eget sätt att locka folk till sina möten. Han brukade vid marknadstillfällen samla skaror av nyfikna efter sig genom att gå före dem, spelande på mungiga, såsom om hans avsikt varit att inbjuda dem till en dans. När de väl kommit in, predikade han bot och bättring för dem. Under sina vandringar kom han 1854 till Tveta, Svanskog och Sillerud, Fjellstedts hembygd. Därifrån drevs han emellertid av de kyrkliga myndigheterna i Värmland ur stiftet och kom till Grangärde och andra platser i Dalarna. Under tiden hade Fjellstedt utgivit sin skrift: "Om läseriet i Värmland". Den torde hava verkat lugnande. Åtminstone se vi "Fjellstedt-Johannes" i Värmland igen kort därefter. Han besökte nu Gillberga, Kila, Stavnäs, Glava, Högerud, Arvika, Sillerud, Silbodal och Holmedal. Det var omkring 1865 som han kom till sistnämnda socken och där gjorde bekantskap med Anders Persson på Holmerud och i honom fann en trofast vän och försvarare. Både Anders Persson och hans hustru hade genom hans vittnesbörd vunnits för ett nytt liv, och det hjälpte icke att en vän till hemmansägaren viskade i hans öra, att det kunde kosta honom fyra hundra kronors böter att hysa en så ökad villoande. Ett par episoder, som äro upplysande nog för tiden och karaktären av "Fjellstedt-Johannes", må tilläggas. Det var tidens sed, att brännvinsflaskan var lika outhärlig som det dagliga brödet

i varje hem. Och Anders Perssons hem var intet undantag. Således bjöds predikanten såsom en helt naturlig sak på aptitsupen. Men han tittade sin värd så vänligt i ögonen och sade: "Nej, tack, sådant borde aldrig finnas på en kristens bord". Det blev också sista gången det bjöds på den varan i detta hem. Då predikanten skulle fara, blev äldste sonen befalld att skjutsa honom. Han måste ju lyda, men det kändes förfärligt skamligt för den unge mannen att skjutsa en läsarpredikant. Han tyckte, att alla som mötte dem gjorde spektakel av honom. "Fjellstedt-Johannes", som nog såg huru det var fatt, teg under hela färden, men vid avskedet såg han sin unge skjutsbonde så innerligt milt i ögonen och sade: "Käre gosse, lemna ditt hjärta åt Jesus". Tårarna kommo därvid gossen oemotståndligt i ögonen, och han erhöll ett intryck, som aldrig lemnade honom. "Fjellstedt-Johannes" var av en ovanligt mild och kärleksfull natur. En gång blev han av några grova gyckelmakare inständ i en svinstia. Men där tackade han Gud med hög röst, att han givit honom en så dräglig boningsort i stället för att kasta honom till helvetet, såsom han väl hade förtjänat. Gyckelmakarna rördes därav och släppte snart ut honom igen.

De sista åren av sitt liv tillbringade han på sin fädernegård. Han låg sjuk i åratal, innan han dog, 1878. Jag har av denne gudsman ett personligt minne, som jag aktar högt. Det var antagligen år 1875, just innan far reste till Amerika för första gången, som jag och Johannes, min äldre broder, fingo följa far på en resa genom Värmland och därvid också besökte "Fjellstedt-Johannes'" hem. Jag var då en gosse på tolv år och kommer väl ihåg detta besök, ehuru jag glömt det mesta av resan för övrigt. Jag minnes således, huru glad den sängliggande mannen blev att se icke bara far utan fars gossar och huru högtidligt han lade sin ena hand på mitt huvud och sin andra på min broders huvud och välsignade oss.

Men så ömvändes en man, som kom att utöva en större inflytelse än alla andra tillsammans på fars tidigaste utveckling icke bara såsom kristen och predikant utan såsom frikyrkoman. Det var den beryktade patronen på Riseberga i Nerike, Olov Hedengren. Han såsom så många andra med hans bildning och i hans levnadsställning hade dittills haft ett mer negativt intresse i religiösa ting och ansågs som en tvivlare att icke säga fritänkare. Men bekymmer av ekonomisk natur drevo honom till att bedja och läsa. Och det var närmast genom studiet av provöversättningen av nya testamentet och särskilt Rom. 3:28 jämte läsningen av den bekanta skriften: "Kom till Jesus" som han kom till en övergång. Det var 1852. Han började omedelbart att hålla sammankomster om söndagarna under sommartiden i den gamla klosterruinen nära hans hem, och skaror begynte vallfärda dit från nära och fjärran för att höra patronen på Riseberga. Han hade ingen aning om att hans erfarenheter hade något gemensamt med läseriet förr än någon tid efteråt, sedan han ganska länge varit i verksamhet. I början ppredikade han icke utan läste predikningar, och det säges, att det var på inrådan av predikanten Engström som han först började predika. Därtill var han också rikt utrustad med naturliga gåvor, liksom med ande och kraft. Tusenden samlades på Riseberga och annorstädes, där han uppträdde, för att höra den evangeliske, varmhjärtade, vältalige patronen. Tidigt begynnade han också samla omkring sig sådana medhjälpare som Rosenius, Elmblad och framför allt pastor Myntzing, vilken senare var den, som stod hans frikyrklighet närmast och i själva verket var hans högra hand, såsom vi få många tillfällen att se.

Det var förstås många omständigheter, som bidrogo att göra Olov Hedengren populär. Han var riksdagsman och Karl XV:s personlige vän, en av Sveriges stormän som lantbrukare och i synnerhet mejerist, en in-

siktsfull man och en framstegsman, betydligt före sin tid såväl i ekonomiska och politiska som kyrkliga och andliga frågor. Såsom predikant var han i ordets bästa mening sannt och sunt evangelisk på en tid, då nästan all predikan var antingen den strängaste lagförkun- nelse eller på herrnhutarnas vis en andlig mysticism.

Det är klart, att i dessa skaror, som vallfärdade till Riseberga, vi skola finna farmor och far och hans sy- skon i Vall. Och det dröjde icke, innan patron He- dengren tog ett varmt intresse i den unge mycket all- varlige bergsmannen från Karlskoga. Far å sin sida såg upp till patronen såsom till sin andlige fader och råd- givare. Hedengren blev också, såsom vi skola se, en av de allra första, som uppmuntrade far i hans längtan och i hans planer att bliva predikant och hade mer än någon annan andel uti de omständigheter, som efter många om och men bestämde honom för att äntligen taga detta steg. Det var också väsentligen Hedengrens inflytelse, som från början gav åt fars tankeriktning och predi- kan den evangeliska ton, som utmärkte dem, och gjorde, att han från början var en avgjord frikyrkoman.

SJUNDE KAPITLET.

Kalle i Vall kolportör.

En ny kallelse till skolan. — Drängen går i stället. — Första predikan vid hemmets härd. — Första offentliga vittnesbördet. — Evangeliska Alliansen och Fosterlandsstiftelsen. — Stiftelsens kolportörsbetyg. — Vad Hans Lundborg tänkte om far. — Med boklådan på ryggen. — Avsked som gjutare. — Det nya kallet.

Det måste hava varit hos kyrkoherden Landahl på Eriksberg som min far mötte jungfrun Anna Margareta Moberg, som blev hans maka och vår moder. Hon var av en gammal prästsläkt. En farbror, pastor Moberg,

Far och mor.

ansågs vara andligt sinnad. Hennes far var själv soldat och hade såsom frivillig deltagit i Karl Johans fälttåg mot Napoleon. Han var med i den stora folkslaktningen vid Leipzig och hade från sina erfarenheter i kriget härresande historier, som vi i vår tur hugnades med från mammas läppar. De voro just icke ägnade att göra oss till soldater. Anna, vår moder, fick en god uppfostran hos sin

farbror, i vilkens hem hon växte upp som barn i huset. Såsom ung flicka fick hon tjänst hos Landahl. Och så hände det att far vid sina besök där blev bekant med henne. Sedermera, om jag icke missförstått de uppgifter

jag fått, knöts förbindelsen mellan familjerna fastare på det viset att min fars syster, Emma, sändes till västgötskan, som var skicklig i handarbete, för att lära sömnad och dylikt. Det måste hava varit år 1853 som de unga tu förlovades. Far skriver nämligen i sin dagbok sedermera om dessa minnen, att vid denna tid hans gamla lust att studera igen vaknade. Denna gång gällde det att bliva skollärare. "Men", tillägger han, "denna gång var det giftermålsbekymren, som trängde undan alla andra bekymmer, icke heller såg fästmän det så gärna, och för hennes skull uppgav han planen."

Bröllopet firades den 24 maj 1854. Varför det firades på herregården Riseberga, kan jag icke säga. Men jag har redan nämnt att Hedengren kommit att taga ett särskilt varmt intresse i den unge bergsmannen i Vall och hans folk. Den unga fästman måste också hava intresserat familjen Hedengren. Hon såg bra ut och visste att skicka sig, var till sin uppfostran schartauansk läsare med en ovanligt vacker röst, vare sig hon vittnade eller sjöng. Det är intet tvivel därom att hon vid denna tid predikade bättre än far. Om hennes erfarenheter såsom husmoder i Vall skall jag berätta mer i ett annat sammanhang.

Det var långt ifrån att fars äktenskap släckt hans längtan att bliva predikant, även om han sökte intala sig, att det var hans plikt att bliva vid sin jordiska kallelse. Redan i augusti 1854, således strax efter bröllopet, läste han i doktor Fjellstedts tidning, att denne samma höst ämnade öppna en så kallad kolportörskola i Stockholm och att unga män, som kände sig manade att vittna om Herren, där kunde erhålla några månaders undervisning. Skolan kom också till stånd, förmodligen under Fjellstedts ledning att börja med, men tre år senare under ledning av den beryktade pastor A. P. Ahlberg, som dock icke stannade där mer än ett år utan flyttade till Småland och upprättade där, i Hvetlanda socken, sin kolportörskola på Ahlsborg.

Detta var som talat direkt till far i hans omständigheter. Hans gamla längtan att studera och komma i andlig verksamhet flammade upp på nytt. Men det gick nu såsom då han tänkte studera till skollärare. "Hans unga hustru satte sig på det bestämdaste däremot", och han måste också denna gång uppgiva sin önskan. Denna mammas motvilja mot fars studieplaner stodo nog i samband med hennes stränga kyrklighet. Då han i alla fall icke kunde tänka på att bliva en riktig präst, såg hon intet stort eller lockande däri att han vände sig till boken, utan tyckte bättre om att han höll sig till plogen och hyttan. Så tungt hade dock kallelsen fallit på hans sinne, att han icke kunde undkomma utan att åtminstone sända någon i sitt ställe, såsom han ju också gjorde, då det var fråga om att bliva skollärare. Då var det hans bror, som gick. Nu blev det en ung man, som just hade tagit städja att komma och bliva hans dräng, vilken han övertalade att i stället begiva sig till Fjellstedts skola. Han "föll också in på förslaget" ovh blev efter sin kurs i skolan en av de första kolportörer som utsändes. Hans namn var Lars Nilsson.

Far däremot var fortfarande bunden vid sin jordiska kallelse. På samma gång fortsatte han att i hemmet hålla bönestunder, vid vilka han läste Luthers postilla och andra goda böcker för de få, som älskade att samlas omkring ordet. Han var dock icke själv någonsin nöjd med detta utan kände alltid en brinnande lust att tala och utlägga ordet. Men han avhölls av fruktan att misslyckas. Så hände sig, att han en afton satt med sina syskon vid brasan. Eftersom varken farmor eller mamma nämnes, är det väl troligt, att de icke voro med. Då föll anden över honom, och han började predika för syskonen. Det var hans första predikan. Och han erfor därvid en sådan "inspiration och kraft, att han mycket uppmuntrades". Offentligt hade han ännu aldrig talat. Därtill leddes han genom följande händelse. I en angränsande socken var en bönestund utlyst för en predi-

kant, som förhindrades att komma. En stor skara människor hade samlats och bland dem far, som liksom de andra hade kommit för att höra. I stället blev han nu uppmanad att tala. Och han lydde uppmaningen, ehuru "med mycken fruktan och bävan". Herren välsignade också vittnesbördet, så att flere träffades av ordet. Detta fick han dock icke veta förr än någon tid efteråt och det vid ett tillfälle, då han var i stort behov av uppmuntran. I det ena som det andra såg han icke utan skäl en underlig och nådefull Herrens ledning.

Far hade nu tydligen kommit till klarhet om att den inre maning han kände att predika var en kallelse från Herren, och han kände, att han måste lyda denna kallelse utan hänsyn till sin hustrus motvilja. I denna sin föresats uppmuntrades han givetvis av farmor, som minst lika tidigt som han själv trodde på lekmannapredikan, och även av syskonen och, något som betydde mer, av sin vän Olov Hedengren, att icke nämna Myntzing, Rosenius och Elmblad, med vilka han sammanträffat på Riseberga redan 1855 vid ett av de stormöten, som från denna tid samlade andligt sinnade i stora skaror dit från vitt skilda håll. Redan fem år senare höllös i samband med dessa stormöten på Riseberga enskilda nattvardsgångar under Myntzings ledning.

År 1856, då Evangeliska fosterlandsstiftelsen bildades, tog Hedengren alltså far med sig till Stockholm för att hjälpa honom att erhålla Stiftelsens kolportörsbetyg. Det må erinras om att Evangeliska fosterlandsstiftelsen hade föregåtts av den så kallade Evangeliska alliansen, en sammanslutning av kristna oberoende av deras trosbekännelse. Således tillhörde även baptister denna förening, som kom till stånd redan 1845 och i viss mening kan sägas vara en föregångare till Missionsförbundet. Alliansens motto var Augustini bekanta grundsats: "I det nödvändiga enhet, i det omtvistade frihet, i allt kärlek". Detta tidiga och vackra försök till förning av kristna av olika meningar prisades av biskop

Agardh i ett högstämt latinskt tal inför prästmötet i Karlstad 1847 "såsom en av de viktigaste företeelserna inom den protestantiska kristenheten", på samma gång han kallar läseriet "pietismen i dess råaste form". Det strandade enligt Wadströms kanske icke fullt opartiska omdöme på enskilda baptistpredikanter partiverksamhet. Och Fosterlandsstiftelsen — eller Evangeliska agenturen som den först kallades — kom till stånd, den 26 maj 1856 med Hans Lundborg som sekreterare, såsom ett uttryck för de lutherska kristnas övertygelse att en sammanslutning av de troende i Sverige måste ske på luthersk grund, om den skulle väntas verka för enhet, Det är betecknande, att denna mening sedermera biträdades av sådana män som Rosenius och Elmblad och efter en tids tvekan också av Fjellstedt såväl som av Ahnfeldt.

Således var redan innan far ens blev kolportör det frikyrkoprogram, för vilket han skulle insätta det bästa av sitt liv, både försökt och uppgivet för att lemna rum för ett svenskt, fosterländskt, lutherskt frikyrkoprogram. Ty detta var verkligen Fosterlandsstiftelsen att börja med, tills dess ledare skrämdes av separatismen såsom förut av baptismen till att styra mot hamn. Det är icke mer än rätt att giva dessa ledare det erkännandet att det kostade på dem att uppgiva alliansen såsom ett praktiskt försök till en förening, som de fortfarande av allt hjärta trodde på — ideellt. De försvarade således sitt nya program såsom en av omständigheterna påtvingad inskränkning, på vilken man kunde och borde tillämpa aposteln föresats att vara "varjom varjehanda", således också: "För lutheranerna är jag vorden såsom en lutheran, på det att jag må vinna dem".

Far fick emellertid kolportörsbetyget, förmodligen helt och hållet på Hedengrens förböner och rekommendation och var således en av Stiftelsens första elva kolportörer. Bland de övriga nämner Wadström sådana män som Anders Nilsson (kyrkoherden Neanders fader),

J. Engzell, L. J. Sandahl, M. Westerlund och J. Fast, den sistnämnde sedermera missionär. Det är att märka, att betyget ingalunda innebar, att personen, som mottog det, väntades upphöra med sitt yrke. Det var egentligen icke heller en kallelse att predika, utan som titeln utvisar en kallelse att sprida böcker och det på lediga stunder, alltså var och en i sin hemort. I betyget ingingo följande "erinringar" till kolportören: "1) Att vid ankomsten till församlingen, inom vilken han ämnar utöva kolportörsverksamhet, anmäla sig hos pastor och för honom uppvisa förteckningen på de skrifter han till spridning innehar. 2) Att genom ett ödmjukt, visligt och kärleksfullt uppförande söka undvika all skälig anledning till klander, fly partiväsen och onödiga spörsmål (2 Tim. 2: 22, 23) samt i övrigt så inrätta och utöva sin verksamhet, att han icke motverkar utan fastmer underlättar en rättsinnig lärares arbete för Kristi rikes befrämjande. 3) Att då gåvor för Stiftelsens ändamål erbjudas, lemna anvisning på Stiftelsens provinsombud att dem mottaga och till Stiftelsen befordra. 4) Att för varje månad till Stiftelsen insända underrättelse om sin verksamhet, ävensom att dessemellan i tveksamma fall sig med Stiftelsen rådföra". Bland skrifter, som Stiftelsen hade på sitt förlag och som framför allt rekommenderades till spridning, märkas först och främst Luthers och Scribes samt skrifter av sådana svenska lutherska lärare som Olavus Petri och Laurentius Petri, men även åtskilliga andra såsom i synnerhet "Vägledning och tröst" av J. Angell James och "Kom till Jesus" av Newman Hall, vilka sistnämnda skrifter fingo en utomordentlig spridning i Sverige genom Stiftelsens kolportörer.

Av erinringarna i betyget framgår med all nöjaktig klarhet, att kolportören icke var ett Stiftelsens ombud. Han var icke ens berättigad att mottaga och insända medel. Han var en arbetare, som Stiftelsen med sitt betyg rekommenderade, så länge han uppförde sig väl,

framför allt fredligt och partifritt. Ombuden, som voro Stiftelsens förtroendemän och redan första året uppgingo till ett antal av nittionio, voro i allmänhet män av stort anseende och en ganska aristokratisk samling att döma av följande lista på några av dem: häradshövdingen F. Carlson, brukspatron Ehrenborg, prosten Emanuelson, friherre H. von Essen, doktor Fjellstedt, brukspatron O. Hedengren, baron Leijonhuvud, grevarna Lewenhaupt, häradshövdingarna Odencrantz och Post, friherre Rappe, greve Stackelberg, överstelöjtnant Stjernefelt, tullförvaltaren Taube och rådmännen Wåhlin och Wedin. Dock funnos ju bland dem också en och annan skollärare, såsom bröderna Sandstedt, en kantor Rosenberg och en missionär Tellström, att icke tala om pastor A. P. Ahlberg, som till och med stod först på listan (emedan den är alfabetisk).

I Stockholm träffade far vid ett besök för första gången pastor Hans Lundborg, Fosterlandsstiftelsens ledare denna första tid. Det var på hösten 1859. Far fäste sig genast djupt vid Lundborg, i vilkens sällskap han under dessa dagar hade "oförgätliga stunder". Ett särskilt djupt intryck gjorde bönestunderna, som de hade gemensamt, då far "också måste bedja med". Lundborg å sin sida anförtrrodde far längre fram, då de hunnit bliva förtrogna vänner, att han vid deras första sammanträffande hade tänkt ungefär så: "Ja, du kan väl få försöka, men nog ser du mig ut att vara bra dum och blyg". Det var i Ländesberg, dit Lundborg flyttade redan 1859, då Rudin efterträdde honom som Stiftelsens sekreterare. Från Stockholm medförde far ett litet parti böcker. Han lät nu förfärdiga en stor säck och en blecklåda att hava böckerna i, och med denna låda på ryggen knogade han ut åt bygderna i sitt kall som boksäljare. Därvid valde han att börja med socknens avlägsnaste skogs-trakter såsom sitt verksamhetsfält. Och det gjorde han, om vi skola tro hans minnen, icke så mycket för de större behoven där, som fastmer emedan han led av en

gruvlig blygsel och därför undvek hemtrakterna, där han var känd. Det gick nämligen någorlunda att utstå alla övriga försakelser, som medföljde kolportörskallet, men att i hembygden bära boksäcken på ryggen, det kostade på mer än allt annat. Ofta gick han därför långa krokvägar för att undvika bekanta platser eller också tog han hästen och åkte någon mil från hemmet, innan han hade mod att bära säcken. Huru förebrädde han sig icke sedan denna feghet och tänkte med förödmjukelse på huru dalkullor och andra handelsresande av alla slag med stor frimodighet bära sina bördor. Vilken feg stackare han då kände sig. Ja, många gånger fruktade han, att det icke var annat än skrymteri med hans nit. Likväl kunde han icke heller upphöra. Hans blyghet gjorde honom också tafatt i samtal med människor. Och det var med allt annat än visshet och glädje han med sin boksäck gjorde sina husbesök. Nog besökte han flitigt stugorna, men dåligt talade han för sina böcker och ännu sämre tyckte han att det gick att "rekommendera min frälsare".

Under tiden var det hans avsikt att enligt ordalydelsen i den kallelse, som han erhållit, fortfara med sitt yrke. Men nu inträffade, vad han aldrig väntat. Det blev allt mer vanligt, att han om söndagarna blev kallad att läsa Herrens ord på olika ställen i socknen. Och det hade till följd att det förut brukliga söndagsarbetet vid hyttan upphörde. Detta förtröt delägarna i hyttbolaget, i synnerhet vad gjuteriet angick, ty de hade mer förtjänst på gjutgodset än på det övriga järnet. De beslöto därför på stämman, att de som skulle gjuta vid hyttan måste förbinda sig att arbeta även på söndagarna. Som far icke kunde gå in därpå och ej heller fann anställning i sitt yrke på andra håll, där han hörde sig för, "var det ingen annan råd än att taga det från Herren och sluta". Det avgick icke utan strid att sålunda avstå från denna rätt betydliga förtjänst, helst som han så väl behövde den i de ekonomiska förhållanden, i vilka han befann sig.

Den ringa kolportörslönen, som Stiftelsen betalade, förslog icke långt. Den utgick efter tjugufem kronor i i månaden för den tid kolportören var i aktuell tjänstgöring. Samma dag som han tänkte flytta sina gjutredskap från hyttan, fick han tillfälle att sälja dem till den person, som efter honom övertog gjuteriet. Och så kom han från tanken att söka annan plats. Fortfarande hade han ju arbetet på egendomen vid såningstiden och skördetiden. Men den övriga tiden var han ledig, varför också från denna tid hans verksamhet betydligt vidgades.

Han besökte således nu också angränsande socknar. Och han började mer allmänt att vid sidan av sin bokspridning hålla andaktsstunder. Husbesöken voro allt fortfarande motbjudande för honom, och han tyckte sig icke hava någon gåva därtill. Likväl tvang han sig till att fortsätta därmed i några år. Och det av ett motiv, som för att låna fars egna ord "visst icke var gott, utan vittnade om det fördärv och den äresjuka, som fortfarande bodde i hans sinne". Lundborg hade nämligen begärt, att kolportören skulle föra dagbok och hålla förteckning på huru många hus han besökte i månaden. Och detta, jag anför igen fars egna ord, "blev kanske för honom lika viktigt som att föra frälsningens budskap till de förlorade. Lyckligtvis fick han gå med denna synd som med alla andra till det renande blodet".

ÅTTONDE KAPITLET.

Småfärder och långresor.

I Kroppa och Nykroppa. — En djärv torpare. — Lars i Li hör far predika i Kristinehamn. — Far och Hedengren i Filipstad. — Far och mamma i Asphyttan. — I Degerfors och Bjurkärn. — Fars ställföreträdare. — Kalle vid Bron. — Alsterlund. — Genom Ölme, Väse och Nyed till Ullerud. — Uppmuntrande erfarenheter. — Vad far minnes från färden. — En inspektör, som söker kvarhålla far som gisslan. — Hos Jan Gustav. — Fars sångröst. — Den tunga, tunga säcken. — Far skaffar sig häst. — Hans pastorat. — Dalkarlsbergs gruvfält. — En vördig nämndeman i Skrikarhyttan. — Israel Ersson och hans bönhus. — Smederna i Järnboås låta skrämma sig. — Far lär frikyrklighet av Hedengren. — Karlsson i Limmingsviken omvändes. — Hans verksamhet. — Far besöker prosten Schultz. — Tidiga besök vid Loka brunn. — Fredrik Lundgrens mor. — Spektakelmakare vid Loka.

Sin första predikoresa gjorde far troligen i sällskap med den begåvade väckelsepredikanten Otto Engström från Västergötland. Vilka platser de besökte och vilka rön de gjorde under denna resa, har jag inga underrättelser om. Möjligen besökte de bland andra platser Kroppa, Nykroppa och Bosjön. Åtminstone har det berättats för mig, att far besökte dessa platser redan 1854. Berättaren, Johan Bolin, bosatt i Osage City i staten Kansas, hörde far predika där, då han var en gosse på tio eller elva år. I Nykroppa, berättar han, var det en gjutare vid namn Åberg, som öppnade sitt hem för läsarna, ändock han hotades med konventikelplakatet. Och i Bosjön gjorde hans egen fader, en torpare vid namn Johan Olsson, det samma, ehuru han vid den tiden var en ogudaktig man, som både svor och drack. Hans hustru, berättarens styvmoder, var däremot mycket fientlig. Stångjärnsmeder och smältsmeder, som kommit till

tron, fortsätter min sagesman, vandrade ofta den långa vägen, två svenska mil, från Storfors till Johan Olssons hem för att hålla sammankomster. Både prosten och fjärdingsmannen varnade Olsson och förbjöd honom att öppna sitt hem för dem, men han svarade, att så länge dessa människor icke hade annat för sig än att läsa, sjunga och bedja, så "hölle väl dörrarna att gå igenom". Så blev han en lördag kallad inför disponenten. Han nämnde aldrig, vad som där sades, men i verkligheten hotades han med vräkning, om han icke upphörde att mottaga läsarna i sitt hem. Senare på dagen kommo smederna som vanligt till sammankomsten. Mor i huset var mycket förbittrad och visade det på allt sätt, men Johan Olsson bad dem komma in och sitta ner. En av smederna vid namn Brattlund sade då: "Det säges, att du hotats med vräkning. Jag har två egendomar i Bjurkärn. Den ena har jag ingen brukare på. Den skall du få bruka, och den är bättre än den här". Emellertid blev det aldrig mer tal om någon flyttning, och torparen stannade kvar. En av dessa smeder var Carl Ferm, som också sedan flyttade till Amerika.

Möjligen besökte far Kristinehamn redan så tidigt som 1854 eller kanske 1855. Jag har berättelsen därom från en av fars intimaste vänner, Lars Johansson i Lid, Ölme, vanligen kallad Lars i Li. Det var vid mitt besök i Sverige 1907 som jag hade den stora glädjen att gästa i detta fridfulla hem över en natt och av Lars i Li fick veta, huru det gick till, då han första gången hörde Karl i Vall predika i Kristinehamn. Det var en söndag. Lars hade jämte annan ungdom från Ölme kommit in till staden för att övervara gudtjänsten och hörde där ryktet att en ung bergsman från Karlskoga skulle hålla bön i en stuga i staden efter gudstjänstens slut. Han såg också den underlige bergsmannen själv på kyrkbacken, iklädd sin karlskogarock, en långskörtad rock, knäppt ända till hakan med hyskor och hakar och med en låg ståndkrage, icke olikt en prästrock, ehuru av grått eller

brunt tyg, han mindes icke riktigt vilketdera. Mångas nyfikna blickar följde honom på avstånd, där han vandrade för sig själv på kyrkbacken. Lars gick med de andra efter gudstjänsten till mötesplatsen, men kunde icke komma in, emedan rummen allaredan voro fyllda och icke bara rummen, utan gatan utanför de öppna fönstren var också full av nyfikna människor. Han kunde därför icke se predikanten men mycket väl höra hans tal. Det gjorde på Lars ett djupt intryck, ehuru han medgav, att han icke kunde minnas, att han egentligen fattade något av det, som talades. Han tyckte bara, att det var något så underligt och nytt och liksom förfärligt detta nit, varmed den unge mannen ropade och skrek därinne, något så olikt allt han hittills hört av predikande. Var denna sammankomst hölls, erinrade sig icke Lars i Li. Det omtalas läsaremöten i Kristinehamn så tidigt som 1854, bevistade förnämligast om icke utslutande av kvinnor. Den mest bekanta av dessa läderskor var mamsell Lina Åberg, dotter till stadens postmästare. Hon blev sedermera gift med Boström, bekant som skollärare, tidningsman och riksdagsman. Till den lilla vänkretsen i Kristinehamn räknades emellertid snart också A. L. Norrman, sedermera bokförläggare i Stockholm.

Enligt min sagesman från Kansas predikade far tillsammans med patron Hedengren i Filipstad år 1855. Far hade just inga stora talgåvor, tyckte Bolin då, men han hade ändå stor respekt med sig och vann gehör. Vad far predikade vid detta tillfälle, hade han glömt, men han kom ihåg att Hedengren predikade om den trånga porten och han mindes till och med en strof, som patronen ofta upprepade i sin predikan, så lydande: "Det kostar på de rika att bli de fattiga lika". Det slog an förstås, särdeles som det sades av en sådan man som patronen på Riseberga. Det var för övrigt ett allmänt tal, tillade han, att då Karl i Vall och patron Hedengren predikade, även herrskaperna kommo ut för att höra.

Även Asphyttan besökte far tidigt, åtminstone 1856, försäkrar mig C. R. Carlson, en köpman i Lindsborg i staten Kansas. Och vid detta besök, tillägger han, var mamma med. Hon var då en liten spenslig person och stickade på en strumpa. Det gick utomordentligt vilt och rått till vid dessa första sammankomster i Asphyttan. Karlarna voro druckna och förde oljud, och en fuling, faktorens son, var skamlös nog att kasta vatten på far, medan han stod och predikade. Sedermera besöktes Asphyttan ofta av pastor Olov Olsson, den bekante prästen och skolmannen, fars vän och förtrogne under många år.

Möjligen besökte far också så tidigt som 1856 Degerfors bruk, beläget vid Möckelns södra strand, på båda stränderna av Letälvens strida vatten. Han var dock icke den förste att predika där. Redan året förut hade masmästarna Lars och Jon Nilsson från Kvistbro i Närke där "förkunnat sinnesändring och tro". Familjen Klipp och hammarsmedshustrun Brattlund mottogo ordets förkunnare och voro ivrigt intresserade i folkets omvändelse. Ett predikomöte av far midsommaraftonen 1857 är särskilt omtalat. Han predikade då i ett simpelt brygghus vid Hammarviken och hans text var: "Gören väg, gören väg, skaffen bort varje stötesten från mitt folks väg" (Jes. 57: 14). Bland dem, som vunnos, voro brukssmedsonen Ludvig Beckström, gårdfarihandlanden Johan Skager och skomakaren Anders Nyberg, vilka alla tre omedelbart efter sin omvändelse blevo vittnen för sanningen. Sedan kom dit till platsen Maria Eriksson, som förut en tid varit lärarinna i Vall, och hon undervisade de unga i "andens kraft om livets väg".

Bjurkärn besöktes av fars dräng, Lars Nilsson från Väse, innan far själv kom dit. Förut är nämnt, att denne dräng av far sändes till Fjellstedts skola, då far icke ansåg sig kunna komma lös. Det ser ut som om denne Lars vid flera tillfällen framsköts av far såsom hans Aron, även sedan han själv börjat att predika. Ätmin-

stone har det berättats mig, att far vid sina besök till exempel i Asphyttan och annorstädes icke själv predikade utan bara läste en predikan, medan han hade med sig en dräng, som predikade. Sedermera fick svågern Olov Josefsson tjäna på samma vis. Att far icke var den ende predikanten, som vid denna tid verkade i dessa nu nämnda trakter, hava vi allaredan påmint om. Det berättas, att redan så tidigt som 1856 Kristinehamn besöktes av sådana predikanter som Karl Nilsson, en dräng från Riseberga, den förut omnämnde Engström från Västergötland och Hedström, en annan predikant från samma provins. De hade också mycken uppmuntran från S. R. Alsterlund, sedermera kyrkoherde i Gåsborn, död 1871. Men i synnerhet omtalas från denna tid och i dessa trakter Gustav Karlsson, "Kalle vid Bron", såsom han kallades, en torpareson från Gärdsberg, sedermera Värmländska ansgarieföreningens första missionär. Han arbetade under denna tid med sin styvfader vid kolmilan men studerade om nätterna i sin kolkoja Guds ord och vann först sin styvfader för Herren. En deltagare har lemnat följande målande beskrivning på ett av hans möten i skogen: "En klar höstkväll voro två eller tre hundra personer samlade på en kolbotten, tätt omgiven av de höga granarna. Kalle vid Bron hade den förlorade sonen till text. Den väldiga kyrkan upplystes av Gud själv med klart månsken och tusen tindrande stjärnor. Predikan var full av ande och kraft, och alla beslöto efter dess slut, då vi lågo i kolstybben och bådo 'Fader vår', att vända om till fadershuset. Sedan vi stått upp, uppstämde vi en sång, så att det genljöd i skogen".

Efter dessa kortare utflykter till de närgränsande socknar, vilka i det föregående antytts, företog far på hösten 1856 vad han själv kallar sin första långresa. Hans egentliga ärende synes hava varit att hälsa på sin bror Jan Gustav, som vid den tiden var skollärare vid Dejefors bruk. Alltså vandrade han med sin boksäck på

ryggen genom Ölme, Väse och Nyeds socknar till Ulle-rud. Det var en vandring, rik på uppmuntran för honom, men också rik på erfarenheter av motsatt slag. Han fann det underbart, huru de troende visste om varandra och huru ryktena spredos om verksamhetens framgång även på avlägsna orter, ehuru brevskrivning var en sällsynt sak. Således hade han, redan innan han for ut, ganska väl reda på var det fanns trossyskon i alla dessa socknar, som han ämnade besöka.

I Ölme träffade han bland andra småskolläraren J. Hellström och Jon Jonsson i Li, som båda blevo hans vänner för livet, möjligen också Anders Andersson i Stubbetorp. Det var denne Andersson, som vid en konventikel i sitt hem några år senare hotades med stämning, emedan han tillät olaglig sammankomst i sitt hus, och lade upp sina sjuttiofem kronors plikt i förväg utan att veta, att konventikelpakatet var upphävt. Hos pastor Klarholm, som då var i Väse, sammanträffade han med troende från många socknar. Var helst han kom, utlystes sammankomst för honom, om det på orten fanns några troende alls. Funnos inga, besökte han stugorna som bokspridare. För det mesta mottogs han gästvänligt nog, men på ett och annat ställe måste han som andra handlande betala för mat och härberge. Far nämner egentligen icke från denna färd mer än ett par tilldragelser, som alltså måste hava särskilt fäst sig i hans minne. Den ena tilldragelsen är en sammankomst, som hölls i ett rum vid Kvarntorps bruk, medan i rummet intill ett sällskap spelade kort. Dörren stod på glänt, men vardera parten var för mycket intresserad i sitt för att vilja störa den andra. Den andra tilldragelsen är icke fäst vid någon särskild plats. Far bara erinrar sig, att han vid ett tillfälle under resan fick mod att allvarligt tilltala en kvinna, som på det gruvligaste missbrukade Herrens namn, med den goda verkan att hon kom till besining och lemnade sig åt Herren.

Om sitt sammanträffande med brodern nämner far själv intet, men jag har ett brev från Jan Gustav, vari han ger flere värdefulla bidrag till denna korta skildring från fars egen penna. Han påpekar, vilken hjälp han hade i sin sånggåva att draga folk tillsammans. Det är också något, som alla som minnas far enstämmigt intyga, att han hade en vacker sångröst och att det var något särdeles gripande att höra honom sjunga. Många hava muntligen och skriftligen påmint mig därom. En av dessa meddelare, en fru Lindberg i Rush City, Minnesota, som hörde och såg både far och mor i Lungsund, då hon var mycket ung, minnes, huru far efter predikans slut ställde sig framför församlingen och med hög buret huvud hov upp sin röst och sjöng med kraftig stämma: "Mänska, mänska, vill du ej öppna nu ditt hjärta?" Många andra giva samma vittnesbörd, hurusom de i sin ungdom grepos av att höra fars sång, och de erinra om sånger, som de hörde honom sjunga. Själv var han också medveten om denna sin gåva, såsom framgår av en trevlig liten historia, som min gode vän Nils Höijer berättar. Det var en gång far hade predikat och Höijer kännit sig så upplyftad, att han icke kunde annat än efter predikan till far ställa frågan: "Tycker du icke, att du predikar bra ibland?" Det var till hälften på skämt frågan framställdes, men far svarade med det för honom så egna djupa allvaret: "Nej, du, det skall jag uppriktigt säga, att jag aldrig tyckt". "Men", tillade han efter en stund med ett leende, "jag tycker allt, att jag sjunger bra ibland".

Om den framgång, som far hade i sin predikoverksamhet till exempel under den nämnda långresan, nämner han själv såsom vi sågo ganska litet, men farbror intygar, att över allt, där han vandrade fram, människorna började fråga efter vägen till livet. Och slutligen meddelar farbror, att far av den tunga boksäcken var nära att fördärva sitt bröst och på den tiden ofta var hes och hade ont i halsen, vilket emellertid delvis kunnat komma

sig därav att han "måhända talade något högt den tiden". Såsom vi minnas, var det också det intryck, som Lars i Li fick av den första predikan han hörde av far, att han "skrek". Farbror tillägger, liksom urskuldande, att "mycket folk samlades, så att två, stundom tre rum fylldes, varför det gällde att tala ut". Troligen var det farbror, som rådde far till att icke längre bära boksäcken utan skaffa sig häst. Saken är den, att far hade häst och även emellanåt redan tidigare använde den, såsom han själv berättar, i synnerhet i hembygden. Det är ju också klart, att han måste skaffa sig skjuts för sin packning, då det gällde att tillryggalägga längre vägsträckor. Men för korta avstånd, då det var fråga om att göra husbesök och således gå från hus till hus, såsom ju var kolportörens egentliga mission, bars säcken på ryggen. När far utbytte detta sätt att verka och i stället kom åkande, betydde detta en ändring i hans kallelse, som han själv icke strax var medveten om. Det avgick icke utan särskilda strider. Då han tog sin broders råd och begynte åka i stället för att gå till fots, märkte han, att det togs illa upp och tolkades som högmod av kamraterna, som fortfarande knogade med boksäcken på ryggen. Han gick därför tillbaka till den ursprungliga metoden och knogade som förr med packningen på ryggen. Först längre fram, då han så när hade hunnit att alldeles förstöra sig med detta bärande, insåg han att denna hänsyn till andras omdöme i själva verket var å ena sidan stolthet och å andra sidan feghet och människoträldom, och han började då sina långa färder till häst, icke längre såsom bokspridare utan predikant, om han också fortfarande kallades kolportör.

Min äldsta syster har berättat för mig en händelse, som efter all sannolikhet tillhör denna första långresa och besöket hos brodern. Han tog in med sin packning hos en inspektor på en herregård eller ett bruk icke långt från farbror Jan Gustavs hem. Utan att någon sammankomst blivit utlyst, kom det så mycket folk, att två

rum fylldes till trängsel, Efter predikan frågade far de närvarande, om det var någon, som kunde säga, huruvida det var Guds ord eller villfarelse som han predikat. Då reste sig en man i hopen och svarade: "Nog var det Guds ord, men lika visst kunde predikanten få fängelse för vad han sagt". Detta yttrande bekymrade inspektorn mycket, och han gick hela natten av och an på sitt rum, just ovanför rummet där far bodde, vred sina händer och sade till sig själv: "Och jag, en så gammal man, skall kanske i fängelse för det här". Far hörde honom, gick upp till honom och tröstade honom med att det ju icke kunde vara inspektorns fel, eftersom ingen sammankomst blivit utlyst. "Det är ju klart", sade far, "att det är mig man tar". Inspektorn lät emellertid icke trösta sig så lätt. "Ja, du", sade han, "du far". Men just dessa hans egna ord ingåvo honom tanken, huru han kunde rädda sig ur svårigheten, nämligen genom att kvarhålla predikanten. Alltså utkallade han så tidigt han kunde nästa morgon alla traktens hästar till malmkörning, så att då far ville fara, fanns icke en häst att få. Således höll far verkligen på att nödgas stanna kvar, såsom den förskrämda och illfundiga inspektorn beräknat, då lyckan ville att ett par tiggarkäringar kommo med en kälke. Dem hyrde far att mot betalning draga hans packning till farbror Jan Gustavs hem. På hemresan, berättar far själv, besöktes Karlstad, Alster, Fågelvik och andra platser. Och han återkom hem, glad och lycklig över denna sin första långresa, som räckte något över en månad. Vid hemkomsten förenade han sig med de sina i bön att Herren måtte välsigna utsädet. Från denna tid ökades, såsom farbror Jan Gustav tillägger i sitt brev, "hans pastorat, tills det omfattade två tredjedelar av alla Sveriges län". Och far blev snart ökänd för sina snabba och vida färder till häst genom Värmlands bygder. Hans första häst var en saktmodig "Grälle", som säkert tillhörde gården, då han övertog den för sina predikoresor. Men senare fick

han någonstades i västra Värmland tag i travaren "Hulda", ett brunt sto, som åtminstone i Värmland, men snart även i Västmanland och Närke blev nästan lika väl känd som far. Med henne i skacklarna betydde icke några mil mer eller mindre särdeles mycket, och far kunde ordna sina besök därefter.

På hösten 1857, alltså ett år efter den redan beskrivna predikoresan genom Värmland, erhöll far kallelse att besöka Dalkarlsbergs gruvfält i Västmanland "för att läsa Guds ord". Där rådde på den tiden fylleri och ogudaktighet allmänt både bland gruvarbetarna och den övriga befolkningen. Och icke sällan stördes sammankomsterna med sorglustiga uppträden av rusiga personer. Far tilläts att börja med att predika i gruvstugan. Och sedan öppnade gruvförvaltaren Bratt skolhuset. Vid ett tillfälle, då skolsalen var full av folk, tog en person med sig in i rummet en hund, som han lyfte i öronen så högt han orkade, så att hunden skrek och alldeles överröstade predikanten. Både hunden och ägaren blevo emellertid snart utkastade, och mötet kunde fortsätta. Det var till trots av sådana små obehagligheter en välsignad tid, och de voro många, som lärde känna Herren och började leva ett nyktert och gudfruktigt liv. Vid ett annat gruvfält, Skrikarhyttan, fick far vid framkomsten besök av en vördig nämde-man och fjärdingsmannen, som begärde att få se hans pass. Far hade icke ännu kommit att skaffa sig ett sådant, men han visade dem i stället sitt kolportörsbrev. Och därmed nöjde de sig och sutto stilla och uppmärksamma, tills predikan var slut. Ordet bar frukt även där, så att något tiotal år senare ett stort missionshus byggdes på platsen. Det byggdes egentligen av en enskild man, bergsmannen Israel Ersson, icke bara såsom bönhus, utan såsom boningsrum och en mindre skolsal. Detta blev sedermera vårt hem under en följd av år, såsom vi skola se. Egendomen överlemnades av Israel

Ersson till en kommitté av fyra, som skulle vårda den och styra med att där predikades och hölls skola.

Så spriddes emellertid elden, som Herren kommit att tända på jorden och som han längtade efter att få se brinna. Och far kan icke nog tacka Gud för den nåden att han fick vara med om att dels tända denna eld i dessa trakter, dels gjuta olja på den, där den allaredan brann. Han besökte många olika platser, än kallad, än utan kallelse, såsom bokspridare. Vid ett bruk i Järnboås blevo smederna tillsagda, att om någon toge emot den där läsaren, som gick omkring och förvillade folket, så skulle han få böta tio kronor. En dag blev det känt, att far skulle komma. Av förskräckelse för böterna vågade ingen öppna sitt hem för sammankomsten vid själva bruket, men rum uppläts en bit därifrån, och en smedhustru, som börjat älska att höra Guds ord, tog predikanten med sig hem och härbergerade honom över natten. Intet kunde förhindra Herrens verk, utan Guds ande väckte fattiga och rika. Bland andra, som omvändes i socknen, var en framstående bergsman, som litet därefter kallade patron Hedengren från Riseberga dit att predika. Det gjorde ett mäktigt intryck på höga och låga. Hedengren var ett av Herren utkorat och rikt välsignat redskap. Han reste vida omkring, och folk samlades i stora skaror att höra honom. Som förut är nämnt, stod far till honom i en nära och förtrolig bekantskap. Man kan gerna säga, att Hedengren var för honom en lärofader, vars enkla vittnesbörd och klara bevis ur Guds ord icke bara stadfäste honom i läran om frälsningen i Kristus, utan öppnade hans ögon för Kristi och apostlarnas lära om församlingen. Han insåg därvid allt klarare statskyrkans förvillelse och skriftvidriga beteende att icke ens försöka utöva kyrkotukt, där den borde utövas, men i stället förfölja de uppriktigt troende.

På vintern samma år, 1857, började far verksamhet i Grythyttan, en annan socken i Västmanland. Hans

första härberge var Limmingsviken. Dit kom han på följande vis. Han hade vid ett besök i Kristinehamn kort förut bland andra haft till åhörare husfadern i Limmingsviken, Gustav Karlsson, som uppmärksam lyssnat till föredraget och blivit så rörd att han efteråt bad far komma och hälsa på honom i hans hem och predika där i hans hembygd. Det goda intrycket hade emellertid under tiden så gott som försvunnit, och Karlsson var i själva verket allt annat än glad åt fars ankomst. Detta visste emellertid icke far något om. Vid hans ankomst var nämligen husfadern icke hemma, och hustrun, som var en mycket beskedlig kvinna, tog vänligt mot honom och lovade honom att stanna. Far, som vandrat en svensk mil i djup snö med sin tunga börda av böcker, var trött och fick lägga sig på en soffa, där han snart insomnade. Medan han sov, kom mannen hem, och far förstod snart på hans sätt, att mottagandet var en smula kyligt. Emellertid blev på hustruns enträgna böner en sammankomst utlyst på kvällen, och de närmast boende grannarna kommo tillstädes. Så bestämdes ny sammankomst på ett annat ställe i trakten följande dag och så allt fort dag efter dag, och Karlssons hustru var en av de första, som fattades av Herren. Hon gav icke heller Karlsson någon ro, utan han måste ehuru motvilligt följa med till sammankomsterna. Så kom även han i djup sorg över synden. Längre kämpade han, men erhöll slutligen tröst och frid genom läsningen av "Vägledning och tröst", samma skrift, som var far till så mycken hjälp. När alltså far kom tillbaka till Limmingsviken några månader senare, var Gustav Karlsson så full av frid och fröjd i Herren, att det riktigt flödade över. Han började kort därefter själv hålla andaktsstunder och blev snart en framstående predikant. Som denne Gustav Karlsson var den förnämsta frukten av detta fars tidigaste besök i Västmanland och som hans verksamhet i dessa trakter omedelbart fortsätter det verk, som far begynt, så är det lämpligt att här näm-

na något om denna verksamhet. Gustav Karlsson var enögd. Han hade såsom ogudaktig i ett slagsmål fått ena ögat utpetat med ett paraply.

Jag står i tacksamhetsskuld till den redan förut omnämnde pastor Persson för följande intressanta minnen från Karlssons tidigaste verksamhet i dessa trakter. Såsom förut anför jag pastor Perssons berättelse så gott som ordagrant. Erik Ersson hette en person, som var tillsatt såsom tillsyningsman att övervaka konventiklarna i socknen och upplösa möten, som höllas, ifall villfarelser predikades. Så hände det, att Karlsson från Limmingsviken skulle komma och predika på en plats, och Erik Ersson kom sitt ämbete likmätigt också dit och tog plats på gården på en huggkuble. Äntligen kom Karlsson med sin tunga bokpacke på ryggen. Han såg ganska tarvlig ut, och Ersson tänkte: "Kan det där vara en villoande?" Karlsson började med att sjunga en psalm, och Ersson tänkte: "Det kan väl icke vara villfarelse, det sjunga vi ju i kyrkan". Så fortsatte Karlsson med att läsa från nya testamentet, och Ersson tänkte: "Det kan då omöjligen vara villfarelse, det är ju det samma, som vi läsa i kyrkan". Äntligen började Karlsson predika, och Ersson kände sig gripen. Och han var icke den ende. Knappt var predikan slut, förr än Erssons hustru kom ur huset och ropade: "Far, skola vi inte bedja predikanten komma och hålla sammankomst hos oss nästa gång?" Ersson svarade med djup rörelse: "Det får du göra, som du vill med, mor". Mötet hölls, och så mycket folk samlades, att predikanten måste tala från farstugubron till folket, som fyllde gårdsplanen. Senare hölls ett möte hos en torpare under Nyhyttan, och patronen kom dit och förbjöd mötet.. Ersson steg då upp och bjöd alla de närvarande hem till sitt. Och dit bar det med hela skaran, som allt jämt växte, medan de drogo genom byarna. Några år senare flyttade Gustav Karlsson till trakten av Västerås och ännu senare till staden Västerås, där han i många

år bodde och verkade som predikant. I Järnboås fortsatte det goda verket och de hade sköna tider. Pastor Persson berättar om en julfäst, vid vilken han var närvarande, då både far och Gustav Karlsson predikade. Dessa goda tider varade också under Emil Låftmans verksamhet som pastor. Men därefter ledo vännerna en svår misräkning över en pastor Rahmström, en troende prästman, som de genom enhälligt arbete lyckades få dit och som lönade dem med att stänga skolhusen för Guds ords predikan.

Så långt pastor Perssons berättelse. Jag återgår nu till fars första verksamhet i Grythytted, år 1857. Betyget, som kolportören fick, ålade honom, såsom vi sett, att besöka prästen i församlingen, där han ämnade upptaga verksamhet. Följaktligen besökte far prosten i socknen. Denne ställde sig att börja med beskedlig och bad far så bevekande, att han icke måtte ställa till någon oro i hans församling, där det dittills varit så lugnt och gott. Såsom svar därpå omtalade far, att hans verksamhet var att läsa Guds ord med det som mål att förmå människorna att vända sig till Herren. Detta lugnade ingalunda prosten, som både vid sockenstämman och offentligt från predikstolen varnade allt han förmådde för villoanden från Karlskoga. Detsamma gjorde komministern, en pastor Westén. Herren öppnade emellertid både hjärtan och hem. Vid Loka hälsobrunn bodde en änka, moder till Fredrik Lundgren, den bekante seminarieriktorn i Stockholm. Hon omfattade evangelium, och i hennes lilla stuga höll far många sammankomster och hade många saliga stunder. För övrigt inträffade också där åtskilliga äventyr, som äro intressanta nog att berätta. Ett sådant, som jag anför efter Ek-mans "Inre missionshistoria", är följande. Vid en sammankomst i Karstenshult hade några oförståndiga unga män fått fatt i en dräng och bundit honom till händer och fötter med starkt hopvridna björkvidjor, såsom man binder och bortför djur till slaktning. Den bundne för-

des hastigt genom folkhopen fram till predikanten under ropet: "Denne är bunden med mörkrets kedjor, lös honom". Vid ett annat tillfälle hölls sammankomsten i ett förmöget hem i en större by, och köket var fullpackat med människor, de flesta stående. Den tiden tänkte man icke på att bereda sittplatser vid mötena. Folk fick tränga sig in i de tränga lokalerna bäst de kunde. Emellertid behagade det vid detta tillfälle en spektakelmakare, som var närvarande, att i trängseln kullstjäpa en stor vattenså över golvet, så att vattnet strömmade över fötterna på människorna, till oro för många och till stort löje för andra. En lång tid efteråt, år 1891, då far åter befann sig i samma by, där de då hade ett bönehus, och kom att i sin predikan nämna denna händelse, steg efter sammankomsten en gammal man fram och sade: "Jag måste bekänna, att det var jag, som spelade detta spratt och stjälppte tunnan, men Herren har förlåtit mig mina synder och jag är nu en lycklig människa". Den gamle mannen är nu för längesedan hemgången.

Under samma besök, 1857, höll far sammankomst på ett torpställe söder om Loka brunn, till vilket så mycket folk samlades, att mötet måste hållas utomhus. Denna sammankomst hade några brunns herrar och bland dem en inspektör Brattström från Filipstad föresatt sig att störa och därtill äggat en snickare vid namn Broling, som gjort sig känd som en fridstörare och bråkmakare. Denne Broling trängde sig också, skrikande och svärjande, in bland folket, följd av Brattström, som rusade på predikanten, bannade honom och hotade honom med fängelse. Denne lyckades genom en väns bemedling komma lös och gick in i torpstugan och böjde där i en vrå knä inför Herren, under det att sorlet och oväsendet alltjämt pågick därute. Uppträdet tog emellertid en mycket egendomlig vändning, i det en annan ogudaktig slagskämpe, som kände sig uppretad över brunns herrarnas inblandning, lade sig i leken och hotade dem med det och det, om de icke genast och det fortare än vanligt

återvände till Loka. Det hade åsyftad verkan, och den avbrutna sammankomsten fortsattes och avslutades i god ordning. Följande år besökte far igen Loka och hade då med sig den bekante prästmannen G. A. Beskow. Även då äggade några av herrarna Broling att störa sammankomsten. De berusade honom med brännvin och sände honom så att avbryta Beskows predikan. Det lyckades också. Beskow nedtystades av den druckne Brolings skrål. Men folket, som önskade höra Beskow, uppretades mot bråkmakaren, och några handfasta karlar grepo honom och kastade honom i sjön, sedan de slagit och misshandlat honom, så att han var överhöljd med blod och smuts. Han bad om miskund, men inga böner hjälpte. Och då hans hustru och hans son kommo till hjälp, beväpnade med en laddad bössa, avväpnades de av folket, som avlossade skottet i luften och därefter lät dem dela Brolings öde. Det blev rättegång om denna sak. Och Broling, som visste att han kunde räkna med prästerna och länsmannen, var så säker på sin seger, att han inför rätten öppet yvdes över sitt beteende vid sammankomsten. Men han räknade icke med häradshövdingen. Denne, som var en rättsinnig man, frågade honom, vem som satt honom till polis över läsarnas sammankomster och pliktfällde honom för fredsbrott till ett hundra tjugufem kronors böter. De, som misshandlat honom, fingo plikta tjugufem kronor och två andra fem kronor var.

NIONDE KAPITLET.

Barnhem och skola.

Barnhemsplanerna mogna. — Huru rum bereddes. — Huru barn erhöllos. — Barnens tillstånd. — Den ekonomiska frågan. — Arbetsföreningar. — Farmors storhetstid. — Fastrarna flyga ur boet. — Valls tidigaste skollärare. — Halte Anderson. — Farmor håller karbasen. — Mina tidigaste skolminnen. — Den nya skolbyggnaden. — Hjälp från föreningen och allmänheten. — Skolsalen. — Min första karta. — Midsommarfester.

Efter dessa utflykter i fars sällskap till olika socknar i Värmland och Västmanland är det på tid att återvända till Vall och den verksamhet, som där upptagits och under tiden vuxit. Vi sågo, att redan 1851 farmor såsom änka företog sig att hålla skola med försummade barn och att hon i detta arbete fann understöd och ett fullkomligt samförstånd hos sina barn, allt eftersom de växte upp och kunde hjälpa till. Vi sågo också, att det var just detta skolarbete, som ingav farmor tanken att grundlägga ett barnhem. Hon insåg nämligen redan efter ett års försök, att de goda intryck, som barnen erhöilo i skolan, lika fort utplånades i deras ogudaktiga omgivning. Den tanken mognade således mer och mer hos henne att få till stånd ett barnhem, där försummade och vanvårdade barn kunde mottagas och kvarstanna en längre tid och under tiden åtnjuta förmånen av kristlig undervisning och uppfostran. Även denna plan vann från början medhåll hos äldste sonen och för övrigt alla syskonen. De läste ofta i hemmet om barnhemmet i Halle och om Müllers barnhem i Bristol, och det väckte till efterföljd. Varför skulle de icke kunna åstadkomma något dylikt i Vall? Svårigheterna syntes icke att börja med så stora. För att tala med fars egna ord, "rum för familjen fanns det ju i övre våningen, om de bara ställdes i ordning, och med det

övriga fick det bli någon råd, såsom behoven yppade sig". Kort sagt, år 1858 "fick farmor sin vilja fram" och kunde till sin stora glädje mottaga de första barnen, ett par gossar av socknens fattiga.

Ingen skall tro, att det var en lätt sak att få dessa barn. Om fattigvårdsstyrelsen tvekade, då det gällde bara att sända barnen till Vall i skola, huru mycket tveksammare skulle den icke vara, då det nu gällde att helt och hållet anförtro dem åt denna underliga "Mor i Vall". Hon hade fått namnet läsare, och läsarna ansågos för högst besynnerliga och farliga människor. När därför förfrågningar gjordes hos fattigvårdsstyrelsen, om icke några barn kunde erhållas för ändamålet att giva dem uppfostran, kunde ingen se något gott däri att barnen lemnades till Mor i Vall. Slutligen lyckades hon dock vid ett tillfälle, då socknens fattiga bortackorderades på auktion till den minstbjudande, att inropa två gossar mot en ersättning från kommunen på tjugufem riksdaler vardera för året. På detta vis var det hon fick de första barnhemsbarnen. Snart därefter erhöles två andra, som mottogos utan betalning. Året därpå fördubblades antalet och efter fyra år var antalet fyra gånger fem.

Det är svårt att göra sig en riktig föreställning om det elände, som de flesta av dessa barn befunno sig i, då de mottogos i hemmet. De voro så fulla av smuts och ohyra, att det fordrades mycket arbete att få dem rena och sedan icke mindre att hålla dem någorlunda snygga. Men farmor tvekade aldrig att mottaga ett barn för den sakens skull. Om någon kallade det en förspild möda att ens försöka göra något för en sådan stackare, svarade hon: "Nej, försöka bör man väl ändå". Och det syntes vara hennes lust att åtaga sig, vad andra ansågo omöjligt. Att det var av verkligt medlidande som hon således arbetade för barnen och hoppades det bästa även där intet hopp syntes, det förnam nog den, som stod henne nära i detta arbete. "De hava kanske an-

nars ännu sämre vård och kanske ingen, som förbarmar sig över dem", plägade hon anföra såsom skäl, varför hon borde upptaga ett barn, som syntes de övriga mer än vanligt hopplöst. Så mottog hon en gång två fåniga gossar, vilka knappt kunde tala men i alla fall lärt sig att på det fasansfullaste vis åkalla djävulens namn och hava sådant för sig, som var ytterst oanständigt. Som fattigvårdsstyrelsen icke ville utfästa sig för att betala något för dessa gossar, så kunde farmor icke behålla dem längre än ett halft år. På denna korta tid lyckades hon visserligen icke lära dem mycket i läsning, men däremot "blevo de på sitt sätt beskedliga och stilla och den ene syntes också komma till någon kännedom om synd och nåd".

Från början var förstås den ekonomiska frågan brännande. Barnhemmet hade upprättats av farmor och far utan någon annan säkerhet än den, som en innerlig och fast förtröstan till Gud giver. Behoven voro från början stora, och det är klart, att de växte i den mån barnhemmet utvidgades. Allt gick att börja med högst enkelt till. Inga räkenskaper fördes de första åren, utan det togs i huset, vad huset förmådde. Detta betydde förstås betydligt ökade bekymmer för far. Ty om än farmor var den, som hade vården om barnen och de närmaste omsorgerna om dem, så föll dock den ekonomiska bördan i sista hand på far, av vilken både farmor och hennes skyddslingar, att icke tala om den egna familjens medlemmar, väntade sitt uppehälle. Och när något fattades, var det han, som måste draga försorg om att det blev hjälp och råd. Farmor gjorde visserligen å sin sida, vad hon kunde. Då nöd var å färde, blygdes hon icke att begiva sig ut i bygden och tigga om hjälp för de små. Utan tvekan gick hon till dem, som hade överflöd, och påkallade deras deltagande för de fattiga barnen. Och hon bad icke förgäves. Icke sällan voro bidragen i diverse födoämnen så rikliga, att man måste fara efter dem med häst och vagn. Dessa tillfälliga bi-

drag kunde emellertid helt naturligt icke motsvara de växande behoven. Det behövdes regelbundna bidrag och ett mer gemensamt understöd. Även detta kom. Redan från början hade handarbeten förfärdigats på hemmet. Och snart började några kvinnor i socknen, drivna av sin kärlek till Kristus och till barnhemmet, att samlas någon viss dag i månaden för att hjälpa till med förfärdigandet av sådana saker, som de bäst kunde göra. Dessa saker sålde farmor sedan i socknen.

Ur denna anspråkslösa verksamhet framträdde senare en arbetsförening av kvinnor, som bildades för att understödja barnhemsverksamheten och som snart blev så stor, att den måste delas i flera avdelningar. Och sakerna, som förfärdigades, såldes på auktion minst två gånger om året. Farmor var förstås ledaren och själen i denna förening, liksom hon också var det vid auktionerna, där sakerna försålles. Hon hade sitt eget sätt att driva med försäljningen och brukade ofta utpeka enskilda, vilkas intresse icke stämde med deras förmåga, och fråga dem inför alla, om de icke ville ropa in saker och hjälpa till med. Väl är det sannt, att hon stötte en och annan, men i det hela tyckte man icke illa om hennes myndighet, emedan man visste, att den stod tillsammans med glödande nit och självuppooffring.

Det är redan sagt, att farmor biträdades i arbetet av barnen, tills de, den ena efter den andra, lemnade det gamla boet för egna hem. Den förste, som lemnade, var sonen Jan Gustav, som efter avslutad skollärarekurs anställdes som lärare vid Dejefors bruk i Ullerud och därefter icke kunde som förr tjäna som skollärare i Vall utom någon kortare termin i sänder under sommarferierna. Den äldsta av fastrarna, Maja Lisa, höll sitt bröllop år 1858, samma år som barnhemmet kom till stånd. Hon bodde visserligen kvar några år i Vall, eftersom hennes man, Olov Josefsson, brukade egendomen, på samma gång som han hjälpte far att predika och nu också på sätt och vis blev barnhemmets föreståndare

eller för att anföra ett samtida vittne "styrde med egendomen och med barnen likaså". De flyttade emellertid snart därefter på en egen hemmansdel, Nyängen, som låg endast ett par stenkast från Vall, och blevo således våra närmaste grannar. Faster Anna, närmast i ålder, gifte sig utsocknes och flyttade till Älvhyttan i Västmanland, där hennes man, Gustav Jansson, förestod gästgiveri en tid. Även han var en ovanligt duglig och klok man. Han flyttade senare till Karlskoga och bodde under min uppväxttid på ett vackert ställe, kallat Haga, i byn Källmo icke så värst långt från Vall. Sedermera flyttade han till Molkom i Nyed, där hans duglighet togs i anspråk för offentliga värv. Således tjänade han i många år med utmärkelse som riksdagsman. Något längre stannade faster Emma kvar i hemmet och var, såsom vi redan nämt, lärarinna i handarbete, sedan hon lärt det av mamma. Men så gifte även hon sig, med August Larsson, den tredje av husets mågar. De flyttade dock icke från Vall utan slog sig ned på egendomen, på ett torp kallat Ängen, som farbror August brukade jämte det att han skötte Vall och i sin tur var husbonde i huset, då far icke var hemma. Och det blev allt mer sällsynt. Över huvud taget kan man väl säga, att far då han riktigt kommit i gång med sina resor kom hem och såg sin familj ungefär så ofta som han besökte andra stationer på sitt stora, allt jämt växande fält, i alla fall icke oftare.

Vid denna tid, då barnhemmet kommit till stånd eller något senare och mamma flyttat till övre våningen, hade således farmors egen familj lemnat det gamla hemmet, alla utom den yngsta, faster Tilda. Det hade alltsammans skett före min födelse, varför också faster Tilda är den enda av fastrarna, som jag minnes som medlem av familjen.

Det var farmors storhetstid. Såsom hon uppfostrat sina egna barn i tarvlighet och arbetsamhet, så sökte hon nu under bön till Gud att uppfostra andras barn, som hon mottagit i sitt barnhem. Hon var född upp-

fostrarinna och hennes inflytande var stort. Sträng var hon och sparade ej på riset. Men att hon brukade det med urskiljning, torde framgå därav att det fanns barn, som uppfostrades i barnhemmet sex till åtta år utan att någonsin hava agats med ris. Hon kunde också vara vänlig och blid och till och med någon gång inlåta sig i en barnslig lek med barnen. Vid ett sådant tillfälle, då barnen skulle försöka främtaga henne en karamell och hon för att förekomma det hastigt stack den i munnen, råkade en knappnål, som på något sätt fallit ur kläderna, att följa med och blev fastsittande i svalget. Leken slutade. Barnen började gråta och bedja Gud om hjälp. Hennes anhöriga visste icke, vad de skulle taga sig till. Farmor tog då en flicka med sig för att gå till en läkare och söka hjälp. Men kommen ett stycke på vägen kände hon, att svedan upphörde och hon kom tillbaka under tack till Gud. Nålen hade lossnat och hon visste ej vart den tagit vägen. Huru innerligt hon var fäst vid barnen och huru ömt och moderligt hon vårdade sig om dem, kunde man se, då de lemnat henne. Hon kunde då gå långa vägar för att tala vid dem, särdeles om det gått dem illa. Det är tyvärr sannt, att ehuru några av barnen kommo till omvändelse och sedan de tagit tjänst artade sig väl, många dock gingo på fördärvets väg och blevo sorgebarn. Alltid bad hon för dem och aldrig försummade hon något tillfälle att tala till dem.

Det vore för mycket att säga, att farmor icke hade sina fel. Hon gick säkert för långt i vissa stycken och kallade det för fåfänga och lyx, som kunde gå under bättre namn. Såsom en följd därav kom hon icke sällan i strid med skollärare och andra biträden vid anstalten, vilka fått smak för nyare tiders bruk. Icke heller kunde hon vara med över allt och hindra slarv och oordentligheter här och där. Men detta till trots kunde hon nog i många stycken tjäna såsom ett föredöme för vår tids barnauppfostrare. För övrigt måste man taga med i

beräkningen, då man bedömer hennes verk, vilka små resurser hon hade till sitt förfogande. Skulle barnhemmet bestå alls, var det oundgängligt, att det sköttes anspråkslöst och billigt. Dit hörde framför allt anställandet av så få tjänare som möjligt, varför barnen måste betjäna sig själva och de äldre de yngre. Att det därvid lemnades åtskilligt övrigt att önska i fråga om renlighet och ordning, är visst. Men det var icke farmors fel. Med utflyttningen ur boet av så många värdefulla arbetskrafter i dessa kära barn, som helt naturligt sågo upp till farmor med obegränsad vördnad och voro villiga att lyda hennes minsta vink, är det klart att farmor blev mer bunden vid hemmet. Hon kunde icke i samma utsträckning som förr göra utflykter i bygden för att söka skaffa de hungrande där hemma vad de skulle äta. Då kom den ovan nämnda arbetsföreningen riktigt till sin användning. Men då upphörde också verksamheten att i samma mening som förr vara farmors verk. Med delat ansvar kom också delad makt att säga ifrån hur det borde vara. Det var oundvikligt och naturligt, men för farmor med hennes lynne och hennes vanor var det icke enbart angenämt.

Jag har i min ägo en av far egenhändigt skriven protokollsbok för den nämnda arbetsföreningen, från 1863, då den organiserades, till 1871, innehållande bland annat föreningens stadgar. Och som de ha ett stort historiskt intresse såsom ett tidigt vittnesbörd om fars ordningssinne i verksamheten och därtill äro särdeles praktiska, låter jag dem, med några få rättelser i formen, ingå i sin helhet. Efter några inledande ord, som upplysa om att föreningens arbete redan fortgått i några år men att "för bättre ordnings skull följande bestämmelser nu utfärdats", lyda stadgarna som följer:

Par. I.

Denna arbetsförening har till ändamål att genom gåvor och arbeten samla medel till befrämjande av Kristi rike i anda och sanning, såväl i hemlandet som i utlandet.

Par. II.

Såsom helt och hållet frivillig är den ämnad bestå av sådana arbetarinnor, vilka själva väckta till besinning och fattade av Jesu försonings kraft känna sig allvarligt livade och uppmuntrade att något söka bidra till deras medåterlöstas frälsning.

Par. III.

För bättre bekvämlighet att samlas utgöres föreningen av flere avdelningar eller smärre föreningar, där några deltagarinnor finnas, som önska arbeta tillsammans.

Par. IV.

Deltagarinnorna i varje avdelning samlas någon dag i månaden eller oftare, om så finnes lämpligt. Tid och ställe bestämmas på näst föregående sammanträde och antages i allmänhet arbetstiden att räcka omkring fem timmar.

Par. V.

Samtliga avdelningarna utse en för hela föreningen gemensam föreståndarinna, ävensom till hennes biträde en eller annan deltagarinna och dessutom en sekreterare vilken det skall åligga att jämte huvudföreståndarinnan sköta skrivgöromål och räkenskaper, som kunna förekomma.

Par. VI.

Varje avdelning har tvänne föreståndarinnor, som hava i uppdrag:

1. Att tillse, att så vitt möjligt de nyttigaste och säljbaraste arbeten förfärdigas samt hava tillsyn till att de bliva väl och ordentligt gjorda.

2. Att på förhand vidtala någon, som kan föreläsa, samt föranstalta om att missionstidningar eller andra andliga böcker eller brev med underrättelser om evangelii framgång finnas att tillgå.

3. Att mottaga de gåvor av saker eller penningar, som kunna komma att till föreningen lemnas samt av samlade bidrag bilda en liten föreningskassa att användas till inköpandet av lärfst m. m. till arbete för medellösa deltagarinnor, medan de däremot, som kunna, naturligtvis hålla sig arbete själva.

4. Att taga vård om de färdiggjorda arbetena och på lämpligaste sätt föranstalta om deras försäljning, antingen under hand, genom exposition eller auktion.

Par. VII.

Huvudföreståndarinna äger tillika med sina biträden:

1. Att hava en allmän tillsyn över samtliga föreningar och understundom i mån av tillfälle besöka dem, ävensom att mottaga och anteckna de till den gemensamma huvudkassan inflytande medlen.

2. Att vid inträffande behov ,i förening med de särskilda avdelningarnas föreståndarinnor, rådgöra om förekommande angelägenheter och besluta om dag för försäljningen.

Par. VIII.

Medlen handhavas av föreståndarinnan och sekreteraren, på deras gemensamma ansvar, varvid dock sekreteraren have närmaste bestyr med de räkenskaper, som behövas.

Par. IX.

Av de influtna medlen går hälften till barnhemmet i Vall, en fjärdedel till Fosterlandsstiftelsens missionsskola för yttre missionen och sista fjärdedelen kvarstår i kassan att lika fördelas mellan de smärre föreningarna för uppköp till arbete.

Par. X.

Nytt val av föreståndarinnor sker en gång varje år. De förra kunna återväljas, när icke särskilda förhinder göra det otjänligt. Skulle någon föreståndarinna under mellantiden bortflytta eller eljes avgå, väljes genast någon i stället.

Par. XI.

Varje år, då barnhemmet håller sitt årsmöte och examen, håller arbetsföreningen sitt sammanträde, varvid redogörelse sker för det förflutna året.

Par. XII.

Revisorer utses att till varje årsmöte granska föreningens räkenskaper.

Par. XIII.

Föreningens sammanträden börjas och slutas med bön.

Par. XIV.

Ändring i dessa stadgar kan beslutas endast vid det allmänna årssammanträdet.

Dessa stadgar antogos vid sammanträdet hos Petter Johan på Skranta den 14 februari 1863. Till huvudföreståndarinna invaldes Sara Josefsdotter, Anders Nilssons hustru i Backeberga, och till hennes biträde faster Maja Lisa, som också blev föreståndarinna för avdelningen i Vall med faster Emma såsom hennes biträde och farbror Olov Josefsson såsom sekreterare. Utom avdelningen i Vall nämnas redan vid första årssammanträdet åtta avdelningar, för vilka tillsattes föreståndarinnor och sekreterare Dessa avdelningar voro: Östra-hult, Linbäck, Gräsmossen, Olsdalen, Bregårdstorp, Val-

åsen och Duvodalen, vartill kom något senare Bofors. Far ansågs utan val för hela föreningens beständige sekreterare. Man märke, att det var särskilt sörjt för att han skulle taga det väsentliga ansvaret för skrivgöromålen och för medlens redovisning. Inkomsterna gingo till mellan tre och fyra hundra riksdaler om året, alltså ett årligt bidrag till barnhemmet av omkring två hundra riksdaler. Farmor såsom barnhemmets föreståndarinna nämnes icke alls, men så ingår det icke heller i föreningens uppgift att utöva någon som helst uppsikt över hemmets inre angelägenheter. När det allmänna syftet för dessa bestämmelsers utfärdande inledningsvis angives vara "en bättre ordning", så gäller det strängt taget, enligt stadgarnas vittnesbörd, endast och allenast medels anskaffande. Det hindrar icke, såsom jag redan antytt, att med föreningens organiserande också en viss uppsikt följde såsom en naturlig utveckling. Det kommer i sin tid i dagen. För övrigt är det av stort intresse att se, att denna arbetsförening av väckta kvinnor i Karlskoga, organiserad 1863 men i verksamhet icke så få år tidigare, också är intresserad i yttre missionen, med ett ord i "Kristi rikes befrämjande såväl i hemlandet som i utlandet". Det är far likt att bygga på en bred grund.

Då barnens antal i barnhemmet stigit till tjugu och skolbarnen voro mellan femtio och sextio, nöjde sig far icke längre med dessa mer tillfälliga lärarekrafter, utan skollärare anställdes, och snart uppfördes även ett nytt, mer passande skolhus. De första lärarekrafter, som anställdes för att hjälpa farmor och far i Vall, voro, så långt jag kunnat upptäcka, lärarinnorna Maria Eriksson, som sedan kom till Degerfors, samt Hedda Liberius, sannolikt från Betty Ehrenborgs skola i Stockholm. Den förste skolläraren var efter farbror Jan Gustav en viss Andersson. Halte Andersson som han kallades, som far träffade vid en examen på Hedås i Bjurkärn. Han var från Åtorp och var ofärdig och hade icke egentligen stu-

derat till skollärare, ehuru han kunde läsa och skriva och hade ett ovanligt minne, så att han kunde hela kapitel i bibeln utantill. Han var mycket blyg och knappt mer än en gosse. Unge O. Olsson, som vid denna tid måste hava börjat sina studier som präst, skrev räknetabellerna och förskrifterna åt den nye läraren. Och bland andra, som lärde sig att skriva och räkna för honom, var Olov Berggren, en släktinge till far, vilken också med tiden blev präst. Skolan räknade som sagt vid denna tid sextio barn.

Det är Anna Hellström, som meddelat dessa minnen, vilka intresserade henne så mycket mer som Andersson blev hennes man. Hon berättar en tilldragelse som ett exempel på huru tukten uppehölls i skolan och hemmet. Ett av barnen, Karl Olsson, vanligen kallad Dalmajas son, hade varit med farmor till kyrkan och därvid lagt märke till i synnerhet giftermålskungörelserna. Vid hemkomsten till Vall satte han i scen, vad han hört, på det viset att han parade ihop gossarna och flickorna och läste lysningssedlarna över dem. Detta skedde i Anderssons närvaro, och han måste inrapportera saken till farmor, som också ingrep, och Dalmajas son fick stryk. Anna Hellström minnes också, att far vid denna tid predikade en gång i månaden i skolsalen vid kyrkan, där Hjort var skollärare, han som avrådde far från att försöka studera till präst. Anna minnes, att då mamma följde far till kyrkobygnaden och far gick för att predika i skolsalen, hon gick till kyrkan. Det skedde såsom en överenskommen sak. Andersson fick efter någon tid arbete såsom skräddare hos Södersten i kyrkobygnaden och Anna Hellström, som från Vall kom till Kajsa Hansson i Bjurkärn, flyttade också hon till Södersten, 1866. Förmodligen var det där hon först träffade Andersson. Sedermera tjänade hon hos Lagerhjelm på Bofors åtskilliga år och reste till Amerika år 1872, dit även Andersson for. De bossatte sig i Topeka i staten Kansas. Och det var där, omkring femtio år efter de händelser jag

här berättar, som jag gjorde deras bekantskap och fick del av deras minnen från Vall.

Den förste utexaminerade skollärare, som anställdes i Vall, efter Jan Gustav, fars bror, måste hava varit Malmberg, år 1864. Även han reste sedermera till Amerika och blev där pastor i Augustnasynoden. Huru många år han var skollärare i Vall, kan jag icke säga. Men att döma av den långa listan av lärare, som voro anställda, torde ingen hava stannat där särdeles länge. Förmodligen voro de villkor, som far kunde erbjuda dem, sådana att de icke kunde gå i land med det för mer än en kort tid. Det är till och med att befara, att far icke hade fått dem alls, om det icke varit därför att de stodo i en slags förbindelse till honom och hans vänner. I regeln var det nämligen ynglingar, som blivit sända till Ahlbergs skola eller andra missionsskolor och där underhållits just med det förbehåll att de efter avslutade studier skulle tjäna åtminstone någon tid såsom missionsskollärare och predikanter. Bland skollärare må nämnas i synnerhet Persson, en man från Helsingland. Han är den förste skollärare, som jag minnes. Han var säkert som de övriga en ovanligt duglig lärare. Att jag minnes honom, är emedan jag på hans tid själv började gå i skola, sannolikt dock den första tiden utan några särskilda uppgifter. Jag minnes hans renhetsmönstring vid lillmiddagsrasten såsom en för mig underlig utdelning av handplagg över lag varvid vissa såsom jag till exempel fingo just ett vänligt litet rapp med flata linjalen på handens insida, men andra allt efter uppförande lindrigare eller hårdare slag, med linjalens kant, kanske på handens utsida. Och jag minnes hans vandringar i skog och mark med sin klass under vänliga samtal. Minst femtio år efteråt såg jag honom igen vid besöket i Sverige 1921 i hans trevliga hem på Visingsö, och som det synbarligen var en glädje för honom att se sin forne diskipel efter en så lång mellantid, så var det för mig och min son ett högligen uppskattat

nöje att få vara hans välkomna gäster över natten och för mig att få predika tillsammans med honom i missionskyrkan icke så värst långt från hans hem. Andra lärare, som jag minnes knappt mer än till namnet äro Kjällström, som i likhet med Malmberg reste till Amerika och blev augustanapastor, Älvgren, Åslund, Sakarias Ohlsson och Hedell. Av dessa har ingen i fars dagbok fått ett så varmt och erkänsamt omnämnande som Hedell. Jag har ett minne av honom som jag skall berätta i sitt sammanhang. Sakarias Ohlsson minnes jag särskilt för hans yviga hår. Han var en glad kamrat, som gärna sprag i kapp med ungdomen. En yngre Olsson, från västra Värmland, lärarinnan Sofi (jag minnes ej hennes tillnamn) och slutligen Englund, den siste av Valls skollärare, som jag har något minne av, skola få sitt omnämnande i sin tid.

Vi erinra oss från vår tidigare berättelse, att far byggt ett litet skolhus av timmer just i backsluttningen vid nedkörsvägen till Vall. Det var för sin tid en ganska god skolbyggnad, ehuru alldeles otillräcklig, då elevantalet växte till femtio eller sextio. Läget, ehuru friskt och fritt, var knappt heller det bästa. Det blev därför i skolans intresse nödvändigt att tänka på uppförandet av en ny skolbyggnad på själva gårdsplanen. Huru tidigt den nya skolbyggnaden uppfördes, kan jag icke säga. Den var i ordning, då jag begynte gå i skola. Jag finner i fars minnen, att den år 1857 bildade missionsföreningen i Karlskoga såsom en av sina första förbindelser "gick in på att betala hälften av skollärens lön". Uttrycket "gick in på" skvallrar om att det var på fars enträgna begäran. Det är att märka, att föreningens ordförande var fars sväger Olov Josefsson och att far tjänstgjorde såsom dess sekreterare åtminstone i många år. Vidare finner jag av fars anteckningar, att för skolbygget "medel insamlades från allmänheten och att det också inflöt medel ganska rikligt, ehuru långt ifrån nog att täcka omkostnaderna". För

resten fick far alltså sätta sig själv och egendomen i sticket.

Den nya skolbyggnaden utgjordes ursprungligen av ett enda rum, som upptog endast övre hälften av gårdens norra flygel, sådan jag minnes den. Redan före min födelse hade skolbyggnaden tillbyggt och överbyggt: med en mjölkkällare i backsluttningen och ovan denna ett rum, som under årtal längre fram skulle bliva minnesrikt såsom mammas undantag, om jag får så kalla det, samt med en luftig och ljus vindsvåning sträckande sig över hela byggnaden. Även vid denna vindsvåning fästa sig minnen, som i sin tid skola berättas. Men nu gäller det först och främst själva skolsalen. Huru livligt står ej för mitt minne denna skolsal, ett ljust, fyrkantigt rum med två stora fönster på vardera av de tre väggarna, den norra, den östra och den södra, samt en väldig järnkamin nära västra väggen, ett stycke norr om dörren. På östra sidan var katedern mellan de tvänne fönstren. Och på samma vägg, till höger om läraren då han satt i sin kateder, hade man ganska oegentligt hängt kartan, en stor blindkarta över Sverige, Norge, Danmark och Finland. Jag har stor anledning att med sorg och grämselse minnas denna min första karta, som fåkunnigheten hängt på östra väggen i stället för på norra, där alla kartor och i synnerhet den första borde hänga. Detta fel måste hava skadat andra, såsom det skadade mig. Mig berövade det sinnet för väderstrecken och sände mig ut i världen en krympling så till vida, att jag aldrig kunnat skilja mellan öster och norr, ej heller mellan väster och söder. Det borde vara något straff på sådana våldshandlingar. Också ett annat lyte, om det verkligen förtjänar detta namn, har följt mig hela livet igenom såsom en omedelbar följd av intrycket av min första karta, och det är min oförmåga att egentligen kunna föreställa mig Sverige, skilt från de övriga skandinaviska länderna. Jag har knappt någon klar bild av

Sverige, men däremot en mycket klar bild av de skandinaviska länderna från denna min första karta, som står för mig såsom en väldig newfoundlandshund, vars huvud och svans äro Norge och vars något klumpiga bakben äro Finland, medan bålen och framfötterna äro Sverige och hela hunden liksom på språng eller på vakt över Danmark.

Naturligtvis går mina tre äldre syskons minne tillbaka och är säkrare, om det gäller berättelser från denna första tid av skolan i Vall. Mina personliga minnen taga vid senare. Ehuru far icke längre höll skola själv, sedan han fått lärare anställda, ser jag dock av hans dagboksanteckningar, att han någon månad under vinterterminen och även under sommarterminen brukade "vara i skolan". Därmed menas säkert, att han höll bibelläsning och bön med barnen och kanske även gav någon praktisk bibelundervisning. Han sökte om möjligt vara hemma vid skolans examina, före jul och midsommar, och omtalar icke sällan någon tid förut, huru "bekymrad han är för examen". Detta bekymmer kan gälla skolan själv och dess arbete och vara en lätt förklarlig fruktan för inspektorn, som visserligen icke såg genom fingrarna, då det gällde denna privata läsarskola. Men i många fall gällde nog bekymren ekonomiska och praktiska angelägenheter, som endast indirekt angingo skolan. I synnerhet examen vid midsommartiden begynte nämligen firas med en stor och allt jämt växande tillslutning av folk, tills dessa midsommarfester vid Vall blevo riktiga folkfester, blomsterhögtider, sånghögtider och i synnerhet predikohögtider, dit icke sällan framstående talare inbjödos och dit gamla och unga "vallfärdade" från när och fjärran. Om julen var och förblev hemmets stora fest och även barnhemmets, så blev midsommar skolans dag och ungdomens. Och dessa högtider voro förstås icke av litet värde, då det gällde att vinna allmänhetens understöd för verksamheten. Åratal före min tid började dessa midsom-

marfester i Vall och voro redan en tradition, då jag började kunna vara med. De förbereddes under veckor och månader med övningar av sångkörer, som bildades, och naturligtvis å fars sida med uppgörandet av program och kallandet av talare, ofta långväga. Dagarna förut plundrades ängarna och fälten på sin blomster-skörd, och aldrig minnes jag mig hava sett en nejd så rik på blommor, liljekonvaljer och midsommarsblommor framför allt. Och färskt löv hämtades från skog och lund i ymnighet att fylla alla kakelugnar och spiselöppningar och alla vrår och vinklar för övrigt.

Huru mycket av allt detta, som direkt sattes i gång av far själv, kan jag ju icke säga. Från den tid, då jag begynner göra mina personliga iakttagelser, är han visserligen medelpunkten i det hela, den sol, som allt rör sig omkring, men han är alltför upptagen med det centrala, med brevskrivning, med samtal, med möten, för att giva någon synbar uppmärksamhet åt blommor och sånt. Jag minnes icke far annorlunda. Mina tidigaste minnen av honom sammanfalla med hans värsta bekymmerstider. Därom skall jag tala mer sedan. Men jag har anledning att tro, att dessa första midsommartider voro gladare och även såsom blomsterfester hans skapelser. Att han älskade sång och musik ända till hänförelse, det kunde icke ens hans värsta bekymmer dölja.

TIONDE KAPITLET.

Nya långfärder.

Predikant med Guds nåde. — I Lindesberg. — En tystnad, som icke var ett löfte. — I Filipstad. — En examen, som ej blev av. — Väckelse i Sunnemo. — Far besöker Älvdalen. — Uppmärksamma åhörare. — En sanndröm. — Prästerna i Dalby och Ny. — Kersti Jons och hennes nit för norra Råda. — Klockarens dräng i Sunne predikar i norra Råda. — Far besöker Fryksdalen. — En lärostrid i Sunne.

Ehuru Stiftelsens betyg icke innehöll kallelsen att predika utan endast att sprida goda böcker, i synnerhet Luthers skrifter, och läsa dem för folket, och ehuru alltså kolportörerna, om de ville predika, fingo göra det på sitt eget ansvar, så blev det dock det vanliga, att de predikade. Enligt kallelsen från Stiftelsen voro de rätt och slätt kolportörer, det vill säga bokspridare. Men om uttrycket tillåtes, de voro för goda för en sådan kallelse. Detta vittnar gott om valet av dessa män, vare sig förtjänsten därav skall tillskrivas dem, som utsände dem, eller tidsförhållandena. Det var en tid av andligt uppvaknande, av eld och nit, en tid, då den inre kallelsen ljöd så högljutt i samvetena, att det låg mindre makt vid den yttre. Det var en tid, som skulle hava sett nya munkordnar, om Sverige varit romerskt. Formerna växla, nitet är det samma. Och nitet är en väldig kallelse. Sådana tider, samvetstider, nydaningstider, såningstider, sållningstider, äro på en gång mänsklighetens största högtider och sämsta vardagar, då ofta de lägsta sysslorna locka de största andarna, såsom tunga korn sjunka djupast i mullen, men också de tomaste andarna ofta, med agnarnas benägenhet att stiga, äro förutbestämda för de högsta äreplatserna. Många av kolportörerna blevo verkligen predikanter med Guds

nåde, som då de predikade åtlydde en högre kallelse än den, som stod att läsa i deras kolportörsbetyg. De voro Guds män, men de voro också, såsom vanligen är fallet med Guds män, folkets män, folkpredikanter, och såsom de åtlydde den inre kallelsen, så respekterade de den yttre. Vad far beträffar, fick han den ena kallelsen efter den andra till långt avlägsna socknar. Samma år som barnhemmet öppnades, 1858, fick han bud efter sig att besöka Lindesbergs socken i Västmanland.

Betyget föreskrev, såsom vi veta, att han skulle först av allt besöka socknens pastor. Detta var i allmänhet påkostande för far, som icke sällan vid dessa tillfällen utstod en het dust med sig själv på grund av sin blyghet och sitt tafatta sätt. Så gick det även nu. Prosten lovade far ganska vänligt, att han skulle få läsa Luthers postilla för folket i socknen, men han nämnde intet om att predika. Och även far teg. Och detta tog prosten som ett löfte att han icke skulle predika. När alltså far kom till platsen, där sammankomsten hölls och fann gården full av folk, läste han mycket riktigt att börja med ett par predikningar av Luther och omtalade, att prosten icke lovat honom att predika. Därmed nöjde sig emellertid ingalunda folket. De förklarade, att de skickat efter honom just för att han skulle predika. Vad kunde far då göra annat än lyda en så tydlig kallelse? Han läste en text, det var Hes. 34:37 om de torra benen, och höll en predikan, som hade den verkan att det blev "ett verkligt gny av ångest bland folket". Innan nästa dag hade emellertid prosten fått veta, att predikanten icke hållit det löfte, som han menade och påstod att han givit, och således visat sig vara "en i alla avseenden opålitlig person". Far visste ju med sig, att han icke lovat något, men han kände sig icke desto mindre skyldig och kom i stor nöd för sin feghet. Lyckligtvis fann han i detta trångmål en vän i en troende bergmästare, som bodde i staden Linde. Denne tog far hem till sitt hus och utlyste sammankom-

ster för honom där, till vilka han även inbjöd prostén. Denne kom visserligen icke dit, men "genom denne älskliga mans bemedling blev saken klar, och intet hinder behövde uppstå för Herrens sak för denna skröplighet (å fars sida). Herren förlät och helade alla brister. Lovat vare hans namn".

Såsom frukt av fars verksamhet i dessa trakter fick han bland andra räkna en person, som då vanns för Herren och efteråt blev en rätt framstående predikant. Han är nu ingången i vilan. Far fick emellertid av detta besök hos prostén i Linde en lärdom, som han hade gott av att minnas senare. Att han icke lärt förgäves, visar följande. Det var prostén i Filipstad (Alsterblad?) besöket gällde den gången. Han var känd som en avgjord fiende till kolportörsverksamheten. När far inkom, låg prostén på en soffa i sitt ämbetsrum. Men icke förr hade han fått höra, vem den inkommande var, än han hoppade upp och fick fatt i en bok, som han i raseri slog i bordet, utropande: "Jag skall examinera dig häri, så skall du få se din stora okunnighet". Far svarade, att han icke kommit för att bliva examinerad utan för att visa prostén sina böcker och sitt betyg och låta honom veta, att han kommit till socknen och att sammankomst var utlyst för honom samma kväll en halv mil därfån. Detta besked hade den verkan, att prostén lugnade sig åtskilligt. Han rådde nu far på det allvarligaste att vid sammankomsten för all del läsa aftonbönerna i svenska psalmboken och i all synnerhet denna vers:

När vi ha anlagt dagen rätt
Till goda verk på bästa sätt,
Är natten gjord av dig därtill,
Att du oss ro förläna vill.

På detta svarade far, att han läste ur nya testamentet och förmanade folket att tro Guds eget ord. Och därmed skildes de.

Far hade vid denna tid besökt alla socknar i östra Värmland samt närgränsande trakter i Västmanland och Nerike. Kort före jul 1858 befann han sig i Älvsbacka i övre Ullerud, då en person kom från Sunnemo för att hämta honom. Han nödgade honom med många ord att följa med. I Sunnemo hade nämligen kort förut inträffat, att fyra unga män drunknat en natt, då de foro från ett bröllop, där de som vanligt druckit och dansat. Dessa ynglingar tillhörde olika familjer, så att den stora byn, Gräs, var försänkt i djup sorg. Föräldrarna "begråto sina söner och ville icke låta trösta sig". Här var alltså en jordmån beredd för evangeliets utsäde. Det bar också rika skördar. En rörelse uppstod, vars like far aldrig varit med om förr eller sedan. Bokstavligen alla, gamla och unga, berördes av ordet. De gråto, ja, tjöto av sorg och själsbekymmer. Det blev också åtminstone i det yttre ett förändrat skick, så att i stället för supgillen och dans de kommo tillsammans för att läsa Guds ord och sjunga andliga sånger.

I Ekshärad, ännu längre norr ut i Älvdalen, rådde i hela byn ett förfärligt syndaliv med fylleri och slagsmål, och i en by hade det inträffat, att de vid ett dryckesgille mördat en person. En handlande därifrån kom litet efteråt ned till Sunnemo i affärer och beklagade därvid för en handlande där det bedrövliga liv, som fördes i hans hembygd. Denna omtalade då, vad som hänt i Gräs och rådde dem i Ekshärad att för all del skicka efter mannen från Karlskoga. Handlanden följde rådet och skrev genast till far och bad honom komma och medföra goda böcker. Alltså rustade sig far med häst och ett parti goda böcker och reste dit. Han blev också av nämnda handlande vänligt mottagen. Sammankomster höllos och böcker såldes, och dessutom tog handlanden själv ett parti för återförsäljning. Far besökte också där prostens, som dock icke syntes något vidare intresserad i hans besök. Emellertid hälsade far på här och där i bygden och träffade bland andra en privatlärare

från byn södra Skoga, vilken upprullade för honom livet, som levdes där av gamla och unga, tills far tyckte att han aldrig förr hört talas om ett sådant elände. Följaktligen bestämde han sig för att återvända, så fort han kunde. Då han enligt sitt löfte kom tillbaka litet senare och även då tog in hos handlanden, fann han emellertid, att dennes nit betydligt svalnat. Prosten hade nämligen varit där och med böner och hotelser varnat honom att icke befatta sig med den där läsaren. Han betalade därför för de böcker, som han sålt, och återlemnade de andra och ville icke vidare befatta sig med läseriet för att icke stöta sig med prostens. I stället öppnades det emellertid rum annorstädes. En änka i samma by ställde sitt hus till fars förfogande, och även i den socknen tände Herren den välsignade elden.

Hittills hade far icke varit längre upp i Älvdalen än till Halgå, ett bruk, där några blivit troende. Men nu, på eftervintern 1859, var en restur bestämd så långt norr ut som till Dalby. Far hade sin egen häst, Grälle, och ett ansenligt parti böcker med sig och såsom ressällskap en ung man. Första sammankomsten hölls i en gård, kallad Karby, i Ny socken. Där mötte dem en egendomlig syn. I en ganska rymlig stuga voro sittplatser beredda, som också voro alla upptagna av högtidsklädda åhörare. Särskilt utmärkte sig kvinnorna, som alla hade en vit duk på huvudet. De syntes mycket allvarligt stämda. Detta ställe blev också sedan för flera år ett hem för evangelii vittnen. Resan fortsattes därpå till Femtå, där dock ingen visste om resenärerna. Det var just icke så lättvindigt med post till dessa trakter. Men en fru Borgman, hos vilken de fått anvisning att taga in, hade drömt, att det kom två predikanter med en vit häst och att de körde omkull just som de krökte av till hennes bostad. Det gick verkligt i fullbordan. De körde mycket riktigt omkull just utanför huset. Och då hon fick se den vita (grå) hästen, utropade hon: "Här komma predikanterna".

Även där blev ett hem för Herrens vittnen. I Dalby hade de den tiden en försupen präst, som far en gång såg på perdikstolen så överlastad, att han icke visste vad han sade. Även i denna socken välsignade Herren rikligen ordets predikan. Och alla förhållanden blevo ändrade. Under den nye prosten Almkvists tid höllos till och med missionsmöten i kyrkorna och i skolhusen både i Dalby och Ny socknar. Pastor Norelius i sistnämnda socken var också en vän till den evangeliska verksamheten och brukade härbergera far i sitt hem, Djäkneliden, då han kom till dessa bygder. Så spriddes emellertid evangelium i norra Älvdalen. Missionsföreningar bildades och missionsverksamhet bedrevs och bedrives där ännu, Herren till pris.

“Det, som är dåraktigt för världen, har Gud utvalt”. Huru ofta har icke detta besannats i den evangeliska verksamheten. I en by, som kallast västra Skymnäs i norra Råda, Älvdalen, bodde en kvinna med det alldagliga namnet Kersti. Hennes fulla namn var Kersti Jons. Hon hade levat som de andra i synd och last, men hade under sommaren varit ute på arbete, fått höra Herrens ord och blivit troende på Herren. Han brann nu av nitälskan för sin omgivning och fick bliva anledning till att evangelium fördes till hennes hembygd och blev på detta vis ett medel till mångas frälsning. Det gick så till. Far befann sig, det var troligen strax före jul 1859, på en plats kallad Mossängen, en by i närheten av Munkfors bruk i Ransäter. Där var utlyst för honom en sammankomst, i vilken många arbetare från bruket deltog med den påföljden att en stor del av dem försakade sitt julbrännvin. När ordet träffar hjärtat, finner man snart, att dryckenskapen är en ryslig synd, som bringar förbannelse över den enskilde och över samhället. I Mossängen infann sig nu också Kersti Jons, den förut omnämnda kvinnan från norra Råda, och lade med tårar och böner far på hjärtat att komma till hennes by och predika. Hon beskrev tillståndet där i de bjärtaste färger. Det

var det vanliga, ett liv i dans och fylleri och därmed åtföljande laster. Far lovade henne, att han skulle komma, om hon skaffade rum för sammankomsten.

När far alltså, det var förvintern 1860, kom tillbaka till Ransäter, som tidigt var tillgängligt och öppet för evangelium, kom Kersti Jons dit. Det var djup snö och mycket kallt, men hon hade vandrat till fots den långa vägen för att bringa far budet att Petrus på Hagen, den rikaste bonden i västra Skymnäs, hade lovat att de skulle få samlas i hans hem. Far hade också för denna tur egen häst, och det bar nu av en söndagsafton till platsen, där predikan skulle hållas. De funno där en talrik skara samlad, men fader Peter själv var icke hemma. Efteråt fick far veta, att han rest bort med flit, emedan han icke ville eller tordes vara hemma, då predikan skulle hållas, ehuru han icke heller ville förhindra mötet, sedan han givit Kersti Jons sitt ord att det skulle få hållas. Emellertid voro rummen fullpackade med människor, så gott som alla med pipa i mun, rökande av alla krafter, så att rummen voro fyllda med tjocka rökmoln. Far började så sjunga en sång, och rökandet upphörde och det livliga stimmet av samtal tystnade. Därpå följde bön och läsning av en text och predikan. Det blev en allvarlig, betydelsefull stund. Ordet träffade många hjärtan. Och som detta första möte hölls hos byns mest ansedde man, var det ingen som därefter blygdes att taga emot sammankomst i sitt hem, utan det öppnades för ordets predikan i husen runt omkring. Därmed var dock icke Kersti Jons nöjd. Sedan far lemnat, vandrade hon över bergen till Sunne. Hon hade nämligen sport, att både prästen och klockaren i denna socken, bröderna Sjöholm, brukade predika i byarna, och hon var säker på att finge de bara höra, huru det stod till i norra Råda, de villigt skulle följa med dit. Det blev visserligen omöjligt för någondera av dem att komma, men klockaren hade en dräng, som han uppmanade att följa med till Råda och stanna där, så länge han trodde det vara till

någon nytta. Drängen kom, och det blev nu en verklig nåderörelse och många fingo sina första intryck till frälsning. Bland dessa var en yngling, som efteråt blev en ganska begåvad predikant. Klockarens dräng, som på detta vis kallades till Älvdalen såsom predikant, är ingen annan än den för många av våra landsmän i Amerika så väl kände predikanten J. G. Sjökvist, som ännu då jag skriver detta lever i den höga åldern av nära hundra år. Han meddelade i brev, den 24 april 1906, att ynglingen som efteråt blev en ganska begåvad predikant "är ingen annan än Olov Larsson från Tallhult, västra Skymnäs", som ännu då Sjökvist skrev sitt brev levde, såsom "nämndeman i socknen, ledamot i skolstyrelsen och kommunalnämnden samt predikant i församlingen i Råda". Sjökvist tillägger följande:

"Med den käre C. J. Nyvall var jag ofta tillsammans den tid jag verkade i Ekshärad, Ny och Dalby missionsförening. Jag vill särskilt nämna ett tillfälle. Den då varande kyrkoherden i Ny socken gjorde bröllop åt sin äldsta dotter, och för att höja högtiden skulle missionsmöte hållas i kyrkan. Pastor Almqvist förehöll sig att ensam uppsätta frågor för diskussionen. En fråga blev: Huru långt en kristen kan gå intill bruket av nöjen och det som köttet vill hava? Almqvist skulle kalla präster och jag lekmän till detta möte. Jag kallade flere av mina bröder men fick nekande svar, utom av klockare Sjöholm och Nyvall. De kommo. Aldrig har jag haft sådan nåd att diskutera som den gången och aldrig har någon slitit i mina rockskört som Nyvall gjorde under detta möte. Han tyckte jag var för djärv och gick för halsbrytande till väga. Jag sade honom, att om han än drar av rockskörten, tiger jag icke. De voro fyra präster och vi voro endast tre lekmän. Ifrån den stunden voro jag och Nyvall mycket intima vänner. Han hade ett fel på mig, och jag hade ett fel på honom. Han tyckte, att jag var för radikal, och jag tyckte, att han var för konservativ. Detta var ett av våra många äventyr i Älvdalen."

Herrens verk gick emellertid alltjämt fram i norra Råda. Några år därefter byggdes i västra Skymnäs ett bönhus, som dock senare såldes till socknen och blev skolhus. I en annan del av socknen var det också en kvinna, som älskade Herren och levde för honom. Hennes yttre omständigheter voro visserligen helt andra än

den förut nämnda kvinnans. Hon var rik och ansedd. Men även hon brann av nit för människors frälsning. Hon kom alltid till sammankomsterna, då de höllos så nära att hon kunde, och mottog far och andra predikanter i sitt hem. Genom hennes nit blev ett barnhem inrättat, som ännu äger bestånd (1875). Det blev nu under några år för dessa platser och för övrigt i Älvdalen en rätt nådefull tid. Båda disponentfruarna, på Risberg och Uddeholm, höllo morgonbön och aftonbön för sina tjänarinnor, och ofta sutto disponenterna med bibel i hand och hörde på såsom de övriga. Då far eller någon annan av de kända predikanterna kom, hölls sammankomst på Uddeholm i matsalen, som till trängsel fylldes med folk. Många leva ännu, som denna tid blevo troende.

Till Sunne i Fryksdalen kom far först på hösten 1860. Han hade dock tidigare besökt Emterviks socknar och särskilt i östra Emtervik hade ordet blivit mottaget. I Sunne pågick sedan 1854 ett rätt livligt predikande av norrmän, bland dem Hans och Bryngel Kase och Olov Fangnaes. Men även Stiftelsens kolportörer, såsom Karl Nilsson och Nils Örn, hade verkat där. Såsom en följd av de norska och svenska brödernas olika predikan hade utbrutit en allvarlig strid om lag och evangelium. Rosenii skrifter förkastades av norrmännen, men de svenska predikanterna försvarade dem. Far hade varit med och hört samma diskussioner förr mellan kristna av olika åsikter och tog icke någondera hopens part. Detta var alltid hans grundsats, sedan han fått förstånd om att personer av olika lärouppfattningar kunna vara lika uppriktiga kristna och Gud lika behagliga. Och han sökte, så gott han kunde, predika Guds ord utan att fäktas för den ena eller andra meningen, som blivit en stridsfråga. Detta lyckades honom, så att han blev gärna hörd av båda hoparna. Så gick det även i Sunne, där han från denna tid ofta predikade. Sunne blev i själva verket, såsom vi senare skola se, medel-

punkten för den fria evangeliska verksamheten i Värmland. Där fanns sedan år 1857 ett barnhem och där predikade komminister L. G. Sjöholm med stor nitälskan och framgång, i kyrkan på förmiddagen och i någon stuga på eftermiddagen och kvällen, varvid hans broder, klockaren, biträdde med sång och om så behövdes med att hålla torrvedsblosset för brodern, medan han läste texten. Det sades, att man sett Guds änglar sväva över pastorn. Det var också i Sunne som de förberedande mötena höllos för bildandet av Ansgarieföreningen.

ELFTE KAPITLET.

Besöker Bohuslän.

Fars dagbok. — Huru far kom att besöka Marstrand. — Hans första besök 1860. — Klippor och hav. — Ett Patmos. — Nya vänner. — Två besök 1861. — Ett äventyr som avlopp lyckligt. — En dopakt. — Kyrkan öppnas. — Två besök 1862. — Biskopen stänger kyrkan. — Två besök 1862. — Besöket utsträcker till Strömstad. — En tébjudning. — En schartauan.

Under en följd av år, från och med 1860, kom far att utsträcka sin verksamhet till Bohuslän, i synnerhet Marstrand. Jag har berättelsen därom av honom själv, dels i "Minnen från forna dar", som han nedskrev vid tiden för sin första resa till Amerika 1875 och som hittills varit min huvudsakliga vägledning, dels i dagboksanteckningar, som han började föra 1861 och sedan fortsatte till sin död 1904, alltså mer än fyratio år. Dessa anteckningar fylla trettioen tättskrivna volymer, de tidigare i fickformat, de senare större. De äro alla i min ägo och utgöra ett mycket viktigt bidrag till en fullständig teckning av fars livsbild, dock icke så mycket genom de bidrag de lemna till bildens yttre konturer, fars verksamhet, som för det ljus de kasta över det inre, fars tankeliv och känsloliv, hans fröjder och sorger, misräkningar och förhoppningar och framför allt hans livssyn och motiv. I själva verket lemna dessa anteckningar mycket obetydliga bidrag till historien. Även stora och viktiga händelser förbigås med tystnad eller omnämnas liksom i förbigående. Dagboken var fars andaktsbok, som förmedlade hans självransakning inför Herren och den dagliga förnyelsen av "förbundet" mellan dem, en bönebok, i vilken han utgöt sina många behov och önsningar, enskilda och gemensamma. Men den var också

en räkenskapsbok, i bokstavigaste mening såväl som i den särskilda mening, i vilken ett fromt sinne räknar med Herren och håller vidräkning med sig själv och sin omgivning. Det är allt igenom ett mycket uppriktigt språk, som dessa dagboksanteckningar föra. De äro bräddfulla med självanklagelser och bittra utgjutelser över bröder och skulle mycket förvåna oss, om vi icke läste dem som en bikt, i den klara belysningen från den allseendes ögon. De måste förstås högtidligt, icke vardagligt. Dessa syndabekännelser äro av den art, som betinga i stället för att utesluta ett gott samvete. Dessa stränga vidräkningar inför Herren med bröder äro av den art, som ofelbart leda till uppgörelse och samförstånd. Jag måste erkänna, att min faders dagboksanteckningar betydligt hjälpt mig att i det rätta ljuset läsa Davids psalmer och Augustini bekännelser. Ljuset är i varje fall det samma. Det är ljuset, som lyser över en själ i enrum med Gud.

Huru det gick till att far först kom att besöka Marstrand och andra platser på västkusten, berättar han själv sålunda. I början av sextioalet besökte pastor Alsterlund i Kristinehamn Marstrand för att bada och blev därvid bekant med några fattiga fiskare och badmadammer, som hungrade efter Herrens ord. Under badtiden kom en och annan troende präst dit, som predikade och vederkvickte deras hjärtan. Pastor Alsterlund hade nu blivit mycket förtrogen med dessa efter Herren och ordet hungrande själar. De språkade med honom och undrade, om det icke skulle vara möjligt att under vintertiden, då folket därute hade så god tid, få dit någon av Fosterlandsstiftelsens kolportörer. De ville åtaga sig att skaffa härberge och kost. Pastor Alsterlund rådgjorde med far och med Stiftelsen, och så blev det beslutat att far skulle resa dit på en sex veckor. Redan i början av november 1860 var han redo med sin bokkista att begiva sig av och fick fördäcksplats på en båt från Kristinehamn över Väneren till Göteborg. Det var

en kall och ruskig resa i synnerhet på öppet däck, men han kom välbehållen fram till Göteborg och fick där bo hos en troende familj, som hette Boström. I Göteborg dröjde han endast en dag och besökte domprosten Wieselgren, som meddelade honom den föga hugnesamma underrättelsen att han icke hade att vänta en vän i kyrkoherden i Marstrand. Dock tröstade han honom med att som han var ute i dens tjänst, som givit sitt liv för fåren, så gick det icke an att fälla modet. Sålunda tröstad kände sig far uppmuntrad att fortsätta resan, som han eljes icke litet fruktat för. På kvällen var sammankomst utlyst i ett hem, då även en pastor Magnusson var med och talade något.

Det var redan sent på hösten, och båtarna på Marstrand hade upphört att gå. Alltså måste resan företagas med skjuts till en gästgivargård i Lycke socken, där far fick ett par män, som rodde och seglade honom till Marstrand. Det var en klar, månljus kväll, då de landade i Marstrands hamn, och stjärnorna blinkade så vänligt. Men i fars hjärta rörde sig blandade känslor av tacksamhet och vemod, då han i den sena kvällen klättrade fram mellan klipporna för att få reda på stenarbetaren Janssons bostad. Han fann där iordningställt ett litet rum utan eldstad, där han skulle få sitt hem. De fattiga vännerna hade gjort många försök att få ett trevligare härberge, och det fattades ju icke vid denna tid på året bostäder, men en läsarekolportör var en så obekant och fruktad person att ingen vågade för något pris mottaga en sådan. Därför måste madamm Jansson åtaga sig främlingen och giva honom härberge och mat. Hon var en sannskyldig Maria, som nitälskade för Herrens sak. Och det var så mycket mer behjärtansvärt av henne att göra vad hon gjorde som hennes man icke var hemma utan borta på arbete. Sedan aftonmåltiden var undanstökad och far tillsammans med de vänner, som infunnit sig, hållit en bibelbetraktelse och hemburit tack och lov till Herren, som varit med honom på den

långa resan, och överlemnade sig åt Herrens nådefulla beskydd, gick han till vila i den tarvliga bostaden och "sov så sött som trots någon i de allra finaste gemak".

Här blev nu ett Patmos för far. Han hade i Värmland fått tala för rätt stora folksamlingar. Här fanns det varken rum att samlas i eller folk, som ville samlas. Således måste han besöka hemmen och bjuda ut sina böcker. På detta sätt öppnades efter hand ett och annat ställe hos någon badmadamm, dit ett dussin personer eller kanske någon gång ett tjog samlades till bön, de flesta kvinnor. Det fanns visserligen ett så kallat barnhem, som hade byggts av frivilliga medel, givna för det mesta av badgäster, dit hustrur som hade barn kunde inlemna dem om morgonen för att själva vara fria till arbete. Och så var någon anställd att taga vård om dessa barn. I byggnaden fanns även ett större rum, som begagnades till skolsal, men styrelsen för hemmet kunde icke öppna denna lokal för sammankomster av detta slag. Det var verkligen trångt för far denna första tid, och många voro de bönerop, som stego upp till Gud, och de tårar, som götos i ensamheten och tillsammans med de få, som bekymrade sig om människornas frälsning. Men så kom far att göra bekantskap med en skeppare Hammar på Sten, såsom han kallades. Han hade upplagt sin båt för att vara hemma under vintern och hade en sjuklig hustru, som emellertid var mycket förtrolig med Herren. I detta lilla hem fick nu far många dyrbara stunder. Hammar, som var väl känd med öarna i skärgården, åtog sig att emellanåt föra far över till dessa öar, såsom Långön, Ostön, Klädesholmen, Tjörn och vad de alla hette. Och där fanns det hjärtan, som hungrade efter Herrens ord. Det blev ett dyrbart sående, som nog också bar frukt. Den, som aldrig varit med vid sådana fiskeriläger, kan ej göra sig någon föreställning om huru där ser ut, berättar far. Fattigdomen och orenligheten övergå all beskrivning. Det är väl att hoppas, tillägger han, att även dessa människor hava det något bättre

nu. På alla dessa ställen fick far emellertid förtrogna vänner, som han sedan tre eller fyra år å rad besökte varje gång han kom till Marstrand. Också i kapten Ham-mardahls hem blev han snart väl bekant. Hans fru låg i galopperande lungsot och hungrade efter det levande brödet. Vid denna sjukbädd blev far en välkommen gäst och hade där många dyrbara stunder. De första gån-gerna tordes varken Hamnardahl eller hans dotter vara inne, såsom de själva berättade sedan, men efter hand lyssnade även de till, så att Herren slutligen vann deras hjärtan och fick välsigna dem med frälsning. Då spred sig ryktet, att den där läsaren icke var så farlig. Och så blev far någon gång bjuden till baron Ugglå, en fröken Västbäck och doktor Hörlin. Och alltid skulle han vid dessa bjudningar läsa och bedja. Särskilt doktor Hör-lin, som var en vänlig och skämtsam man, tyckte om att samspråka med far, och möttes de på gatan, hade han alltid något att säga till uppmuntran. Han ställde också om att far fick besöka sjukhuset där rätt många sjuka funnos. På detta sätt växte arbetet. Och då far åter-vände hem strax före jul, var det med en stark inre ma-ning att återvända, så snart han kunde.

Julen firade han hemma som alltid, då det var möj-ligt. Och på nyårsdagen 1861 höll han "bön på skolsa-len vid kyrkan". Det är hans första anteckning i hans första dagbok. Under januari var han på resor i Värm-land, besökande bland andra platser Arvika, Grava, Munkfors och Gustafsfors, och var i början av februari åter hemma, där han "kände sig lycklig bland sina an-höriga, blott en liten strid i sitt inre". Striden gällde utan tvivel en ny resa till Marstrand, för vilken han var färdig den 10. Han for denna gång med skjuts till Brå-ten och Hova, där han träffade Johannes i Sörby, som omtalade för honom att "farbror Moberg" var död, Det var säkert pastor Moberg, en broder till mammas fa-der, fanjunkaren. Till Göteborg reste han denna gång "på lokomotivet", varmed torde förstås helt enkelt att

han — kanske för första gången — for med tåget. Han besökte även nu Wieselgren och tog in på hotell Göta källare, där han fick besök av en handlande Wibull, i vilket ärende, säger han icke. Han kom till Marstrand den 15. Såsom första gången styrde han sina steg till stenhuggaren Janssons, där han höll sammankomst med några vänner, men fick nu sitt kvarter hos kapten Ham-mardahl. Nu öppnades också för honom den förut nämnda lokalen på barnhemmet. Ja, genom baron Ugglas och doktor Hörlins förmedlande öppnades till och med kyrkan, där far "läste Guds ord" varje söndagsafton och talade till rätt många, som samlades. Han besökte förstås sina gamla vänner och gjorde utflykter till de närliggande öarna. Han blev ofta bjuden till doktor Hör-lin och besökte flitigt sjukhuset, där han träffade soldater från Värmland, för vilka han fick tala Guds ord. Han besökte även fästningen och delade ut skrifter till soldaterna där.

Såsom alltid hade han blick för naturens skönhet, i synnerhet då något ovanligt fängslade hans uppmärksamhet. Således utbrister han vid ankomsten: "De underliga klipporna framkallade många gudliga betraktelser". Och igen den 23 februari: "En härlig morgon. Solen glänste på bergen och deras ännu grönskande mossor". Och igen den 6 mars: "Seglade ut åt havet, men hade så stark motvind att skeppet måste styra tillbaka till Marstrand. O, vilket under för mig att så få slungas på de stora böljorna". Han kände sig emellertid ofta "illamående i bröstet" och antecknar för den 19 februari: "Min egen dödsstund kom mycket livligt för mig. Bad, om det är Guds vilja, att få komma hem till de mina". Bland andra erfarenheter av mindre glad natur är ett samtal på sjukhuset med en fritänkare. Vid en bön, som han höll på fästningen hos artilleristerna, "blev han avbruten av en löjtnant". Och den 3 mars besökte han gudstjänsten och fick där lyssna till "en predikan utan Kristus". Klockan halv sju på morgonen den

7 mars lemnade han Marstrand, medförande många oförgätliga minnen. Han for med båt, som fördes av "en beskedlig skeppare från Lysekil" och anlände utan äventyr till Göteborg, fortsatte resan med järnväg till Töreboda, där han hälsade på sin svärfar, for vidare till Fredsberg, där han träffade många kära vänner — Landahl var ännu pastor där —, kom därifrån till Björtorp, "trött till kropp och själ", besökte följande söndag Amhärads kyrka, där han "fick mycket gott av att höra Blomgren", och reste därifrån hem, den 11 mars, och "träffade sina anhöriga vid hälsa".

Den 28 oktober samma år packade han igen för sin tredje resa till Marstrand på ungefär ett år. Denna gång skedde resan med båt från Kristinehamn till Göteborg. Han gick ombord på "Särö" klockan halv sju på morgonen, "försänkt i djupa tankar över sin resa". Det var en kall och ruskig färd, i synnerhet för den som kunde bestå sig endast med fördäcksplats, men det var några dalkullor, som med intresse tagit del i den sammankomst, som far höll, och även hjälpt till med att sjunga. De hade en liten hyttplats, och de bjödo far att under natten krypa in där i ett hörn. Detta gjorde han också, ehuru han bekänner att han kände sig mycket orolig för att "de lustiga sjömännen skulle märka hans härberge och få anledning till någon smutsig historia att roa sig och andra med. Men huru det var, så sov han en god stund i den varma hytten och innan det var full dager på morgonen, promenerade han igen på däck eller stod och värmdes sig vid ångpannan. Han anlände till Lidköping klockan halv två följande dag och besökte Vänersborg och Trollhätte slussar. Även denna gång blev han väl mottagen i Marstrand och fick predika både på barnhemmet och i kyrkan samt hålla bön på sjukhuset och på fästningen. Han besökte också öarna såsom förr. Den 18 december lemnade han Marstrand, "tacksam till Herre för den nåd han fått erfara och med bönen att Herren måtte taga sig an och föda dessa själar".

Han kom till Göteborg följande dag, predikade där "på vännernas sal", följde tåget till Töreboda, där han sammanträffade med sina svägerskor, gick följande dag till kyrkan, där han träffade någon, som han kallar Beata. Den 23 december tog han avsked av sina vänner och släktingar i Töreboda, reste till Mobråten, där Anders Nilsson i Backeberga dagen därpå, själva julaftonen, mötte honom med skjuts för att föra honom till Vall just i tid att fira julafton med de sina.

Den 14 mars 1862 var han igen på sin fjärde resa till Marstrand och besökte på ditvägen Töreboda, där han träffade sin svärfar och sina svägerskor vid hälsa. Denna gång blev dock hans mottagande i Marstrand mycket anorlunda än förut. Därom skall jag låta honom själv berätta. "Det hade varit biskopsvisitation i Marstrand. Den fromme, för kristligt nit kände biskop Björck hade varit där och strängeligen förbjudit kyrkans öppnande för lekmän. Det var ett hårt slag för vännerna, och den eljes så högkyrkliga kapten Hammardahl kunde icke begripa, att det kunde finnas något andligt liv i en biskop, som visste att de hade en drinkare till kyrkoherde och icke unnade dem den glädjen att samlas omkring Herrens ord i kyrkan, där det fanns rum och där allt gick så kristligt till. Inte vanns någon seger för statskyrkan genom denna handling, det är då visst. Far stannade dock och fortsatte sin verksamhet, så gott han kunde. Bland annat började han en söndagsskola med tolv barn och blev såsom förut vänligt mottagen av baron Uggle, doktor Hörlin och övriga vänner. Hans besök denna gång avbröts av underrättelsen från hemmet att alla barnen och fem av barnhemsbarnen voro sjuka. Han mottog underrättelsen på Rörö och blev förstas "mycket orolig, huru han skulle göra, men kom till bestämmelsen: "Jag vill förbida Herren". Han återvände emellertid till Marstrand den 3 april, lemnade Marstrand för Göteborg den 9 och kom efter den vanliga påhälsningen i Töreboda lyckligt hem den 10 april. Som han ingen-

Anna Margreta Nyvall
f. Moberg.

ting nämner om barnen, är det väl troligt, att de hunnit bliva friska eller i alla fall mycket bättre.

Den 12 september 1862, då han igen för femte gången for till Marstrand, följde mamma med till Töreboda och stannade där hos sina anhöriga, medan far besökte Marstrand. Denna gång blev besöket kort. Att fars känslor icke voro de gladaste, kan förstås av en sådan anteckning som denna: "Besökte Uggle och sjukhemmet med ett bekymrat hjärta". Han var också redan den 27 september tillbaka i Göteborg, där han bland andra träffar predikanten Sven Anderson, sedermera bosatt i Amerika, och därifrån han samma dag for med bantåg till Töreboda, träffade mamma och återvände i hennes sällskap hem den 4 oktober. Den 3 mars 1863 var han igen färdig att fara till Marstrand för sjätte gången. "Efter läsning och bön avsked av de mina. Kände saknad". Även denna gång besökte han som vanligt sina anhöriga i Töreboda men nämner intet om Göteborg. I Marstrand mottogs han såsom alltid vänligt av baron Uggle men fick också av honom den ledsamma underrättelsen, att också barnhemmet stängts för sammankomster. Under bön till Herren att han ville giva dem rum att samlas i besökte han kyrkoherden utan att dock få bestämt besked. Men samma kväll fick han bud, att kyrkoherden beviljat hans begäran och att kyrkan skulle öppnas. Det måste hava varit starka påtryckningar på kyrkoherden eller biskopen. Far besökte även de öar, som han brukat besöka, och dessutom för första gången Romalanda socken och Vahland, där han fann nya vänner i fru Gardell och mamsell Helena Gardell. Även prosten var mycket vänlig. Bland annan läsning under den tid nämner han Gossners bibelförklarig och Teologisk månadsskrift. Såsom vid tidigare besök njöt han i fulla drag av den härliga naturen och fann det majestätiskt att "slungas på de stora vågorna i havet". Han besökte också denna gång Klädesholmen och tog in hos en kapten Hansson på Stenbyn. Pastor Erlandsson kal-

lar han "en besynnerlig prest", men säger icke varför. Till hans förödmjukelser i Marstrand under detta besök hör någon erfarenhet vid ett besök hos Uggla, som föranleder bekännelsen: "Bar mig mycket illa åt. Kom i stor nöd och bedrövelse".

Den 8 april var han tillbaka i Göteborg på hemresan. Under resan på bantåget till Töreboda träffade han bröder i kupeen och i Töreboda höll han denna gång gemensam bön hos Moberg, svärfadern. Han besökte på hemresan Askersund, Risberga och Örebro och kom hem den 18 april.

Den 1 augusti mottog han brev från Fosterlandsstiftelsen, uttalande en önskan att han gör en resa till Strömstad. Brevet vållade honom oro och ovisshet i sinnet, i synnerhet som denna kallelse synes hava kommit i strid med planer som han umgicks med att under hösten själv gå i skola hos Lundborg i Grythyttan. Men då han något senare vid ett besök i Grythyttan träffade Lundborg och fick veta, att skolan icke komme att öppnas förr än efter jul, undaröjdes åtminstone detta hinder. Han var en av de sista dagarna i oktober på syförening i Backeberga och gick därifrån hem för att packa böcker att sändas i förväg till Marstrand. Således var resan bestämd. Under de dagar han hade i hemmet, innan han måste resa, hade han "växlande erfarenheter". Vid auktionen, som hölls i Vall ett par dagar före avresan, hade han besök av masmästaren i Gällersåsen, som var i stort bekymmer för sin själ. Dagen före avresan var han i Skogskärr och fortfarande "i mycken strid och oro". Den 1 november reste han, i vilken sinnesstämning förstås av dagboksanteckningen: "Åter i nöd och lidande till min själ. Skildes vid min hustru. Reste till Kristinehamn, fick i kyrkan gott av ordet". Mamma hade nog icke haft något emot att få följa med. Han reste även denna gång med tåget till Göteborg och därifrån med båt till Marstrand — hans sjunde besök

där. Han besökte kyrkan och blev på det högsta be-
drövad över den livlösa predikan han hörde där. Han
blev hjärtligt mottagen av Hammar på Sten och baron
Uggla och var med vid den nybildade arbetsföreningens
årssammanträde. Genom läsningen av en skrift om Lu-
ther kände han sig livad till bön och syndabekännelse,
"emedan han såg så mycket på bristerna hos sina med-
människor och icke mer på deras goda egenskaper". Den
12 november lemnade han Marstrand för att göra det
påtänkta besöket i Strömstad. Därom må far själv be-
rätta. Som ingen båt gick ända fram till Strömstad
utan endast till Uddevalla, var det att taga hästskjuts
därifrån. Baron Uggla hade skrivit ett rekommenda-
tionsbrev till häradshövding Nordin i Tanum socken och
Kragenäs, som lågo efter vägen till Strömstad. Där
blev far mycket vänligt och kärleksfullt mottagen, fick
läsa Herrens ord, och ett par av häradshövdingens tjä-
narinnor mottogo ordet till välsignelse. Även frun var
mycket intresserad för evangelisk verksamhet. Föl-
jande dag skjutsade häradshövdingen far till prostén
Hällberg, som var "något nådig men så lomhörd, att
det var med möda man kunde tala vid honom". Att han
var så vänlig och till och med erbjöd far respenningar,
torde have berott på att far kom med häradshövdingens
skjuts. Några andra platser öppnades också för sam-
mankomster och på Nordins föranstaltande öppnades
tingshuset i Strömstad för mötena där.

Far var således för första gången i Strömstad och
stannade där, inberäknat utflykter till närliggande plat-
ser, till den 1 december, då han återvände till Mar-
strand. Hans erfarenheter i Strömstad voro i det hela
av glad natur. Pastorn var vänlig men "såg mörk ut".
Han var synbarligen icke glad åt hjälpen. Bland an-
dra vänner som far fann där var en kär broder Erlands-
son. Hans verksamhet var icke heller utan frukt. Så-
ledes hade han en dag besök av en kulla, som var i
stort mörker, en annan dag besök av en flicka, som

ville söka Herren. Bland dem, som bevisade honom gästvänlighet, nämner han en fru Lundstedt, som bjöd på té, och en fru Strömberg, hos vilken han en gång blev bjuden på kvällsvard och fick lyssna hela kvällen till samtal "om mormoner och diverse". Hans reflektion är: "O, huru fattigt och mörkt i huset, då livet i Kristus fattas". Till sist blev dock trycket honom för starkt, såsom vi förstå av tillägget: "Kände mig rätt lycklig i Herren och glad över Guds stora nåd, så att jag brast ut i en lovsång". Han var som sagt tillbaka i Marstrand i början av december och besökte baron Ugglå. Vid denna tid voro Uppenbarelseboken, Luther och Teologiskt månadsblad hans läsning. Vid läsningen av Luther blev han en dag "störd" av en viss Kinman, som kom och "ville göra hans bekantskap". Samma söndag var han i kyrkan, denna gång "missnöjd med sig själv". Även nu besökte han Lycke och Romalanda. I Romalanda funnos hungrande hjärtan, som mottogo ordet med tacksamhet och glädje. Några år därefter byggdes ett litet missionshus i socknen. Far träffade i Romalanda en gammal man, en bonde, som gick flitigt med för att höra och även tog far med sig för att hava sammankomst i sitt hem. Han talade om en präst, som många rest långa vägar för att höra och rådfråga sig med i frälsningsbekymmer. Även han hade besökt honom, då han vaknat till bekymmer, och omtalade nu för far det råd han fick. "Om du vakar och beder flitigt", sade prästen, "så går du igenom på sex veckor". Mannen tillade, att han nog icke hade varit trogen mot nåden, ty det tog honom tre månader. Det är ju, tillägger far, "för oss, som känna Guds ord, ett underligt talesätt, men även under sådana människo-bud och regler frälste Gud syndare". Far träffade flere, för vilka den nämnde schartauanske prästen varit ett medel till frälsning. "O, vilken kärlek och vilket förbarmande hos Gud. Vi tala ju och sjunga ofta, att Gud är god, men ack, huru litet vi ändå se och förstå därav.

Vad skall icke evigheten uppenbara för oss av denna underbara kärlek”.

Den 15 december var far tillbaka i Göteborg, där han fick höra Mellgren. Därifrån reste han till Bråten och höll på att ej få någon skjuts därifrån till Mobråten. Och då skjutsbonden äntligen kom, hade han en häst så dålig, att far ”kände sig mycket otålig”. Han var emellertid hemma den 20 december och fann alla ”friska och glada”. Det blev efter denna tid längre mellan resorna till Marstrand. Och då far nästa gång for dit, i början av september 1864 efter nära ett år, var mamma med. Men det står tillsammans med och kommer såsom den lyckliga upplösningen av familjebekymmer, som utgöra ett kapitel för sig och må därför sparas till dess.

TOLVTE KAPITLET.

Provår och skolår.

Bekymrad för både ett och annat. — Predikanter far hörde vid Fosterlandsstiftelsens och Alliansens årsmöten 1862. — Besök av en krögare. — Predikar vid Riseberga. — Vid nattvardsbordet. — Orolig för dem hemma. — Skomakarnisse. — Bekymrad om sin kallelse. — Predikade vid ett missionssammanträde i Visteberg. — Misstankar mot Almkvist. — Får visshet om sin kallelse. — Gick vilse i skogen. — På skolan hos Thegerström. — Missionsmötet i Sunne i januari 1863. — Högtidsdag i Backeberga. — Stor samling i Frosterud. — Far tar upp kollekt för missions-skolan. — Hans ordningssinne. — Hedengren i Kristinehamn. — Far besöker Ahlsborg. — Går själv i Lundborgs skola. — Predikar efter utkast.

Det är icke möjligt att följa fars färder dag efter dag och icke heller nödvändigt för att få en totalbild av hans liv och verk. Men åren 1862—1864 äro i en särskild mening hans provår och skolår. De äro hans provår i den meningen att han ehuru allaredan i full verksamhet och i rastlös flit enligt ett program, som till sina stora drag redan är färdigt och typiskt för hela hans livsverk, likväl är allt fort i sina egna ögon en provpredikant. Hans dagbok vittnar om huru allvarligt han tog det att verkligen vara kallad av Gud och huru strängt han går till rätta med sig själv inför denna fråga. Men de äro också hans skolår både i den mening, i vilken livets och arbetets tidigare dagar äro en skolgång, och i den bokstavligen meningen att han nu äntligen förverkligar sina gamla planer och själv går i skola. Under vårmånaderna april och maj 1862 var far som vanligt hemmavid. Han var på skolan under dagarna och höll bönestunder eller bibelförhör i grannstugorna och annorstädes, såsom i Backeberga, Linhult, Gällersåsen, Skogskärr, Österhult, Valåsen och Herrnäset. Vid ett sådant besök i Valåsen var han "be-

kymrad för både ett och annat". Under vistelsen i hemmet och det personliga arbetet i skolan kommo ju både glada och ledsamma förhållanden i dagen, såsom vi förstå av sådana utgjutelser som detta: "Kom hem till mina kära barn, som fröjdade sig mycket". Eller detta: "Herren nära på skolan. Ett av barnen flytt. Herre, förbarma dig". Eller detta: "Ledsamma förhållanden på skolan med en gosse". Eller detta: "Ett barn måste agas, som för tillfället hade en god verkan". Eller detta: "Hade sista sammanträdet på barnhemmet. Blev mycket förströdd av de samtal vi hade med Olov Josefsson om egendomen".

I början av juni hölls som vanligt examen i skolan. Därpå besöktes Fosterlandsstiftelsens stora årsmöte i Stockhlm. År 1862 hölls det den 12—17 juni. Far reste till Stockholm genom Nora, där han träffade kära bröder men blev "mycket plågad av svåra tankar". I Stockholm hörde han detta år Rudin predika om Guds folks segrar. Han hörde också professor Esbjörn från Amerika samt Svenning Johansson från Jönköping och Ahnfeldt. Han besökte även Alliansens möte och hörde där Sparrman. Hemresan skedde med båt till Nora. Under färden läste han Rudins tal, som han just hört, och träffade kära vänner. Från Nora gjorde han en påhälsning i Ringshyttan, men "var i nöd och självprövning över gårdagens leverne". Det blev väl för uppsluppet i vänkretsen. I Nora fick han besök av en krögare. Det säges icke men kan lätt förstås i vilket ärende. Han var hemma den 19 juni. Även under den närmaste tiden höll han sig ovanligt nog i hemtrakterna för det mesta. Således var han i Gällerasen på ett bröllop den 20 juni — han nämner varken bruden eller brudgummen — och besökte följande dag Nordlings examen i Österhult. Midsommardagen vandrade han till Knappforsen och därifrån till vännerna i Herrnäset, där han stannade över natten. Följande morgon antecknar han: "Vaknade tidigt, med hjär-

tat vänt till Gud. Herren vare lov för all sin godhet. En härlig morgon att skåda. Solen gick upp klar och fåglarna kvittrade". Såsom ett motstycke till denna morgonscen må nämnas kvällen den 1 juli i Skogskärr, "då åskan gick och det blixtrade, vilket tycktes göra intryck på folket".

Den 5 juli var han hemma på barnhemsdirektionens sammanträde, men reste följande dag till Riseberga, där han sammanträffade med "de kära vännerna". Han kände sig dock mycket bävande, emedan det blev bestämt, att han skulle tala, men "åtnjöt frid i sin själ vid nattvardsbordet". Jag har redan nämt om dessa enskilda nattvardsgångar vid Riseberga, vid vilka Myntzing tjänade. Bland andra, som han sammanträffade med vid Riseberga denna gång, var brukspatron Ehrenborg. Från Riseberga tog han skjuts till Björkborn och gick därifrån hem, men rustade sig omedelbart för en ny resa, till Skrikarhyttan, Nora och Flåten, där han träffade sin gode vän Anders Olsson och i hans sällskap hälsade på friherre Ugglå på Hult, sannolikt en broder till baron Ugglå i Marstrand. I Grythyttan besökte han prostén, som var ganska vänlig. Om det andliga tillståndet i socknen får man dömma av den upplysningen att han besökte åtta hem utan att kunna upptäcka någon som kände Herren.

Att hans sinne under denna tid var mer än vanligt i hemmet, framgår av följande anteckning vid ett besök i Skrikarhyttan den 19 juli: "Fick hälsningar från hemmet. Mitt arma hjärta blev åter oroligt. Herre, lugna det du, som allt förmår". Vad det var som oroade honom, nämner han icke. Följande dag var han hemma och förmodligen allt gott och väl. Han deltog samma dag han kom hem i ett missionsmöte vid kyrkan och träffade bland andra skomakaren Nils. Denne, som vi kände under namnet "Skomakarnisse", blev förmodligen vid detta sammanträffande anställd som skomakare vid hemmet och barnhemmet. Strax därefter besökte far

Loka, Grythyttan, Persberget, Filipstad, Brattfors och Nyed, där han var glad att träffa många vänner. Hans läsning under denna färd var bland annat Murbäcks utläggning över andra artikeln om Jesu ankomst till dommen. För övrigt läste han i Smålands missionstidning och "blev mycket bekymrad om sin kallelse". Han fruktade, att ej Jesu kärlek varit så uteslutande drivfjädern, som det borde hava varit, och bad, att Jesus måtte fylla hans hjärta med sin kärlek. Från Nyed gick han till fots till Arvika och besökte Nils i Hedås och sin broders skola. Ett par dagar därefter finna vi honom i östra Skymnäs och i Munkfors, där han på grund av heshet i sin röst måste taga sig en dags vila hos sina vänner Nils Älgsson på Tallåsen.

Han var nu på väg till Sunne och besökte Ävjan, där han träffade sin vän skolläraren J. T. Thegerström, vilket var en stor glädje. Med honom hade han många uppbyggliga samtal. Även med klockaren Nilsson, som han träffade i Visteberg, hade han "rätt uppbyggligt samtal". Han var dock i mycket mörker och nöd, synbarligen av oro över missionssammanträdet, i synnerhet som han måste vara beredd att tala. Men mörkret skingrades, då han framkom till Gunrud, platsen för sammanträdet. Det kan vara av intresse att anteckna, att han vid detta tillfälle talade över Joh. 6 och indelade sin predikan i följande punkter: 1) Jesus tvingar inga till sina lärjungar; 2) Vilka som komma och huru de församla med honom; 3) Jesus känner icke blott sina vänner utna även Judas, om han ock sitter mitt i lärjungakretsen. Det kan ju också vara av intresse att veta, att en stor folkskara var samlad och hörde denna predikan. I Älgom var han med vid en syföreningsauktion, som hölls av en systerförening, kallad Tabita. Och i Sunne, som var målet för hans färd, hölls igen ett sammanträde på barnhemmet och en stor skara människor samlades. Det var den 11 augusti. Utan att först återvända hem fortsatte han nu resan norrut

genom Älvdalen och besökte Halgå, Femtå, Backa och Dalby. I Femtå var han söndagen den 17 augusti och hörde Almkvist hålla "en mycket torr predikan". Han fick dessutom höra biskopen hålla förhör och inviga kyrkoherden i ämbetet. Vad han tänkte därom, kunna vi sluta av dessa ord: "Herre, hjälp oss från en så stor galenskap". Vid ett besök följande dag hos en mam-sell Ahlberg fick han underrättelser om "varjehanda från prostgården", som säkert icke var ägnat att giva honom bättre tankar om prosten. Han var nu igen i oro för dem där hemma och styrde sin färd mot hemmet, besökande bland andra platser Gräs, Sunnet, Gällälven, Gustavsfors och Ulleshyttan.

På sistnämnda plats besökte han pastor Alén, som lade honom allvarligt på hjärtat Jak. 3: 1 och uppriktigt sade honom, att han icke kunde gilla lekman-verksamheten. Far kom i verklig oro och bekymmer över sin ställning men tog sig för att under bön betrakta ordet och fann till sin tröst av flera ställen i bibeln att han var av Gud kallad att förkunna Herrens ord. "Det vill jag också göra, så länge Gud förlänar nåd därtill". Bibelställena, som bringade honom ljus i den viktiga frågan, voro: 4 M. 11: 29, Ag. 1: 25, 2: 17, 4: 1, 6: 7, 1 Kor. 12: 1, 13, 14, Ef. 4: 11, 12, 1 P. 2: 9, 2 P. 2: 1, Joh. 4: 28, Jer. 1: 5—10, Amos 7: 14, 15. Han träffade där en fröken Rudebäck och fortsatte så hemresan genom Filipstad, Grännäset, Lungsund, Sunsta, Storfors, hem, dit han anlände den 30 augusti. Han hade varit borta sedan 29 juli. Hans lektyr under hemresan var utom Luther bland annat tidningen Budbäraren, som vid den tiden börjat utgivas. Under oktober var han verksam i hemtrakterna, med kortare utflykter till Nora, Skrikarhyttan, Nyhyttan och Kärret, där han hos Jan E. Andersson var på syförening. Han hälsade också på hos sina vänner Petter Andersson i Gyt-torp och Lars Ericksson i Ringshyttan. Den 18 besökte han Petter Johan på Skranta i hans nya stuga och

höll följande dag bön på skolsalen vid kyrkan, men var "i mörker och nöd till sin själ". Efter en avstickare till Askersund hälsade han igen på i Riseberga, där han tog avsked av Tilda, som skulle fara till Amerika och kände ett djupt medlidande med henne. Han hade trevliga samtal med Myntzing, besökte på hemvägen Grännäset, Storfors, Brattfors och Valåsen och gjorde även en avstickare till Örebro och Vintrosa.

Den 7 december var han åter hemma på ett direktionssammanträde på barnhemmet, varpå han igen styrde sin färd till Sunne, besökande Degerfors, Degernäs, Strömme, Kristinehamn, Nyed, Karlstad, for därifrån med ångbåt till Östra Emtervik, besökte Gärsheden och Munkfors, varifrån han gick till fots till Sunne. Under vandringen mötte han "litet motgångar, som sedan gävo anledning till pris". Från Sunne gick han till Tjustersby och gick vilse i skogen, som "först uppväckte mycken förtrytelse men sedan blev en kraftig varning att icke försumma att vaka och bedja". Hos Thegerström på Ävjan började han "på skolan" den 25 november och fortsatte, såsom det synes, till den 11 december. Sannolikt menas det någonting liknande en bibelkurs eller bibelförhör med barnen. Vid ett sammanträde med skollärare Värmelin under denna tid "bestämde i Herrens namn, att vårt missionsmöte skall bliva i Sunne första helgfria vecka" (på det nya året). Redan den 30 november hölls ett missionsmöte på Västana hos Lindberg, då far var i stort mörker och utropar: "Herre, tag vara på mig. Säg mig, vad jag skall göra". Det gällde möjligen hans skolgång eller kanske viktiga frågor i sambad med missionsmötet i Sunne. Tankarna på en Ansgarieförening ligga redan i luften. Den 11 december tog han som sagt avsked av vännerna i Ävjan och reste efter en påhälsning i Slottsbyn och på Tågås till Kristinehamn, där han möttes av brev från mamma, vilket var "mycket glädjande". I Kristinehamn besökte han pastor Alsterlund och en madamm Alderin.

Hans läsning var den nyss utkomna "Brukspatron Adamson". Den 18 dec. var han hemma och "träffade de sina vid hälsan och kände sig mycket lycklig och tacksam". Den 19 dec. hölls vinterexamen vid skolan.

Nyåret 1863 börjades, såsom redan berättats, med missionsmöte vid kyrkan, varefter far reste till det viktiga missionsmötet i Sunne. På resan dit besöktes Grännäset, Tågås, Arvika, Röningsbråten och Lund. I Butorp var han med på ett bröllop, varpå han besökte sina vänner i Tallåsen, Munkfors och Skymnäs, dit han kom den 12 januari. Hans läsning var bland annat Augsбургiska bekännelsen och Ahlbergs bok om inre missionen. I Sunne hälsade han på bröderna Sjöholm och hade med dem bön och förberedande samtal om mötet. Den 13 hade Lundborg och Thorelius anlant och i deras sällskap hade far det uppbyggligt på kvällen. Värmelin kom följande dag och började missionsmötet med läsning av Ps. 31, varpå Thorelius fortsatte. Med han spredikan var dock far "icke rätt nöjd". Så mycket gladare var han åt att Lundborg kommit med på mötet. Följande dag fortsattes mötet med diskussion "till glädje och fröjd", varpå Lundborg predikade. Han visade, att Andens gåvor äro av många slag. Mötet synes i det hela hava varit tillfredsställande nog, ehuru far hade personliga erfarenheter, som gjorde att han kände sig "bortkommen från Gud". Han kom också "kall och död" till sina vänner i Visteberg, där han emellertid genom läsningen av väckelserna på Fyen fick sitt hjärta uppvärmt, så att han igen kunde bedja för de särskilda behoven. I synnerhet framlade han för Herren behovet av en kolportör för Dalsland och en för östra delen av Karlstads stift. Han kom hem den 24 jan. och höll sig de närmsate veckorna i hemtrakterna. Far gjorde under dessa dagar utflykter till Grythyttan, där han blev glad att få träffa kära vänner och samtala med Lundborg, som vid denna tid öppnat sin missions-skola för kolportörer där. Bland andra platser besökte

far Knappfors, Kristinehamn, Loka, Labsand, Valåsen, Låntorp och Skogskärr. Han var på syförening "hos Maria Lisa", såsom han litet högtidligt denna gång kallar sin äldsta syster. Han besökte också en syförening på Skranta. Hans läsning under denna tid var Johan Arndts "Sanna kristendom" och han stod i brevväxling med den bekante pastorn Johan Rothlieb, sannolikt om böcker.

Den 21 april 1863 var en stor högtid på Backeberga. Anders Nilsson flyttade då in i sin nya byggnad. Den 25 april var far med på examen i Låntorp "til stor uppmuntran" och den 4 maj fick han vara med på examen, möjligen den första, vid Lundborgs skola i Grythyttan och hade "en obeskrivligt stor fröjd av Herrens närvaro därunder". Den 8 maj började han skolan i Vall och fortsatte detta arbete med många avbrott de närmaste veckorna. Så for han som vanligt till Stockholm på årsmöte den 15 juni, då han också besökte missions-skolan, nu under Rudins ledning, och hörde Emanuels-son predika över Matt. 5. Från Stockholm hade han med sig hem sin gode vän predikanten Gustav Karlsson. Examen stundade. Andra kärkomna besökare detta år voro Skager och fru Skager. Examen "gick Herren till pris bra". Det är klart att Skager och Karlsson predikade vid midsommarfesten i Vall detta år. På missionsmötet följande dag vid kyrkan predikade Hedengren. I augusti var far ute på långfärder igen och besökte bland andra platser Frosterud, där han inför en stor samling av folk läste Jes. 12 och höll "samtal" däröver, visande huru nådens verk uppenbaras i människans hjärta och leverne. Han upptog också vid detta tillfälle en insamling för missionsskolan. Om det var för missionsskolan i Stockholm eller för den nyss upprättade missionsskolan i Grythyttan, säges icke, men jag misstänker det senare. Kollekten gick till tjugu riksdaler riksmünt. Huru hans sinne för ordning och reda i verksamheten redan nu framträder, finna vi av

följande anteckning vid nämnda besök i Frosterud: "Samtalade med missionsvännerna. De hade det litet oredigt med sina affärer och ingenting ordnat i missionsverksamheten".

I Kristinehamn, som han också besökte i augusti träffade han Hult och besökte i hans sällskap Ölme. Hult reste senare till Amerika och blev pastor i Augustana. I Ölme besökte far kassaförvaltaren Anders i Stubbetorp och fick se över hans böcker. Han fann dem "någorlunda i ordning". Vad som utan tvivel glädde honom ännu mer var att det "tycktes råda endräkt bland missionsvännerna". I Väse kyrka fick han söndagen den 16 augusti höra en god predikan över ämnet: "Värdiga och ovärdiga vingårdsarbetare". Möjligen var Klarholm predikanten. Han fick också vara med vid ett förhör med äldre personer, som "läste upp läxor". Vid ett besök i Karlstad den 24 augusti träffade han Ferm, sin broder Jan Gustav och Värmelin och fick sitt kvarter hos en fru Price, som han från denna tid fick räkna som en trogen väninna. Sista delen av månaden finna vi honom igen i Sunne, där han denna gång höll bön i Gjutaregården och återvände genom Emtervik, Risberg, Lid i Ölme och Lungsund hem, dit han anlände den 16 september och kände sig tacksam till Gud att få träffa de sina vid hälsa. Han hade glädjen någon dag senare att få höra Hedengren i Kristinehamn och resa i hans sällskap till Nyed på en predikoresa, som tog honom till Kil och Bersäng, där han besökte Anderssons skola och glädde sig åt den ordning, som där rådde, men blev orolig, "emedan han burit sig dumt åt". Han besökte därefter Emtervik och Karlstad, Fågelvik, Arvika och Muckstad, där han hade en sömnlös natt och läste en skrift om de fåvitska jungfrurna. Så tillbaka till Västanå, Storfors och Lungsund, varifrån han for till Grythyttan för att träffa Lundborg i en viktig angelägenhet. Det gällde denna gång hans egna skolplaner, såsom vi skola se senare.

I janari 1864 gjorde han en påhälsning i Ahlbergs skola. Han reste med tåget till Jönköping den 21 och fick till resällskap en schartauan från Västergyllen. Från Jönköping reste han med skjuts till Ahlsborg, dit han kom den 23 och fick kvarter på barnhemmet. Följande dag, en söndag, fick han skjuts till Björkö och kom efter en litn motgång dit i tid att höra Ahlberg predika. "Herren vare tack och lov därför". Han hade samtal med Ahlberg och fick nu sitt kvarter på skolan med en kär broder, eleven Älvström. Även följande dag hade han samtal med Ahlberg. Vad de samtalade om, nämner far icke, men väl att "han kände sig stå i en innerligt nära förbindelse med den käre pastorn och hans skola". Han fick också besöka fattighuset och läsa Joh. 15 för sex gamla där. Det må tillåtas mig att från detta besök berätta något, som far visserligen icke nämner i sin dagbok men som han ofta muntligen omtalade med stort nöje. Medan han samtalade med Ahlberg, kom en elev in och ville hava ett råd i en mycket viktig sak. Han skulle ut på en predikoresa men också gifta sig, och nu var frågan, vilketdera han skulle göra först. Ahlberg hänsköt den kinkiga frågan till fars avgörande, och far mente som så att det nog vore klokt att han gjorde predikoresan först. Eljest torde den icke bliva av alls. Det syntes Ahlberg ett gott råd. Och han sanktionerade det i följande ord, som far brukade återgiva så nära som möjligt med Ahlbargs egen röst och acksent: "Gör nu som broder Nyvall säger, ty vet, du kommer nog till tids". Efter detta besök i Ahlsborg kunna vi vara vissa om att far tog ett ännu mer aktivt intresse i Ahlbergs missionsskola. Och far var icke en vän att förakta. Han var nog ofta i nöd och vända för egen del, men han var aldrig utan resurser, då det gällde att hjälpa andra. Om icke annat, tog han upp en kollekt, såsom i Frosterud för missionsskolan i Grythyttan.

Och så kom hans egen skolgång. Det var en erfarenhet, som hans dagbok på ett målande sätt beskriver, mindre dock genom vad som säges än vad som lemnas osagt. De yttre konturerna äro lätt tecknade. Han började skolan den 13 februari, kort efter hemkomsten från Ahlsborg, och fortsatte den under många avbrott till och med den 25 april, då examen hölls och han fick resa hem. Det var icke en lång skoltid och den blev betydligt förkortad genom avbrott, så många, att det väl kan sättas ifråga, om han icke var borta från skolan mer än han var där. De känslor, med vilka han börjar skolan, äro beskrivna i orden: "Började skolan. Hade mina frestelser till förströelse". Därefter följa två hela sidor i dagboken, alldeles blanka, som han förmodligen avsett för sina intryck av skollivet. Redan den 20, således en vecka efter skolans början, måste han resa hem. Därtill var jag den oskyldiga anledningen, såsom kan förstås av dagboksanteckningen: "Reste hem. David klen till hälsan". Han återkom icke förr än den 24 och reste den 27 till Storfors och den 28 till Lungsund. Därefter höll han ut en hel vecka i skolan, "en vecka med många sorger och strider", såsom han själv intygar. Ett par dagar senare skriver han: "Herre hjälp mitt hjärta. Så borta från Herren". Utanför skolsalen underhöll han sig med läsningen om waldenserna. Den 18 mars reste han till Fisklösen och den 24 — "kom mamma efter honom". Han måste resa hem igen, men kom tillbaka till skolan den 29 mars och var nu i skolan ett par dagar. Därefter var han ute igen och besökte Kärret den 2 april och Nyhyttan den 3 april. Den 4 april var han i skolan och den 5 april i Lundborgs hem, där han kände sig "mycket upplivad av sång". Han var nu förmodligen i skolan de följande tre dagarna, men den 9 finna vi honom i Persberg och den 10 i Filipstad. Efter tre dagar i skolan reste han hem den 14 april och stannade hemma över den 15, var i Gälleråsen på examen den 16 och på missionsmöte vid kyrkan i Karlsskoga

den 17. För den 18—25 finnas inga anteckningar, ett säkert bevis för att han då var i skolan, så flitigt uppgen med sina böcker att han icke ens fann tid för sina dagliga utgjutelser i dagboken. Och som sagt, den 25 april hölls "examen på kolportörsskolan i Grythyttan". Han har skrivit denna nyhet i sin dagbok med stora bokstäver, i klar och fast stil, som i sin mån intygar, huru betydelsefull denna skolavslutning var för honom själv. För den 26 skriver han, likaledes i klar och redig men icke fullt så fast stil: "Reste hem", och för den 27 igen med mycket eftertryck detta enda ord i fetstil: "Hemma". Hans skolgång var en seger, som han vunnit. Och han kände denna segerglädje icke minst hemma. Om ej annat, satte den en stämpel av det oåterkalleliga på valet av levnadsbana. Han var och måste nu förbliva kolportör, en predikant, hans hustru fick tänka därom, vad hon ville. Det var avgjort.

Detta blev fars hela skolgång. Den var ju icke betydlig och kom många år för sent att om jag så må säga sätta honom bland de lärde. Han var och förblev en olärd, en oskolad lekman, men han var och blev från denna tid en allt ivrigare läsare, som icke försummade något tillfälle att genom ett rikt urval av goda böcker utvidga sin synkrets och skaffa sig bildning, verklig och omfattande bildning. Vi hava redan sett, huru mångsidigt och allvarligt hans bokstudium var. Och från denna stund växte det både i omfattning och i allvar. Far var fjärran från den typ av olärda och oskolade, som av sin otur göra sig en gloria eller en martyrkran. Han hade ett livligt och ärligt intresse i skolor och i bildning, och detta intresse växte med åren i stället för att avtaga. Han blev genom denna självuppföstran en insiktsfull och mycket beläst man, med ett bildningsprogram, som var lika mångsidigt som sunt, lika livskraftigt som kristligt. Han började vid denna tid studera Gezelii bibelverk. Det är också intressant att se, huru han från denna tid vinlägger sig om att

skriva utkast till sina predikningar i dagboken. Huru pass han var i stånd till att följa dem i sitt predikande, är ju en annan sak. Men de utvisa i alla fall ett skolinflytande, och de hade utan tvivel en fostrande och förädlade verkan på hans predikan. Jag tror, att det skall intressera mina läsare att se ett och annat av dessa predikoutkast, i vilka vi utan svårighet höra liksom ett eko från skolsalen i Grythyttan och Lundborg. Med anledning av 2 Tim. 2: 19—21 predikar han över ämnet: "Instruktion eller föreskrift för en kristlig missionsverksamhet" och indelar ämnet i följande punkter: 1) En grundval, varpå den vilar. 2) Villkoret att bliva en arbetare. 3) Behov av missionsarbetare. 4) Den nödvändiga reningen. Med anledning av Ps. 45 predikar han över punkterna: 1) En inbjudning. 2) Ett löfte. 3) Vem som givit löftet. Ännu starkare smak från skolan har följande utkast över Amos 3: I. En sann fruktan för Gud. 1) Anledning att frukta. 2) Huru fruktan uppkommer. 3) Huru den visar sig. II. Vittnandet för Herren. 1) Dess upprinnelse. 2) Dess innehåll. Från denna tid visar han också ett särskilt intresse att läsa predikningar för att finna deras ämne, såsom vi förstå av sådana anteckningar som denna: "Läste en predikan om Faderns och Sonens enhet".

Under maj och juni var han som vanligt på skolan i Vall men besökte detta år icke Stockholm. Den 10 juni fick skolan oförtänt besök av skolinspektören. Han kom med anledning av ofördelaktiga rykten om skolan, som spritts av dess ovänner, men vad han såg, stämde honom till skolans fördel i alla avseenden. Skolan avslutades den 20 juni och examen hölls den 23, med de vanliga midsommarfestligheterna i Vall. Midsommar-dagen hölls som vanligt missionssammanträde vid kyrkan och följande dag besökte far Risberga. Vi hava följt honom under ett par av de mest betydelsefulla åren i hans tidigare verksamhet.

TRETTONDE KAPITLET.

Verksamheten ordnas.

Missionsföreningar i Värmland 1864. — Stadgarna för missionsföreningen i Karlskoga. — Senare ändringar i frikyrkligt intresse. — Ansgarieföreningen, som länge förberetts, blir en verklighet. — Festen till minne av Ansgarius i Sunne kyrka, då Fryxell är festtalare. — Ansgarieföreningen bildas i Brunskog med Sjöholm som ordförande. — Frikyrkotanken.

Far tog från början en kraftig och ledande ställning med hänsyn till verksamhetens organisation. Därtill drev honom hans ordningssinne. Verksamhetens ordnande kom också till stånd och växte, ganska betydligt såsom omedelbar frukt av hans insats, från de rent lokala arbetsföreningarna med deras avdelningar till missionsföreningarna, som omfattade ett distrikt av en eller flere socknar, och slutligen Ansgarieföreningen för hela provinsen. Om arbetsföreningarna såsom ordet innebär voro sammanslutningar av kristligt sinnade kvinnor direkt för insamling av medel, så voro missionsföreningarna en sammanslutning av både män och kvinnor icke bara för bedrivandet av verksamhet utan för befordrandet av kristlig tro och kristligt församlingsliv, alltså jämte verksamhetssyftet ett kyrkligt. Sådana missionsföreningar funnos redan 1864 till ett antal av trettiosex i Värmland och voro, förmodligen i den ordning i vilken de uppstodo: Kristinehamn, Varnum—Vike, Rudskoga, Nysund, Karlskoga, Bjurkärn, Lungsund, Kroppa, Gåsborn—Räms—Nordmark, Ölme, Våse, Fågelvik, Alster, Nyed, Färnebo, Sunnemo, Råda, Ekshärad—Ny—Dalby, Ransäter, Övre Ullerud, Älvsbacka, Nedre Ullerud, Grava, Karlstad, Grums, Gillberga, Brunskog, Sunne, Lysvik, Gräsmark, Fryksände, Östmark, Gunnarskog,

Hammarö, Nors, Segerstad. Bland ordförandena för dessa föreningar finna vi en komminister, L. G. Sjöholm i Sunne, och sju skollärare, bland dem fars bror Jan Gustav i Nyed, J. Andersson i Alster och Värmelin i Brunskog. I Karlskoga är Olof Josefsson ordförande, i Färnebo fars förtrogne vän Nils Pettersson i Gränäset och i Karlstad predikanten J. Edqvist.

Såsom en typ av dessa missionsföreningar kan säkert Karlskoga missionsförening räknas. Den är en av de äldsta och bildades redan 1857. Jag meddelar stadgarna, vidlyftiga som de äro och sådana de ursprungligen skrevos — av far med hjälp från andra, — icke såsom de senare reviderats och moderniserats, eftersom vi önska hava den historiska bakgrunden. De lyda som följer:

Par. I.

Föreningens avsikt är att i allmänhet verka för Kristi rikets utbredande både bland kristna och hedningar genom användandet av lekamliga och andliga gåvor samt i förening med andra stiftelser och föreningar i vårt land, som verka i kristlig och luthersk anda, på det sätt vi finna lämpligt efter den nåd Gud giver samt i överensstämmelse med Guds heliga ord. Mt. 9:10; 1 P. 2:5—9; Kol. 3:16; Ag. 2:45; Joh. 17:23; Hebr. 10:19—25; Mk. 16:15; L. 24:45—49; Rom. 10:14, 15; 1 Kor. 12:10—18; Ef. 4:11, 16; 1 Tim. 2:1, 5, 3:1, 10; 1 Kor. 14:1; 4 M. 11:29; Gal. 6:1, 2; Mt. 12:30; 1 Joh. 3:16, 17; Hebr. 13:16.

Par. II.

Som vi tro att den kristliga verksamheten bäst bedrives genom den frivilliga kärleken, så vilja vi ej bestämma någon viss årsavgift, utan lemna det fritt åt var och en ledamot att meddela, eftersom den kristliga kärleken tvingar. Vill någon bestämma sig för något visst om året, så är det så mycket bättre. Det bör behjärtas, vad aposteln säger i 2 Kor. 9:6—11.

Par. III.

Till styrelse i missionsföreningen inväljas, av vår evangeliskt lutherska kyrkas bekännare, sådana som anses mest allvarliga i tro och vandel, ett antal ända till tolv, om så fordras, som äro villiga att uppoffra sig i missionens tjänst genom att så ofta som möjligt besöka sina medmänniskor för att få upplysning såväl om den andliga som den lekamliga nöden samt taga reda på om främmande och opåkalade predikanter besöka orten och i kärleken varna och avstyra, så

att inga tvister och partier må uppstå; på passande ställen inrätta söndagsskolor samt på sammanträdena meddela varandra sina erfarenheter och överlägga om vad som kan och bör göras för nödens avhjälpande. Även böra ledamöterna upplysa medmänniskorna om föreningens avsikt och verksamhet samt mottaga och vid sammanträdena redovisa för de gåvor, som blivit skänkta till missionen. Av dessa ledamöter väljes en till ordförande, en till sekreterare och två att ansvara för kassan.

Par. IV.

Det är fritt för var och en, som vill delta i verksamheten genom bön och gåvobidrag, men att teckna sig som ledamot i föreningen fordras att minst trenne av styrelsens ledamöter känna honom för att så vitt de kunna bedöma, vara kommen till allvarligt frälsningsbekymmer.

Par. V.

Avsikten att vara tecknad i föreningen är icke att upphöja till någon värdighet framför andra, utan meningen är:

1. Att de troende skola komma i närmare såväl yttre som inre samband med varandra.

2. Att kunna bättre verka för enhet i lära och bekännelse.

3. Att åstadkomma enhällig samverkan med Andens, icke köttets vapen, mot falsk lära, falsk kristendom, otrons makt och Antikrists anda.

4. Gemensam bön och uppbyggelse i anden och sanningen, samt slutligen inbördes förmaning, uppmuntran och tillrättavisning i kärleken. Var och en ledamot bör därför komma ihåg Jesu ord: "Den, som bland eder vill vara ypperst eller främst, han vare allas dräng." Mk. 10:44.

Med förargelseväckande medlemmar i föreningen förfares enligt 2 Tess. 3:6—15; Mt. 18:15—17.

Par. VI.

Föreningen vill delta i de missionsmöten, som distriktsvis hållas i östra delen av Karlstads län, såväl som det gemensamma årsmötet, som kommer att hållas i början av juli månad varje år, genom att hava ombud med för att mottaga råd och upplysningar samt meddela gjorda erfarenheter. För övrigt håller föreningen alla sammankomster på en bestämd dag i varje månad, och så vitt möjligt är böra alla styrelseledamöterna infinna sig, då man under ordförandens ledning beder och betraktar ordet. Ordföranden bör ombesörja, att någon är närvarande, som har gåvan att hålla en bibelförklaring eller predika över någon bibeltext. Sammankomsterna böra ske omväxlande och på sådana ställen, där det är lämpligast för folket att få vara med. Vid dessa sammankomster göres insamling för missionen, då var och en får meddela en skärv, eftersom den världs-

försakande kärleken kan åstadkomma. Efter andaktsstundens slut sammanträder styrelsen enskilt för att överlägga om sin verksamhet och i protokolls-boken införa sina beslut.

Par. VII.

Vid årets slut hålles årsmöte, då sekreteraren redovisar årets räkenskaper, vilka förut av ett par revisorer blivit granskade. Även sammanfattas en kort årsberättelse över föreningens verksamhet, vilken då offentligen uppläses. Nya ledamöter i styrelsen inväljas. De gamla kunna kvarstå, om föreningen så för gott finner.

Så långt stadgarna. Föreningens första styrelse utgjordes av elva personer. Farbror Olov Josefsson var ordförande, far sekreterare och Anders Nilsson i Backeberga kassaförvaltare. Bland övriga ledamöter må nämnas farbror August Larsson, som då bodde i Ölsdalen men som efter sitt giftermål med faster Emma flyttade till Vall, samt Petter Pettersson i Herrnäset.

I minnesskriften för Karlskoga missionsförenings femtioårsjubileum förekomma tvänne förändringar av den text jag följt, vilka ändringar på ett intressant vis fästa vår uppmärksamhet på föreningens tidigare och senare kyrkliga läge. Den första ändringen består däri att i paragraf I utelemnats orden: "samt i förening med andra stiftelser och föreningar i vårt land, som verka i kristlig och luthersk anda". De utelemnade orden syfta, såsom vi förstå, närmast på Fosterlandsstiftelsen, vars anda beherskar den nybildade missionsföreningen. Vi erinra oss att Stiftelsen åtnjöt bidrag från arbetsföreningen. Den andra ändringen är knappt mindre betecknande. Den gäller paragraf IV om medlemskap i föreningen, som enligt de ursprungliga stadgarna beviljades på villkor att minst tre av av styrelsen, "så långt de kunde bedöma, kände honom vara kommen till allvarligt frälsningsbekymmer". Detta har ersatts med att minst tre av styrelsen "känna honom för en sann och allvarlig kristen". Det är i synnerhet i paragraf V, där vi i de ursprungliga stadgarna, underligt nog oförändrade i minnesskriften, finna ansatserna till en kyrklig sammanslutning. Där talas om "de troendes

närmare samband, yttre och inre, för enhet i lära och bekännelse, för bekämpande av villfarelse och otro, för inbördes förmaning, uppmuntran och tillrättavisning i kärleken". Där är också sörjt för kyrkotukt, åtminstone då det gäller "förargelseväckande" medlemmar. Även här äro stadgarna emellertid angelägna att förekomma missförståndet att medlemskap i föreningen skulle innebära en upphøjelse "till någon värdighet framför andra". Det är samma fruktan för fariseism, som beskriver föreningens medlemmar såsom "allvarligt frälsningsbekymrade" hellre än "sanna, allvarliga kristna" och som talar om de utomstående såsom "medmänniskor" hellre än "världen" och som i stadgarna för arbetsföreningen kallar dess medlemmar "kvinnor väckta till besinning och fattade av Jesu försonings kraft" och de utomstående, på vilkas frälsning det gällde att arbeta, såsom deras "medåterlösta". Det är allt igenom Fosterlandsstiftelsens anda och förmodligen Lundborgs. Det är ganska litet av den visshet och målmedvetenhet, som leda till separation och apostoliskt "rena" församlingar.

Av de tvänne sista paragraferna framgår, att den styrelseform, som föresvävade far och andra ledare, i början ingalunda var någon genomförd folkstyrelse. Medlemskapet i missionsföreningarna var först och främst individuellt, icke representativt, och medlemmarna inröstades av styrelsen eller i alla fall på dess rekommendation. Till årsmötena i juli skulle visserligen sändas "ombud" från missionsföreningarna, men de synas hava varit självvalda och voro synbarligen icke där med någon makt att besluta, utan "för att mottaga råd och upplysningar samt meddela gjorda erfarenheter". Huru det beslöts vid årsmötena och vad det beslöts uti, säges icke. Men att den beslutande makten lemnats åt den gemensamma styrelsen, synes åtminstone vara förhållandet i missionsföreningen i Karlskoga. Förmodligen var det fallet även i alla andra missionsföreningar. Det

heter nämligen, att "styrelsen enskilt efter andaktsstunden — vid föreningens möten — sammaträder för att överlägga och i protokollsboken införa sina beslut". Det ansågs väl, att införandet av besluten i protokollsboken, från vilken sekreteraren var skyldig att vid årsmötena offentligen rapportera om verksamheten, borde verka såsom ett slags kontroll över styrelsens beslutanderätt. En annan kontroll låg förstås däri att styrelsen årligen omvaldes, varvid "de gamla kunna kvarstå, om föreningen så finner för gott".

Den organisationstanke, som gav sig uttryck i arbetsföreningar och missionsföreningar, blev redan 1865 fullbordad i en förening, omfattande hela Värmland. En uppmärksam läsning av näst föregående kapitel visar, huru föreningens bildande förbereddes åratals förut. Huru den äntligen kom till stånd, skall nu berättas. Förvintern 1865 var ovanligt kall, med ymnigt snöfall och svåra stormar, och far hade under sina färder hemmet och de sina ständigt i sina tankar, i förskräckliga drömmar om nätterna och innerliga förböner om dagarna. Han var vid denna tid trettiosex år. Under årets första månad besökte han Nordmarken och "kände sig särskilt manad att bedja Herren tänka på dessa trakter med någon kolportör". Asphyttan besökte han icke mindre än tre gånger under månaden. Första gången, den 3 januari, beskriver han sina erfarenheter i utgjutelsen: "O, Herre, aldrig har mitt hjärta så försmält". Vid andra tillfället, den 12, var predikanten Karlsson med och "började", under vilka störande uppträden, kunna vi förstå av dagbokens: "Jesus, förbarma dig över dessa blinda ynglingar, som så rasa emot ditt ord". Tredje tillfället var vid slutet av månaden, då far befann sig på resan till Sunne. Hans dagboksanteckning är: "Herren gav kraft åt ordet. Tack, käre Herre Jesus." Bland de många platser, som han besökte under januari, må nämnas Gåsborn, där han sammanträffade med pastor Alsterlund och fick tala med honom. Det gällde säkert det viktiga mötet i Sunne

och den påtänkta Ansgarieföreningen. Han fick så mycket bättre tillfälle att grundligt samspråka med Alsterlund om saken som han fick bo hos honom över natten och i hans sällskap övervara ett missionsmöte i Hökhöjden följande dag, då far predikade över 1 Tess. 5: 14 med ämnet: "Guds barns förhållande". De måste hava haft ett gott samtal och ett gott missionsmöte, att döma av anteckningen: "Herren vare tack och lov för denna dag". Det ser ut som om far också sökt att vinna pastor Alsterblad i Filipstad för provinsföreningen men fann en så avgjord ovilja att han utbrister: "Ack, Jesus, förbarma dig över den blinde mannen". Så mycket mer uppmuntrande var sammanträffandet med pastor Lundborg i Grythyttan, dit far reste utan tvivel i första hand för att samråda om föreningen. Det är bekant, att pastor Hans Lundborg var den, som gav uppslag både till planen att bilda denna provinsförening och till namnet. Han rådfrågades också flitigt av far, då det gällde föreningens stadgar. Dagboken nämner intet om själva samtalet utom ett: "Tack, käre Herre Jesus", som vittnar om huru tillfredssälld han var. Han fick också av Lundborg höra om ett "traktatsällskap mellan Sverige och Norge" och blev så intresserad, att han bestämde sig för en aktie. I omsorgen om verksamheten i det stora hela glömde han icke sin hembygd, såsom vi förstå av anteckningen: "Herren lade mig på hjärtat att vidtaga kraftigare åtgärder med missionen i Karlskoga". Den 27 var han i Kristinehamn och besökte ett läraremöte samt blev invald till ledamot. Samma heder bevisades honom något senare i Örebro. Han bevistade också någon tid bortåt dessa möten, men tröttnade på dem av skäl som skola nämnas i sitt sammanhang. De sista dagarna i januari var han hemma och fann allt väl, till trots av sina drömmar. Han rönt dessa dagar mycken uppmuntran i form av hälsningar och gåvobidrag, som förödmjukade honom och framkallade bönen: "Herre, förlåt mig misstan-

karna". Barnens sång i barnhemmet gladdde och förödmjukade honom också: "Herre, dig vare lov och pris, som skänker mig ovärdige så stor nåd". Månadens näst sista dag reste han till Sunne, med denna bön i sitt hjärta: "Herre Jesus, var när dem, som äro hemma, och mig". Jämte Asphyttan besökte han på vägen Hulteby i Nyed, som var hans broders nya hem och verksamhetsfält. Med honom fick han således också samråda om det, som vid denna tid låg så varmt på hans hjärta. Han hade få vänner, som så fullständigt förstodo honom och så troget stodo honom bi som brodern Jan Gustav. Huru högt han värderade detta broderskap i anden, förstå vi av utgjutelsen: "Träffade min bror. Ack, Herre, låt oss vara bröder i dig". I Sunne besökte han Edby, Bävik och Askersby, där han ropade ut sakerna vid en auktion för barnhemmet i Sunne. Han kom till Torvnäs och nedtecknar: "Trött. Tack, käre Gud, att jag får vila". Hans läsning var en skrift, kallad "Skuggor och irrsken" samt "Melanktons leverne". Han besökte också följande dag Ivar Björks skolhus, med vilka känslor framgår av bekännelsen: "Det är bittert men hälsosamt att känna sig så fattig". Den 4 februari hälsade han på Sjöholm och reste till Jonsson på Rådom.

Följande dag, den 5 februari, hölls den stora festen i Sunne kyrka till minne av Ansgarius. Far var tidigt vaken, men kunde ej stiga upp, emedan han icke hade ljus. Varför detta gjorde honom "otålig", förstå vi av orden: "Begrundade texten. Orolig i min tanke. Herre, hjälp". Han var själv på programmet såsom en av dagens talare, och han var alltid orolig, då han måste tala vid något högtidligt tillfälle, i synnerhet då han som nu icke fick tillfälle att läsa över. Han hade ett ovanligt ringa mått av vad vi kalla självförtroende. Vid den stora festen i kyrkan predikade först komminister Sjöholm. Hans ämne var: "Huru man mottager och behåller Jesus", varefter doktor Fryxell höll sitt stora minnestal över Ansgarius, ett tal, som på sätt och vis

var den högtidliga invigningen av Ansgarieföreningen. På eftermiddagen flyttades festfirandet till barnhemmet, där först Johansson, antagligen Svenning Johansson, predikade och därefter far "talade några ord". Han fick sitt kvarter på Gjutaregården, där han fick tillfälle att tala med en sjuk man och hade gemensam bön med några vänner.

Följande dag började missionsmötet, som fortgick till mycken glädje och uppmuntran. "Herre Jesus, krön verket med framgång." Det var den 6 februari. Följande dag reste far till Stöpafors och predikade där tillsammans med norske predikanten Fangnæs. Hans omdöme om honom är: "Enligt mitt tycke var det ett eget sätt att framställa sanningen." Han besökte Rödhöjden och Lysvik, där han igen hörde Fangnæs. Den 12 kom han till Ed och "hörde Örtqvist predika över en begravnings-text". Själv predikade han på barnhemmet, i Sunne, över 1 Kor. 9, om "det rätta löpandet", indelade ämnet i dessa två punkter: 1) Farorna och hindren; 2) Huru de skola övervinnas. I Hån hörde han Sjöholm och var med honom hos Zätterlund på barndop. Efter att hava hälsat på hos vännerna Zanders fick han igen nattkvarter på Torvnäs och hälsade på Örtqvist, "vilket var mycket kallt". Han besökte för övrigt Lövsåsen, Åby och Karbohl med Älvdalen såsom närmaste fält. I Femtå besökte han prostén Almqvist. Det gällde ju att så vitt möjligt intressera prästerna i Ansgarieföreningen, som man nu höll på att bilda. Vi få av följande utgjutelse i dagboken en inblick i hans sinnesförfattning: "Försatt i allvarliga tankar. Insåg min stora försumlighet i bönen till trots av så många och stora behov. Insåg, att allt sedan Herren fick mig fatt, mitt hjärta varit benäget för högmod. Herre Jesus, låt mig få nåd att söka din ära." I Älvdalen besökte han förstås Dalby och några andra platser och kom till Gunby, där han predikade över 2 Kor. 11 med ämnet: "En kristens berömmelse." Han fann på denna plats "ett ungt kristen-

domsliv" och beder: "Herre Jesus, bevara dina oerfarna plantor". I Gunby måste han ligga över en dag på grund av den starka kölden och den myckna snön och fann det bland annat omöjligt att besöka kyrkoherden Thorelius, en av de präster, av vilka han och hans vänner hoppades understöd i föreningsplanerna. Det var den 20 februari, och han stannade ännu en vecka i Älvdalen eller, såsom han nu skriver, "Ekshärad-Ny-Dalby missionsförening", där han fann en allmän önskan att få ett missionsmöte, och for så till Råda, besökande Uddeholm, Stjärnfors, By och Torsby. Herren ledde under dessa dagar hans tankar på hedningarnas nöd, och det föranledde honom "att bedja hjärtligt, att Gud ville giva sin nåd att någon av mina barn måtte bliva nyttig att arbeta bland hedningarna". I Råda vistades han i "fyra dagar och erhööll full likvid". Detta blir från denna stund ett uttryck, som möter i dagboken regelbundet, tyvärr ofta med ett "icke" vidfogat. Det är i sin mån ett uttryck för arbetets organisering under missionsföreningarnas tillsyn. Han besökte Mohr, Svartån och Älvsbacka, där han hos Jonas Lindberg fann en arbetsförening, bestående av ett stort antal flitiga deltagarinnor. Hans läsning var Smålands missionstidning, och läsningen framkallade böne: "Tack vare Gud, som nådeligen hjälper dina betryckta. Herre Jesus, tänk också på missionen i Värmland och i synnerhet Ansgarieföreningen." Det är första gången han i dagboken nämner föreningens namn.

Han rustade sig nu, den 5 mars, för att resa till Brunskog och "kände sig glad och tacksam till Herren för bönhörelsen". I Brunskog blev han på det hjärtligaste mottagen av Värmelin med flere och predikade över Joh. 7 med ämnet: "Det rätta missionssinnets upprinnelse och verkningar". Därefter fortsatte mötet, som var sammankallat att fullborda Ansgarieföreningens bildande. Fars enkla meddelande därom lyder: "Mötet avlopp i frid och ro. Stadgar för Ansgarieföreningen blevo antagna och bestyrelse invald". Vilka som invaldes

till styrelse, nämner han icke. Sjöholm blev emellertid ordförande och bland andra styrelsemedlemmar finna vi Värmelin och far. Däremot nedskriver han i sin dagbok följande: "Herre Jesus, hjälp såväl mig som mina bröder från det myckna lättsinnet. Reste från Brunskog, sedan vi gemensamt läst Rom. 11 och bedit".

Det nu beskrivna organisationsarbetet var visserligen långt ifrån ett målmedvetet frikyrkoprogram. Det ingick i programmet snarare att bilda och sammanslå föreningar för gemensam verksamhet än att samman-sluta församlingar till ett samfund. Hela programmet var, djupast sett, ställt på tillvaratagandet av de mest ursprungliga livsintressena, för vilkas vinnande man ännu hoppades på en samverkan med statskyrkans män. Men det var på samma gång fri rörelse man begärde, frihet i sina rörelser, icke bara frihet att leva, ty det kunde väl egentligen ingen vägra. Mission var vaktordet. Och det passar utmärkt till ideen av förening. "Missionsförening" — det är ju med all önskvärd klarhet ett arbetsprogram. När senare denna yrkan på frihet i rörelse fästes vid den mogna frikyrkliga församlingsideen, då kom mycken oklarhet i dagen. Att icke dessa frikyrkomän av folket ursprungligen hade någon plan att grundlägga församlingar och bygga ett samfund, det är lika visst som att de senare upptogo den. Men därmed kom en ny, icke alltid klar mening att fästa sig vid ordet "mission", som de emellertid inristat på sitt program så outplånligt, att det ur alla frikyrkliga revideringar ännu står kvar fullkomligt läsligt även där man upphört att känna dess traditioner.

Och ändå var församlingstanken, samfundstanken, aldrig långt undan. Tanken var där, men det var ordet som fattades. Ordet vägrades dem. Eller de vägrade att uttala det. Det hade icke behövts mer än ett enda starkt ledareord för att samla och ordna de nya krafterna till ett frikyrkoprogram, det känner man vid många tillfällen. Men det starka ordet uttalades icke, eller

det var icke starkt nog. Tanken tänktes, många tankar tänktes, men ordet, det förlösande, det skapande ordet uttalades icke. Det var en rörelse utan ledare, eftersom icke Hedengren blev det, Hedengren eller Hans Lundborg. Båda dessa män hade ideerna, båda hade förutsättningarna, men tydligen hade de icke kallelsen att framträda. Far, som också hade ideerna, hade icke förutsättningen. Han hade i alla fall icke självförtroende nog, även om han eljes hade haft förutsättningarna såsom en frikyrkohövding. Och Sjöholm, som innehade kallelsen såsom föreningens ordförande, var ingen ledare och icke på något vis vuxen en sådan uppgift, såsom han själv med älskvärd oförbehållsamhet erkände i sina tidiga och upprepade resignationer. Om den första av dessa, som inlemnades till sammanträdet i Sunne redan den 3 februari 1869, berättar far i sin dagbok: "Ganska nedslående att ej ordföranden kom och ännu mer av det brev han sände oss, däri han bestämt förklarade sig vara för gammal och opasslig till ordförande. Ännu mer förödmjukande, då jag inte blott för tillfället utan för kommande år valdes till ordförande. Herre, vad menar du härmed? Vill du göra oss till skam inför människorna och omintetgöra vår började verksamhet? Herre, det är dock ditt verk, övergiv oss icke". Detta betyder icke att redan 1869 far valdes till föreningens ordförande, utan endast att han valdes till ordförande det kommande året. Men det betyder, att Sjöholm biföll att kvarstå såsom föreningens ordförande i fortsättningen endast på villkor att ansvaret och arbetet övertogs av far. Så blev det också, såsom klart framgår av fars dagboksteckningar, i vilka han utgjuter sina bekymmer rörande mötenas ordnande och ledande. Även vid sammanträdet den 6 januari 1870 i Sunne inlämnade Sjöholm sin resignation, och far valdes till ordförande för året.

Ansgarieföreningen blev således icke en frikyrka, utan rätt och slätt en missionsförening, som endast i

omfattning skilde sig från de lokala missionsföreningar, som redan funnos. Såsom den bildats i statskyrkans hägn, att icke säga i dess tecken, så erbjöds dess ledning åt prästerna. Detta är icke alls underligt, då vi tänka på inflytandet eller trycket från Fosterlandsstiftelsen och exemplet av sådana män som Rosenius och Fjellstedt. Vad man med oemotståndlig makt känner sig frestad att fråga, är vad det skulle hava blivit av Ansgarieföreningen i Värmland och hela denna fria evangeliska rörelse i Sverige, om Hedengren känt sig kallad att bliva en frikyrkohövding eller om Hans Lundborg vågat och kunnat förverkliga i Sverige den frikyrkotanke, som skotska frikyrkan ingivit honom. Vad som ännu mer förvånar oss, det är den blindhet, som måste hava betungat statskyrkans ledare, då de läto ett sådant tillfälle gå sig ur händerna. Det är visserligen icke ett enstaka exempel på inkompetens från det hållet, men det är säkert det värsta, det mest ousäktliga. Där var en mogen frukt, färdig att falla i deras händer, om de blott velat fånga den. Anders Fryxell såg rörelsens betydelse. Men hans ord föllo på döva öron. Igen tvingas på oss frågan, vad utgången skulle hava blivit, om de andligt sinnade prästerna i Värmland, såsom far så innerligt önskade, hade gjort denna rörelse till sin hjärtesak och lett den i statskyrklig riktning. Det blev ingendera delen. Det blev varken frikyrka eller statskyrka. Det blev en rörelse, som måste leta sig till sitt mål. Kanske var det bäst, att det gick som det gick. De klaraste linjerna äro icke alltid de djupaste.

FJORTONDE KAPITLET.

Växande ledareuppgifter.

Ansgarieföreningens stadgar. — Mångahanda bekymmer. — Många kära brev. — Till självprövning. — Förslag till distrikt. — Ledsamst med Hammardal. — En god bråd död. — Lundborg höll på sockengränsen. — Orolig över det stundande årsmötet. — Kyrkoherde Hammargren. — Sammanträden i Sunne. — Samtal med Edkvist. — Skotska frikyrkan. — Lundborgs tidningsförslag. — Ahlberg i Värmland. — Fars skönhetssinne. — Vänner O. Olsson. — Far får predika i kyrkorna. — Baptister och metodister. — En frihetens man i Norge. — Hedengrens hem. — De fria läraremötena. — Var står det skrivet?

Ansgarieföreningen är bildad, stadgar antagna, och far försummar icke att skicka dem till Lundborg för hans erkännande eller kritik. Det är, som redan nämnts, icke för mycket att säga, att far från början blev förningens egentlige ledare, ändock andra voro det till namnet. Hans verksamhet blev emellertid den samma som förut, med den skillnaden att han markerar i sin dagbok, huru många dagar han vistats i den och den andra missionsföreningen med tillägget om han fått likvid eller icke. Han var en ordningens man, och han behövde varje slant av sin avlöning för sina växande personliga behov och för barnhemmet. Hans läsning var bland annat "Apologien" samt en bok om "den inre kallelsen" samt Pietisten. Hans bekymmer äro mångahanda och av växlande natur och icke minst "bekymras han över sina bekymmer". En gång är det en orolig natt på grund av värk i ena ögat och örat, en annan gång kände han förebråelser för sin "otålighet att icke kunna somna för de oroliga och hungriga små kamraterna han hade med sig i sängen". Värre är dock, att han plågades av bekymmer över en predikan, som han fruk-

tade "lätt kunde missförstås", för att strax därpå komma "i förfärliga kval över dessa bekymmer, helt och hållet förorsakade av högmod". I Älvsbacka, där han den 1 maj 1865 fullbordat sina fem dagar i distriktet och erhållit full betalning, ligger det på hans hjärta att Gud måtte styra till det bästa för föreningen med lärarinnans påtänkta flyttning. Från hemmet hade han brev, skrivet av dottern Lotta. Hon var väl då en åtta års flicka. Och far beder: "Käre Frälsare, tänk på flickan och giv henne hälsan". Den ena gången stämmer han av en skön morgon i naturen till tack och lov men också till syndabekännelse: "Herre, förlåt mig för min otålighet över vänners kärlekslöshet". Den andra gången blir han genom läsningen av första brevet till Timoteus driven till självransakningen: "Min Gud, är min kristendom ett skrymteri? Har jag hittills farit efter att tackas människor, så hjälp mig att hädanefter söka din ära".

Den 6 maj besökte han Sjöholm i Hån och fick glädjen höra honom läsa "så många kära brev". Det är icke svårt att förstå, vad de handlade om. Till smärre motigheter, som prövade hans tålamod, må nämnas en böld på halsen. Ett djupare bekymmer uttalas i självprövningen: "Säg mig, huru det är, om jag är kallad att vittna för andra?" Den 5 juni reste han till Riseberga och den 10 till Stockholm och hörde där bland andra Hörberg och Welinder samt besökte Johannelund. Till årets vemodiga erfarenheter hörde Malmbergs resa till Amerika. Han kom till Vall för att taga avsked, vilket föranleder far att nedteckna i dagboken: "Herre Jesus, förlåt mig all kärlekslöshet". Samma dag for han till Loka och träffar där Lundborg och kolportör Svenning Johansson. Följande dag når honom underrättelsen att hans vän Lars Eriksson på Ringshyttan dött. "Herre, låt mig dö, medan jag lever". Den 9 augusti var far igen i Sunne på sammanträde hos Sjöholm och fick där höra ett brev från Lundborg. Själv

läste han upp ett förslag till distrikt för Ansgarieföreningen. Han fick denna gång nattkvarter på Skinnerud. Vid detta och flera tillfällen fann han det underligt, att folk, som ville tillhöra Herren, icke behövde falla på knä, då de bådo. I Munkfors, som han senare besökte, "fick han till sin harm se en del av det skräp", som finnes i lånbiblioteken. Följande dag var han på begravningen efter ett barn och anmärker mot seden att hava begravningar på söndagen. Vid denna tid läste han "Schartaus liv", men "kunde icke med det". Om Schartaus predikningar, som han läste litet senare, anmärker han: "Så gott än detta är, tycker jag att det talar för litet om honom, som Fadern ville skulle målas för människors ögon". Mot slutet av året gjorde han åter en resa till Marstrand och Strömstad. Jämte många glädjande erfarenheter hade han smärtan att finna en ledsam förändring hos vännen Hammardahl, "som kom genom en bok av biskop Agardh". I Göteborg på hemresan fick han hälsa på Fjellstedt och Uggle och vara med på Göteborgs bibelsällskaps årsfest i bönesalen. Den 1 december var far igen i Sunne på sammanträde och träffade där Ellström och Kjellin. Det är första gången jag finner deras namn i dagboken. Far fick sitt kvarter på Torvnäs. Utom Sjöholm synas inga styrelsemedlemmar hava anlänt, då far kom, varför han utbrister: "Herre, hjälp, det ser ut som om de glömt Ansgarieföreningens sammanträde". Värmelin kom dock litet senare. Vid denna tid begynte far läsa Tischendorffs bok: "När blevo våra evangelier författade?" På resan hem besökte han Sunnemo och fann det "en förskräcklig oordning att ej börja gudstjänsten förr än klockan tolv". Han var för övrigt långt ifrån frisk och skriver den 11 december: "Mitt bröst är ganska ont. Herre Jesus, må jag vara färdig för min hädanfärd. Är det din vilja att höra, vad jag förr bett om, så ske din vilja. Må jag också få nåd att skriva en levnadsberättelse, om det är, o, Fader, din vilja". Vad det

var han bett om, är icke gott att gissa, möjligen att få se någon av sina barn såsom missionär eller kanske att få, vad han icke sällan yttrade såsom en önskan, "en god bråd död". Vi få komma ihåg, att han den 29 december detta år fyllde sina modiga trettiosex år. Den omnämnda levnadsteckningen blev oskriven, med undantag av de "Minnen från gamla dar", vilka han skrev tio år senare, med anledning av sin påtänkta första resa till Amerika samt "Reseminnen" från denna färd.

Den 16 december var han i Grythyttan på examen och anmärker "besynnerliga yttranden av någon elev". Det är möjligt, att det syftar på en historia, som han längre fram ofta brukade berätta med stort nöje. Han hade varit närvarande och hört provpredikan av en ung, ganska begåvad elev, som emellertid i fars tanke förde ett något högtravande språk, varför far på sitt fogliga sätt varnade honom med den anmärkningen, att sådant möjligen icke skulle förstås av folket. Kvickt som blixten inföll eleven: "Förstod du det?" Litet förlägen svarade far, att han nog förstod det, varpå den unge kolportörskandidaten mer fyndigt än hövligt svarade: "Tro då icke, att de andra ä dummare". Om detta var besynnerligheten, som far hänsyftar på, så är det lätt att inse, att historien blev roligare för honom efter hand. Den 4 januari 1866 var han på missionsmöte i Råda och höll återigen på att bliva ensam. Han var i regeln den förste, som kom, och den förste, som for. Huru han känner sig till mods, förstå vi av bönen: "Herre, gör mig redo att öppna mötet, om ingen kommer". Vem som kom honom till undsättning, nämner han icke, men sitt omdöme om mötet ger han i orden: "En stor skara människor. Tråkigt att så få talade. Herren vare tack och lov, som så nådeligen bevarat oss denna dag". Den 8 januari skrev han till Lundborg och begärde att få barnen i nattvardsskola. Det måste hava syftat på barnhemsbarnen, eftersom vår äldsta syster vid denna tid var endast åtta år. Samtidigt fick han

från Lundborg Ansgarieföreningens stadgar, som han sänt honom till påseende. Vad Lundborg tänkte om dem, nämner han icke. Det kan tilläggas, att hans begäran att få barnen i nattvardsskola i Grythyttan denna gång vägrades, dock först den 25 april. Lundborg tog sig synbarligen en funderare och kom omsider till den slutsatsen att han i ett sådant fall borde respektera sockengränsen. Det blev annat då det längre fram gällde fars egna barn. Då skaffade han sig utan prut prostens eget medgivande att få sända dem utsocknes till en troende präst. Den 17 januari skulle missionsmöte hållas i Grärås, Alster, och far är igen mycket orolig, huru det skulle gå. Vad som denna gång oroade honom, framgår av bönen: "O, Herre, må du nådeligen tänka på oss till detta möte, så att ingen skada må ske från den farsot, som går i församlingen". Att det emellertid icke var bara farsoten, som han gruvade sig för, framgår av följande tacksägelse, då mötet var över: "Herren vare innerligen lovad för att allt fick avlöpa i frid". Pastor O. Olsson och Kjellin predikade under mötet, den förra över Fil. 2, varvid han betonade, att all förmaning borde ske i ödmjukhet och vara förenad med tröst och deltagande.

Redan nu begynte far känna sig orolig för Ansgarieföreningens årsmöte, som skulle hållas i Kristinehamn i juli, såsom framgår av bönen: "Herre, lär mig att rätt uppsätta förslag till Ansgarieföreningens årsfest". I Grava och Alster och sedan icke så sällan måste far nedteckna, att han icke fått sin likvid. Vad det betydde för honom, kunna vi bättre förstå längre fram. Huru det för övrigt växlade i hans erfarenheter och hans sinne, framgår av hans dagboksanteckning den 23 januari: "Besökte Tallerud. Ack, Herre, fick åter göra upptäckten, huru kärlekslös jag är. Herre, hjälp. Brev från hemmet, vilket fröjdade mitt hjärta, ja, lov och tack, käre Gud, för din stora kärlek, att du så nådigt bevarar de mina. Lovad vare ditt namn evinnerligen". I Skogs-

kärr möttes han av den oroande underrättelsen att möjligen de kyrkliga myndigheterna i Karlskoga, sedan den nye kyrkoherden kommit, skulle komma att stänga skolsalen vid kyrkan för far. Antagligen var det denna underrättelse, som föranledde att far omedelbart uppsökte prosten, som han också hörde predika. Den nye kyrkoherden var Hammargren, som tillträdde sin kyrkoherdebefattning i Karlskoga 1866. Vad far tänkte om sin nye kyrkoherdes predikan, kunna vi läsa i följande utgjutelse: "Orolig och missbelåten. Ack, Herre, att sådana gåvor skola så illa användas". Det bör sägas, att Hammargren var icke bara en rikt begåvad man, utan särdeles human och välvillig, även mot läsarna, ehuru kanske tämligen likgiltig från kyrklig synpunkt. Far visade han alltid välvilja och respekt. Och det synes som om han redan nu från början visat prov därpå, eftersom far kan skriva litet senare: "Missionsbön på skolan genom Guds underliga ledning". För att fullborda denna teckning av Hammargrens förhållande till läsarna i Karlskoga, skall jag här berätta något, som jag har från min äldsta syster. Det var förmodligen åtskilliga år senare som det hände att vid en kyrkostämma någon av kyrkorådets medlemmar till kyrkoherden Hammargren ställde dessa ord: "I vilket förhållande står kyrkoherden till den fria verksamheten i vår socken? De gå fram väldeliga. Är det ej till skada för kyrkan?" Därpå svarade kyrkoherden följande mycket förnuftiga ord: "För min del har jag inte sett något ont därav i vår socken, ej heller i de intilliggande socknarna, där de haft sin verksamhet. Tvärtom, förr när jag for fram på vägarna, i synnerhet nattetid, haglade stenarna omkring huvudet på mig, nu händer det aldrig. Jag tror, att denna förändring bland ungdomen är en frukt av den fria, andliga verksamheten. För mig får den oantastat fortgå".

Den 2 februari är far åter på ett sammanträde i Sunne och antecknar: "Ett Herrens yrväder. Herre, hjälp

vännerna att "bättre passa på tiden". Han var orolig över en ändring i stadgarna, som han fruktade skulle vara "till men för missionsmedlens inflytande". I februari verkade far i Ullerud, Grava, Rudskoga och Kristinehamn. Han är i ständigt bekymmer för dem hemma på grund av den starka vintern och av hjärtat tacksam för varje god underrättelse hemifrån, icke minst för de brev han emellanåt fick från den åttaåriga Lotta: "Ack, Herre Jesus, drag hennes hjärta till dig". Vid ett besök på missionsskolan i Våle utbrister han: "Herre Jesus, giv den lärarinnan bättre gåvor att kunna meddela undervisning". I Karlstad litet senare fick han glädjen hava förtroliga samtal med Edkvist. Det säges icke om vad, men säkert gällde det den stora frågan för dagen, frikyrkligheten, och dess program i Ansgarieföreningen, i vilket Edkvist var långt ifrån lika intresserad som far. Några dagar därefter fick far underrättelsen om att Edkvists hustru insjuknat i nervfeber, "nervattacker", och utbrister: "Huru platt hjälplösa vi äro, då sjukdomen kommer. Ack, Herre Jesus, giv tålamod". Fars läsning vid denna tid var bland annat Baxters "Heliga ro", en levnadsteckning över Wilberforce samt skotska frikyrkans historia. Han beundrar storligen såsom en uppenbarelse av Guds underbara kraft, att under året 1843 icke mindre än 474 präster, med Chalmers i spetsen, separerade från statskyrkan. Det är bekant att även Lundborg, som själv besökte Skotland, en tid hade den skotska frikyrkan såsom mönsterbilden för en svensk frikyrka. Lundborg tog allt fort stort intresse i Ansgarieföreningen. Vid ett besök, som far och O. Olsson gjorde i Grythyttan den 5 februari, visade han dem ett förslag för utgivandet av icke mindre än fyra tidningar i den fria verksamhetens intresse: en för hemlandsmissionen, en för hednamissionen, en för missionen i allmänhet och en för söndagsskolan. Far var "ej riktigt nöjd med dessa planer", men "Herre, styr till det bästa". Vid en lektion, som far och

O. Olsson öfvervoro, föreläste Lundborg öfver femte artikeln i Augsburgiska bekännelsen, varefter ett samtal utspann sig däröfver. Fars önskan är: "Missionens Gud giv att kyrkan framstode såsom en missionsanstalt, såsom det nu var ämnat".

Under en vandring till Persberg hade han "livliga tankar" om sina erfarenheter som kolportör och kände sig manad att uppsätta en levnadsteckning, som efter hans död "kunde tala om nådens stora under". Vid Lesjöfors hörde han predikanten O. Andreasson och önskade, att Gud måtte giva brodern "mer frimodighet". Som Alsterblad var en av åhörarna vid tillfället, är det ju icke så underligt, om brodern var en smula försagd. Själv höll far dagen därpå på Hökhöjden en predikan öfver Hebr. 10 med ämnet: "Den kristliga frimodigheten", enligt följande vidlyftiga och mycket renläriga utkast: I. Vari den består. 1) Skuldens betalning. 2) Rättfärdighet förskaffad. 3) En försonare hos Gud. II. Huru den erhålles. 1) Syndens erkännande. 2) Tro på evangelii löften. 3) Och på det heliga dopförbundet. III. Huru den yttrar sig. 1) Vittnesbördet om Guds trofasthet att hjälpa. 2) Omsorg om Guds rikes tillväxt. Det närmade sig nu Ansgarieföreningens årsfest och därmed växte fars oro. Det värsta bekymret avlyftes, då Sjöholm den 30 maj kunde meddela honom att Ahlberg lovat komma. Den 9 juli kom far till Kristinehamn och fick vid ankomsten veta, att Ahlberg gått in på hans förslag till resetur genom Värmland. Hans bön är: "Herre Jesus, giv mig i dag nåd att kunna ledigt uppfatta frågornas innehåll, under det jag nu begrundar dem". Missionsmötet hölls den 11 och 12, vilket far meddelar i en enda rad för båda dagarna, ett bevis på huru upptagen han är. Han tillägger dock senare: "Herre, ditt namn vare evinnerligt lovat för de stora välgärningar, som . . ." Meningen är icke avslutad. Men vi gissa nog rätt, om vi fullborda den med orden: "kommit oss till del under dessa mötesdagar". Säkert syftar han framför allt på

Ahlbergs predikan. Den 13 reste han i Sjöholms sällskap till Karlstad — Sjöholm var således med — och följde honom till ångbåtsbryggan, varefter han själv ordnade med Ahlbergs resa. Denne predikade i Riseberga den 22 och i Karlskoga kyrka den 23, där far emellertid måste taga avsked av honom för att begiva sig ut på sina egna färder. De träffades emellertid igen i Ransäter den 30, där kyrkan öppnades icke blott för Ahlbergs predikan, utan också för diskussionen, som följde. Far var överlycklig över all denna "vederkvickelse" och fick till på köpet sitt nattkvarter hos en Eklund, där de hade aftonandakt, innan de gingo till vila, något som kommer far att utbrista: "O, vad det är fröjdefullt, då husets medlemmar få sluta dagsarbetet med Guds ords betraktande och en kort gemensam bön". Den 1 augusti predikade Ahlberg i Filipstad. Det var hans sista plats under reseturen genom Värmland, och far måste nu bjuda den käre brodern avsked. Han måste dock, innan de skildes, sjunga för honom några sånger. Ahlberg som andra fäste sig vid fars vackra sångröst. Den 4 augusti var far i Råda och antecknar: "O, Herre, gör mig viss i mitt sinne med hänsyn till min verksamhet. Du vet, huru jag en längre tid varit oviss, om jag skall upphöra att resa på samma sätt som hittills". Vilken annan verksamhet han tänker på, nämnes ej. Den 9 augusti besökte han "de kära vännerna i Gunby och blev vederkvickt av deras hjärtliga bön och välklinande sånger. — Ack, vad ändå sången är härlig". Hans skönhetssinne inskränker sig icke till musiken. Ofta innehåller hans dagbok betraktelser över skönheten i naturen, såsom då han var i Sunne och kom tidigt en morgon för att hälsa på Sjöholm men icke fann honom hemma. Det var i adventstiden. Vad han såg denna tidiga adventsmorgon har han beskrivit sålunda: "Storartat skådespel, som förde mina tankar på den kommande härligheten. Solen gick upp röd och glänsande. En tjock dimma låg över sundet. Plötsligt

trängde sig solstrålarna igenom och kastade sitt sken på de stora björkarna, som voro överklädda med rim och snö. O, vad det skall vara på den nya jorden, då redan nu det kan givas så sköna syner”.

Den 2 februari 1867 hölls ett Ansgarieföreningens stormöte i Filipstad, då Sjöholm var med. Det var på samma gång en invigningsfest. Vännerna hade nämligen uppfört ”ett ändamålsenligt missionshus”. Efter mötet hade far angenäma resor i bygderna med sin förtrogne vän pastor O. Olsson. Med ingen jämnårig kunde han samtala så oförbehållsamt i frikyrkliga frågor och vara viss om en helhjärtad förståelse som med Olsson i Noretorp, innan denne till fars djupa sorg for till Amerika. Vad det var för slags frikyrklighet, som upptog deras sinnen, förstå vi av samtalet mellan dem den 3 oktober 1867 ”om läroämbetet” varvid far får veta, vad ”Celsus, en hednisk filosof omkring år 150, har att säga om det första århundradets församlingar och deras lärare: Ullarbetare, skomakare, gruvarbetare, med ett ord de mest obildade och bondaktiga människor voro ivriga förkunnare av evangelium och bringade det i synnerhet till kvinnor och barn”. Det var ju för far ett intressant försvar för lekmannapredikan. Ännu starkare bevis synes honom emellertid det, att ”enligt Apg. 1: 25 och 6: 2 och 3 lärare valdes av församlingen”. Huru innerligt frikyrkotanken band far vid Olsson den tiden visar dagboksanteckningen den 15 september 1868: ”Huru skall det gå med Olssons amerikaresa? Herre, hjälp oss snart till en frikyrka i vårt land, ävensom en ändring i de lekamliga förhållandena. Eljest blir Amerika en tillflyktsort för de fattiga Guds barnen”. Han tillägger: ”Därför, om du Herre, ville kalla mig och hjälpa mig till Amerika på ett halft års besök bland vännerna, skulle jag vilja. Men ske, Herre, din vilja”. Fars redan då påtänkta eller i alla fall efterlängttade färd till Amerika uppsköts ännu några år. Men Olssons flyttning skedde icke långt därefter. Den 1 februari 1869 kom far till

Noretorp, men träffade honom icke hemma. Han hade ett särskilt ärende, nämligen att få honom till Ansgarieföreningens årsfest, men fick till sin misräkning i hans hem det beskedet, att han icke kunde komma. Missräkningen hade en djupare grund. Far hade nämligen icke uppgivit hoppet att kunna binda Olsson vid hemlandet, såsom vi förstå av föresatsen uttalad den 25 mars 1868: "Låtom oss förena oss om att bedja om att få pastor Olsson till reseombud". Om detta försök strandat på Olssons nej eller på andra inflytelser, är icke gott att säga. Åtminstone en "broder A., med vilken far samtalade om saken, var icke för den". Även som lärare i den påtänkta skolan i Kristinehamn hade far ögat på sin vän Olsson. Han stod emellertid fast i sitt beslut att resa. Den 2 maj 1869 träffade far honom i Sunnemo, där Olsson predikade och vännerna fingo samtala med varandra. Det kan intressera oss att veta, vad de i avskedets stund samtalade om. Fars dagbok nämner den gången intet om Amerika eller frikyrkan, men i stället frågan: "Skall synden utrotas ur en kristen under livstiden, eftersom det heter, att intet orent skall inkomma där, och eftersom döden icke kan betraktas som ett frälsningsmedel?" Huru de besvarade frågan, nämner far icke. Den 3 maj antecknar han: "Tog avsked av Olsson, Du, Herre, vet min känsla. Må vi få mötas i himmelen, om ej förr". Och så upprepar han sin önskan att han måtte få en kallelse till Amerika.

Han är i Grythyttan vid konfirmationen den 13 augusti 1870 och utbrister: "När skall detta elände upphöra?" Följande dag predikar han i Låftmans kyrka i Järnboås "från predikstolen" och kan icke återhålla sina "underliga känslor" och tacka Gud, "som styr det så underligt här i världen". Då samma stora heder vederfors honom i hans egen gamla sockenkyrka i Karlskoga vid en årsfest, som hölls där den 6 januari två år senare känner han sig ännu djupare berörd och utropar: "O, Herre, huru underligt du regerar, att jag nu fått för-

kunna ordet från det rum, där jag så ofta hört människofunder och därvid önskat (detta tillfälle) att få förkunna Kristus". Den 30 augusti 1870 är han i Ny och hälsar på Almkvist, "som icke mer vill bry sig om kolportörerna". Hans frikyrklighet är allt fortfarande strängt luthersk. Mot baptister och metodister är han misstänksam, såsom framgår av hans många historier om dem. Då han på en viss plats "sett några baptister", bifogar han bönen: "Herre, fräls deras själar". Icke bättre tankar hade han om metodisterna. De hade 1869 upptagit verksamhet i Filipstad och "predikade skriftvidrigt". Om metodisterna i Lövnäset vet han berätta, "huru de regera, begagnande både list och makt". Det var 1870. Samma år hörde han själv, "huru de påstå att de blivit frälsta från det inneboende fördärvet". Och något senare, vid ett diskussionsmöte i Råda, "framträdde metodisternas villfarelser under samtalet, men sanningen blev därigenom klarare". Den 20 november samma år skriver han om metodisterna någonstades: "Deras verksamhet uppenbarar sig på det mest partiska och även mest lögnaktiga sätt". Den 29 december hörde han själv en metodistpredikant, "som påstod att bröllopskläderna äro de troendes gärningar". Såsom exempel på "den tjusning", som metodismen utövade på sinna, berättar han ännu så sent som den 27 juli 1872, att hans vän Thegerström i Munkfors "på vännernas enträgna uppmaning utlyst en sammankomst samtidigt med metodisternas" med det resultatet, att "icke en enda kom med", således icke heller någon av de vänner, som uppmanat honom därtill. Han gläder sig emellertid över frikyrklighetens seger i sina vänners sinnen. Den 6 februari 1871 kan han nedteckna den goda nyheten, att "Andersson i Strand förts till fria åsikter i det kyrkliga och nu önskade att få leva och vara med". Men han har också ett djupt intresse i kyrkans frigörelse inifrån. Under en av de många resor, som far vid denna tid gör i Norge besöker han såsom alltid Wettergrens

familj på Kjeserud och "iakttagar i den norska kyrkan åtskilliga katolska former". Det var från detta hem som Låftman fick sin maka. För far vid hans många besök och för syster Maria, som vistades där något år under sin uppväxt, var det ett kärt hem. Vid ett besök i Kjeserud åhörde far Wettergrens "predikan och katekisation". Han får också vid detta besök underrättelse om "en norsk lutherstiftelse, som tyckes vara bättre ordnad än Fosterlandsstiftelsen". På vad sätt, säger han icke. Han träffar också Jensen, en av ledarna, och finner det "kärt att träffa män i spetsen för denna stiftelse". Vid ett senare besök i Norge hörde han i Fredrikshald — det var i maj 1872 — "historier om en viss Sandberg, som läst igenom bibeln flere gånger och uppträdde mot gruntvigianerna". Han brukade skriva besvärliga brev till prästerna och även uppträda i kyrkan och offentligt motsäga prästen, som predikade. Därför fick han böta och betalade villigt sina böter. En gång hade prästen, då Sandberg var i kyrkan, med anspelning på hans närvaro förklarat, att "djävulen var i kyrkan". Sandberg satte då upp ett plakat på själva dörren med inskriften: "Prästen säger, att djävulen är i kyrkan". Det väckte både anstöt och löje. För andra gången uppträdde han i kyrkan och blev då anklagad inför domstol och försvarade sig utan biträde av advokat. Saken gick till högsta domstolen och Sandberg blev bötfäld, men han gav under tiden domarna mycket att göra med sina långa avhandlingar. Far tillägger halft tveksamt och halft erkännande: "Mannen var ivrig för inre missionen, ogillade barndop och var eljes en frihetens man".

Det är redan sagt, att Hedengren var den man, som hos far tidigast ingöt frikyrkliga ideer. Till fars djupa sorg dog han redan i slutet av 1870. Då far ett par år senare åter fick hälsa på i det kära hemmet och "fick samtala med frun", utgjuter han sin tacksägelse över "den store Gudens välsignelse, som fortfarande vilar över detta ställe" och uttalar sin önskan att en lev-

nadsteckning över Hedengren måtte utkomma och sin stora tillfredsställelse därmed att "han höll fast sin övertygelse att statskyrkan icke är Kristi kyrka". Det bör anmärkas, att fars frikyrklighet åtminstone den tiden sammanfaller med hans yrkan på levande, evangelisk tro och är riktad icke så mycket mot statskyrkan såsom en form som fastmer mot statskyrkans otro och rationalism. Jag har funnit detta frikyrklighetsbegrepp långt senare både i Sverige och här. Och det torde kunna sättas i fråga om icke den stora allmänheten av väckta själar nu som då instinktmässigt definiera både statskyrka och frikyrka från denna livssynpunkt, även sedan diskussionen om frikyrka blivit en mer eller mindre bullersam tvist om rättigheter av helt annat slag. De redan nämnda fria läraremötena i Kristinehamn och Örebro, som far en tid flitigt tog del i, förlorade trots sitt frisinnade program för far allt intresse, då frisintheten uppenbarade brist på denna andliga livssyn. Redan vid läraremötet i Kristinehamn den 27 januari 1866 ger han sin missräkning tillkänna i sucken: "Huru trögt och kallt, då du ej får råda". På läraremötet i Örebro den 3 oktomer 1867 är det värre ändå, såsom vi se av anteckningen: "En rationalistisk anda var rådande, som dock genom ordförandens kraftiga och visa ledning fick ett lyckligt slut". Vilka frisinnade meningar som uttalades redan så tidigt på dessa läraremöten och huru verkligt uppbyggliga de kunde vara emellanåt, se vi av fars referat från ett par av de sammanträden, "sammankomster av präster och lekmän", som enligt fars dagboksanteckningar en tid höllos i Örebro "på onsdagen varannan månad". Vid sammankomsten den 22 oktober 1867, då sju präster och fem lekmän deltogo, antecknar far, att han "från samtalet kommit till klarare insikt i avseende på handpåläggningen", ehuru han icke förstår, huru den kan vara "lika välsignelsebringande, om den meddelas av en otrogen". För övrigt framgick av diskussionen, att handpåläggningen borde brukas

“av föräldrar på barnen, av församlingar på viktiga tjänster och eljes vid högtidliga tillfällen, då ordets tjänare kände sig behöva det”. Den 16 december hölls igen ett läraremöte i Örebro, och det var far riktigt nöjd med. Där diskuterades nämligen frågan: “I vad förhållande står en kolportör till de väckta och troende, där ingen troende lärare finnes?” Far summerar svaret på frågan i följande referat: “En livlig diskussion uppstod. Ena parten ansåg, att lekmannen, som fått gåvan att föda Kristi hjord (en otrogen kan det icke), av Kristi kärlek behärskas att tjäna med de gåvor, som Herren förlänat, och som de efter frälsning sökande själarna åstunda, både ordet och sakramenten, på det att livet må bevaras. Den andra parten påstod, att de troende borde höra de otrogna lärarna för ämbetets skull. Varemot den förstnämnda parten invände att det icke finnes något annat ämbete än Andens samt att den, som icke har Anden, är av Gud avsatt från ämbetet. Det anfördes av dessa, att Schartau bestämt avrådde från att höra otrogna lärare”. Efter slutad diskussion firades nattvarden, utdelad av Myntzing. Far avslutar diskussionen med följande ord: “Herren vare tack för den dyra nådesnär varelsen. Kände en innerlig önskan att av hjärtat förlåta alla, som gjort mig emot. Var med om en handpåläggning och välsignelse över en broder, som ville verka genom ordets förkunnande”.

Det är till skriften och framför allt till Nya testamentet far drives, då han misräknar sig på mänskliga auktoriteter. Och det var ingen redan förutfattad mening eller ren lära han söker skriftens stöd för. Det var i uppriktigt sanningssökande han blev en läsare av Nya testamentet såsom få. Och hans sanningsintresse är obegränsat. På ett möte i Ullerud den 10 augusti 1867 samtalades det om “det naturliga samvetet”. Den 7 september samma år läste far i “Väktaren” ett referat från mötet i Uppsala och anmärker: “Huru de lärda kunna krångla bort enkla sanningar”. Vid läsningen av

Luther hos vännen Nilsson i Kristinehamn skriver han: "Aldrig var det Luthers mening att den världsliga överheten skulle befatta sig med att döma över andliga saker." Han stöder denna gång sina frikyrkliga tendenser på grundtextens mening av "Klerus" och "kan icke se annat än att Kristi kyrka är en folkförsamling, ett heligt folk, som vandrar i Kristi efterföljelse". Ännu tidsenligare är hans anmärkning den 19 december samma år efter läsningen av en artikel i Budbäraren: "En sådan blindhet att i så viktiga frågor åberopa Rosenius och Luther men icke låta Guds ord råda".

FEMTONDE KAPITLET.

Brytningstider.

Thorelius och Alsterblad. — Präster som stänga kyrkor och skolhus. — Gilbergaprostens funderingar. — Vänkretsen i Nora delas. — Frikyrkligt utbrott i Stiftelsen. — Bekymmersamma samtal med Waldenström om statskyrkan. — Far besöker biskopen. — Stora ord från Norge. — En gammal fru som är klokare än bispnen. — Ärnström och separatistiska sekter. — En nattvardsförklaring från missionsföreningen i Karlskoga. — Fars misstänksamhet. — Varför Låftman ej blev frikyrkoman. — En kulturbild. — När ordet togs från far.

Det är tydligt, att far såsom de flesta Ansgarieföreningens ledare såg den nybildade föreningens framgång i den möjliga förståelsen och samverkan med de troende prästerna. Det var ett hopp, som far segt och ihärdigt höll fast vid. Å andra sidan finnas hos honom starka böjelser åt annat håll. Liksom han är misstänksam mot metodister och baptister i renlärlighetens intresse, så är han redan med sin friare evangeliska förkunnelse skygg för schartauanerna. Och framför allt, i den mån han från vännerna Hedengren och Lundborg indricker frikyrkoidéer och stadgas i sin tro på lekmannapredikan, blir han också allt mer misstänksam mot statskyrkopräster, som icke helhjärtat understödja föreningen och dess verksamhet. Det kan icke nekas, att han finner rikliga anledningar till sin misstänksamhet. Den är uppenbarligen ömsesidig. I denna sinnesförfattning är det naturligt för honom att finna allt flere och allt starkare skäl för föreningens frikyrkliga karaktär under lekmännens egen ledning uti prästernas dåliga liv och för övrigt, då det gäller de troende prästerna, i deras motstånd mot föreningens fria rörelser och i de trakasserier, som de oavlätligen vålla dem, som verka för föreningen.

Situationen är klarast tecknad i fars egen skildring, i några exempel, valda så att de giva berättelsen i tidsföljd. Den 11 juli 1867, vid ett besök i Dalby, antecknar far att "prästen var så full att han gapskrattade framför altaret och predikade bara galenskap". Om han såg det själv eller andra berättat det för honom, säges icke. En av de präster, som man gjort sig mödan att vinna för saken och som vållade en djupare missträknung, då han syntes ställa sig avog, är Thorelius. Vad som hände vid missionsmötet i Ny den 11 augusti 1866, gjorde tydligen ett djupt intryck på far. Jag anför hans egna ord: "Thorelius predikade över Joh. 13, men helt olika Fjellstedts förklaring däröver i Kristinehamn. Bland annat ansågs av talaren den döpte, fast avfallen, icke helt död utan endast skendöd, så att något liv ändå fanns kvar. Vidare tvär Jesus deras fötter, som äro med i kyrkan vid syndabekännelsen, alltså var åttonde dag, medan de, som icke äro med i kyrkan, ej bliva tvådda av Jesus och ej hava någon del i honom. Såsom något som borde beveka att komma till kyrkan framhölls, att frälsarens bild fanns på altartavlan och att det kunde vara en kraftig predikan att se på den." Det var dock icke det värsta med Thorelius att han predikade så högkyrkligt. Han synes hava haft ambitionen att bliva mötets ordförande, men missträknade sig, då vid valet, som skedde med slutna sedlar, Sjöholm fick de flesta rösterna. Fortsättningen får far igen berätta med egna ord: "Thorelius spelade lika fullt en sorglig roll under diskussionen, i synnerhet då frågan om missionen kom före. Någon yttrade, att kyrkan varit försumlig, men det ville ej Thorelius höra, utan kyrkan ansågs klanderfri, och såsom bevis framhölls, att tiden ej förr varit inne för hednmission. Han måste dock till slut medgiva, att det var blott Kina, som varit så helt och hållet stängt. Även ansågs den katolska kyrkan för en missionerande kyrka. Alltså ansågs kyrkan böra hava äran för den mission, som bedrives." "Jag har", tillägger far, "hört många

dumma uppträden av lekmän på missionsmöten, men aldrig någon så envis och oordentlig, ty även sedan mötet med ja avgjort att frågan var diskuterad och ordföranden skulle tala, fortfor han att säga emot, och även under diskussionen, så fort någon motsade honom, tog han genast ordet och föll honom i talet. Alla vänner jag träffade efter diskussionen hade helt och hållet mistat förtroendet för honom. Gud hjälpe honom att bli en fattig syndare”.

Man behöver icke fördöma allt, som Thorelius lär hava sagt i denna diskussion, i synnerhet som han så lätt kunnat missförstås i åtskilligt, icke heller behöver man taga det bokstavligt, att han med sitt inlägg verkligen förverkat allas förtroende, för att inse att han åtminstone förverkade sin rätt såsom ledare av en rörelse, som han så litet förstod. Och det är egentligen vad fars kritik menar. Far anslår tydligen här, då han såsom en prästerlig förmätenhet tillbakavisar tanken att “giva kyrkan äran för missionen” en annan ton än i Grythyttan litet förut, då han i Lundborgs och Olssons sällskap önskar att “missionens Gud måtte giva kyrkan att framstå som en missionsanstalt, som ämnat var”. Någon motsägelse behöver det ju icke vara, då det ena uttalar en önskan och det andra en misräkning, som tillräckligt förklaras av omgivningen. I sällskap med präster sådana som Lundborg och Olsson var far hoppfull om en prästerlig ledning av Ansgarieföreningen. Och det enda han i grunden har emot Thorelius och andra präster eller hade emot dem vid denna tid är att de göra det omöjligt för honom att hoppas på en sådan ledning. Hans mål var Ansgarieföreningen, och hans vänner voro alla, som befordrade den. Det bör tilläggas, att Thorelius alltfort var en vän till far och en vän till lekmannaverksamheten inom kyrkan. Ett brev till far, skrivet den 29 oktober 1876, visar det. Det lyder: “Bäste herr Nyvall! Som hastigast — jag var borta i går och skall bort i dag — får jag tacka för senast vän-

liga och förtroendefulla (meddelande), i anledning varav jag för att kunna lemna bestämt svar, talat vid biskopen, som förklarade, att han icke anser sig kunna lemna venia åt andra än sådana, som ämna bliva präster och behöva pröva eller utbilda sina predikogåvor. Jag kunde väl förmoda ett sådant svar, men sökte dock något förorda saken, ehuru man vet att biskop Rundgren icke är lätt att vika (från sin mening). Emellertid hörde jag varken nu eller annars har hört att han numer är fientlig mot lekmannaverksamheten i och för sig, ehuru han nog har öppet öga såväl för dess fel som dess förtjänster. Vad venia angår, tycker jag mig känna på mig att hr Nyvall har det bättre i och för den goda saken utan den än med den, evad jag tänker på prästerna eller folket i allmänhet, men intyg från välvilliga och välkända präster om hr Nyvalls verksamhet torde icke vara otjänliga. Herren hjälpe och låte väl gå. Skulle fägna mig få samspråka något. Min kyrka står öppen. Nåd, frid och barmhärtighet. Ja, i största hast. Vänskapsfullt F. Thorelius". Det gläder mig att i fars dagbog, den 5 februari 1901, finna en anteckning, som är hedrande för Thorelius. Far är i Botilsäter och får där besöka ett par gamla troende och en sjuk, ständigt sängliggande gammal kvinna och läsa ett brev från Thorelius, som "andades kärlek och gudsfruktan". Så sent som den 14 april 1903, då far för sista gången besökte Forshaga, fick han sitt "härberge hos gamle Thorelius".

En annan statskyrkopräst, som far finner klandervärd, är Alsterblad. Honom kallar han "krånglig" och beder: "Herre, fräls den arme mannen." Vad det gäller, förstå vi av följande. Ett Ansgarieföreningens möte hade utlysts i Rämmen någon gång i augusti 1868 och vännerna hade åtminstone fått den uppfattningen att sockenstugan lovats dem. Men detta löfte återtog av pastorn i ett mindre måttfullt brev till skolläraren Hedberg. Brevet var ju icke ställt till far men finnes i hans samlingar och kan förtjäna att återgivas i sin helhet, om

icke för annat för att påvisa den stora skillnaden mellan Alsterblad och Thorelius. Det är ställt "till skolläraren Hedberg" och lyder: "Med stor förvåning har jag i kväll fått underrättelse om det fria missionsmöte, som av eder blivit utlyst. Vilka alla Hedberg ämnar innefatta under benämningen 'vi', vet jag icke, men det vet jag, att jag aldrig lovat låna sockenstugan till ett dylikt möte, som nu är pålyst, äger icke ens rätt därtill utan församlingens hörande. Löftet jag gav var helt enkelt, att en av läsarna här i Råmen, föreståndaren, frågade mig om Nyvall från Karlskoga skulle få hålla ett möte om någon tid i sockenstugan. Härpå svarade jag, att jag aldrig nekat Nyvall att här i socknen hålla sina läsaremöten. Detta var något helt annat än att kalla hela häradets läsarefölje. Således, om församlingen ej giver lov därtill, kan sockenstugan icke få begagnas, utan få ni samlas hos Kristoffer Ottessons eller på mötesplatsen i kyrkhöjden. Jag får också göra Hedberg uppmärksam på vilken obetänksamhet det är att draga en hop folk hit upp åt Finnmarken, där folket knappt har något att äta själva och då ett svårare år stundar, främmande skola på förhand äta upp det de fått på marken i så ringa mått. Ej heller är det skäl att tigga av det ändå nog fattiga folket de stackars fyrkar, som de till vintern väl behöva. Ni haven nu som alltid tvungit eder fram med lömskhet, och då är jag löst från mitt löfte till Nyvall. Kommer verkligen Nyvall, så får han själv anmäla sig för mig. För övrigt är kyrkostämman för fjorton dagar sedan utlyst till söndagseftermiddagen i sockenstugan, och innan den bliver slut, kan intet intrång av läsarna eller rättare kalvinisterna få ske. Råmsnäs den 27 augusti 1868. L. J. Alsterblad."

Man kan icke misstaga sig på andan i en sådan skrivelse. Andra präster använde andra metoder. Således lovade visserligen prästen i Nordmarken att öppna skolhuset för ett Ansgarieföreningens möte, men "på villkor så hårda, att ledaren, L. Nilsson, icke vågade antaga

tillbudet utan inbjöd mötet till sitt hem". Vilka villkoren voro, nämnes icke. Åter andra metoder användes av kyrkoherden Fagergren (i Holmedal), då han i februari 1869 öppnade sockenstugan för ett Ansgarieföreningens distriktmöte, men "visade sin ovlija med att icke närvara". Det blåste, berättar far, en nådesvind i dessa trakter och väldiga folkskaror samlades, i synnerhet från Töcksfors. Det blev helt enkelt otänkbart att få rum i sockenstugan, varför en petition sändes till prosten om kyrkan. Denna begäran från en sådan samling hade prosten icke mod att vägra, ehuru han "grät, då han gav sitt bifall". Han hade nämligen offentligt och enskilt bedyrat, att kyrkan aldrig skulle öppnas för kolportörer". Han var emellertid välvillig nog att efteråt bjuda predikanterna hem till sig på middag. Att han denna gång av omständigheterna tvingats att öppna kyrkan ändrade icke hans föresats att hålla kolportörerna ute, såsom synes därav, att då ett nytt Ansgarieföreningens möte hölls i Holmdal någon gång 1870 han återigen stänger kyrkan och öppnar sockenstugan och samtidigt skriver ett brev, "som synes visa, att han helst såge, att vi icke besökte honom". I Silbodal vägrades kyrkan, "om ej Nyström kom med". Nyström var präst. Och far försummar icke att utgjuta sig i förebråelsen, huru "illa jämmerligt det är att sålunda avguda de arma prästerna". Något mildare är fars omdöme över prosten i Borgvik, som "retad av illvilliga människor" hade stängt kyrkan för ett Ansgarieföreningens möte i februari 1870, men sedan ångrade sig och öppnade den för far, dock "med åtskilliga anmärkningar och föreskrifter, hur far skulle förhålla sig", till vilket far bifogar: "Herre, gör slut på detta förfärliga mörker!" Vid detta tillfälle predikade far om trogna arbetare i vingården. I Stavnäs öppnades kyrkan och prosten tog själv del i diskussionen, på vilket sätt kunna vi ana av anteckningen: "Ville icke vara nöjd, men då det var slut, göt han över oss litet av sin goda olja." I Östervallskog,

den 3 oktober 1870, förklarade prosten "tvärt och kallt, att han ej brydde sig om våra möten och ej öppnade kyrkan". Emellertid lämnade han den öppen, och då det började regna, gick folket in. Kolportörerna synas hava stannat utanför, i dörröppningen förmodligen, och blevo "så pass genomvåta, att de måste in till nämndemannen A. Jansson för att ömsa kläder." Mötet hölls följande dag i Fågelvik och kyrkan vägrades, men då folket även då ville tvinga sig till sin rätt att vara i kyrkan, avstyrde far det, "eftersom det var så vackert väder". De stanna således denna gång utanför kyrkan. Dessa väldiga folksamlingar utanför en stängd kyrka, vilka också jag i min späda barndom mer än en gång bevittnade, borde hava talat ett språk, som ingen präst skulle hava varit i stånd att missförstå. Det var icke bara konventiklar, som bereddes på det viset, det var separation.

Den 14 april 1871 hölls möte i Gunnarskog och Fredsbyn "i en bondstuga i stället för i skolhuset — en förfärlig trängsel. Mycket missnöjd. Gud förlåt mig det". Den 18 april var möte i Holmedal igen och prosten var då med — i sockenstugan. I Högerud, den 26 april, då Hagström också var med, erbjöd sig prosten att vara ordförande, vilket far fann "oförskämt". Julin talade "välsignat", men far hade "liten frimodighet". Vid kollektens upptagande "visade det sig huru litet det verkliga intresset var eller (kanske snarare) huru pass kyrkoherden kunnat skrämma dem". Även i Karlanda hade Fagergren tillfälle att visa sin fientlighet, då missionsmötet, utlyst där den 13 mars, "på hans befallning återlystes, sedan han skrivit ett brev till Julin och bett honom icke komma". Men vännerna foro efter Julin och han kom och fick skolhuset. Kyrkan var förstås stängd. Den 5 augusti 1872 hölls igen ett möte i Fågelvik, som bäst berättas i fars egna ord: "Prosten nekade kyrkan för diskussion såväl som för mitt föredrag, men på mitt förslag fick jag lov att stå i den ena

dörren, så att folket skulle få sitta inne och höra. O, Gud, vilken dårskap! Ingen diskussion blev av. Waldenström predikade över Jesaja 61. Avsked av Waldenström på kvällen. Det var rätt ledsamt för mig att tänka på vårt sista samtal, som var i kyrkliga ämnen. Ack, Herre, måtte du hjälpa, att det, som är skrivet, må få börja gälla här ock. Reste på natten till Karlanda." Det löjliga i den kyrkliga situation, som far här antyder, berättade Waldenström och andra ofta om. Det var under väntan på honom, som far måste predika. Och då Waldenström kom, mötte honom en ganska överraskande syn. Människorna försökte "sitta baklänges" i bänkarna och lyssna till predikanten i kyrkodörren. Det där att sitta i kyrkan med blicken på dörren var icke en god vana, såsom prästerna fastän för sent själva insågo. Fars bekymmersamma samtal med Waldenström i kyrkliga ämnen skall jag återkomma till. Från prostens i Gilberga rönte far ett motstånd av annan natur, såsom vi kunna se av följande dagboksanteckning — den 5 aug. 1869 — över ett samtal med honom: "Huru många idéer! Ingen gemenskap i missionföreningar. Bara litet verksamhet. Bara samlandet av litet medel, som så kan sättas in på banken och förräntas och så givas där behoven äro mest ömmande." Det är tydligen Gilberga-prostens förslag till arbetsprogram för Ansgarieföreningen, som far på detta vis beskriver utan att ens bevärdiga det med en vederläggning. Med ett så enkelt program var ju Ansgarieföreningen en ren onödighet.

Ehuru långsammare än många i sin frikyrkliga utveckling misstänkes far för separatistiska syften långt innan han hyser dem med någon klarhet. Den tidigaste och kanske smärtsammaste brytningen, vållad av sönringen i sinnena om dessa ting, var den, som yppade sig i vänkretsen i Nora socken och yttrade sig i några förut förtrogna vänners växande misstänksamhet mot far. Det ledde där som mångenstädes till en delning.

Det kom den 22 januari 1871 vid ett sammanträde i Fogdhyttan "till livliga diskussioner och olika tankar", som föranleda far "att bedja Gud bevara vännerna i enighet" men också komma honom att för egen del "bedja Gud om förlåtelse, emedan jag icke kunnat med lugn svara på vissa påståenden". Hans bön är att kunna hålla sig "fri från köttsligt hängande vid människor". Vad det allt syftar på, blir klarare vid sammanträdet i Bastnäs den 28 oktober, då han finner, att en viss broder "var lika uppfylld med ovilja som någonsin" och då han lärde känna en annan gammal väns "orättvisa beskyllningar". Icke desto mindre blev far vid detta sammanträde "enhälligt vald av vännerna att stanna kvar i föreningens tjänst". Såsom ett efterspel till de antydda svårigheterna fick han vid ett besök i Flåten den 11 februari 1872 veta, att hans gode vän A. Olsson beslutat sig att lemna styrelsen. Det personliga missförståndet mellan far och en av de nämnda bröderna kom den 15 april 1872 till en oväntad uppgörelse. Far, som länge önskat ett samtal med honom men icke fått tillfälle därtill, träffade honom oförmodat "på vägen", och det kom till en undersökning, som slutar med följande förödmjukande bekännelse å fars sida: "Du store Gud, huru du upptäcker synder hos mig, där jag inga visste om. Herre, hjälp, att denna bitterhetens rot må komma bort. En yttre motgång. Kände mig djupt förkrossad. Tag icke din nåd från mig." Den 2 november 1874 kan far anteckna — vid missionsföreningens sammanträde i Nora — att den bittra roten verkligen försvunnit och att kärlek och frid rådde mellan honom och hans broder. Vad som sålunda antytts om en brytning mellan vännerna i Nora socken, är typiskt för hela landet. Allarédan äro elementen verksamma, som skulle komma att dela missionsvännernas verksamhet i en fri och en kyrklig. På vilken sida fars sympatier skulle komma att läggas, var egentligen aldrig ovisst för någon annan än möjligen för honom själv.

Under denna brytning, som i djupaste mening pågår i fars eget sinne, ligger förhållandet till Fosterlandsstiftelsen. Vi erinra oss hans samtal med Edkvist i Karlstad 1866. Den 24 maj 1874 träffas Edkvist i Västerås. dit denne under tiden flyttat, och samtalet gäller på något vis Elsa Borg och Stiftelsen och möjligen i samband därmed Rudin och Stiftelsen. Det var som bekant år 1869 som Rudin skilde sig från Stiftelsen. Jag kan föreställa mig, att far om än fogligt angriper Stiftelsens officiella åtgärder. Vid besöket på Karlslund i Edkvists sällskap anmärker han litet mystiskt: "Man hörde väl tonen". Som han samtidigt nämner, att han där "träffade vänner, fria från statskyrkans former", gäller "tonen" uppenbarligen en protest mot dessa. Frikyrkligheten låg verkligen starkt i luften ett tag i vissa Stiftelsens kretsar. Och den kom detta år, 1869, till ett utbrott vid Stiftelsens årsmöte den 9 och 10 juni, då i Betlehemskyrkan det diskuterades vådeligen om "den lutherska kyrkans ändamål". Man kan läsa fars sympatier mellan raderna i följande dagboksanteckning: "De otrogna prästerna voro ej nöjda (med diskussionen), men flere omvända präster erkände så mycket villigare (lekmannaverksamheten). Kolportörernas kallelse är (enligt dessa sistnämndas mening) icke stridande mot bekännelsen. De äro ordentligt kallade, då de drivas av Herrens kärlek och utsändas att förvalta ordet och sakramenten. Otrogna präster däremot äro icke kallade". Vid detta Stiftelsens möte, där så pass frikyrkliga åsikter uttalades och gillades även av flere omvända präster, upptogs fyratio riksdaler för ett missionsskepp, nämner far triumferande. Lindberg, Stackelberg och Edkvist predikade vid mötet. Följande år, det för far så ödesdigra 1870, var han åter i Stockholm, men då var "diskussionen i Betlehemskyrkan ej så tillfredsställande, åtskilliga dumheter (talades), samtalet som följde var ej till belåtenhet, vid den enskilda överläggningen kom det till en allvarsam strid. Nattvardsgång". Så lyder

fars kortfattade men genomskinligt klara referat. Bland predikanterna nämner far Hasselkvist, som predikade om "en kamp, där båda blevo segrare", och vidare Johansson, Kjerfstedt, Palmberg, Almkvist. På Johan-nelund predikade Hasselkvist igen och far beklagar, att han icke hördes. Han nämner även vid detta möte "uppmuntrande underrättelser från missionsfältet". Det jäser i Fosterlandsstiftelsen, och jäsningen gäller fri-kyrkoideer, som vilja fram men undertryckas. Om hed-namissionen däremot var det ingen tvist. De tvistande äro alla missionsvänner. Situationen är typisk för många liknande brytningstider.

Vid denna tid är det, som far i sina frikyrkofunderingar vänder sig till Waldenström. Vid Fosterlandsstiftelsens årsmöte i Stockholm 1869, då de stora frikyrkogåvorna stå så starkt i förgrunden, träffar far Waldenström och förebrår honom att icke hava svarat på ett brev och får det beskedet att Waldenström svarat, ehuru han icke fått brevet. Det är icke svårt att ana, vad brevväxlingen handlade om. Far var djupt berörd av dessa frågor, som gingo ut på ingenting mindre än en lekmannaverksamhet, som omfattar förvaltandet av icke bara ordet utan också sakramenten och förkastar otrogna prästers kallelse. Och han söker råd och ledning. Huru naturligt då att han vänder sig till Waldenström, som han allaredan vördade såsom ett sanningsljus och älskade såsom ett sanningsvittne nästan utan like. Vid Fosterlandsstiftelsens årsmöte i juni 1872, som han igen besökte, hörde han Ahnfelt, Bring, Ärnström, men icke Waldenström. Om diskussionen vid mötet skriver han: "Frågorna ofullständigt utred-da, åtskilligt att anmärka. Hjälp-mig att komma till det sinnet att vilja högakta och älska alla, som vilja leva på Jesu nåd". Man kan mycket väl läsa mellan rader-na, att de frikyrkliga elementen icke tillätos så fritt svängum som 1869 och att det är frånvaron av dessa frimodiga uttalanden, som gör att frågorna i fars tycke

blivit "ofullständigt" utredda. Det är också tydligt, att frikyrkligheten för far fått en vidare mening, som icke rymmes inom den lutherska renlärighetens hank och stör, även om han ännu i det väsentliga själv är otvivelaktigt luthersk i sin tro. Det var förstås en missräkning, att Waldenström icke var med. Men honom träffar han i Nyhyttan den 10 juli, där också Palmberg, Hasselroth och Samuel Johansson predikade och där far äntligen fick sitt stora samtal med Waldenström "om statskyrkan", på vilket samtal han syftar med ett beklagande i referatet av missionsmötet i Fågelvik en månad senare. Av vilken natur samtalet måtte hava varit, se vi klart nog i dagboksanteckningen, i vilken far utgjuter sin missräkning i följande ord: "Men, huru är det, käre Gud? Icke säger du i ditt ord att staten skall regera i din kyrka. Ack, Herre, förbarma dig. Huru mörkt det ser ut, då män med sådant ljus och andligt liv kunna i dessa ting vara så fångade i mänskliga stadgar. Men du, Herre, gör det du i sinnet haver. Därför bidar jag efter dig". Att far i sammanhang med detta samtal med Waldenström och mötet i Nyhyttan omnämner, att han "gått ut ur styrelsen, men medgivit att stanna såsom suppleant", syftar möjligen på missionsföreningen i Västmanland och är i sin mån en milstolpe på hans frikyrkoväg.

Den 11 maj 1872 besökte far kyrkoherden i Åmål, som "berättade de fasligaste lögnhistorier om läsarpredikanter, men lovade far skolsalen, som han tidigare stängt". Följande dag, en söndag, hörde far kyrkoherden predika över Joh. 15: 18—27. Sitt intryck beskriver han sålunda: "En beskrivning av världens tro, leverne och död, med en önskan att ej något av detta måtte finnas i åhörarnas hjärtan men om det funnes, att det måtte utrotas. Inte ett ord om det rätta botemedlet". Det hjälpte just icke upp kyrkoherdens aktier i fars ögon vad han hört om "hans uppförande i konfirmationsklassen, huru han svurit och luggat en gosse". Den 8 augu-

sti besökte far Värmlands biskop på Ekenäs i något ärende och beder: "Du, som leder allas hjärtan, må du välsigna det att din vilja sker". Det gällde säkert den omtvistade frågan, om kyrkor och skolsalar skulle stå öppna för Ansgarieföreningens predikanter. Såsom ett annat exempel på den predikostil, som far nämner klandrande i åmålsprostens predikan, må anföras pastor Nystedts inledningstal till diskussion vid Ansgarieföreningens möte i Bogen den 29 september 1872. Far refererar det på följande vis: "Till följd av mänsklig ofullkomlighet finnes det många religioner i världen, och de innehålla alla någon sanning och någon villfarelse, Så ock här. Låt oss därför öva fördragsamhet, om vi icke alla tänka lika". Far förklarar, att han "aldrig hört på maken". För att göra Nystedt rättvisa bör det tilläggas, att han praktiserade den fördragsamhet, som han predikade mot olika tänkande och var en mycket vänlig man. Då far besökte hans församling den 28 september 1871, och pastorn nödgats resa bort, hade han "under rättat" om fars ankomst och "lovat kyrkan, om det behövdes". Däremot finner far, att Sundelius, som han hörde i Lekvattnet den 30 september 1872, "predikade på sitt vis präktigt". Den 18 januari 1874 är far "i Råda och hör Warholm predika om äktenskapet och förklara, att det är den kyrkliga vigseln, som gör det till äktenskap". Däremot anmärker far i sin dagbok: "Var står det skrivet? Undrar, om icke de flesta av dessa, som leva ogudaktigt i sitt äktenskap, fått kyrklig vigsel?"

Den 1 mars 1874 besöker far Silbodal och hör om "den stora sedeslösheten i kyrkan och på kyrkogården, med slagsmål och knivhuggning själva juldagen". Den 6 mars är far åter i Norge och läser där en bok av en norsk präst, som bevisar, att "statskyrkan är en förvirring och strider både mot bibeln och mot vår lutherska bekännelse". Det var stora ord, som kommo från Norge emellanåt. I Råda den 6 april 1874 hörde far av Viotti en god predikan, som dock "handlade mycket om lärjun-

garnas kännetecken men litet om Jesus". I Torpane i Tösse den 10 maj träffades "en gammal fru, som var intresserad i lekmannapredikanter och undrade, om icke en förståndig människa kunde tala med biskopen, så att väl kända predikanter kunde få predika i kyrkorna och således folket icke hindras av sina fördomar — mot andra predikolokaler — från att höra ett levande Guds ord förkunnas". Det var säkert i ett liknande ärende far redan besökt biskopen. Men tyvärr, varken biskop eller präst hade den gamla fruns vishet. Den 17 maj hörde far kyrkoherden i Fröske varna sina åhörare för — mormonismen. Sannolikt tyckte far, att varningen var något långsökt, då så mycket ont fanns att varna för på närmare håll. Den 13 juli var far i Smalmark i Nordmarken för att "läsa Guds ord" i ett skolhus, som dock befanns stängt av en myndig man i socknen, som tagit nyckeln och förklarat, att det icke skulle bli någon läsning av. Men några av de närvarande togo det på sitt ansvar att öppna dörren. Även mannen, som stängt dörren, kom tillstädes och "pratade litet dumheter men egendomligt nog inbjöd nästa sammankomst till sitt hus".

Fars frikyrklighet var, som vi sett, om än icke luthersk i alla avseenden, dock ännu långt ifrån separatistisk. Den 4 oktober 1869 besökte Ärnström Karlskoga vid ett Ansgarieföreningens möte och vägrade då att utdela nattvarden enskilt till de troende, då biskopen vägrat kyrkan för detta ändamål. Där gällde det en frikyrklig fråga, som för far själv var långt ifrån klar vid denna tid. Det framgår av fars samtal med honom, då de delade rum över natten och samtalet kom in på "separatistiska sekter". Far återger icke samtalet, men själva termen, som nyss anförts, färgar meningen. Det betyder icke, att far vid denna tid motsatte sig enskilda nattvardsgångar. Redan mycket tidigt på sextioalet deltog han i dessa nattvardsgångar på Riseberga, då Myntzing tjänade. Denne var en av föregångsmännen i denna rent

uppbyggliga frikyrklighet. Han dog emellertid redan 1870, såsom vi se av fars anteckning den 1 maj detta år: "Herre, du nådefulle Gud, vad menar du?" Det var samma år som farmor dog och samma år som Hedengren dog och som föranleder far att i dagboken den 8 december upprepa frågan: "Herre, min Gud, vad menar du?" I Vall hölls den första enskilda nattvardsgången den 11 maj 1869, och Myntzing var även där. Det var jämt ett år innan han dog. Den 6 januari 1870 nämner far om en enskild nattvardsgång i Väse, då Elmblad tjänade. När far därför synes sympatisera med Ärnström i hans tvekan, är det icke enskilda nattvardsgångar det gäller, utan separation. För ett sådant steg var icke heller far färdig då. På ett möte i Filipstad den 7 juli 1868, dit Fjellstedt väntades men till fars djupa missträknung icke kom, men dit Gud styrt Olssons steg, fann far diskussionen "livlig men alltför separatistisk". Det var hans ståndpunkt den 4 december 1868 då han har "ett samtal med Thegerström om Herrens heliga nattvard och undrar, om det kanske icke kan vara en brist däri att barnen ej få deltaga i nattvarden och om möjligen just däri kan ligga skulden till att de flesta avfalla". Han hemställer därför, "om det icke kanske är Guds vilja att föräldrar giva detta sakrament (till barnen), då det märkes liv". Så tänker ingen separatist. Sanningen är den, att många av fars intima vänner voro ansenligt före honom, då det gällde fria nattvardsgångar under lekmännens egen ledning. Bland dessa må nämnas hans vänner i Ringshyttan. Far sattes på ett svårt prov, då han den 24 maj 1871 besökte detta kära hem och av Larsersmor, som låg sjuk, så att hon icke kunde komma på sammankomster, uppmanades att utdela nattvarden till henne och några andra vänner. Far "avslog" det, med vilka känslor se vi av orden i dagboken: "Herre, säg mig vad som vore det rätta och gör mig lös och fri från alla fördomar, så att jag i allt må kunna tjäna dina barn". Han motsätter sig länge alla rörelser, som i kampen

för kyrkliga rättigheter föra separation i skölden eller synas leda därtill. Den 6 december 1872 skriver han i sin dagbok: "De fria vännerna i Örebro ha begärt bönhuset för fria nattvardsgångar. Gud, förlåt dem deras köttsliga iver att begära för mycket". Det är tydligt nog, att förebråelsen medgiver sympati i sak men missnöje med förhastandet, som möjligen kunde leda till ett bakslag för lugnare och mer målmedvetna åtgärder att vinna målet. Framför allt gällde det att få missionsvännerna att handla enhälligt och med så klart ljus som möjligt i frågan. Den 26 augusti 1872 antecknas "en fråga för nästa möte att antaga" (således icke bara diskutera) så lydande: "Vad är att separera från vår evangeliskt lutherska kyrka och huru bör den verksamhet vara, som verkar i den rätta kyrkliga andan?" Det är 1872, fyra år efter det utbrott av frikyrklighet vid Fosterlandsstiftelsens möte, varom förut talats. Det heter ännu "vår kyrka" och man avser en verksamhet "i den rätta kyrkliga andan". Med ett sådant mål, där frikyrkligheten var starkast, borde det synbarligen icke hava varit omöjligt att sammanjämka de söndrade intressena. Jag kan icke heller finna annat än att man var på god väg ett tag just vid denna tid. Några dagar senare, den 30 augusti, är far i Väse och "har samtal med dem, som oroas över att taga nattvarden i statskyrkan. Fars råd till dem är att icke strida och ställa till väsen utan i stillhet följa sitt samvete". Det är ett gott råd i avvaktan på frågans slutliga avgörande. Den 19 september antecknas beslutet, "att de fria nattvardsföreningarna insända en petition till konungen, om ock intet annat ändamål därmed vinnes än att ge till känna detta nödrop".

Såsom en offentlig förklaring i nattvardsfrågan i det läge, vari vi finna den, må anföras följande skrivelse från missionsföreningen i Karlskoga till kyrkoherden Hammargren. Den är i den form jag har den varken daterad eller undertecknad och tydligen ett utkast till

den skrivelse, som verkligen sändes, men jag känner både dess datum och dess historia från Karlskoga missionsförenings minnesskrift. Historien är i korthet följande. Pastor Myntzing betjänade missionsvännerna i Karlskoga vid den heliga nattvarden i Sv. Söderstens hus år 1868. Vid detta tillfälle yttrade han: "Nu måste jag säga mina vänner, att jag är här för sista gången, ty jag är till hälsan klen och svag, men låten icke detta avskräcka eder. Hållen Herrens nattvard, såsom Jesus befallt eder. Ingen präst behöver därvid tjäna." Sista dagen av 1872 hade missionsvännerna samlat sig i missionssalen å lägenheten Sigridsberg vid det sedermera därstädes byggda missionshuset Salem. Nu utsågos tolv äldste för förut redan befintliga kretsar, såsom O. Josefsson i Vall, Anders Nilsson i Backeberga, Sv. Södersten, Bredgårdstorp, Lennström, Valåsen, med flera, ävensom J. Dahlin till föreståndare. Alla dessa avskildes med bön och händers påläggning. Samma afton höllo vännerna den heliga nattvarden, varvid Dahlin betjänade dem. Det kom till kyrkoherden Hammargrens kännedom och han inkallade Dahlin och förelade honom uttryckligen att avstå från att betjäna missionsvännerna vid deras nattvard, varjämte han tillrådde föreningens medlemmar att avstå från att enskilt hålla nattvard. Därpå kunde Dahlin icke ge något svar men fick betänketid. Strax därpå — det var på våren 1873 — avlemnade å föreningens vägnar de frimodiga bröderna Anders Nilsson i Backeberga och Sv. Södersten ett skriftligt svar, brevet, som härmed följer:

"Emedan herr kyrkoherden av vår kolportör (Dalin) begärt att få veta, om vi tänka fortsätta med våra fria nattvardsgångar, få vi härmed i ödmjukhet avgiva ett svar. För mer än tio år sedan vaknade vi till besinning av det orätta i nattvardens utdelande till uppenbara Kristi fiender, Guds ords föraktare och fräcka syndare, på det sätt som är allmänt i vår statskyrka. Vi funno att sådant var i fullkomlig strid med vad Herren i ordet lärer. Vi började då vidare rannsaka i skrifterna för att lära känna, huru vi borde förhålla oss under dylika förhållanden, och vi kommo till den övertygelsen att vi

icke hava tillåtelse att vara med och deltaga i samt dymedels i vår ringa mån befrämja detta förvända och bibelstridiga församlings-skick, och under årens lopp hava vi blott allt fastare blivit övertygade därom att vi icke få på sådant sätt draga i främmande ok med de otrogna. Vi tänka således fortsätta att i all enfaldighet och i gudsfruktan fira vår Frälsares åminnelsemåltid på det sätt som ordet lärer, och vi kunna icke då vi äro av ordet bundna i våra samveten, upphöra därmed, därest vi icke av tydliga och oförvrängda Guds ord kunna övertygas att det är orätt.

I början och under flera år var det åtskilliga präster, till vilka vi hade förtroende såsom Herrens tjänare, av Herren sända, vilka voro villiga att tjäna oss vid kommunionen. Kyrkoherden erinrar sig nog även, att vi en gång anhöllo att för sådant nattvardsfirande få begagna kyrkan, varvid biskopen blev rådfrågad och kyrkan oss därefter förvägrad. Därjämte blev det allt svårare att erhålla präster till att betjäna oss. När sålunda hinder och svårigheter kommo oss i vägen och vi av ordet sågo, att Kristi församling fått dessa dyra håvor och att var två eller tre äro församlade i Jesu namn, där är han mitt ibland dem, så utsågo vi och nedkallade Guds andes välsignelse över några bröder bland oss, som skall betjäna oss, tillse att allt måtte ordentligt och skickligt tillgå och att ingen måte tillåtas deltaga i denna måltid, om han förde en uppenbart ogudaktig vandel, och så hava vi firat Herrens döds åminnelse till vår tros styrka och vederkvickelse. Vi nämna detta, på det att kyrkoherden må inse, att vi icke handlat lättsinnigt eller av obetänksamhet, samt även att vår avsikt ingalunda är att döma över andras samveten, utan blott att lyda Herren i vad vi förstå vara hans tydliga, i ordet uttalade vilja. Ty vi tro, att i allt, som angår Guds dyrkan, är var och en ansvarig för sig själv såsom pliktig att efter sitt eget samvete och sin egen övertygelse efterkomma Herrens uppenbarade och kända vilja. Men i allt, som angår det timliga och borgerliga äro vi pliktiga att lyda överheten och landets lagar, så vitt vi icke uppfordras till något, som är synd. Sålunda finna vi oss förbundna att giva åt Gud vad Gud tillhör och åt kejsaren vad kejsaren tillhör. Vore det nu så, som förr varit förhållandet i vårt land, att statens lagar dömde oss till straff för det vi efter Guds ord inrätta vår gudsdyrkan och nattvardsgång, så finge vi ju med tålmod underkasta oss sådant och lida, men mot Guds ord finge vi ju ändock icke handla. Nu äro dock, som kyrkoherden vet, inga dylika lagar mer gällande, enligt vilka vi kunde straffas för vår enskilda nattvardsgång, utan staten lemnar oss i detta fall all frihet, vadan vi ju med tacksamhet få begagna oss därav.

Även vilja vi nämna att vi icke medgiva, att vi hava separerat från den evangeliska lutherska kyrkan, ej heller tänka vi att separera, utan hålla vi en sådan åtskillnad mellan det andliga och världsliga

riket, som 28 art. i augsburgiska bekännelsen enligt Guds ord framhåller, och utesluta uppenbart ogudaktiga människor från församlingen och nattvarden med Guds ord utan världsligt tvång, som samma artikel bibelenligt stadgar. Och församlingen tro vi utgöras av "de trogne, helige, och de får, som höra sin herdes röst", och församlingen är det, som äger att kalla, välja och ordinera kyrkotjänare, enligt schmalkaldiska art. 3, del 12, samt tillägget till dessa artiklar. Vi äro inga separatister från lutherska kyrkan, utan älska kyrkan och äro henne så tillgivna att vi icke kunna deltaga i det oskick, som råder i statskyrkan och som visserligen är både olutherskt och okyrkligt, då det strider rakt mot Guds ord och de lutherska bekännelseskrifterna. Vi skilja oss fördenskull icke från våra trosbröder, även om de skulle tänka olika med oss, utan då vi veta att alla troende utgöra kyrkan, vilja vi samverka med alla Herrens lärjungar, alla Guds barn, att mer andligt liv må väckas i vårt älskade fosterland.

Vi älska att tro, att herr kyrkoherden, som alltid visat oss mycken välvilja och benäget tillmötesgående, icke tager illa upp att vi av de viktigaste och högsta skäl icke i den ifrågavarande saken kunna efterkomma kyrkoherdens önskan, utan hoppas och önska vi att samma goda förhållande som hittills detta oaktat måtte fortfara."

Att far ingenstädes nämnes i samband med detta brev, torde betyda, att han alldeles som i Örebro fann företaget omoget, huru riktig än principen var. Av allt att döma ändrade det icke kyrkoherdens vänliga förhållande vare sig till far eller missionsvännerna i socknen.

Fars frikyrkliga intressen, hans samfundssinne, om uttrycket tillåtes, är det som ligger under hans misstänksamhet även då det gällde eljest intima vänner. En sådan är Heintz, en ädel om än försiktig typ. Vad far vid olika tillfällen känner inför hans predikan uttrycker han i sådana omdömen som dessa: "O, Herre, intag hans hjärta", "O, Herre, huru ytligt", "En tämligen god predikan, men så fattig, ty ingen bön". Delvis av annan natur är misstänksamheten, då det gäller Bergsten i Kristinehamn och hans "envishet och besynnerligheter". Det hör till ordningen för dagen, att far denna tid misstänker sina vänner. Icke ens hans moder undgick det. En så värdefull broder som Palmberg undgår det icke och icke ens Farnholm, i synnerhet sedan han blivit baptist, ehuru far även sedan träffade honom och

mötte honom i en helhjärtad och oförändrad broderskärlek. Fars misstankar hörde väsentligen dagboken till. De uppgjordes vanligtvis, så fort far kunde träffa sin man och tala med honom. Det måste emellertid sägas, att det blev en mer och mer minskad skara av präster, med vilka far kunde samtala förtroligt i kyrkliga ämnen. Efter Fernholms flyttning fäste far sitt intresse vid Låftman, som kom till Järnboås 1870. Med honom finna vi honom ofta i samtal i kyrkliga ämnen, en gång — i Lindesberg den 10 mars 1871 — ända till klockan fyra på morgonen, en nästan oerhörd bragd för far, som aldrig kunde komma till sängs och aldrig kunde komma upp nog tidigt. Det betyder förstås, att de icke kunde komma överens. Säkert ville far övertala Låftman att taga steget fullt ut i frikyrklig riktning genom att tjäna Guds vänner i Ansgarieföreningens intressen, men det kunde icke Låftman bestämma sig för. Varför har han själv på gamla dagar, i "Julbok för Västeråt stift 1922", givit ett besked, som jag läst icke utan rörelse. Han omtalar den underbara väckelsetiden under hans fem år i Järnboås, som han med glädje fick taga del i, då "det blåste från Herrens ansikte en evangelisk pingstvind, som insvepte lärare och åhörare, smälte deras hjärtan, böjde deras sinnen och åstadkom hos de djupast berörda ett brödrakärlekens band, oförglömligt och oslitligt och ännu förnimbart vid sammanträffandet med någon av de kvarlevande". Han omtalar, att hans "personlige vän predikanten K. J. Nyvall. föreslog honom att lemna prästkallet såsom Fernholm gjort och träda i den fria verksamhetens tjänst", men att han avböjde det "på angivna skäl". Skälet är i viss mening överraskande, men också i hög grad upplysande. Det rör nämligen icke direkt hans frikyrklighet. I det fallet var Låftman icke så långt borta. Han hade nämligen vid den tiden, såsom han själv berättar "av en ung ämbetsbroder, Fernholm, bibringats en mycket oevangelisk uppfattning av nattvarden", så att det för honom gällde

huvudsakligen att "förekomma ett ovärdigt begående". Med andra ord, han lutade starkt åt nattvardsfirandet såsom de troendes ensak. Det är förstås senare, på gamla dagar, som han kallar detta "en oevangelisk uppfattning." Medan han hyste den, var den nog det enda klara och varma evangeliet. Skälet till hans vägran låg icke i någon brist på frikyrklighet. Vad det var, säger han själv i följande ord: "Det var något i den tidens, i väckelsetidens predikan, som min barmhärthighetskänsla och min rättskänsla gjorde invändningar mot", detta nämligen att "allestädes till grund för den evangeliska förkunnelsen lades läran om den eviga fördömmelsen, med eftertryck därpå att en människas tillstånd i dödsminuten, åtminstone inom kristenheten oåterkalleligt avgör hennes lott på andra sidan". Dessa invändningar kunde Låftman visserligen "nedtysta och klarade sig, såsom så många andra i samma läge, dels genom att ej låta tanken fördjupa sig i denna kvalfyllda avgrund, dels genom att i enskilda fall, d. v. s. dödsfall, söka för mildrande omständigheter och mod att hoppas, där intet hopp syntes". Men det var tydligen en annan sak att med dessa "invändningar i sinnet" träda ut bland väckelsetidens vittnen såsom en bland dem. Det kunde han icke och vara den ärlige man han var. Även då det gällde utdelandet av nattvarden hade han förmodligen redan mött de "pliktkonflikter, som han vid olika tillfällen löste på olika vis". Hans sympati med de väckta och deras livsintressen och hans djupa andlighet förhindrade bildandet av en friförsamling i Järnboås, så länge han var där. Och han uttalar det själv som en öppen fråga, om han kunnat förekomma det i fortsättningen. Även sedan han flyttat till Västerås såsom kom kyrko-minister, var och förblev han fars vän och förtrogne.

Den 21 maj 1872 antecknar far "en märklig företeelse, som ägt rum i Harnäs, en flicka, som stundom fallit i dvala och därefter bedit och förmanat till bättring. Tyckes nu vara bättre. (Far betraktar det synbarligen

som en sjukdom). Fick ej träffa henne. Sinnena voro mäktigt angripna av denna tilldragelse och Herren har också låtit sina vittnens röst ljuda. Man har anledning hoppas en rik skörd för Guds rike". Han bifogar en intressant och upplysande "jämförelse mellan förr och nu", i följande lilla kulturbild: "Hade särskilda tankar däröver huru bildning eller finare seder har med sig mer lidande av ett rått väsen. Detta kan jag fatta av egen erfarenhet. Under åren 57 och 62 besöktes många trakter, där råhet och osnygghet rådde i mat och i sätt fullt jämförliga med det värsta som mött mig sedan. Men jag kan inte minnas, att detta kändes något svårt, utan kände jag mig så nöjd och belåten och kunde äta det, som föresattes, om det än kändes något litet motbjudande, då man fick se fingrarna brukas för att känna om kaffet var varmt eller för att skumma grädden med. Den lilla tillökning i hyfsning jag under denna tid vunnit gör att det nu kännes rysligt svårt och nästan omöjligt att äta det framsatta, där detta händer. I detta ser jag en bekräftelse på att de lämpligaste predikanterna att verka i sådana avbygder till välsignelse äro män av folket. Herren vare tack, som väckt upp sådana även i dessa trakter. Må han giva oss fler". En erfarenhet, som han nedtecknar för den 4 juli är typisk för hans självtukt. Han är på ett möte i Arvika, där saker och ting prövat hans tålmod mer än vanligt och antecknar: "Nattvardsgång. Vilken balsam efter de förfärliga syndaretelser till högmod och vrede, som kokade i mitt hjärta. Vårt sammanträde avlopp till min glädje. Mötte en Olsson från Norge, som tvivlade på Ansgarieföreningen". Den 21 augusti träffade han "en man i ett besynnerligt tillstånd. Vill icke arbeta, emedan han givit för mycket för sin lott i egendomen, som tillhör hans styvbarn och gör icke annat än grälar och gnager på sin hustru". Den 25 augusti är han "illamående och svårt anfäktad av en svår dröm". Han kan icke säga, om "det är av djävulen". Den 26 visste han, att "allt var

bara en lögn". I Noretorp hände honom kort därefter något, som bäst beskrives i hans egna ord: "Aldrig har ordet så helt och hållet tagits från mig. Gud gav nåd att framstamma något. Möjligen kom det sig av att jag var så väl beredd. Texten låg tämligen klar för mig genom läsning av flere skriftställare. Att det ändå finnes nåd för en sådan gruvlig syndare". I september har han gladare ting att meddela, "huru Herrens verk gått fram i Fågelvik, så att folk kommit till besinning på danser och baler". På ett ställe, där de unga samlats till dans, hade de ingen att spela och en yngling lovade att sjunga. Det gjorde han ock till midnatten, då han plötsligt kom ihåg ett ord han hört av en predikant, att "man icke bör missunna världens barn deras glädje, som är så kort". Han gick genast ut och bad sin husbonde följa med hem. De blevo båda omvända. På ett annat ställe, dit de också samlats för att dansa, hade flickorna i gården och granngårdarna under tiden så allmänt fattats av Herrens ord, att någon dans icke kunde bliva av

SEXTONDE KAPITLET.

Frikyrkotanken slår igenom.

Fars erfarenheter som predikant i revy. — Tacksamhetsskuld till "Pietisten". — Önskar en lång dödsbädd. — Ett brev från Heden-gren. — Skoltanken förverkligas i Fernholms kallelse. — Ans-garieföreningen ordinerar sina kolportörer. — Varför Fernholm avgick. — Alliansens grunder. — Svårigheter att få en efterträ-dare till Fernholm. — En seger i Karlstad. — Kyrkliga frågor i Arvika. — Kyrkliga frågor i Fågelvik. — Missionsmötena som en institution. — Helgon genom att lemna hemnet. — När konfirma-tionstvånget tar slut.

I juli 1873 börjar far en ny dagbok i större format, än de tidigare och nedtecknar på själva titelbladet, att hans "valspråk nu som förr är Rom. 14: 8". Han inleder den nya dagboken med en återblick på sina barndoms-minnen och tidigaste erfarenheter som en kristen och familjefader, ur vilken återblick vi hämtat och skola hämta bidrag. Därefter kommer han till sina erfarenheter såsom predikant och samlar dessa erfarenheter i några mycket starkt tecknade synpunkter, som utgöra en så mycket lämpligare inledning till detta kapitel, som de äro nedskrivna just vid den tidpunkt till vilken vi nu kommit i historien. Han skriver: "Genast efter om-vändelsen vaknade åter lusten att bliva präst och predika, såsom i min barndom, men huru bliva det? Jag hade ingen att tala med därom. Själv tyckte jag det var så dumt att jag aldrig kunde söka någon att meddela mig med som här kunde ge något råd. Talade en gång med en student, men som han icke kände den bevekelsegrund, som livade mig, så avskräckte han mig på det högsta. Ofta har jag tänkt, att ett stort fel i mitt liv här begåtts, då jag så ofta funnit mig i saknad av de allra nödvän-digaste kunskaper, men Herren vet, om till följd av mitt

fördärv det gått väl, om jag kommit i besittning av sådana. Herren ledde mig dock. En tid kämpades ock i mitt inre att studera för att bliva skollärare, men sedan min bror genom min tillrådan valt detta kall, trodde jag min kallelse vara att sköta mitt jordiska yrke och hjälpa min mor och mina yngre syskon vid deras uppfostran, den ena delen av året som gjutare vid en hytta och den andra delen hemma på egendomen, som jag tillhandlade mig av mor och syskonen för att vi skulle få vara tillsammans och hava ett hem, dit vi kunde samla de få av Herrens vänner, som då funnos för att lova och prisa Herren. Härvid blev det ju många jordiska bekymmer, men ung och frisk som jag var lades an med all flit vid arbetet, så att vi därigenom kunde ((icke bara reda oss själva, utan) åstadkomma något för Guds rike, såsom att anskaffa lärarinnor från Friherrinnan Ehrenborgs skola. Hösten 1854, då Fjellstedt annonserade om en kolportörsskola i Stockholm, vaknade lusten för denna verksamhet, men som jag då hade ett halft års utgifter (att ansvara för) och min hustru lade sig emot, så måste jag avstå även denna gång, tills jag 1856, då Fosterlandsstiftelsen började, blev av Hedengren rekommenderad och genom hans bekantskap antagen såsom Stiftelsens kolportör. Blev snart tvungen att lemna min verksamhet vid hyttan och ägnade mig sedan nästan uteslutande åt kolportörsverksamheten. Men vad skall jag tänka och säga, då jag finner, huru okunnig och högmodig jag var och därtill med så litet levnadsvett och bildning? Jo, intet annat än att nåd över all nåd är mig bevisad, vilket åter kraftigt talar sitt: lev för din Gud. Så vitt jag kan själv bedöma, har min predikan haft tre olika skiftningar. Att börja med var den ett enfaldigt förkunnande av Jesu nåd och rop att folket måtte vända sig till Herren. Sedan, då jag fick litet tanketukt och kom att läsa åtskilligt av mänskliga skrifter, blev mitt predikande en tillämpning på åhörarnas olika tillstånd och huru nåden verkar mer än det stora verket självt,

(Guds nåd i Kristus). Tyckte dock stundom, då jag hörde evangeliska predikanter, att detta var det med ordet mest överensstämmande: att huvudsakligen förkunna, vad Gud gjort. Till följd av fördomar mot Pietisten (som Rosenius utgav) och de evangeliska predikanterna kastades jag hit och dit med avseende på dessa saker, men kunde dock aldrig, såsom många av mina bekanta bröder, uppträda och strida och förkasta de evangeliska, utan i mitt inre kände jag mig övervunnen, ty Jesus död för mig var ju också mitt hopp. Den inrotade formen jämte trälldomen under människor höll mig dock länge nog kvar, tills det småningom blev allt mer visst för mig att åtminstone hava det till huvudsak att förkunna Kristus. Frukten för Pietisten avhöll mig länge från att våga läsa den, men slutligen kom jag att läsa förklaringen över Fader vår och över tio Guds bud, och så blev detta välsignade arbete (Pietisten) den dyrbaraste av mänskliga böcker.

Svåra strider med avseende på min kallelse att resa och predika har jag genomkämpat. Detta (att predika) blev nämligen snart huvudsaken i min verksamhet. Blott de första åren ägnades min tid mer åt husbesök, som jag aldrig kände mig hava någon förmåga till. Blyg och tafatt som jag är kunde det sällan bliva något samtal. Men med tiden blev det med avseende på mina tvivel om jag borde resa och predika allt klarare för mig att Gud givit församlingen gåvor till dessa tjänster (den enskilda själavården), såsom omtalas i Ef. och 1 Kor. 12. Kom också allt mer till den övertygelsen att icke otrogna präster äro Kristi kyrkas tjänare och att icke statskyrkan är Kristi kyrka samt att en kyrka, som sjunkit så djupt att den icke kan styras och regeras efter Jesu föreskrifter, måste vara avfallen från sin brudgum. Längre kastades jag av och an därvidlag. Slöt mig till samfundet (nattvardsföreningen) i Risberga, men försökte också någon gång taga nattvarden i statskyrkan. Detta ansåg jag då vara en frihet, som jag borde fäktas

för, men fann vid närmare undersökning, att det var trældom, ty aldrig hade jag frid och ro i mitt inre härvid, utan den egentliga bevekelsegrunden var att behålla anseendet hos prästerskapet. O, Herre Gud, vilket argt och illfundigt ting hjärtat är. Under alla mina dårskaper har du, Herre, haft tålmod med mig och har det än i denna stund. Må det då bliva en sanning i hela mitt liv inför var man att leva för dig och dö för dig. Med dessa åsikter blev det viktigt för mig i min verksamhet att där själar började lyssna till ordet sluta dem tillsammans i föreningar. Ser jag vid en återblick på det förflutna, huru du, Herre Gud, välsignat detta och det oaktat mina felsteg och överdrifter att vilja bilda föreningar av blott några av nåden rörda, såsom fallet var första tiden, så måste jag åter erkänna: Det är ditt verk, Herre. Ännu starkare tror jag dock att dessa föreningar bliva, om Herren får öppna dem ögonen, så att de börja såsom det tillhör Guds barn att också begagna sakramenten. Men, Herre, lär du själv dina barn, vad ordet säger. För fridens skull, för Herrens och Guds rikes bästa vill jag såsom hittills skett icke tillråda det utan att det är en sådan samvetsnöd, att de ej kunna taga Herrens heliga nattvard i statskyrkan. Då må allt annat fara och för kärleken till Herren och själarna vill jag offra mig och tjäna, såsom någon gång skett vid sjuksängar. Med avseende på min kallelse såsom resepredikant fick jag mer tillfredsställelse, då år 1863 missionsföreningarna i östra Värmland enhälligt kallade mig och än mer lugnande blev det, sedan Värmlands Ansgarieförening blivit bildad och jag fick dess kallelse och då år 1871 jag blev av dess styrelse medels händers påläggning välsignad för mitt viktiga kall. Lov och ära vare dig, Herre, som hjälpt oss därhän att även i detta följa bibelns lära. Åter anledningar, som kraftigt predika: Lev för denne din Herre och Frälsare, som så låter den gudomliga sanningen vinna segrar, trots alla mäktiga fördomar, som århundraden fjättrat männi-

skor". I en parentes och ett postskript meddelar far en mycket egendomlig "önskan, som han under många år gjort till sin bön", allt sedan han läst Monods avskedstal och hans kraftiga vittnesbörd under en långvarig sjukdom. Hans önskan är, att "Herren ville styra det på samma sätt" med honom, "om det är Herrens vilja, vilket jag icke förstår, och om det kanske kunde tjäna att i någon mån ersätta i hemmet, vad som försummats genom min ständiga bortovaro".

Det är i hög grad betydelsefullt, att frikyrkligheten växer fram i tvänne intressen, som sammanföras tills de icke kunna åtskiljas. Populärt och uppbyggligt är frikyrkligheten det livsbehov, som uttalar sig i enskilda nattvardsgångar och leder till nattvardsföreningar. Med detta intresse förenas nu skoltanken. Och det är i skoltankens förverkligande, som Värmlands Ansgarieförening gör sin stora insats i en frikyrklig samling för hela landet, såsom det också är just i skolans övertagande som denna sammanslutning stadfästes. Förbundets historia är skolans historia. I denna rörelse är far själen eller i alla fall arbetskraften. Redan 1868 är han i brevväxling med Hedengren och saken. Vad det gällde, kan läsaren se av ett brev, skrivet av Hedengren i Stockholm den 4 maj 1868 och adresserat till far. Det är det enda brev från Hedengren i fars ägo och lyder som följer:

"Min käre broder i Christo Jesu!

Nåd och frid av Gud, vår Fader och Herren Jesus Christus! Tack innerligen för det kära brevet av den 21 sistlidne april, varå jag till svar vill i korhet nämna, att om Gud därtill ger tid och tillfälle jag icke vill undandraga mig att bevista mötet i Filipstad, ehuru jag för närvarande icke kan säga det bestämt, då jag ej ännu vet vad jag kommer att göra under sommaren, förr än jag kommer hem.

Vad begäran av resepredikant beträffar, så har jag framkastat saken för ecklesiastikministern, statsrådet Carlsson, vilken dock, som jag på förhand tog för avgjort, fann saken alldeles ogörlig. Skulle han besluta något sådant, skulle han troligen få anmärkning av konstitutionsutskottet, som redan förut spejar efter anledningar att komma åt honom för att bringa honom på fall, efterson han vill understödja läseriet. Herren give honom nåd att stå fast i Herrens tjänst,

ty så länge behöva vi icke förtvivla om vårt lands beskydd av Herren, fastän otron stormar vilt fram genom sina organer inom tidningspressen. Ja, måtte våra böner för vårt lands väl i andligt och timligt hänseende vara ihärdiga och brinnande, ävensom för utgången av kyrkomötet, som sammanträder här i Stockholm under september månad, så skall nog Herren hålla sin skyddande hand över oss. Min motion rörande prästval fick stor pluralitet inom andra kammaren, men röner motstånd inom första kammaren, som väl stannar vid en skrift till Kunglig Majestät. Min motion om rättighet för föräldrar och målsmän att få sina barn undervisade och konfirmerade av den präst de hysa förtroende för har tillstyrkts av lagutskottet och förekommer om onsdag ävenså motionen av Hierta (ej Våktaren) att man skall få samlas när och var man vill till andliga övningar på söndagen, dock ej så nära kyrkan att gudstjänsten därav störes. Även har lagutskottet tillstyrkt full religionsfrihet i likhet med norska dissenterlagen, vilket betänkande jag hoppas måtte hinna förekomma innan riksdagen i nästa vecka slutar, ehuru det ännu är ovisst, då det ej blivit uppsatt, tryckt och utdelat, och vi förut äro överhopade av flera genomgripande och viktiga ärenden.

Hälsa nu på det hjärtligaste de kära vännerna. Vi hava här särdeles gott av att höra Beskow och Lindberg, den förre i Blasieholmskyrkan, den senare i Betlehemskyrkan på Rosenii gamla tider. På båda ställena är det packat med åhörare, Herren vare pris och lov.

Måtte nu Herren i sin rika nåd uppfylla oss med sin frid, som övergår allt förstånd och låtom oss mer och mer tillväxa i tro, hopp och kärlek och tålmod och däruti bliva ståndande under alla strider och svårigheter, som förekomma, där så påfordras för vår uppfost-
ran, till dess vi bliva slutligen hemförlovade till den eviga vilan hos Herren i hans fröjdeland, önskar och beder en skröplig broder i
nåden,

O. Hedengren."

Det är vad Hedengren har att säga om "resepredikant" som här närmast intresserar oss. Vad det betyder, förstå vi bättre av följande. Den 17 september 1869 är far på ett sammanträde i Grythyttan och nedtecknar sina "funderingar", att man kanske kunde "av Konglig Majestät begära en präst (för att betjäna de troende i Värmland med nattvardens utdelning och på samma gång förestå en missionsskola) och sålunda bliva av med de ogudaktiga prästerna och slippa såra sitt samvete". Det var just det brevväxlingen med Hedengren gällt, ehuru denne såsom vi sågo av brevet alls icke vågar uppmuntra saken utan kallar den efter samtal med statsrå-

det Carlsson "en alldeles ogörlig sak". Det är möjligt att Hedengren och statsrådet senare sett saken möjligare och att far fått del därav. I alla händelser har han icke släppt tanken. Den 29 september — han är då i Råda i samtal med "Berggren, som upplyser honom om varför han är missnöjd med Ansgarieföreningen" — får tanken större klarhet och han antecknar nya "funderingar", som gå ut på att i samband med resepredikanten i fråga "upprätta en underavdelning i Värmland av kolportörsskolan (i Grythyttan)", något som redan Lundborg hade i sina tankar vid Ansgarieföreningens bildande. Från missionssammanträdet den 8 oktober i Bastnäs, då far erhöll förnyad kallelse att verka i Nora socken, skjutsades han av sin gode vän O. Olsson i Greksåsar till ett stormöte i Grythyttan. Far beklagar, att "inga värmländingar kommo". Där samtalade han med Fernholm om fria nattvardsgångar och anförtror honom sin tanke, att "någon borde resa till Stockholm och tala med statsrådet Carlsson". Säkert hade detta råd givits av Hedengren. Och man hade i Värmland enats om Fernholm såsom rätte personen att kalla. Den 29 november är far i Tjustersby i Sunne, där "ansökan till Konglig Majestät uppsattes" i vederbörlig form. Den 1 december hölls sammanträdet i Sunne, där det "enhälligt beslöts att kalla Fernholm till reseombud, att skriftligen tillställa honom kallelsen, och om han jakar gå till Konglig Majestät". Allt utvecklade sig således raskt och efter önskan, och far, som tillika med Sjöholm utsetts att frambringa ärendet till konungen, möter sin kamrat i detta viktiga ärende den 21 juni 1870 i Stockholm, där de uppsökte Hedengren och uppvaktade i hans sällskap statsrådet, "som gav oss förhoppningar att vår önskan skulle bliva uppfylld". Den 22 juni tog far "avsked av Hedengren" utan att ana, att det var sista gången han såg honom i livet. Han dog i december samma år. Statsrådet höll sitt ord, och Fernholm frigavs. Den 24 september samlades i Kristinehamn "en

talrik skara av ombud från icke mindre än 26 socknar" till en konferens, som måste kallas historisk. Far berättar: "Det blev en livlig diskussion om skolan och reseombudsfrågan. De flesta tyckte, att Fernholm skulle resa så mycket som möjligt. Slutligen blev det beslutat att välja en kommitté, som bestämmer om skolan för nästa termin, terminen dock icke att överstiga fyra månader. Frågan om tidning avslogs tills vidare. Fernholm avslutade med betraktelse över Ps. 23". Intresset är tydligen så svagt för skolan, att det icke av skolans vänner anses tryggt att avgöra dess öde i öppen konferens. Lyckligtvis är det personliga förtroendet för ledningen starkt. En kommitté, väl vald, räddar situationen och skolan åtminstone för en termin, i synnerhet som man tillmötesgår den allmänna meningen med att begränsa skolterminen till fyra månader och bordlägger tidningsfrågan. Fernholm är nog icke helt belåten, men tröstar sig och lugnar de andra med en uppbygglig betraktelse över Guds goda ledning. Den 28 september — det var hos vännerna Nilsson i Gatan — "blev Fernholm välsignad", det vill säga medels handpåläggning avskild eller ordinerad för sin uppgift, och högtiden avslutades med nattvardsfirande. Det var i alla fall början och far är hoppfull. Den 4 oktober är han i Fogdhyttan och "är glad att finna, att de som blivit utsedda att upptaga församlingsmedlemmar, taga saken på allvar". Den 12 oktober är han i Karlstad och finner det "glädjande att det blivit påbörjat med ett missionshus — lycka till i Herrens namn". Här och där är det icke så ljust, men det rättar till sig. I Fryksände den 7 januari 1871 är det "trassel i räkenskaperna" och "ett protokoll, som uttalar ovilja mot Ansgarieföreningen", men "det nedlägges nu", motståndet nämligen. Vid ett talrikt besökt sammanträde i Sunne den 1 februari, där far reflekterar över frånvaron av två styrelsemedlemmar, "den ena hemkallad till den eviga vilan, den andra illa sjuk", kan han glädja sig åt att "rikliga

gåvor influatit". Han ser i denna "välsignelse" ett Guds erkännande av de nya åtgärderna och Fernholms kallelse och kommer till den riktiga slutsatsen: "Ju mer vi beflita oss om den inre missionen, desto mer få vi för den yttre". Vid detta sammanträde "upptogs frågan, om föreningen bör välsigna sina kolportörer medels handpåläggning, och blev det enhälligt förordat, blott två litet ovissa". En annan fråga, som också upptogs till behandling, var den icke mindre betydelsefulla om landsföreningarnas "rätt att välja ombud, som hava rätt att samråda i Stiftelsen". Det ligger något utmanande i upprepandet av ordet "rätt". Det förstnämnda av dessa styrelseförslag blev vid årsfesten i Sunne den 12 april godkänt i "bestämmelsen, att föreningens kolportörer få förenings stadfästelse genom handpåläggning". Huru man enade sig om den sistnämnda frågan, säges icke. Det var den frågan, som utgjorde sprängämnet i Stiftelsen, frikyrkligt sett. Den 29 juni höllo västmanlänningarna sin årsfest i Linde, då Elmblad predikade och far åter invaldes i styrelsen. Den 4 juli, på skolsammanträdet i Kristinehamn, blev Nordström antagen till medhjälpare i skolan, sedan Olov Berggren, som först erhöll kallelsen, svarat nekande. Fars bön är: "Må det lända till din ära och ditt rikes väl". På samma gång har han vissa reservationer i sitt sinne mot den nye lärarens enligt hans mening "möjligen allt för frikostigt tilltagna lön". Då man tänker på "deras omständigheter, som offra missionsmedlen, måste de, som tjäna missionen, se att de ej slösa bort stora löner, utan leva sparsamt". Waldenström frambar vid mötet "Guds ord under andens rika närvaro".

Redan den 15 november 1871 yppa sig "bekymmer". Fernholm var synbarligen missnöjd med anordningen att vistas mesta tiden på resor, då han kallats som skolman, och det är förstås far han vänder sig till med något liknande förebråelser och kanske även en antydning att det vore bäst att han lemnade. Det är icke omöj-

ligt, att på bottnen låg Fernholms baptistiska åsikter och något varningsord från far, som bättre än någon kände stämningen i landet. Far känner "en djup be-
drövelse och undrar, om han verkligen förorsakat dessa
ledsamheter, men hoppas, att missionen i Värmland icke
måtte få lida därav och förlora en sådan gåva". Redan
följande dag vid skolsammanträdet "äro alla enhälliga
att Fernholm får större frihet nästa termin att sköta
skolan". Vad man icke vågade hålla på som en grund-
sats vid skolans grundläggande, det vågade man nu som
en nödfallsåtgärd i ett kritiskt läge mot den allmänna
meningen. Därmed var saken hjälpt, dock endast till-
fälligt. Nya bekymmer stötte till. Ansgarieförenin-
gens utveckling i frikyrklig riktning, varpå Fernholms
kallelse satt kronan, hälsades icke med glädje över allt
ens i Värmland. I Fågelvik till exempel, som far be-
sökte i december, ville Skog veta, om icke Ansgarieför-
eningen numer verkar i separatistisk riktning. Samma
ståndpunkt togo även predikanter, bland dem Abel Bryn-
gelsson, som i ett långt och skarpt men broderligt brev
till far låter honom veta, att den enda ursäkten för sko-
lans tillvaro i Kristinehamn vore den om icke flere
elever kunde mottagas i de äldre missionsskolorna, i
Stockholm och Grythyttan. Det bör tilläggas, att Bryn-
gelsson också anser Ansgarieföreningen såsom en par-
tiverksamhet och yrkar på att missionsmedlen såsom
förr sändas till Stiftelsen. Och han förvånar sig över
att en man med fars vida bekantskap i Värmland "icke
ser, att Fernholm verkar splittring i sinnena". Icke
heller hjälpte den nämnda ordningen att binda Fernholm.
Den 8 maj 1872 måste far anteckna: "Fernholm har ta-
git avsked. Måtte du Herre, nådeligen förtaga, att det
ej går som jag fruktar att det genom Fernholms steg
går några år tillbaka i den frikyrklighet, som åtminsto-
ne här och där börjat omfattas". Samtidigt som far
meddelar den ledsamma nyheten att Fernholm med att
övergå till baptismen gjort det omöjligt för sig att tjä-

na såsom Ansgarieföreningens reseombud och skolman, omtalar han, att han börjat läsningen av "Hammars ledning" och därigenom fått mer "klarhet och reda i kyrkliga frågor". Fernholms avgång eller rättare anledningen till hans avgång tvingar också på fars eftertanke ett nytt, ett större frikyrkoprogram i den möjliga föreningen i en enda organisation av alla kristna, oberoende av åsikter. Något sådant besjälade som bekant den Evangeliska allians, ur vilken Fosterlandsstiftelsen framgick, ehuru tanken övergavs av skäl, som redan nämnts, för en sammanslutning, som gjorde luthersk renlärighet rent av till ett fosterländskt ideal. Far utvecklades synbarligen i motsatt riktning, från luthersdom till allians. Han blev vid denna tid mycket intresserad i "Alliansens grunder", det vill säga den gemensamma trosbekännelse, på vilken detta internationella försök till förbrödring av protestantiska kristna erbjuder samverkan eller i alla fall en viss samhörighet mellan troende av olika samfund. Dessa grundsatser äro eller voro då enligt fars dagbok följande:

1. Den heliga skrifts ingivelse, auktoritet och tillräcklighet.

2. Rättighet och plikt av eget omdöme vid dess tolkning.

3. Gudomens enighet och personernas treenighet.

4. Människonaturens fullständiga fördärv i följd av fallet.

5. Guds sons mandomsanammelse, hans försoningsverk för människosläktets synder, hans medlarebön och regering.

6. Syndares rättfärdiggörelse genom tro allena.

7. Den helige andens verk till syndares omvändelse och helgelse.

8. Själens odödlighet, kroppens uppståndelse, världens dom genom vår Herre Kristus med de rättfärdigas eviga salighet och de ondas eviga fördömdelse.

9. Den gudomliga stiftelsen av läroämbetet och den fortfarande nödvändigheten av dop och Herrens nattvard.

Fars bön är: "O, Herre, hjälp oss till en sådan verksamhet, så att det olyckliga partiväsendet må upphöra bland oss". Ett motstycke till denna bön är den redan anförda bönen vid Stiftelsens möte detta år om "nåd att älska alla, som behöva Guds nåd".

Det omedelbart viktiga i situationen, som Fernholms avgång framkallat, var ju förstås att finna hans efterträdare. Det är uppgiften under år 1872. I början av detta år är far på sammanträde i Karlskoga, då det bland annat blev fråga om ett gemensamt missionshus för hela socknen, någonstädes norr ut. Det strandade därpå att vännerna i södra delen av socknen icke gingo med därpå. De ville "föreninga sig om predikant men icke om missionshus", förstås av det skälet att de önskade ett missionshus i kyrkoby. Far finner det "svårt" men ger dem rätt och tror att det "säkert är en vinst för Guds rike". Även för detta Ansgarieföreningens möte öppnades Karlskoga kyrka och far fick hålla föredag i kyrkan, ehuru han denna gång fick "nöja sig med att stå i koret". Han kände det "underligt" men tröstar sig med att "då egenkärleken är så stor, man får taga det som man får det". I Arvika, där möte den 2 juli också hölls i kyrkan, fick far icke ens predika och känner sig "rätt nöjd och tacksam att slippa undan", ehuru han finner det "sorgligt, att folket skall så hänga vid prästerna, fast det fanns lekmän närvarande med gåvor, som många av dessa präster sakna". Waldenström var där och yttrade något, som far hjärtligt godkänner såsom riktigt talat ur hans hjärta. Hans ord anföras av far sålunda: "Håll fast vid bekännelsen, men älska olika tänkande. Tänker man så här, att den, som icke tänker som jag, just därför icke tänker som Gud, då är det farväl med all frid och kärlek". Vid mötet i Nor den 8 augusti, där Heintz och far predikade, kände far

sig "ganska blyg" emedan han valdes till ordförande vid diskussionen. Den 12 augusti är han i Järnboås och övervar en missionsauktion, där "arbetare och herrskap tävlade att ropa in och skänka tillbaka". Far kände sig "oroad, att sådant lätt kan urarta till skryt".

Den 5 september, sannolikt på ett skolsammanträde i Kristinehamn, avgjordes det att kallelse skulle utfärdas till G. Sammeliuss i Hudiksvall att bli Fernholms efterträdare. Jag har i mitt förvar ett brev från denne Sammelius till far såsom hans svar på kallelsen eller rättare förfrågan. Som det är adresserat till far, är det tydligt att far utfärdat den. Det börjar med "Nyvall, det kära Guds barnet", och stilen i fortsättningen motsvarar denna början. Den 2 oktober, på ett sammanträde i Sunne, valdes far och Sjöholm att resa till Stockholm och av statsrådet Wennerberg utverka tjänstledighet för Sammelius. På färden dit besöker far olika platser, bland annat ett missionsmöte i Skrikarhyttan den 13 oktober, där styrelseval skedde i frid och fars lön ökas till sextio kronor i månaden. "Alltså får jag taga det från dig". Den 14 oktober träffas Sjöholm och far igen i Stockholm och uppvakta Wennerberg, som dock "ej gav mycket hopp". De hade icke denna gång Heden-gren med sig, och så hade väl höga vederbörande fått en skräck i sig av Fernholms överlöpnings. Medan far är i Stockholm gå hans tankar åt olika håll för att finna en man, bland annat till Palmberg, som dock "av hälso-skäl om icke annat synes förhindrad". Far måste med-giva för sig själv, att det icke är mycket hopp. Men redan följande dag, vid ett besök i Uppsala, där han talar till Fjellstedtska skolan över Ps. 34, får han nytt hopp, då "Olle förordas därtill". Med Olle menas Berggren, som redan kallats såsom biträdande lärare och sagt nej. Han var betydligt kyrklig i sin uppfattning och som vi sett "missnöjd med Ansgarieföreningen", men också from, allvarlig och mycket begåvad. För far var han genom släktskap och karaktär kär som en son. Det

blev emellertid nej också från honom. Syntes det så litet lovande att få en prästman till skolföreståndare och reseombud i Värmland av regeringen, så artade sig dock eljes förhållandena bra. Den 9 och 10 juli 1873 hölls i Karlstad en Ansgarieföreningens årsfest, som far beskriver som "en stor och fröjdefull seger". Det förklaras närmare av följande: "Några fientliga präster, som på ett oförskämt sätt hånat den fria verksamheten, voro nu med och vågade icke öppna sin mun (i diskussionen), utan de mest brännande frågor fingo avhandlas blott av sanningens vänner". Far är tydligen icke medveten om ironien i denna triumf över att frikyrkofrågor fingo diskuteras i fred av de frikyrkliga. Under tiden diskuterades, såsom vi sett, de kyrkliga frågorna allt mer i fred av kyrkligt sinnade i Stockholm, och där var det snart de frikyrkliga, som icke öppnade sin mun. Det var en "seger" för båda parterna för priset av den enhet, som båda parterna sökte. Vägarna gingo i sär.

Den 12 juli var far i stort bekymmer för den svåra skolfrågan och "beslöt under anropande av Herren att skriva till Palmberg, om han kunde vara så pass att han kunde se till skolan, om de skaffa en annan lärare". Den 14 juli är han på missionsskolan och skriver också till Berggren. "På något sätt måste du hjälpa". Den 19 juli är han igen på missionsskolan och får då underrettelser om Berggren, som giva honom anledning att betvivla att han antager kallelsen. "Bevek honom därtill, om du ser att han kan vara ditt rike till nytta i den delen". Berggren svarade nej, och detsamma blev svaret från Palmberg. För dessa bekymmer försumrades emellertid icke frikyrklighetens uppbyggande med de medel, som funnos. Det skedde framför allt genom diskuterandet av frågor för dagen. Det var i dessa fria "samtal" som meningarna sammandrabbade, skildes och samlades till en allt klarare frikyrklig självmedvetenhet i Värmland. De äro en vädjan till folket, de äro uppbyggandet av en folkmening. Och det måste sägas,

att de frikyrkliga ledarna lyckades långt bättre däri än i sin vädjan vare sig till prästerna eller till regeringen.

Vid ett möte i Arvika, som hölls den 23 juli och som far ovanligt nog kallar "kolportörmötet" — det ligger något av en utmaning i detta namn — diskuterades följande frågor:

1. Kan och bör en kolportör öva enskild själavård och huru skall det bliva så gagneligt som möjligt?

2. Huru bör man förhålla sig till personer av olika trosbekännelser?

3. Huru bör man förhålla sig mot dem, som hava olika uppfattning av särskilda läror inom samma kyrkosamfund?

4. Kan man med hopp om välsignelse använda personer att förkunna Guds ord, om vilkas andliga liv man har grundade skäl att tvivla?

5. När kan man vara viss om att kallelsen att förkunna Guds ord är bibelenlig?

6. Bör kolportören sälja andliga skrifter på sabaten?

7. Då nu mycken falsk andlighet finnes, varav skall jag veta, att min andlighet är sann?

8. Vad bör en kristen bekänna, sig själv eller Kristus?

9. Huru bör man förstå och tillämpa Ef. 2: 14—16?

Om diskussionen över dessa frågor i Arvika meddelar far med en tydlig misräkning, att den var "tryckt av den överlägsna statskyrkliga andan". Tydligen är fältet icke så fritt som i Karlstad. Thorelius var där, och det var i synnerhet han, som "plågade vännerna med sitt långsamma tal". Som en smakbit denna gång från hans förråd få vi veta att han till försvar för de ogudaktiga prästerna mente, att "Gud icke hade något bättre att taga till". Mötets glansnummer var dansken Möllers predikan. Även Lindberg predikade. Om fars djupa misstämning vid detta möte underrättas vi av följande självförebåelse: "Hela mitt liv en mörk tavla av synd.

Även vid detta möte gav jag anledning till oro och missnöje för Guds barn bland annat genom min tystnad — vill komma undan helt lätt. Herre släpp mig icke". Far hade således icke uttalat sig i mötets stridsfrågor och nu känner han samvetsförebåelser däröver. I Kristinehamn, den 3 augusti, har han att kämpa med en frestelse av en annan art, såsom synes av anteckningen: "Fick känna min otålighet över vänners frikostighet mot andra. Vet aldrig, att mitt arbete blivit på det ena eller andra sättet beprisat och belönt". Saken var den, att fars intresse i missionen var sådant, att människor gärna togo det såsom en given sak utan att tänka på att kanske också han kunde behöva uppmuntran. I Grythyttan, den 15 september, anställer han en jämförelse mellan förhållandena där 1857 och nu, i orden: "Då var det att vara jagad av de höga och tränga sig fram bland de fattiga men hungrande själarna. Nu råder en allmän förhårdelse och dryckenskap". Ungdomens förvildning efter väckelsetider är en gammal erfarenhet.

Det sista försöket i Värmland att få reseombud och skolman för Ansgarieföreningen från regeringen var kallelsen till Amman. Det var tydligen också då fars ansvar att föra brevväxlingen. Den 7 september — vid ett besök i Noretorp — är han så orolig att han icke kan sova, emedan han fått svar från Amman och förstår, att han söker undkomma ansvaret att själv inlemna ansökan till vederbörande om tjänstledighet utan menar att Ansgarieföreningen skall göra det. Vad far svarade därpå, säges ej, men den 4 oktober — i Arvika — fick far ett brev, som helt och hållet omintetgjorde alla förhoppningar att "från högre ort få någon präst lös-gjord för skolan". Det är tydligt, att de högsta kyrkliga myndigheterna lika litet som de lägre insågo vilket tillfälle de hade att leda denna folkrörelse tillbaka till kyrkan. Därmed är det avgjort, att om missionsvännerna i Värmland önskade skola och reseombudsverksamhet, de måste taga saken i sin egen hand och inrätta sig efter

sina behov självständigt och oberoende, såsom de redan gjort i sina nattvardsföreningars fria nattvardsgångar. Det gjorde de också, då de kallade Hultkrantz.

Under tiden diskuterades vid ett predikantmöte — far kallar det icke längre kolportörmöte — i Fågelvik den 10 december 1873 följande frågor:

1. Vad bör vara syftemålet med vår verksamhet och huru skall det vinnas?

2. I vad förhållande står Matt. 18 till 1 Kor. 5? (Om kyrkotukt).

3. Vad menas med att separera från vår evangeliskt lutherska kyrka? (Frågan blev således ej avgjord 1872).

4. Huru skola vi bedöma och behandla olika meningar om nattvarden?

5. Huru böra stadgar uppsättas för ordinerandet av predikanter? (Uppmärksamma uttrycket "ordinerande").

6. Huru det andliga livet skall bevaras i verksamhet och i kyrkliga strävanden?

Underligt nog väntade far för detta långt framskjutna frikyrkoprogram ännu ett hjärtligt deltagande från de troende prästerna och finner det vid sammanträdet den 28 januari 1874 (i Sunne) "underligt, att prästerna icke vilja hjälpas åt att skriva en uppbygglig tidning, som ett bihang till Värmlands Allehanda". Den 17 februari är han i Kristinehamn på ett skolsammanträde och antecknar: "Hultkrantz för skolan. Må det visa sig att Herren givit oss rätte personen för skolan".

Den 3 februari 1874 hade far i Grums kyrka "den mest besynnerliga erfarenhet", som han beskriver så: "Utan någon anledning hjärtklappning, så att det kändes som om hjärtat ville ur bröstet. Min far dog av blodstörtning. Kände mig lugn men icke alldeles villig att kallas på det viset". Den 9 februari hälsar han på hos Israel Ersson och berättar: "Väcktes i tid att vandra till fots till Nora. Missnöjd att det icke sattes i fråga att skjuta. På samma gång stolt att icke behöva begära det.

Hellre dö än att denna berömmelse tages ifrån mig. Vandrade till Flåten, dit jag anlände med ett duktigt skavsår på foten". Den 27 februari är far i Karsbol på missionsmöte och klagar över att "så få ordets förkunnare kommit dit". Han sökte skälet därtill "i missionsvännernas oförstånd att icke låta sina predikanter komma till närgränsande föreningar — eller om predikanterna själva kunde vara skulden. Vilket som helst, så är det ett "missförhållande, som bör rättas, sorgligt, om predikanterna så belåtna att höra sig själva, att de icke behöva höra andra". Att de gemensamma mötena, med predikningar av talare från olika håll och fria diskussioner över brännande och praktiska frågor, utgjorde den nya rörelsens styrka och bärkraft, det insåg ingen bättre än far. De erbjödo åt folk och predikant tillfällen till uppfostran och voro genom närvaron av män sådana som Fjellstedt och Waldenström och andra riktiga folkuniversitet på hjul. Far såg redan så tidigt i organiserandet av lokalföreningar, som begynte att antaga mer begränsade församlingsintressen, en fara för de gamla missionsmötena som en institution. Den 12 mars var han i Fågelvik, där också Berggren var närvarande och predikade och där far fick avsluta med några ord, "från predikstolen" kantänka. Det var annat än att stå i kyrkodörren såsom 1872. Det är icke utan att far kände sig "litet förvirrad". Han skyller det emellertid på att "predikstolen var så hög och att brädet skymde folket. — Tråkigt att predika utan att se och ses".

Den 15 mars är han i Berggrens sällskap i Stenbyn och anmärker: "Far i huset synes älska Guds ord, men rusig redan klockan sex på morgonen. Guds vägar med människor underliga". Den 16 mars har han, fortfarande i Berggrens sällskap, "kvarter hos en kyrkovärd, ett rikt hem, men huru ödsligt, där Jesus icke är känd". Den 19 april, på väg till Dylta, läste han i Schönberg Cotta om någon, "som blev helgon emedan han lemnade

hemmet". Såsom om han känt sig träffad av denna bild, tillägger han: "Gud vet, att jag icke lemnat mitt hem för att bliva ett helgon, utan emedan jag trott att Gud på detta vis velat bruka mig". Vid en sammankomst i en boning i Skarbol fann han huset fullt av folk och efter predikan ett stök med rökning och kaffedrickande, påminnande honom om resor i Älvdalen i den gamla tiden. Den 17 maj, i Billingsfors, blev han "erbjuden att hålla högmässa i kyrkan, men avstod av fruktan att icke kunna ritualen". Den 21 maj kommer han till Kristinehamn och känner sig tacksam att "höra av Hultkrantz, att det är förhoppningsfulla elever vid skolan". Icke ens sedan Hultkrantz kommit till skolan i Kristinehamn, hade missionsvännerna i Örebro, med vilka värmländingarna i viss mån samverkat under Fernholms tid, uppgivit hoppet att få präst av konungen. Dagen efter samtalet med Hultkrantz, den 22 maj, är far i Örebro "på ett viktigt sammanträde angående nattvardsföreningarna". Vid detta sammanträde "beslöto föreningarnas ombud enhälligt att försöka ännu att få prästman, så länge möjligt är samt att råda föreningarna att anlita (troende) prästmän, där sådana kunna fås men där de icke kunde få präst i all stillhet utse någon broder ibland sig (att tjäna vid nattvardsfirandet) och välsigna honom genom händers påläggning för tjänsten". Den 29 maj är far i Järnboås, där vår äldste bror konfirmerades av Låftman detta år. Fars känslor äro blandade. Han är tacksam för den goda inflytelsen Låftman fått utöva på "Kalle" men på samma gång "djupt bedrövad att höra denna ungdomsskara svara ja på dessa frågor, som dock större delen av dem icke kunde fatta". Han frågar: "Ack, Herre, skall det icke bliva annorlunda?" Svaret på frågan ser han givetvis i frikyrklighetens seger. Hade han icke goda skäl därtill? Med frikyrklighetens seger borde väl konfirmationstvånget upphöra. Vad skulle han hava känt, om någon kunde hava sagt honom, att ännu 1924, femtio år efteråt, det är kvar?

Den 24 juni, själva midsommardagen, är far på en söndagsskolfest vid Karlskoga kyrka, då över fyra hundra barn och många äldre samlats. Den 30 juni och följande dagar hålles Ansgarieföreningens årsfest i Sunne, då Waldenström första mötesdagen höll "ett härligt föredrag" och nästa dag "ett än mer glänsande". Även Låftman talade "mycket anslående". Många deltaga i nattvardsfirandet, "skada bara att Waldenström lemnade".

SJUTTONDE KAPITLET.

Förbundet bildas.

Föreningsfrågan vid predikantmötet i Stockholm 1874. — Far prövar sin hållning inför ordet. — Fars omsorger om skolan. — En resignation som ej blev av. — Om en frikyrklig tidning. — Beslutet om skolbyggning. — Far och några med honom bedja om en förberedande elementarskola. Varpå föreningen med Stiftelsen strandade. — För eller mot Waldenström. — När det gäller att draga noten i land. — Skolans överlemnande till de fria föreningarna. — Fosterlandsstiftelsens konferens 1878. — Missionsförbundets bildande. — Skolans övertagande ett avslutat faktum. — Fri menighet i Kristiania.

Den 4—9 juli 1874 är far i Stockholm och nedtecknar följande, som får en större betydelse än orden giva tillkänna för den, som känner situationen. Han skriver: "Herren vare tack och lov, mycken vederkvickelse vid detta möte. Kände både glädje och fruktan för den ifrågasatta föreningsfrågan, men, Herre, styr du. O, vilken förblindelse det måste råda hos troende präster, som kunna anse det vara bättre att gå och höra otrogna präster än att Guds barn få samlas (i sina egna lokaler) under gudstjänsttiden i kyrkan, till bön och ordets betraktande. Hade en svår kamp med Herren för att få visshet, om det varit högmod och partilust, som drivit mig till dessa åsikter, men kom till vissheten att det är enligt med ordet och dessutom till väckande av mer liv i vår kyrka att söka draga själarna från de otrogna prästerna". För att förstå betydelsen av dessa ord behöves det först och främst att vi veta, att "föreningsfrågan", som far både gläder sig åt och ändå fruktar för, är de frikyrkligt sinnades första rörelse mot målet av en sammanslutning för hela landet, liknande Fosterlandsstiftelsen men med ett klarare frikyrkligt program. Han

gläder sig åt denna "seger", men fruktar söndringen som den innebär. Och som han står där vid en skiljeväg, prövar han sin hållning och sitt val inför Gud och finner, att han har Guds ord med sig och för övrigt att den frikyrkliga rörelsen gagnar kyrkan själv — "vår" kyrka kallar han den även nu — genom att verka väckande och äggande på dess slumrande krafter. Det kan synas en smula långsökt att såsom skäl för frikyrklig verksamhet anföra den nytta den gör statskyrkan, som den bekämpar, men det har sin förklaring i det lilla ordet "vår", som far instinktmässigt tillägger även vid detta tillfälle, då i hans förhoppning första steget toges till frikyrkans grundläggning. Och till trots av det ologiska i tanken, har det icke bokstavligen slagit in? Har det icke alltid varit fienderna, som lärt oss mores?

Den 11 juli är han i Järnskog och höll en "bibelstund på kyrkogården", eftersom "prosten sagt till att vi icke fingro vara i kyrkan". Vad far nu tänker om sådant, uttrycker han sålunda: "Jag tror icke, att det egentligen var någon stor skada för Guds rike. Det torde väl hända, att det icke skadar att man slipper vara i de hus, där de så länge menat sig dyrka Gud men utan anda och liv". Och dock är det ännu icke tio år, sedan Ansgarieföreningen bildades med förhoppningen om en samverkan med prästerna. I Holmedal, den 15 juli, stängdes kyrkan emedan pastorn "icke ansåg att det gick an att diskutera i kyrkan". Och dock "deltogo tre präster i mötet" tillägger far försmädligt. Till hans omsorg om skolan hörde icke minst att hjälpa föreståndaren med att "ordna det för eleverna, som skulle ut och tala ordet under ferierna" och för övrigt att hjälpa till med att ordna det för reseturer i bygderna för föreståndaren själv. Fortfarande saknas lämplig lokal för skolan, varför vid skolsammanträdet den 22 juli de "kommo överens att framlägga inför Herren" detta behov. Det dröjer ett halft år, innan saken igen nämnes i dagboken. Den 3 september är det pastorn i Eks härad, som får

sitt betyg skrivet, såsom vi se av anteckningen: "Fick tillfälle att höra och se fiendskapen mot Guds ord men ock den vanliga falska och skrymtaktiga vägen. Kyrkoherden reste bort, sedan han vägrat att uppläsa kungörelsen om mötet, då den framlemnades, angivande som skäl att den kom för sent. Och nu förklarar klockaren för pastor Holmkvist, att det skedde på den grunden att kyrkoherden icke visste, att han skulle komma". Den 7 september är far i Stöllet i Ny socken och tager in hos länsmannen. Hans fru, "en syster i Herren, hade fått lida mycken smälek för kolportörerna, sedan en viss broder införde i Värmlands Allehanda en artikel". Vad den handlade om, kunna vi förstå av tillägget: "Kände mig övertygad, att evangeli vittnen icke böra i tidningarna utbasuna människors synder. Våra vapen äro icke köttsliga. Därmed stänga vi dörrarna för evangelium". Far medgiver emellertid, "att det icke är orätt för dem det vederbör". Den 22 september är han i Köla, där han och Berggren predikade, far dock icke från predikstolen. Efter mötet gav församlingens pastor pliktskyldigast sitt tack från altaret i ett tal, om vilket far en smula lekfullt säger, att "det icke var annat än vi alla visste från vår barndom".

Det är säkert i samband med den påtänkta resan till Amerika som far kom till sammanträdet i Sunne den 14 oktober med "föresatsen att säga upp sig och ej resa för Ansgarieföreningen". Men vare sig han icke hade mod att tillkännagiva sin avsikt eller bröderna vägrade att lyssna därtill, "det blev ej av, utan måste jag resa även nästa år". Tidningsfrågan, som bordlades i Kristinehamn den 24 september 1870, då skolan grundlades, låg fortfarande tungt på fars sinne. Den 10 december 1874 fick han "en anledning att tala med Herren särskilt därom att vi måtte få en frikyrklig tidning" genom något, som Fernholm berättat i sin tidning om "norska missionen och Schröders förhållande på institutet". Far nämner icke förhållandet på annat vis än att han

beder "Gud skona vår mission för sådana faror, som äro frukterna av det besynnerliga förhållandet (i Norge), att en del missionärer prästvigdes av kyrkans biskopar". Missförhållandet, vad än det var, hade sålunda sin grund i missionens beroende av de kyrkliga myndigheterna. Mot en sådan fara gäller det att vara på vakt. Han bifogar bönen: "Gud, öppna dina barns ögon". I början av 1875 är han i Ullerud och har hjärtliga och glädjande samtal med "barn, som talade om Herren och hans verk på ett sätt, som tydligt visade, att de voro med i detta rike". Ett par dagar senare är han i Munkfors och hör där berättas om en ung broder, som på uppmaning av några intresserade kom till en drängstuga, där tolv smeddrängar bodde, för att bedja och sjunga sånger. Han fortsatte därmed, så att de, som ville dansa, icke fingo ro därtill, ehuru de brukade både lock och pock för att förmå honom att sluta. Han upprepade detsamma kväll efter kväll, med följderna att "de blevo kraftigt gripna och dessa sammankomster i drängstugan fortsattes en längre tid nästan varje afton". Och så, den 9 februari 1875, nedtecknar han från ett skol-sammanträde, att de "gjort sitt bästa med lokal för skolan". Han menar att de beslutat bygga, såsom vi förstå därav att han den 28 februari mottager "brev om ändring i beslutet om skolbyggningen". Han blev förstås anlitad såsom vän och rådgivare, att icke säga domare i svårigheter, som kunde uppstå mellan lärare och mellan elever. Det är icke för mycket att säga att han är skolans eforus.

Den 8 april är han igen i Örebro på de fria nattvardsvännernas möte och har "tillfälle att höra det uppbrusande och otuktade sinnet, men också sansade och grundade vänner". Beslutet den 22 maj året förut, med rådet till nattvardsföreningarna att helst låta sig betjänas av troende präster, men där det icke kunde ske, utse sina egna föreståndare, stadfästes nu med överens-kommelse att "dessa särskilda föreningar, ehuru obero-

ende, fortfarande stå i föreningen och i förening med varandra genom ett möte varje år". Den 18 maj är far i Järnboås och "har bestyr om kläder och annat" för barnen, som skola konfirmeras. Om deras nattvardsgång säger han: "Sökt visa dem att icke gå till Herrens bord, men det förstår jag de göra nog". Midsommardagen är han i Fogdhyttan och hör Elmblad predika, "medan fåglarna sjöngo Herrens lov".

Det bevisar fars långsynthet och vida syner såsom ledare, att han icke var belåten med att missionsvännerna i Värmland nu hade en missionsskola. I samband med årsfesten i Kristineham den 28 juni—1 juli 1875, "började han och några andra med honom bedja om att få en förberedande elementarskola för att därmed få litet mer hjälp i missionsskolan". Det var vid denna årsfest, som frågan diskuterades, om syndernas förlåtelse är något, som alla hava eller endast de, som bekänt sina synder. Waldenström var med och lade sitt tunga ord i saken för ett bibeltroget svar på frågan. Vad det var, få vi gissa oss till. Vid ett enskilt möte för predikanter talade P. W. om vördnad för Guds ord. Såsom ett annat exempel på fars vidsynthet och klarsynthet, då det gäller skolor och bildning, må i detta sammanhang nämnas dagbokanteckningen för den 22 juni 1876, om Moorhouse som i samtal med Moody förklarar, att "bibeln är hans enda bok och profeterna och apostlarna hans lärare" och synes rekommendera "ett seminarium utan hebreiska och grekiska". Moodys svar nämnes ej, men det är givet i hans bekanta skolverksamhet och skolintressen. Far kallar det "ett nytt seminarium", liktydigt därmed, att "var och en blir sin egen skola". Han är villig "att lära även därav", men uttalar sitt tvivel på en sådan skolplans utförbarhet i bönen: "O, Gud, förbarma dig".

Ännu har far icke uppgivit önskan eller hoppet om en god lösning av missförståndet mellan Stiftelsen och de fria vännerna. Det är därför glada underrättelser

han får i Greksåsar den 15 juni 1875 "från Fosterlandsstiftelsen om en förändring till ett gott slut". Något närmare besked ger han icke om vari förändringen består. Och så står saken, då han den 15 september 1875 börjar sin första färd till Amerika. Återkommen från denna långfärd, från vilken åtskilligt skall berättas på annat ställe, på våren 1876 är en av hans första dagboksanteckningar ett uttryck av missträkning över att detta hopp icke synes komma att förverkligas. Den 6 juni är han i Stockholm på Fosterlandsstiftelsens årsmöte och antecknar: "Besynnerligt, huru det skall vara möjligt för Stiftelsen att fortgå, då de på allt sätt väcka missnöje såväl med mötet som styrelseval. En icke ursprunglig väg att taga sig av lärostrider. Kyrkliga strider något, som icke tillkommer Stiftelsen. Herre, hjälp". Det fåordiga meddelandet pekar därpå att missnöjet med Stiftelsen i landsbygden gällde dels styrelsens självtagna rätt att välja medlemmar i de avgående ställe, dels renlärighetsivern med ofördragsamhet mot olika tänkande. Ett äldre exempel på den farliga avvägen "att taga sig av lärostrider" var det redan antydda förhållandet till Rudin, som 1869 på grund av styrelsemedlemmars misstankar att han icke var renlärig — såsom prov anfördes hans intresse i Beck och mysticismen — kände sig tvingad att lemna Johannelunds missionsskola. Nu är det Waldenström, som Stiftelsens renlärighetsiver riktas mot, rakt i strid mot Stiftelsens "ursprungliga väg", såsom far såg den.

Det är betecknande, att till misstanken mot far från prästerligt håll att han är separatist nu lägges det att han är "waldenströmare". Kyrkoherden i Brattfors stängde av denna anledning skolhuset för honom den 12 december 1876. "Men som han lär vara flitig att spela och dricka, antager jag, att det är fiendskap mot Kristus", tröstar sig far. Mot eller med Waldenström blev lösen för dagen. Och ofördragsamhet lägges i dagen å omse sidor. Det skall sägas far till heder, att han tål

den lika litet, från vilket håll den kommer. Det är Guds barns enhet i livsintressen, som han söker. Den 7 januari 1877 besöker han Skrikarhyttan och "får där se köttsligheter mot föreståndaren, emedan han icke predikar dem till lags". Vilken part förebråelsen gäller den gången, är icke fullt klart. Men det gäller de fria vännerna, då han den 10 juni besöker Brattfors igen och finner där ett liknande partisinne, som han beskriver så: "Bröder draga sig undan nattvardsfirandet bara på misstankar om den andres liv utan tydliga bevis". Den 26 juni, i Arvika, gäller det åter igen "prästernas dårskap, som samlats för att taga mått och steg mot att Waldenström uppträdde" (vid mötet). Far tillägger: "Besluten ett råd, och det varder om intet". Waldenström kom nämligen dit, och far hade nöjet att resa i hans sällskap till Karlstad den 29. Den 17 juli är han i Loka, "inskriven i tredje klass vid brunnen", och beder Gud välsigna "detta mitt vilande". Han har "tanken" att skriva en bok, som han ville kalla: "Ur kolportörens liv". Han stannar i Loka åtminstone över den 26 och predikade naturligtvis, så ofta det gavs tillfälle, säskilt den 19, då han såg en "Guds stora godhet däri att det regnade före och efter bönestunderna, men höll upp under tiden".

Den 1—3 augusti är han i Stockholm på ett predikantmöte och berättar: "Herren vare lov. Kände mig mycket manad att tala, men som vanligt vid möten var av blygsel och förvirring i mina tankar ej modig nog att säga mer än något litet, och plågades sedan gruvligen för mina dumma yttranden. Jag kände mig även mycket manad att få hålla bönestunden, blev också verkligen erbjuden därtill en morgon, men kände mig genast försagd och fick en annan broder att tala. O, Gud, dig vare evigt lov och tack för den outgrundliga godhet, som du bevisat på detta möte. Synnerligen glädjande var pastor Alvegrens bekännelse, att han nu såg, att det gamla måste lemnas, ty det stod ej skrivet. Att han kommit

till denna övertygelse, därtill hade de mycket bidragit, som uppträtt för att försvara det gamla." Signalerna mot det nya kommo icke minst skarpa och gälla från Amerika som ett eko från fars besök där. Således nämner far i dagboken för den 6 augusti, att Hasselkvist i Augustana skrivit en kritik över far "för den kyrkliga ställning han intog i Amerika och för omdömen han uttalat i reseberättelsen". Far tog denna kritik djupt till sinnes, i synnerhet det som rör reseberättelsen och undrar, om han "verkligen kunde hava dragits av mörkrets makt" att skriva dessa omdömen, (huru sanna de än vore). Han är i stor ovisshet och beder att Gud måtte "bringa honom klarhet genom den broder", som han "ämnar samråda med om saken". Han nämner icke, vilken brodern är. Var det icke Låftman, som välvilligt hjälpte honom med reseberättelsen, så var det säkert Waldenström. Huru högt Waldenström värderade far i synnerhet den tiden, framgår av ett par brev i fars ägo, det ena skrivet såsom farväl, då far reste till Amerika första gången, det andra såsom ett välkommen, då han kom tillbaka. De tillhöra denna levnadsteckning och må därför ingå. Båda äro i Waldenströms vackra handstil. Avskedsbrevet är daterat Gävle den 15 juli 1875 och lyder:

Nyvall, du käre broder!

Jag kan icke säga, huru djupt ditt i afton erhållna brev gripit mitt hjärta. Nyvall, käre Nyvall, far i frid! Resan är nog av Herren. Gud välsigne dig! Bliv i Jesus! Predika Jesus! Hälsa bröderna, uppmuntra dem och stärk dem och bed dem vandra i Herrens fruktan samt med saktmodig ande förbli vid Guds klara ord. Käre Broder, om möjligt, låt mig höra av dig antingen så att du själv skriver eller så att du låter någon annan skriva till mig. Kom ihåg mig i mina strider här hemma, så att du beder för mig. Du må veta, att det icke alltid är så lätt för mig. Men det är ju kort, och Herrens ord förbliver evinnerligen.

Farväl, broder, o min broder, Nyvall, du älskade i Jesus, Guds frid regere ditt hjärta alltid. Amen.

Din av allt hjärta innerligt tillgivne arme broder. *P. W.*

Välkomstbrevet är daterat Gävle den 26 maj 1876 och lyder:

Dyre Broder!

Med obeskrivlig glädje har jag av dina brev i det i dag mig till handa komna numret av Värmlands Allehanda sett, att du åter är i Sverige. Ära vare Gud därför! Gud välsigne dig! Välkommen, välkommen, hjärtligt och innerligt välkommen, dyre broder Nyvall! Jesus, vår broder, vår frälsare, vår fridsförste, vårt allt lede dig allt fortfarande i sin sanning. Amen. Tack för dina brev från Amerika! Jag har fått två eller tre. O huru längtar jag icke att få träffa dig! Vi träffas väl i "Filposta", om Gud vill. Hälsa innerligt alla bröder!

Din mycket innerligt tillgivne broder,

P. W.

Den 28 augusti kom far till Kristiania och fann, att "den lilla föreningen där beslutat att utesluta alla, som älskade att höra predikanter från Sverige, som icke uppträda mot Waldenström". Naturligtvis hade de stängt sina samlingslokaler för dessa predikanter från Sverige, far också. "Men Guds ord är icke bundet". Den 29 september var han tillbaka i Sverige och "vandra-
de över bergen" till Gustafsfors och höll följande dag bibelstund där, då "broder Lundgren kom med och spelade på sin låda". Sammankomsten slutade med ett bönemöte och "samtal, då Herren bekände sig till oss". Det var väckelsetider och fars dagbok är vid denna tid full av berättelser därom. Där vid Gustafsfors fick han höra en märklig händelse om en yngling, som växt upp i ett rikt men gudlöst hem och blivit så ogudaktig att han slutligen måste lemna hemmet. Han blev inackorderad i en lantbruksskola, där de icke heller kunde hava honom. På hemvägen köpte han sig ett "skjutgevär" (en pistol) i akt och mening att skjuta sina föräldrar, men som han far vägen fram får han se ett missionshus och fängslades av sången. Han lyssnade vid dörren, och då sången tystnade, började någon tala. Han öppnade då dörren och trädde in. Som han hört en stund, blev han så gripen, att han kastade pistolen i golvet och utropade: "Här står en fader- och moder-

mördare” och begär förböner och steg icke upp från bönen, förr än han kunde tacka Gud för syndernas förlåtelse. Vid många tillfällen, såsom i Ransäter den 5 mars, uttalar far sin tvekan att vara med om att såsom han kallar det “dra noten i land”, men han gör det, då han finner, att “Herren är på ett levande sätt närvarande” och beder: “Gud, hjälp mig, att mitt förnuft och tycke må fara för vad som är din vilja”. Också i Nyhyttan var han med om att “draga noten i land, då många både gamla och unga gävo sig åt Herren”. I Arvika “kände han länge en motvilja, men blev så viss om Guds vilja att draga noten i land”, och fann att han handlat rätt, då “den förste han tilltalade var så verkligt gripen att man tydligt kunde se Herrens hand”.

Den 3 oktober, vid en bibelstund på Lid, fick han av sin vän pastor Holmkvist reda på vissa “beskyllningar på ryktets väg”. Far erkänner, att “de voro grundade, så till vida som han verkligen för många år sedan, då förslaget först väcktes i Stiftelsen om förening (med Ansgarieföreningen), var emot att de föreningar, som anslutit sig till Ansgarieföreningen, skulle upplösa denna förbindelse”. Beskyllningen måste således hava varit den, att far skulle hava motverkat Stiftelsens föreningsplaner. Riktigt nog, svarar far, om man betonar “Stiftelsens”. Han ville icke uppföra en förening, byggd på folkstyrelse, för en förening av det slag Stiftelsen erbjöd. Den 24 oktober i Brunskog är det på andra foten skon klämmer, såsom vi se av fars sympati med pastor Ehrling, “som sitter trångt på grund av den okunnighet och köttslighet, som regerar en viss broder”. Hans närmaste ärende till Brunskog var att “rådgöra med Ellström om predikantfonden”. Således var en sådan redan då åtminstone på tal i Värmland och far var icke ointresserad. De första dagarna i december är han i Gävle “i viktiga samråd med vänner”. Det rörde skolan. Vi förstå, på vad sätt det rörde skolan och vilken lösning man förordar, då vi läsa fars ord: “Herren har

hört min bön med avseende på skolan i Kristinehamn. Predikantmötet eller de fria vännerna — fars namn på det ännu icke bildade Förbundet — skola övertaga den. O Gud, styr nådeligen därmed efter din vilja. En dyrbar stund på kvällen med ett stort antal vänner. Åtskilliga fria yttranden över Guds ord oroade mig. Men Herren skall väl hjälpa”. Den 8 december är far i Örebro på ett sammanträde där och beder Gud giva “förstånd och visdom till de ändringar, som äro av nöden”. Det gäller hela tiden förberedande åtgärder för den stora sammanslutningen av de fria vännerna i hela landet. Skolan är det stora, det centrala för far. Att under alla förhållanden säkerställa skolan, är hans intresse. Det framgår icke minst vid Ansgarieföreningens sammanträde i Ullerud den 16 januari 1878 som far redogör för i dessa ord: “Rätt många ombud hade infunnit sig och allt avlopp i frid och kärlek. Skolans överlemnande till de fria föreningarna, enligt mitt förslag, skedde enhälligt. Må det ock gå igenom (så att det antages av föreningarna själva vid sammanslutningen), till ditt namns ära och skolans bästa. Åtskilliga ledsamma erfarenheter med de troende prästerna gjordes, så att ordspråket besannades: Den man äter med, måste man tjuta med. Ack, Gud, låt icke världens förste taga dem så fatt, att de förgäta det stora målet, själars frälsning. Hade många underliga tankar angående missionsmötet (i ett visst skolhus), där det blev en sådan folkträngsel, att det var nästan omöjligt att leva. En frukt av biskop Rundgrens förhållande (att stänga kyrkorna). Det står fast, att då de ogudaktiga få överhanden, måste de elända lida”.

Den 21 januari fick han “råd och faderliga varningar för Waldenströms skrifter av en broder, som fått klarhet i dopfrågan”. Far finner det endast “skenbart” med denna klarhet och kan ej se annat än att “barnen höra Jesus till och att det därför är rätt att döpa dem”. Han är också glad, att “Thegerström med en sådan bestämd-

het uppträtt mot dem, som anfälla Waldenström och hans skrifter". Den 18 februari träffar han en kyrkoherde, som "kom med det galna påståendet att det är lagbrott att samla missionsmedel". Samme man visste, att Waldenström "samlat pengar och nedlagt i masugnar". Det kunde ha varit värre. I Vägsjöfors stängdes även skolhuset av en skollärare, som föresatt sig, att "inga villfarelser skola komma in där". Far anmärker, att det "troligen blir anledning till ett missionshus". Den 25 mars hörde han om "en präst, som stigit upp på predikstolen så full, att en annan måste gå upp efter honom". I samma socken hade icke mindre än "80 hemmansägare protesterat mot biskopens visitation". Intet anfall i renlärighetens intresse smärtade far så mycket som det som kom från hans gamle vän O. Olsson. Han hade hört om det från andra, men först den 29 mars 1878 fick han själv läsa det i "Augustana, där jag, P. W. och Chicagobladet angreps på ett gruvligt sätt av O. O." Far anmärker: "Ack, Gud, att en gammal vän kan göra på det viset, och förlåt, om jag av oförstånd i mina reseminnen och under vistelsen i Amerika givit anledning härtill". Först den 17 april kände han sig lugn nog att svara, såsom synes av anteckningen: "Kom för mig att i dag skriva en gång till till min forne så dyre broder O. O. i Amerika, som nu så gruveligen nedsvärtat mig i Augustana. O, Gud, låt detta brev hava en välsignad verkan på hans hjärta, att den bitterhet han är upptänd av må lägga sig. Förlåt mig, att på grund av den strid, som rådde därute, jag icke kunde vara så uppriktig mot honom som förr". Till den svåra situationen hörde, att far fann intima vänner på båda sidorna av de stridande. Särskilt var det fallet i Lindsborg. Den 20 april är far på sammanträde i Karlskoga, men hans "tankar äro med de bröder i Ny, som i dag stå till rätta inför kyrkorådet, emedan de firat nattvarden". Den 24 april kom han "av en händelse med ett extratåg till Gävle" och därför i oväntad god tid för predikantmötet. På resan läser

han något, som föranleder honom att tänka, "huru underligt baptisterna betrakta saken, att ingen är riktigt lydig, som icke följer dem". Vid predikantmötet blev far vald till ordförande. Där diskuterades "lärorikt om de ogudaktiga prästerna". Vi kanske kunna göra oss en föreställning om diskussionens gång, åtminstone i dess ytterligheter, då vi läsa fars inlägg i dagboken: "Det är nog svårt att komma ifrån att de — statskyrkans präster — måste betraktas annorlunda än andra människor, ty de äro åtminstone statens ämbetsmän". Far är att träffa i centern som vanligt. Han kan icke lyda och följa prästerna såsom Herrens invigda, men han kan hedra och akta dem såsom statens ämbetsmän.

Den 8 juni är han i Stockholm. Där hölls då i dagarna Fosterlandsstiftelsens konferens, som Wadström kallar "betydelsefullare än någon föregående under de senaste tjugu åren". Varför skall jag strax visa, dock icke från fars dagbok. Förmodligen besökte han Stiftelsen, men hans ärende var annorstädes. Och det har han uttalat kort och segerrikt i följande satser: "P. W. med flere talade emot skolan, men ändå blev förslaget enhälligt antaget". Det gällde där som i Gävle och Örebro predikanternas förordande, att skolan övertages av den nya sammanslutningen, "de fria föreningarna" eller "de fria vännerna", såsom far kallar dem, medan han väntar på sammanslutningen själv och ett namn. Det var ingen liten seger att få detta förslag enhälligt antaget, ehuru Waldenström talat emot det. — Vi kunna icke såsom far helt och hållet förbigå Fosterlandsstiftelsens konferens, som hölls samma år som Förbundet bildades. Wadström, utan att med ett ord som jag kunnat se hänvisa till Förbundets bildande, beskriver utförligt varför han kallar Stiftelsens konferens så betydelsefull. "Det gällde" så lyder berättelsen, "om Stiftelsen skulle få kvarstå på sin gamla evangelisk-lutherska läropunkt eller om den, liksom en stor del andra föreningar, skulle överföras till anhängarne av 'den nya åskådningen' i för-

soningsfrågan. Starka krafter ha varit i rörelse. Från båda sidorna hade man uppbudat så många som möjligt, och de olika lägrens bäste anförare uppträdde till anfall mot och till försvar för Stiftelsens gamla ståndpunkt. Denna senare blev den segrande, efter en ganska hård och länge oviss strid". Sedan denna stora fråga avgjorts och därmed föreningen mellan Stiftelsen och "de fria föreningarna" uppgivits, diskuterades den 7 juni frågan: "Huru bör lekmannaverksamheten ordnas för att göras mest fruktbringande för kyrkan?" Vi finna bland talarna kolportörerna Odell och Kjellin, kyrkoherde Thorelius och pastor Ärnström. Odell påpekar, att frågan icke kan besvaras annat än svävande, så länge det står "kyrkan". Ändras det till "Guds rike", blir saken en annan. Kjellin kan icke se annat än att "Herren själv satt honom på den plats han innehade, han må nu sedan kallas lärare, predikant, kolportör eller något annat". Thorelius förordar varmt lekmannaverksamheten, men anser att den behöver "ordnas", så att det blir "frihet, men en lagbunden frihet". Denna lagbundna frihet ser han däri, att lekmannapredikanten ställes till prästerskapet i ungefär samma ställning som skolläraren. Ärnström går ännu längre. Han förordar framför allt att kolportörens verksamhet "inskränkes" och att han får "sin avlöning av prästen". På detta sätt skall han icke frestas att tänka, att "han icke behöver prästen", ej heller skall hans verksamhet komma att gå "parallellt med dennes". Han skall också "bättre kunna sköta sin plikt som familjefader" och slutligen och framför allt "icke stå i fara att förföras av mångahanda och främmande lärdomsväder". Allt detta underbara skulle lekmannapredikanten vinna, enligt Ärnströms löften, om han bara bleve ekonomiskt och på annat vis riktigt beroende av prästen. Icke underligt att Ärnström ett år senare, då han träffar far i Stockholm, låter honom veta, att "hans arbete är ett nedrivande av statskyrkan". Därpå svarar far i dagboken: "Gud, pröva den saken.

Vid ditt ord vill jag förbliva. Det som icke står i ditt ord må gärna ramlas. Hörde Ekman”.

Men vi gå tillbaka till 1878. Den 28 juli är far i Karl-skoga och får vara med om att inviga missionshuset i Fridhem norr ut i socknen. Och så reser han till Stockholm igen, där den 31 juli—1 augusti den stora konferensen hölls, som bildade Missionsförbundet. Vad far har att säga i dagboken därom är följande: “Möte och sammanträde med de fria föreningarnas ombud. (Första dagens sammanträde) avslutades på ett sorgligt sätt, så att intet skulle kunna företagas med avseende på skolan, förr än Värmlands Ansgarieförening infriat sitt löfte om ett tusen kronor, som undertecknade icke kunde ansvara för. Stod där med skam och blygd, och mina älsklingsförhoppningar, att skolan skulle bliva de fria föreningarnas, ramlade. Mitt i virrvarret påminde mig Herren att allt skall tjäna till det sanna bästa. Mötet avslutades med att Kollenius fick i uppdrag att till nästa morgon uppsätta något förslag. Gud, som så ofta förr anlitats, blev det ock denna natt. Och då vi åter sammanträdde, bildades under bön och en för mitt hjärta märkbar Herrens närvaro Svenska Missionsförbundet, som skulle taga mot medel och där den finner nödigt hjälpa för skolans (fortsatta) bedrivande i Kristinehamn. Tack och lov. Fast det icke gick, som jag ville, så gick det dock, så att samma mål vinnes”. För en oinvidg kan det kanske icke vara så lätt att skilja mellan det, som sålunda hände, och det, som far helst önskat, Meningen synes vara den, att det nybildade Förbundets ledare icke voro villiga att övertaga skolan, såsom värmländingarna ville, utan att först flyttningskostnaderna garanterades, men lovade att understödja skolan i Kristinehamn, om det behövdes. “Och därmed fingo skolans vänner i Värmland vara nöjda”. Det voro de också och far med dem, eftersom löftet att understödja skolan i Kristinehamn i själva verket innebar, att Förbundet övertagit ansvaret för den och bara väntade tills

vidare med dess flyttning. Den 2 augusti avslutades konferensen med ett predikantmöte, som far kallar det tredje. Möjligen hölls det första 1874, då föreningsfrågan först var uppe, och de två andra båda under 1878. Omedelbart efter konferensen är far som vanligt ute på sina färder i bygderna i full fart med att från sin sida fullfölja fördelen, vunnen vid mötet i Stockholm. Den 23 augusti, i Sillerud, träffar han "Holmblad, som studerat i sex klasser och av brist på medel måst sluta och blivit apotekare. Vunnen för Herren och önskar sig plats och verksamhet". Det fick han också — i Amerika. I september är far sjuk i flere dagar på samma sätt som mot slutet av sitt liv, så att han under en lång tid "icke kunde förtära annat än en kopp mjölk då och då". Skolsaken förlorar han aldrig ur sitt sikte. Den 9 oktober är han på sammanträde i Arvika och kan nedteckna: "Sammanträdet avlopp Herren till pris så att nu är skolan Missionsförbundets". Det måste betyda, att den begärda summan garanterats. Den 18 i samma månad är far i Väse och hör, att "Missionsförbundet sänt lärarelönerna till Kristinehamn". Därmed var övertagandet ett avslutat faktum.

På en resa till Kristiania den 28 september måste han på tåget tåla "det ohyggligaste liv av svenskar med supande och svärjande". Den 4 oktober är han i Kristiania, i vilket ärende kunna vi sluta av anteckningen: "Om du vill, att dina barn sluta sig tillsammans i en fri menighet, så har jag icke emot att bliva deras predikant". Således måste i alla fall något sådant varit på tal. I Kongsvinger den 7 oktober "hölls bön på en danssal, bedehuset stod stängt". I Grythyttan den 17 oktober ville de fria vännerna ha far "att betjäna dem med utdelandet av nattvarden", men han "kunde icke se det vara Herrens vilja", utan bad dem "ordna sig i förening med de övriga vännerna". I Nora, den 23 oktober, klagar han över, att vännerna där äro "så blyga för baptisterna, att de hellre utsätta bönestund på en tid, då in-

gen människa kan komma, än hava samma tid som de". Far kallar det "falsk ödmjukhet" och hoppas, att de "lära sig taga en mer bestämd ställning och icke så uppenbarligen arbeta baptisterna i händerna". En smula sarkastiskt tillägger far, att baptisterna icke anse de fria vännernas dop rätt bara därför att de icke slå dopkandidaten baklänges i vattnet. I Östmark, där far är den 1 december, finner han att "de gamla vännerna avslagit gemensamhet i verksamheten med de fria, om dessa icke avstå från att kalla sådana (waldenströmskt sinnade) predikanter". Far synes gilla, att "dessa senare beslutit att bilda en förening för sig". I Östmarks kyrka följande söndag är far vittne till både dop och nattvardsgång och antecknar sitt ogillande i orden: "När skola dina barn vakna upp och se allt detta mörker och dessa tvetydigheter och detta för Guds ord så vidriga?" I Gustafsfors den 10 november stängdes skolhuset, så att "folket måste över sjön en fjärdingsväg åt skogen, där ett skolhus öppnades". I Trankil, där sammankomst hölls följande dag, hade vännerna varit så förtänksamma, att "de lemnat hundra kronor till socknen på villkor att skolhuset skulle stå öppet". I Sillerud fann han, att "det icke var så enigt med den rena läran: rätt många läsa P. W."

ADERTONDE KAPITLET.

Vall i ödesmål.

Det gröna rummet. — Bekymmer som hjälpa mot bekymmer. — Hedersskulder äro värre. — Sparbankslån på egendomen. — Farmors martyrtid. — Hennes sjukdom, död och begravning. — Sister Lotta vid barnhemmet. — Fars nya hopp. — Praktisk skola i Vall. — Det högtidliga beslutet att upphöra med barnhemmet. — Flyttningen till Karlskoga kyrkoby. — Praktiska skolan i kyrkoby. — "En filantropisk svältinrättning". — Varför far ej blev barnhemsföreståndare. — Vall i ödesmål.

Mina tidigaste personliga minnen av far äro oskiljaktigt förenade med det gröna rummet på övre våningen i Vall, fars rum, då han var hemma. Det är något obekvämligt tungt och bekymmersamt över detta rum, jämte mycket egendomligt och trolskt på många vis. I ena hörnet var en rund kakelugn av obestämd färg, försedd med dubbla dörrar, ett inre par av järn och ett yttre av mässing. I ena väggen var ett lönnskåp, vars dörrar dock med tiden uppenbarade sig tydligt nog, emedan de gröna tapeterna slitits av i kanterna. Det viktigaste möblemanget var fars byrå, en rödflammig affär, samt hans skrivbord i samma stil. Där satt far, såsom jag minnes honom tidigast, flitigt raspande med sin penna och omgiven av tjocka rökmoln. Han rökte nämligen den tiden, och han bekänner själv att det stod i samband med den myckna tobaksröken han måste tåla i hemmen och lokalerna. Han fördrog den bättre, sedan han själv lagt sig till med vanan. Hans pipa var en av dessa väldiga sjöskumspipor, som placeras på golvet. Sedermera, säkert på sjuttioalet, lade far bort rökandet liksom allt bruk av tobak och lade sig i stället till med vanan att äta lakrits. Det var gott för bröstet och för rösten.

Fars rum var såsom jag redan nämnt hans domsal, där Valls och så långt vi visste all världens högsta domstol sammanträdde varje gång far kom hem, till vilken domstol alla mål hänskötos utan möjlighet till någon vidare vädjan. Men det var nu icke det jag tänkte på, utan på fars bekymmer. Det var något rent av fruktansvärt med hans allvar, tyckte jag. Jag såg honom mild och vänlig, men egentligen aldrig glad. Tyst och allvarlig kom han, och lika tyst och allvarlig for han.

Att döma av dagboksanteckningarnas utgjutelser måste tiden omedelbart före och efter Ansgarieföreningens bildande hava varit hans bekymmersammaste. Och han fick lära sig den svåra konsten att stå ensam med sina bekymmer. Detta betyder icke att far någonsin saknade vänner. Han hade alltid vänner och vann allt jämt nya vänner. Men han som andra fick röna sanningen av ordspråket, att det är nöden som prövar vännen. Trofasta vänner, vänner, som icke taga anstöt och icke missförstå, äro sällsyntare än guld. Och det värsta är, att även dessa vänner svika, då de som bäst behövas, på det viset att de ryckas undan av döden. Fars bekymmer voro av många slag, och det var säkert hans lycka. Bekymmer hjälpa mot bekymmer. Det finnes bekymmer, som äro kraftsamlare och lyfta och bära bekymmer. Av sådan natur blevo för far de verksamhetsbekymmer, som eljes skulle hava fallit med förkrossande tyngd på honom såsom ansvarig ledare av Ansgarieföreningen. Nu blevo de i stället en bärkraft. Dessa bekymmer kunde han alltid anförtro Gud, och så fingo de övriga följa med på köpet. Eftersom hans ärende till Gud var Guds ärende, så överflödade bönhörelsen i tröst och hjälp för hans privata del.

De envisaste av alla fars bekymmer voro för en lång tid de ekonomiska. Däröfver lemna hans dagboksanteckningar ett intyg, som jag icke kan läsa utan djupt vemod. Det gällde icke så mycket själva brödfrågan. Därför var det nog sörjt dag för dag både i hemmet och

barnhemmet, även om det skall medgivas att det dagliga brödet kunde vara knappt och existensen av det tarvligaste slag. Hans ekonomiska bekymmer gälde skulder, växande skulder av det slag, som skalden så sannt och träffande beskrivit, då han säger: "Och hedersskulder äro värre, de vare större eller smärre". Far måste sätta sig ut långt utöver sin förmåga för att möta barnhemmets och hans egen familjs växande behov. Och det skedde genom skuldsättning till vänner. Det är förfärligt att i hans dagbok se honom ängslas och

Vall i ödesmål.

våndas under dessa bördor, som tryckte honom till jorden, där han ligger inför Gud, anklagande sina vänner för likgiltighet, men i synnerhet anklagande sig själv man vet knappt för vad och vridande sig som en mask i mörker och hopplöshet. Det är möjligt, att dessa utgjutelser såsom så många andra i hans dagbok äro rop i natten avsedda för Guds öron allena. Men det är icke möjligt att giva en helbild av fars liv, av hans tro och hans seger, utan åtminstone en skymt av denna tvekamp med Herren, då det gäller hans ekonomi. De rörde

först och sist barnhemmet och de stora och växande utgifterna för denna anstalt. Men de rörde också barnhemsverksamheten själv och de allt jämt nya svårigheter, som där mötte. Dagboken är full av utgjutelser, av vilka några få exempel få vara nog. Den 28 juli 1866 besökte far sin gode vän Israel Ersson i Skrikarhyttan, som då låg sjuk. Hans bön är: "Bevek honom att testamentera till barnhemmet". Några dagar senare, den 31 juli, beder han: "Bevek bröder, som jag skriver till om hjälp i nöden". Säkert är det samma börda, som ligger på hans sinne, då han i början av följande år skriver till Öru och i dagboken utgjuter sig i bönen: "Bevek hans hjärta att besvara mitt brev". Han beder människor om hjälp på det mest bevekande sätt och han beder att Gud måtte beveka dem att hjälpa. Men han besöker också Hoffsten på Valåsen och uppgör med honom om två pojkar till hemmet. Han samtalat med vänner i Persberget och upptäcker där "ett sätt att få hjälp för hemmet". Vad det var, kommer i dagen, då han senare har ett samtal med löjtnant Oxhuvud på Björkborn och "samspråkar med honom om någon för-
ening mellan kommunen och barnhemmet". Det var 1868, som dessa planer först kommo för far. De förverkligades åtminstone delvis efter farmors död, då på ett sammanträde i Bofors den 5 maj 1872 ett beslut fattades, att "barnhemmet betalar 150 kronor, Bofors och Björkborn 200 kronor och Oxhuvud 50 kronor". Det måste hava gällt skollärarens lön, i vilken dessa parter voro intresserade, eftersom skolan i Vall, såsom redan nämnts, var socknens enda fasta folkskola jämte den, som fanns vid kyrkoby. Det var vackert av Oxhuvud att personligen giva ett så pass stort bidrag till den goda saken. Säkert hade han fått ett gott intryck av fars "samspråk" med honom den 19 december 1868. Även på annat sätt sökte far ekonomisk hjälp för barnhemmet, då vänners hjälp uteblev eller visade sig otillräcklig. Då en av fars bästa och mest trofasta vänner,

fru Berggren, den 17 juli besökte Vall var far "i mörker och tvivel för lekamlig hjälp för barnhemmets bestånd". Och han fattar beslutet att sätta sin fädernegård i pant för ett sparbankslån eller hypotekslån. Den 11 oktober 1869 har han således vid ett besök i Nora "uträttningar med kronofogden och häradsskrivaren". Och i samband med sammanträdet vid slutet av året "uppsattes värdet av barnhemmets löseegendom". Den 10 mars följande år hade far "uträttningar på hypoteket". Lånet blev en verklighet. Därmed var ju icke barnhemmets behov tillgodosedda. Fortfarande gällde det insamlingar till verksamheten. Vid en sådan insamling, som gjordes för barnhemmet den 19 oktober 1872 — det var två år efter farmors död — nedskriver far: "Fick åter känna mitt hjärtas ondska. Huru olika det är, då man ger för blott syns skull och icke för att hjälpa saken". Vem det var, som frestade far till detta omilda omdöme, säges icke. Så mycket gladare var erfarenheten, som han får anteckna den 26 mars i Greksåsar: "En glad överraskning. Tre hundra kronor till fyllnad på sparbankslånet". Det var utan tvivel vännerna i Greksåsar och andra vänner, kanske i Bastnäs och Ringshyttan, som beredde far denna överraskning. Lars Eriksson i Ringshyttan var redan död, såsom nämnts i annat sammanhang, men Larsersmor levde ännu i många år och hon liksom Olov Olsson i Greksåsar voro vänner, som aldrig sveko. Gång på gång antecknar far i dagboken kärleksbevisningar mot honom och vår familj från dessa vänner.

Emellertid var det icke bara barnhemmets ekonomi, som bekymrade far. Det var också andra, värre saker, såsom man kan se av dagboksanteckningen från den 18 juni 1866: "Låt icke din vrede utbryta över barnhemmet. Hjälp, att det blir mer styrt efter din vilja". Det är verkligen farmor själv det gäller denna gång. Hennes martyrtid hade kommit, då hennes livsgärning skulle klandras och hon själv ställas åt sidan. Den omedelbara

anledningen se vi i anteckningen den 26 mars 1869: "Mor sjuk. O Herre, vad är att göra? Visa det". Lösningen blev anställningen av en biträdande barnhemsföreståndarinna. Det var den 26 juni 1869 som far fick framställa besluten därav (av hemmets styrelse) både till mor och Anna Lisa". Den nya föreståndarinns fulla namn var Anna Lisa Lindberg. Hon hade säkert valts av styrelsen för sin villighet att arbeta för en ringa lön. Att det icke var någon kär uppgift för far att framställa dessa beslut för farmor, förstå vi lätt. Emellertid måste hon hava tagit det undergivet. Far antecknar: "Såg ut som om Herren fick styra till det bästa". Ordningen i barnhemmet blev synbarligen ej så särdeles mycket bättre med denna anordning att döma av anteckningen för den 25 november samma år: "O, Herre, varför vederfares mig detta? Låt icke dessa barn och barnhemmet bliva fördärvade för människors ondska. Om det finnes en kvinna, som kan låta bli att förtala, så skaffa oss den till föreståndarinna för barnhemmet". Det är icke svårt att läsa mellan raderna både fars och farmors martyrskap i denna uttjälse. Far blev varje gång han kom hem påkallad att sitta som domare över barnhemsbarnen, över sina egna barn, över maka och moder på anklagelser från olika håll, men förstås i synnerhet från den nya föreståndarinnan. Att han icke kunde skaka ifrån sig alla misstankar mot modern, framgår av följande anteckning, från den 22 mars 1870: "En sorglig upptäckt med min moder. O, låt henne icke bliva i denna förhårdelse, utan gör en god utgång. Kände mig innerligt manad till bön". Vad det var som hotade att snärja farmor, den fromma själen, i förhårdelsens bojor, säger far icke, men han känner ett innerligt deltagande med henne, det förstå vi av hans djupa behov att bedja. Han gjorde samtidigt ett försök att få en annan föreståndarinna, såsom vi förstå av följande brev från en viss Andersson i Väse, daterat den 2 april:

“Broder i Kristo! Frid!

Din broder har genom skrivelse bett mig att säga dig, om Lina Algren skulle vara passande till husmoder i barnhemmet. Jag rådfrågade mig härom med mor Weström, och hon trodde, att hon ej skulle vara opassande. Hon upplyste dock att hon lär vara sen i sina göromål. Jag tror nog, att hon har sin sak rätt med Gud och på den plats hon nu är har hon visat sig mycket beredvillig att vara tilltjänst. Jag kan för min del ingenting vidare säga i denna sak. Jag förstår nog att ifrågavarande befattning ej är så lätt att sköta. — Ehuru ömmande nödgas jag omnämna för dig ett rykte, som jag hört, nämligen att din mor skulle hava några svåra sidor, som torde göra ställningen för en husmoder i hemmet svår. Det är nödigt, att du beder Gud om nåd att få se de verkliga förhållandena och att sedan handla visligen efter Guds ord. Jag har ej nämnt om ett eller annat för Lina och ämnar ej heller nämna något. Får du nu det så att du tror det vara Guds vilja, så får du själv skriva till henne därom. Måtte Herren få leda i allting. Broderligen A. Andersson”. Brevet ledde icke till någon ändring, såsom vi se av anteckningen den 22 juni: “Många funderingar uppstodo angående föreståndarinna”. Det var vid ett sammanträde, som avlopp “i frid men utan resultat”, såsom han ordkargt och meningsrikt meddelar. Ledsamheterna hopade sig under detta år. Den 8 juli kom han till Valåsen och fick där “ledsamma underrättelser om en gosse, som varit på hemmet”. Den 30 juli kom han igen till Valåsen “för att få rätt på pojken, som gått sin väg, och överfölls av Hoffsten med otidligheter”. Följande dag kom gossen mellertid hem och far antecknar högtidligt följande dag, den 2 augusti: “Hjälp, att den tuktt, som i dag i barnhemmet måste företagas, må lända ditt heliga namn till ära”.

Kort därefter var det som farmor sjuknade på allvar. Far antecknar i dagboken för den 30 september: “Mor

lika klen. Vakade hos henne". Den 2 oktober kom fru Bäckman från Kristinehamn, en annan av fars vänner, som gäst till Vall, säkert för att hälsa på farmor. Far antecknar: "Mor ganska klen. Var hos henne sista delen av natten". Den 3 oktober hade far ärende till Bofors och antecknar: "Var mycket orolig med avseende på mor, att jag icke begagnade den tid jag hade — föregående natt nämligen — att samtala med henne". Den 11 oktober, vid ett besök i Kristinehamn, möter honom ledsamma brev av så pass allvarligt innehåll, att han måste utbrista: "Herre, hjälp, ty människors hjälp är fåfäng". Den särskilda anledningen nämnes icke. Först den 24 oktober får misstanken mot farmor sin lyckliga upplösning, såsom vi se av anteckningen i dagboken: "Samtalade med mor. Alla tvivel om hennes nådaliv undanröjda och jag tror, att hon för Jesu skull får fara i frid". Den 25 oktober antecknar han: "En svår natt för mor. Avskedet. Med båt till Stockholm". Farmors svåra lidanden var också jag vittne till. Hon led av hjärtramp och plågades mycket av svår andnöd. Vad jag icke förstod, det var att hon, den stackars misskända gamla, led de fruktansvärdaste själskval, och var i det djupaste mörker för sin frälsning, innan hon kunde giva sig på nåd och onåd åt Guds barmhärtighet, och så fick den frid, som så underbart lyste upp hennes sista stunder. För far, som redan tidigare erfarit denna frälsning utan all förskyllan eller värdighet, var det just farmors bundenhet under lagen, som djupast låg till grund för hans misstänksamhet, vad det än må hava varit, som gav honom anledningen. Det var emellertid icke människors hjälp, icke ens fars, som förde farmor till hennes dyrt vunna frigörelse. Det var Gud allena. I denna sista, stora strid var hon ensam med Gud, hon också. Så barn jag var, föllo icke på mina öron förgäves farmors klagande och segerrika ord, som jag egentligen icke förstod och dock aldrig skall förgäta, såsom jag hörde dem från hennes dödsbädd, där jag var en fli-

tig besökare. Vi voro nämligen mycket goda vänner, farmor och sjuåringen. Jag ser henne för mina ögon än i dag, en bild av den lidande Job, med ögonen lyfta mot himlen över sin bibel och med det ljus över mörkret, som icke är från denna värld.

I vilket ärende far reste till Stockholm, nämnes icke, men något mycket viktigt måste det hava varit, som just då kunde hava slitit honom från farmors dödsläger. Den 1 november antecknar han: "Brev med under rättelsen, att min moder dog klockan 2 på förmiddagen den 31 oktober. Förskräckliga förebråelser, att jag icke stannade hemma. Förlåt mig, käre Jesus, och tack att du givit mig en moder, som bett för mig. Behåll mig nu, att jag ock må bliva bergad. Och må detta påskynda mitt lopp efter det, som är ovan till". Den 3 november är han hemma och antecknar: "O, huru tomt efter min moder. Men glad att se hennes stofthydda se så förnöjd ut. Bestämde begravningen hos prost^{en} till den 18. Herre, hjälp, att intet ledsamt sker på grund av det långa dröjsmålet". Det långa dröjsmålet, som far skriver om, hade förstås sin orsak däri att far i samband med begravningen ville hava vissa vänner med och hava det högtidligt på det viset, som han tyckte bäst stämde med farmors minne och livsgärning. Och det tog tid att ordna därmed. Förmodligen hade prost^{en} milt protesterat mot det ovanligt långa dröjsmålet, med hänsyn till den möjliga faran av förruttnelse. För att så mycket som möjligt förekomma detta förvarades den döda kroppen i ett källarrum, som eljes brukades till mjölk^kammar, där temperaturen var särdeles låg. Jag minnes mycket väl farmors kropp liggande där, med de sedvanliga slantarna på ögonlocken för att hålla dem nere. Jag tilläts att se henne, så ofta jag ville, och jag gjorde det ofta och utan den minsta förfäran. Vi hade varit så goda vänner, och det var verkligen efter den döds^kamp, som jag också på mitt vis kunnat bevittna, en förunderlig frid över stoftet, som gav intrycket av vila och sömn,

men icke död. Begravningen firades med en enkel högtidlighet i Vall, då Fernholm predikade. Han hade just tillträtt sin befattning som skolföreståndare och reseombud. Han predikade, från Matt. 18, om det rätta förhållandet till barnen, innan stoftet i den enkla svartglittrande kistan, som jag så väl minnes — det var den första likkista jag sett — fördes den långa vägen till kyrkan och kyrkogården och fick sin helgade plats där under en enkel gravvård, som far senare uppsatte. Den 29 november hade far skrivit "en levnadsteckning över mor", en berättelse om Mor i Vall och hennes kärleksgärning. Den 22 augusti 1872, två år senare, kan han anteckna: "Träffade en hustru, som haft mycken tröst av berättelsen om min moders liv". Det var nog icke den enda.

Med farmors död förlorade far sitt stora stöd och den stora drivande kraften i barnhemsverksamheten. Visserligen fortsatte verksamheten ännu i många år, men under förhållanden, som allt klarare utvisade att det var en verksamhet utan något klart mål och utan någon säker grund. Redan så tidigt som den 19 oktober 1871 begynte vår äldsta syster — hon kunde icke hava varit mycket mer än ett fjortonårigt barn den tiden — att bliva fars högra hand i tillsynen av barnen, såsom man kan se av fars anteckning: "Fick av Lotta veta om barnens uppstudsighet. Giv tålmod och visdom och ut hålllig kärlek". Det var väl vid tanken på denna nya möjlighet med hänsyn till barnhemmets ledning som far den 25 oktober liksom fattar nytt mod och utbrister: "Mer förtröstan till Herren. Tack, käre frälsare. På något sätt skall du hjälpa, att dessa olyckliga barn räddas. Halleluja". Det var just icke fars vana att ropa halleluja, så att då han gör det han måste hava känt sig ovanligt uppmuntrad och upprymd i sitt sinne. Säkert äro alla hans hallelujarop att finna i dagbokens förtroliga samtal med Gud. De voro ett tungotalande som han som Paulus övade i enrum. För sin vidare utbild-

ning för det maktpåliggande värvet sändes syster Maria eller Lotta, såsom far alltid kallar henne, till Filipstad och senare till famijen Berggren på Stora Valla i Nerike och slutligen någon tid till pastorsfamiljen Wettergren på Kjeserud i Norge. Mina sista minnen av barnhemmet i Vall förbindas med hennes milda styrelse där. De stå i samband med mer och mer sällsynta feriebesök från olika platser, där jag hölls i skola. Så småningom mognade fars beslut att låta verksamheten upphöra. Det kom dock icke därtill på en gång. Den 3 november 1871, något mer än ett år efter farmors död, heter det: "Gruvliga anfäktelser och tvivel över ovissheten om Guds vilja med barnhemmet". Den 16 oktober 1872 yppar far för första gången sina planer på en praktisk skola och samspårkar med Älvgren om att bli va föreståndare. Han brevväxlar också i samma ärende med en Lindcrantz, som var lärare vid Ahlbergs skola. Redan i augusti 1873 kom också en skola av det slag som far tänkte på verkligen till stånd under ledning av en viss Olsson. Huru knappt det var med ekonomin kan man förstå därav, att far blev "missnöjd med Olsson, emedan han kom två dagar tidigare än han behövt för skolans öppnande". Han blev också "orolig och ängslig över det förhöjda priset". Vid sammanträdet den 23 juni 1874 antecknar far: "Beslutat, att hemmet återlemnas på mitt ansvar. Min Gud, var mitt försvar". Den 28 oktober hölls aukton i Vall, sannolikt såsom en förberedelse för egendomens återbördande. Far antecknar: "Många bröder men litet folk". Han menar förstås köpare, såsom vi förstå av hans tillägg: "Auktionen gick icke". Dock var det icke alldeles fåfängt, såsom vi förstå därav att "en ko inköptes och återskänktes", till barnhemmet nämligen. Några dagar senare, den 31 oktober, antecknar far: "Fyra år sedan mor dog". Och den 31 december skriver han: "Hittills har Herren hulptit. Denna minnessten kan resas, ty barnhemmet räddades från vådeld i en stock, som gick genom muren. Upptäcktes,

innan de lade sig". Det var bror Karl, som var hjälten i den händelsen, som jag minnes mycket väl, eftersom jag var hemma vid tillfället. Far visste säkert intet om faran, som vi genom bror Karls rådighet och raskhet undkommo, förr än han kom hem.

En praktisk skola, som bättre motsvarade vad far mente därmed med Englund som lärare, kom till stånd tidigt på våren 1875 och avslutades den 29 april, med vilken framgång, ekonomiskt sett, kan man förstå av anteckningen: "Förkrossande att se sina beräkningar ramla. Hade icke Herren vunnit ett par elever, så är det tydligt nog att jag gått min egen väg". Den 21 augusti får far veta om en fjärde ung man, som på praktiska skolan kommit till Herren, och kan nedskriva: "Herren har rikligen lönat mödan och besvären". Den kurs i bokföring, som Englund gav dessa vårmånader i Vall, hade lockat icke så få unga män dit från olika trakter. Även jag deltog i kursen, fastän bara tolv år gammal, och det var icke Englunds fel, om jag icke lärde italienskt bokhålleri bättre än som fallet blev. Vad jag minnes bäst, är de väldiga snöbollskrigen, som utkämpades av de vuxna ynglingarna på gårdsplanen. Det var vår, och snön var kram. Det blev bollar, som träffade hårt, då de träffade, såsom jag har anledning att minnas, då en stor krabat till yngling med en boll träffade mig mitt på munnen med en bedövande effekt, som visserligen icke lindrades av hans jubel i skaldens ord: "Den kulan visste var hon tog, det måste erkänt bli". Jag miss-tänker, att han syftade därpå att mina väldigaste bedrifter så långt låg i talet, ej i handlingen. Något senare samma år reser far i vår moders sällskap till Amerika, varom mer på annat ställe. Han är hemma igen i Vall den 24 maj 1876 och antecknar: "Återsett mitt jordiska hem. Allt bevarat". Följande dag hölls en bibelstund och han antecknar: "En större samling än jag någonsin sett i Vall. Klen till hälsan". Att han icke uppgivit barnhemsverksamheten ännu den 21 augusti

1877, förstå vi av hans funderingar att, "om det är Guds vilja, anställa Lindstedt till någon hjälp vid hemmet". Men den 29 oktober skriver han: "Vill du, o Gud, att barnhemmet skall upphöra, så är jag nöjd och tacksam att hava varit förvaltare så länge". Han laborerar fortfarande med skulder och får vid ett besök i Flåten den 7 novembar anvisning av Anders Olsson huru han skulle kunna låna penningar på flere skuldsedlar mot borgensförbindelser. En vecka senare fick han lånet och bifogar: "Må ingen bli narrad". I början av 1878 var han "hemma med räkenskaperna" och fann, att "skulderna överstego inkomsterna", varför han "ej kan annat än tro, att det är Guds vilja att upphöra med verksamheten". Därmed uppstår hos honom planen att flytta till kyrkoby. Vid ett sammanträde i Salem den 30 december 1877 känner han sig "oviss, om han skall bygga sig en bostad där". Den 23 januari har han redan bestämt att "bygga sig en stuga på missionslägenheten", det vill säga på lotten intill missionshuset där uppe på Rävåsen. Detta blev visserligen icke av, men flyttningen från Vall var avgjord i hans sinne. Det högtidliga beslutet att nedlägga barnhemsverksamheten kommer emellertid tidigare än verkställandet av flyttningen. Det är den 20 november 1878 som far, i samband med vår moders andra resa till Amerika, sedan han förebrätt sig att möjligen med denna verksamhet, som han dock trott vara Guds vilja, hava förorsakat svårigheter i hemmet, nedtecknar beslutet i dessa ord: "Och nu vill jag upphöra med denna verksamhet, som jag också tycker mig finna vara annorlunda än förr, så att jag blivit mer och mer viss i mitt sinne, att det är Herrens vilja". Under en resa i Norge den 17 december återkommer han till bestämmelsen i denna självanklagelse: "Mitt hela förflutna liv en kedja av synder. Och mycket, som jag dock trott mig göra Guds vilja med framträder nu som något ovisst huru det varit".

En av de sista anteckningarna från det gamla hemmet, den 15 april 1880, lyder: "Begick en sådan dumhet, att endast ett Guds under räddade mig från lekamligt fördärv". Som jag råkade vara hemma, vet jag vad dumheten syftar på. Efter den beryktade märren Hulda, känd över hela Värmland som en travare god, vilken far kallade en häst "med missionssinne", hade far en fölunge, som det nu föll honom in att köra in, eftersom han hade en dag ledigt. Sagt och gjort, han spänner fölungen för en slip, och så börjar leken. Det levnadsfriska djuret skrämde av slipen och satte av i vildaste sken över backarna, med far vid betslet. Till slut lyckades det med våra gemensamma ansträngningar att få djuret löst från skacklarna. Det lugnade fölungen genast och far fick honom utan svårighet i stallet. Men när far kom in, fann han att han hade förtagit sig och låg snart i den värsta värk över hela kroppen, varför jag sändes till kyrkobyen för att träffa djurläkaren Grönlund, som far hade ett mycket stort förtroende för, för att av honom få salvor. De gjorde god verkan, och far var några dagar senare bra igen.

Sedan flyttningen till kyrkobyen sålunda var en avgjord sak, flyttade också fars skolplaner dit. Den 13 oktober 1881 känner han sig "inspirerad med tanken på en slöjdskola vid Karlskoga kyrkoby". Det var i den tanken, som skolanstalten med detta namn hade sin upprinnelse. Huru upptagen han strax är med dessa skolplaner framgår av anteckningen från den 26 januari 1882, då han i Strand träffat bröder eller hört talas om bröder, som bildat ett sågbolag, och föranledes därav till "tanken", att om dessa bröder i stället använt sina pengar på att bygga en skola och avlöna Lindholm, "skulle de kunnat påräkna Guds välsignelse både i tid och i evighet". Det var intet halvhjärtat med fars intressen. Han som Luther hade alla temperament utom det likgiltiga. Det påtänkta skolföretaget måste hava börjat omedelbart, eftersom far den 31 oktober 1882 vid ett

skolsammanträde klagar över att "den praktiska skolan icke kan bli färdig till den utsatta tiden". Till trots därav kan han den 1 november anteckna: "I dag skall den praktiska skolan börja". Denna första termin avslutades den 1 maj 1883, varvid far förebrår sig själv, att han "kunnat låta det obehagliga sammanträdet inverka på sinnesfriden". Flyttningen från Vall fördröjdes emellertid något. Han kunde icke finna köpare, utan måste utarrendera egendomen ännu ett år till sina svågrar. Ja, det ser ut som om han under tiden närt en önskan att återupptaga den nedlagda verksamheten, om än i en annan form, att döma av anteckningen för den 1 och 2 oktober 1883: "Vall kan ännu bli ett hem för gossar, om det är Guds vilja". Den 1 februari 1884 skriver han emellertid: "Herren har hört min bön, så att jag kan sälja egendomen. Begärt fjorton dagars betänketid". Den 28 mars heter det: "Min sista auktion i Vall. Många tankar uppfyllde mig, då Karl (äldste sonen) beklagade, att jag skulle lemna mitt fädernehem". Den 8 april uppsattes köpebrev och köpekontrakt med Jan Ersson. Och den 19 maj heter det: "Reste bort, sedan jag ordnat med byggandet". Det gällde "Hyddan", hans nya hem vid kyrkoby, icke på den förut nämnda platsen utan längre ner i byn, strax intill praktiska skolan.

Barnhemsverksamheten var sålunda uppgiven. Och far kunde nu göra det så mycket hellre som då redan den samverkan med kommunen som han redan tidigare sett såsom den naturliga avvecklingen, kommit till stånd i en anstalt framme vid kyrkan, där också Anna Lindberg, så långt jag vet mycket tillfredsställande, tjänade såsom föreståndarinna. Det bör sägas såsom en rättvis gård åt hennes minne. Det innebar säkert, som Andersson i Väse skriver, men av många andra skäl än det som han nämner, ovanligt stora svårigheter att tjäna som husmoder i Vall, med dess utomordentligt stora krav på kristlighet och dess utomordentligt små materiella re-

surser. Det var förstås elakt och orättvist, vad en ung man, som en gång i tiden varit en barnhemsgosse i Vall, skrev till mig vid ett besök i Sverige, då han kallade barnhemmet "en filantropisk svältinrättning" och på andra sätt utgöt sitt förakt och sitt hat över far och alla, som hade med hemmet att göra. Ett sådant omdöme förtjänar varken anstalten eller far. Men när allt är sagt, som rättvisligt kan och bör sägas såsom ett erkännande av farmor och far och många andra barnhemmets uppriktiga vänner, så står det kvar, att frukterna icke motsvarade den dyrbara sådden av deras kärlek och nit. Detta erkänner far med den hänsynslösa sanningskärlek, som utmärkte honom, bland annat därmed att han mycket uppriktigt beklagar, att "få av dessa barn verkligen vunnos för Herren och ett bättre liv". Det må vara förödmjukande att erkänna det, men det är sannt, att varken farmor eller far vid den tid, då denna verksamhet börjades, ägde förutsättningen för bedrivandet av en sådan verksamhet, vare sig i materiella resurser eller på annat vis. Barnhemmet byggdes väsentligen på ett vackert sentiment. Det var en vacker tanke, men det fanns tyvärr icke många nog, som delade den tanken starkt nog för att förverkliga den. Att det till på köpet kostade far och mor deras hem, är en sak för sig. Hade verksamheten på annat vis uppburits av tillräckliga resurser, andliga och materiella, så var den dock dömd att upphöra eller förfela sitt mål, eftersom far, som var dess egentlige ansvarige ledare, av sin kallelse såsom resepredikant hindrades att giva anstalten sin personliga tillsyn och förmånen av sin personliga närvaro. Det är utan tvivel, emedan han insåg detta, som han någon gång, såsom strax efter Ansgarieföreningens bildande, ställer på sig den frågan, huruvida han icke borde "ändra sättet för sin verksamhet och sluta med det ständiga resandet". Det är dock icke troligt, att han någonsin på allvar tänkte på att ägna sig uteslutande åt barnhemsverksamheten. Därtill var han för

mycket predikant. I själva verket hade han vid denna tid så vuxit fast i resepredikantens kall, resandet hade blivit till den grad hans andra natur, en livsvana, man kunde nästan säga ett livsbehov, så att varje allvarligt försök till en ändring är uteslutet. Han var och förblev resepredikant, även om verksamheten såsom predikant blev mer och mer en biskops. Åt barnhemmet kunde han omöjligt hava givit all sin kraft och allt sitt intresse. Nej, det var ursprungligen och allt framgent hans moders verk. Betecknande äro de ord, med vilka han beskriver barnhemmets början: "Och så fick mor sin vilja fram". Åt en annans verk kan man giva sitt helhjärtade understöd, såsom far också gjorde, men man gör det icke till sitt eget livsverk. Han kunde, då det gällde, upphöra med barnhemmet, men han kunde icke uppgiva sin kallelse såsom predikant.

Med barnhemmet upphörde också skolverksamheten. Och skolan förlades längre norr ut i socknen, dit också själva skolsalen flyttades. Egendomen, det vill säga vad som var kvar av den i värde, återgick till far och såldes till Jan Ersson. Därmed hade Vall förlorat sina traditioner och lagts i ödesmål. Dess historia är all. Därmed hade också banden slitits, som bundo far vid platsen. Vad det kostat honom, kan man lätt tänka. Men det tillhör ett annat kapitel. Far fick sitt hem i kyrkoby, såsom han ju egentligen borde hava haft långt för detta och haft, om han rådfrågat sin egen bekvämlighet. Hade han varit mindre karlskoking, hade han säkert flyttat till Nora eller Kristinehamn och funnit på vilken som helst av dessa platser ett centralare läge, bekämligare såsom utgångspunkten för sina resor och skötandet av sin vidlyftiga och växande brevväxling. Att han stannade i Vall så länge som han gjorde, med en halv mil till Granbergsdals järnvägsstation och poststation och med tre fjärdingsväg till kyrkoby, att han stannade i Karlskoga till sin död, berodde därpå att hans rötter vuxit så djupt i fädernebygdens jord, att de

icke kunde uppräckas och leva. Något vemodigare har jag aldrig sett än Vall avklätt, jag hade så när sagt skövlat på sina minnen. Det var vid mitt första besök i fäderneslandet, en torgdag sommaren 1897, som jag i fars sällskap från Backeberga, där vi varit gäster hos fars farbror, Anders Nilsson, och hans maka, vandrade de välkända vägarna till kyrkoby och rastade några minuter i Vall. Vi lågo i den minnesrika backslutningen och vilade oss. Vad far tänkte, sade han icke, men det var icke svårt att se det. Hans underliga allvar och hans tystnad talade till mig ett vältaligare språk än alla elegier. Han var då sextioåttå år, och det hade hunnit att växa en myckenhet av mjukt gräs över hans minnen i Vall. Omkring honom på den ödsliga gården stodo vuxna träd, vackra björkar, som han själv planterat. De trivdes, men stodo där bland ruiner av en storhetstid, som gått för alltid. Och själva fädernegården, huru stumt förebrående låg den där icke mitt i ödeläggelsen. Det blev en befrielse att lemna och skynda vidare mot kyrkoby och det levande livet, som ännu brusade där utanför Vall i ödesmål.

NITTONDE KAPITLET.

Förbundets samvete.

I Förbundets segertecken. — Kyrklig separation. — Ett önskningsmål som icke förverkligades. — Frikyrklig ofördragsamhet. — Överdrifter i församlingstukt. — Makthaveri av olika slag. — Frälsningsarmén, Helgelseförbundet och helbregdagörelse. — Fars universalism. — Striden om nattvardsvin. — Ekman övervann sin snus. — Ett konsistorieförslag. Dop och konfirmation.

Med Missionsförbundets bildande hade frikyrkligheten fått en nationell tillvaro, och fars glädje är stor. Förbundets seger var för honom sanningens seger också och icke minst i den mycket konkreta meningen att de frikyrkliga genom denna sammanslutning givit sitt erkännande åt den förkättrade Waldenström. Och ändå, om jag blivit riktigt underrättad, var Waldenström icke ens närvarande vid konferensen, då Förbundet bildades, nej, hade sina allvarliga invändningar mot en organisation sådan som Förbundet. Till alla sina traditioner hörde han Stiftelsen till. Det var en organisatin, som kunde fortgå i sin välgörenhet, oberoende av den vacklande och föränderliga folkviljan och alla kyrkliga konjunkturer. Där hörde han hemma, om bara hans stora budskap hade vunnit gehör där. Men det var såsom enkom talat till de frikyrkliga. Det är icke för mycket att säga, att frågan: "Var står det skrivet?" blev de frikyrkligas lösen och paroll, en signal till uppbrott och nya rörelser allestädes. Ett mäktigare ord har icke uttalats sedan Luthers tid, även om det i grunden var bara en fråga. För ingen var denna sanningss seger i Waldenströms tecken kärare än för far, för vilken Waldenström hade blivit allt som han förlorat i Hedengren och Lundborg, en sanningsförkunnare med en lika omisskännlig kallelse som någonsin

Luther och Rosenius. Han såg upp till honom med ett förtroende, som var fullkomligt värdig den tillgivenhet som Waldenström hyste för honom och som han givit ett så överraskande varmt uttryck åt i de brev vi läst. Om Waldenström således utan någon tanke därpå givit åt frikyrkligheten dess röst, så gav den åt Waldenströms budskap och det just i Förbundet en röst, som hördes vida. Rudin, utvisad från Stiftelsen, fann sin värld och sitt kall vid universitetet såsom nästa generations präst-uppfostrare. Waldenström, såsom den illa tålde förkunnaren av nya ting bland trons försvarare i Stiftelsen, blev genom Förbundet, såsom om det bildats just därför, delvis mot sin vilja den mäktigaste andlige folkledare som Sverige haft. När man läser dessa kapitel i Stiftelsens historia, kan man undra, vad Stiftelsen kunnat bliva, om den förstått att hushålla bättre med sina stormän.

Naturligtvis blevo de bittra utfallen mot Waldenström icke mindre därmed att Förbundet bildades, men de dö bort som ett eko i fars anteckningar, eftersom han rör sig mindre i de kretsar, där motståndet var starkt och avgjort. Den 6 oktober 1879 läser han "i Missionsvännen och finner i denna tidning den av fäderna erkända läran". Den 22 oktober 1879 besöker han "Uhr och finner det underligt, att sådana tankar kunna hysas om Waldenström, där man ändå synes vilja taga reda på vad man läser". Den 26 januari 1880 fick han i Våktaren se en artikel, i vilken "Professor Olsson — fars gamle vän, nu rektor vid Augustana College i Amerika — sammanställer P. W. med socinianerna". Den 4 februari samma år fick han "genom en broders försorg läsa en skrivelse, i vilken en förut intim broder bland predikanterna, som en gång omfattat Waldenströms meningar, nu förebrår sina bröder, att de icke predika Kristus, och kallar P. W. en villoande". Den 26 februari träffar han en kyrkoherde, som "allvarligen varnar (far) från att följa Waldenströms villfarelse och dö i förtvivlan". Den 26 september hörde han "Sundelius predika över

strafflidandet och har aldrig hört något så avskyvärt". I november samma år träffar han Sammelius, som en gång var allvarligt på tal som Ansgarieföreningens ombud och skolman. Han anförtroar far, att "han icke hörde P. W.", varpå far svarar med att försäkra honom, att "ingen kan vara i sällskap med P. W. i två timmar utan att han måste älska honom". Den 29 mars 1881 är far "i hjärtliga samtal med Berggren, som uttalar såsom sin vissa övertygelse, att Jesus försonat Gud genom att lida straffet för människornas synder, och ändå synes kunna älska dem, som hava det annorlunda". Det är som vi se Sundelii avskyvärda strafflidandeslära i en ny upplaga. Detta exempel på att den gamla försoningsläran verkligen kan stå tillsammans med brödrakärlek är synbarligen en överraskning för far och berör honom djupare än alla argument skulle hava gjort, såsom vi se av hans ord: "Säg mig, vad som är rätt. Varför led Jesus dessa kval? Icke kan jag se på något ställe, att du, Gud, straffat din son i mitt ställe". Det bör tilläggas, att förhållandet mellan far och Berggren fortfarande var och förblev det bästa olika meningar till trots. Den 25 september 1887 hörde far "Berggren predika i Karlskoga kyrka om falsk gudstjänst så att det ljun-gade". Det var annat igen i Hagfors, där far den 14 april 1881 "fick höra, att genom Viottis separation (från de fria vännerna) de renläriga vännerna icke kunna höra den nya lärans förkunnare". Vi se, att far kan bruka öknamnet separatist även på de kyrkliga. Den 29 juli 1881 är han i Vallby på något möte, där präster och lekmän uppträda, och "lägger märke till, att prästerna gingo ut ur kyrkan, så fort en lekman predikade". Den 11 maj 1882 kom han "i resällskap med en kyrkoherde och samtalet kom in på försoningen, varvid en drucken man tog kyrkoherdens part, så att han blev helt blyg". Den 31 januari 1883 är han i Finnerödja och hör kyrkoherden predika. Vad han tänker därom se vi av följande ord: "Aldrig någonsin har jag hört någon så

driva, att en döpt är insatt i Kristi kyrka". Den 4 september 1883 besöker far Heintz och "får veta, att prästerna, troende och otrogna, söka fälla de frisinnade skollärarna". Den 16 oktober 1886, icke långt efter hans hemkomst från andra färden till Amerika, antecknar han ett yttrande av biskop Billing, utgående därpå att "det är bättre att vara ovärdig vid nattvardsbordet än hålla sig därifrån", vartill far genmäler: "Så måste det vara för att behålla kyrkligheten". Det är alldeles säkert, att far skulle hava sagt ordagrannat det samma och utan tvivel ofta sade det, då det gällde kristna människor, som i sin känsla av ovärdighet höllo sig från nattvardsfirandet. Den 5 juli 1887 vet han berätta om "en pastor, som tog det så allvarligt att reta Gud mot de fria vännerna, att han samlade sina vänner till ett bönemöte för att bedja om regn i sådan myckenhet, att mötet i Åmål icke skulle kunna hållas". Den fromma enfalden var uppenbarligen icke bara på de fria vännernas sida. Den 5 augusti samma år är han igen i Åmål och hör då "den underliga läran, att Gud kastat alla synderna på Kristus, men att de (synderna) ännu äro i världen, emedan Gud icke kastade begäret på Kristus". Det var ett fatalt förbiseende. Den 22 december 1891 besöker han Råmen och fick sitt hem hos kyrkoherden (det kan väl icke vara Alsterblad), med vilken han "kom i ett rätt allvarsamt samtal". Far "fann det löjligt att höra dem (statskyrkoprästerna) grunda sitt försvar för statskyrkan och ogudaktiga präster därpå att i församlingen i Korint de flesta skulle ha varit ogudaktiga". I Skillingmark, den 19 och 20 maj 1892, är det en gammal prästhistoria som dyker upp. Far mötte där en gammal troende kvinna, som berättade om Westers moder, huru som hon då hon vaknat över sina synder blev bekymrad över att hon sålt brännvin och gick till prosten för att få råd, eftersom hon visste att de sålde brännvin också i prostgården. Prosten gav henne beskedet, att hon hade ett ovist nit. Gumman gav sig dock icke, utan gick till

biskopen, som var så mycket förnuftigare att han gav henne rätt och gav prosten en tillrättavisning för att de sålde brännvin i prästgården. Prosten visste då intet om saken, utan det var mamma, som styrt därmed honom ovetande.

Av de nämnda exemplen framgår, att fars förhållande till statskyrkoprästerna väsentligen bestämmes icke av meningar och åsikter utan av gemensamma livsintressen. Där han såsom då det gäller Berggren finner detta, så kan han fördraga det, som blir "avskryvart" eljes. Av ett särskilt intresse är fars förhållande till pastor Juhlin, med vilken han hade så mycket gemensamt en tid i Ansgarieföreningens verksamhet. Det synes som om han varit föreningens sekreterare under fars första färd till Amerika. Jag finner ett brev från honom till far, välkomnande honom hem igen från långfärden och givande honom en mycket ingående redogörelse över vad som gjorts och icke gjorts under hans bortotvaro. Det är icke fullt så varmt som Waldenströms brev, men icke heller så avmätt som brevet från Thorelius men det är öppet och förtroendeingivande såsom ett brev från vän till vän. Honom besökte far den 24 augusti 1879, ett år efter Förbundets bildande, hörde honom predika och fann "motsägelser". Juhlin hade nämligen "till försvar för statskyrkoprästerna på dem tillämpat Herrens ord om fariseerna, som satt sig på Moses stol, om vilka Herren säger, att man bör göra vad de lära men icke efterfölja dem i deras leverne". Detta finner far "allt för galet, eftersom de alls icke sitta på Moses stol och man ej är skyldig dem vare sig lydnad eller aktning, om de icke predika Guds ord". Följande år, den 11 juni, hörde far Juhlin igen vid ett diskussionsmöte, där "de gamla vännerna — synbarligen i medvetandet av Juhlins medhåll — uppträdde med mycken kraft, medan de fria kunde behärska sig, så att det icke blev någon strid". Denna gång hade han som vanligt sitt hem hos Juhlin, "men den gamla trevnaden är borta". Då han

ett par år senare åter besökte honom, fick han "en sådan uppsträckning för artikeln om inbjudan till mötet, så att Gud vet om jag bör besöka detta ställe mer". En annan gång hörde far Juhlin predika över "edernas berättigande, då de befallas av överheten". Far undrar, huru det kan vara med den saken, eftersom det säges: "I skolen alls icke svärja". Fars omdöme blev emellertid mildare med åren. I januari 1897 predikade han igen tillsammans med Juhlin i Lesjöfors och hade sitt härberge hos honom, "en sällsynt sak nu för tiden", och var vid förmiddagsgudstjänsten vittne till att fem barn döptes i kyrkan. Visserligen finner far det "besynnerligt att lära, att dessa barn upptagas i församlingen, ehuru föräldrar, faddrar och dopvittnen alla äro otrogna" och undrar om icke sådant är "gyckelspel", men han tillägger: "Ehuru jag ej kan gilla detta och under ingen omständighet erkänna det såsom Kristi kyrka, så dömer jag icke heller, eftersom möjligen på detta vis sanningen och någon gudsfruktan kan behållas bland folket".

Innan jag lemnar detta kapitel om fars ställning till de troende prästerna och därmed indirekt till statskyrkan och Stiftelsen, förtjänar det att nämnas, att med Missionsförbundets stiftande uppenbarligen icke förbindelsen med Fosterlandsstiftelsen var eller kunde vara på en gång uppriven eller uppgiven. Därtill hade Stiftelsen allt för djupa försänkningar bland de fria vännerna i landet i synnerhet då det gällde den yttre missionen. Först därmed att Förbundet självt upptog yttre missioner, som omfattades med kärlek av missionsvännerna i landet, blev Stiftelsen umbärlig såsom ett missionssällskap. Litet varstans måste det hava lett till en boskillnad, något liknande den som far beskriver vid ett besök i Ockelbo den 25 november 1880, sålunda: "Vid sammanträdet i prästgården beslutades, att vännerna skulle dela missionsmedlen, så att hälften ginge till Fosterlandsstiftelsens hednamission. Då emellertid föreningen (av de fria vännerna) icke gick in därpå, föllo de i

stället in på att begära särskilda anteckningar (subskriptionslistor på vilka de enskilda givarna kunde själva bestämma medlens användning), men dessa anteckningar syntes för en enfaldig broder en betänklig sak, eftersom de kunde leda till att få uppenbara världsmänniskor med oss". Så vitt på far angick, uppehöll också Värmlands Ansgarieförening en viss officiell förbindelse med Stiftelsen. Till trots därav att han den 13 och följande dagar i juni 1887, då han i samband med Förbundets konferens också besöker Stiftelsens konferens, "måste bevittna, att åtskilliga föreningar, bland dem Sunne, Arvika och Frykerud, uteslötos ur Stiftelsen" (möjligen på egen begäran), yrkade far fortfarande på att Ansgarieföreningen vid sina årsmöten i januari allt fortfarande sänder ett ombud till Stiftelsens årsmöte. Och han antecknar med synbar tillfredsställelse från Ansgarieföreningens tjugufemårsfest 1890 såsom en personlig seger, att hans "åsikter med avseende på Stiftelsen vunnit gehör, så att just den, som mest arbetade på att få bort paragrafen nu lät välja sig till ombud".

I nära samband därmed står fars föresats att om möjligt finna kallelser inom Förbundet för troende präster. Det var en föresats, som han med ädel envishet höll fast vid, även då han stod så gott som ensam. Ekman's kallelse till Förbundets högsta ledning syntes ju för far och borde synas för de troende prästerna själva ett hoppingivande exempel på vilket fält som erbjöds dem i Förbundet, om de som han ville taga steget ut och bränna broarna bakom sig. Den 19 september 1880 är far "i Kristinehamn hos Ekman, som visar honom ett brev, som han skrivit till P. W. med uppmaningen att avsäga sig prästen". Far uttalar icke just då något gillande eller ogillande, utan nöjer sig med den önskan: "Må Gud leda dessa män, att de må gå dina vägar". Sannolikt kände han på sig, att en sådan uppmaning från Ekman att följa hans exempel icke var ägnat att påskynda utan snarare fördröja avgörandet för en man

med P. W:s självständighet. Men att han är djupt intresserad i själva saken, är visst och kan ses därav att han redan dagen efter, den 11 september, såsom ett glädjande tecken meddelar nyheten, som han kanske fått av Ekman, att "Palmberg är villig att lemna statskyrkan" och den 14 september, att "även Heintz är villig att lemna, då Herren giver honom en vink", det vill säga om han får en kallelse, som han kan antaga. Far tillägger också bönen: "Giv offervillighet att offra det, som behöves", varvid han säkert tänker både därpå att den troende prästen borde vara villig att göra försakelser för att få stå fri och tjäna med ett i allo gott samvete och därpå att det höves missionvännerna att med frikostiga medel möjliggöra de troende prästernas användning i Förbundet. Detta är under en följd av år fars käraste önskemål. Den 4 januari 1881 är han "på sammanträde i Stockholm — alltså medlem av styrelsen — och träffar Ollén, Ekman och Beskow — Waldenström nämnes icke — samt får lyssna till glädjande underrättelser från Petersburg". Bland annat "beslöts vid detta sammanträde att till Missionsförbundets konferens rekommendera att kalla en troende präst som reseombud". Det var i alla fall ett steg i den rätta riktningen. Huru allvarlig saken är för far och vilken det är han i första hand tänker på, framgår av anteckningen den 14 april: "Huru skall det gå med Berggren? Välsigna, Gud, vårt Förbund och ställ, att de troende prästerna få någon verksamhet". Att det är förnämligast far, som driver med saken, förstå vi därav att det blir han, som får frambära styrelsens rekommendation till konferensen. Det gör han enligt dagboken på det viset att han förordar "att kalla troende präster i Förbundets tjänst som resepredikanter". Möjligen hade förslaget fått denna allmänna form vid det senare kommittémötet, den 22 juni, eller också hade det undergått denna förändring i fars eget sinne. I alla fall hade han "den förödmjukelsen att nödgas anteckna, att förslaget rönt ett allmänt

motstånd". Det kan icke betyda, att det bara nedröstades, utan måste betyda, att nedröstandet föregicks av en diskussion, som tydligen visade att den allmänna meningen var emot det, i synnerhet — är man färdig att gissa — i den allmänna form i vilken det framställts inför mötet. Förslaget hedrade nog fars goda hjärta, men det var icke följdriktigt. Han borde hava insett, att denna rörelse i lekmannapredikans tecken, sedan den kämpat sig till oberoende av prästerna, icke kunde vara färdig att rent av för principens skull befordra dem som en klass. Denna brist på följdriktighet i fars partiskhet för troende präster till trots av hans tro på en lekmannaverksamhet, som mycket väl kan reda sig dem förutan, sammanhänger med hans djupa aktning för kunskap och hedrar således icke bara hans hjärta utan också hans huvud.

Även sedan far måste böja sig för den allmänna meningen och uppgiva tanken att finna ett fält för troende präster i Förbundet, yrkar han på all möjlig hänsyn å de fria föreningarnas sida, då det gäller präster, som ställde sig vänligt och broderligt. Detta är, såsom vi minnas, den paroll, som Hierta rekommenderade i sin motion att de frikyrkliga tillåtas hålla sina bönestunder eller andliga övningar, såsom han kallar det, även på sådana tider, då allmän gudstjänst hålles, på villkor endast att de icke hållas så nära att de störa. Den 25 augusti 1887 är far i Hellefors och antecknar "såsom ett bevis på det goda förhållandet mellan de fria vännerna och kyrkoherden, att vännerna där äro så tillmötesgående att de icke börja sitt möte förr än klockan ett, fastän missionshuset är en halv svensk mil från kyrkan". Det är uppenbart av sammanhanget, att far gillar det. Och det är så mycket mer betecknande som han visst icke är lika hänsynsfull, då det gäller baptister eller metodister, såsom vi sågo av hans redan anförda spefulla anmärkning mot vännerna i Nora, att de äro så snälla att de hellre utsätta sina sammankomster

på en tid då ingen kan komma, än hålla dem samtidigt med baptisterna. Såsom ett motstycke till det hänsynsfulla beteendet av vännerna i Hellefors, som far gillar, må nämnas fars ogillande av vännerna i Kil, emedan de icke handlade lika hänsynsfullt mot Heintz. Far antecknar den 18 oktober 1891 sin mening i följande ord: "Då vi ha en broder, som verkligen vill leva för Herren utan att förmena oss att ha församlingsliv, borde vi tillmötesgå så att vi icke ha sammankomsterna samtidigt". Far upptog saken med vännerna, då han kom dit, och sökte övertyga dem att ett sådant tillmötesgående är ömsesidigt fördelaktigt men såsom det synes utan framgång. Ett ännu skarpare och lyckligtvis sällsynt motstycke till fars fördragsamhet och foglighet är det, som vi finna i anteckningen den 3 januari 1892 från Grava, där "vid församlingmötet bland de fria vännerna var på tal att förbjuda medlemmar att besöka kyrkan". Far tror icke på något sådant förbud och "finner det bättre att sitta i kyrkan än att besöka krogen och lyssna till Lennstrand och Knut Wicksäll". Rörelsen växte tydligen i vissa punkter i frikyrklig målmedvetenhet från far utan att kunna draga honom med sig. Det kunna vi se av hans anteckning för den 23 februari 1894, då han "i Lungsund oförmodat fick predika för sju eller åtta präster". Huru det gick till, berättar han sålunda: "Vi hade ovetande utsatt predikan samtidigt i kyrkan och missionshuset. I den förra hade pastor Olsson möte med sina grannpastorer och en av dem predikade. Den fromme och beskedlige pastorn erbjöd då mig att också tala i kyrkan, på det att vi måtte få vara på samma ställe, och han bad mig att gå upp på predikstolen och fortsätta, då pastor Engström slutade. En underlig Herrens ledning. Jag blev genom bön viss i mitt sinne att antaga erbjudandet. Det var en dyrbar stund. Herrens kraft förnams. Denna kyrka var den första, som (av pastor Hinmansson) öppnades för mig 1857 eller 1858. Kanske det också blir den sista. Det kunde ju

hända. Min tid är i dina händer. Ditt namn allena ske ära för den förändring, som under denna tid skett på det andliga området". Denna förändring till det bättre kunde man se icke minst i statskyrkans förhållande till de andliga rörelserna, såsom far hade anledning att påminnas om då han den 1 augusti 1888 "läste i Bibelvännen om sjuttonhundratalets förföljelser" och därvid nedtecknar följande mycket brutala makthaveri: "Göta hovrätt sände 1785 till Danviks dårhus åtta läsare, som av Vexjö konsistorium anklagats inför hovrätten. Där dogo fyra av dem. Ett par kvinnor togo tjänst vid dårhuset (värre var det icke med deras vansinne). De två övriga fingo efter några år återvända hem".

Det ligger i sakens natur, att far icke blev en ledare i Förbundet på samma vis som han var och förblev en ledare i Ansgarieföreningen. Hans ledareskap i Värmland hade med hans begränsning kostat honom för mycket för att han skulle kunna upprepa erfarenheten i större skala. Det fanns nu andra, långt mer vuxna träd i skogen. Jag kan icke se, från hans dagbok, när han invaldes i Förbundets styrelse. Han tager icke nog intresse däri att ens nämna det. Första gången saken uttryckligen nämnes är i samband med konferensen den 18 och 19 juni 1888, då de heter: "Konferensen gick över förväntan. Åter invald i kommittén". Vi förstå varför han nämner det, då vi se att den huvudsakliga inverkan på fars sinne av denna heder, som bevisades honom, var att göra honom "tveksam med hänsyn till planen att resa till Amerika igen detta år". Den 25 juni 1889 hölls igen Förbundets konferens i Stockholm, då far i dagboken "jublar, emedan jag fått lemna min plats i kommittén för att i stället bliva kretsföreståndare". Han syftar utan tvivel på sin kallelse såsom distiktföreståndare i Värmland. Han var och förblev samtidigt Ansgarieföreningens ordförande till trots av att han synes hava fruktat att med Förbundets kallelse såsom distiktföreståndare en ändring kunde hava varit att vänta

i hans ställning till föreningen, i synnerhet som det icke fattades de, som hade ambitionen att dela kallelserna med honom. Denna hans känsla kommer till ett uttryck i samband med Ansgarieföreningens tjugufemårsfest i Karlstad den 15—19 januari 1890, året efter hans kallelse såsom distriktsföreståndare. Årsfesten, skriver han, började med predikantmöte den 15 och så tillägger han: "Vid årsmötet återvaldes jag till samma platser och samma tjänster. Gud vare lov, att även i år min otro kommit på skam och alla mina (dumma?) tankar grusades. Allt avlopp i frid". Den 25 januari är han i Kristinehamn och "uppgör med Lalin och får penningar för yttre missionen" att sända till Stockholm. Yttre mission i Ryssland och kanske i Kongo hade sålunda upptagits. Far tillägger: "Det var i kassan så pass att vi vågade kalla en predikant för Dalsland för två månader". Även konferensen och årsfesten i Stockholm den 25—29 juli 1890 omnämner far med tillfredsställelse i dessa ord: "Gud vare tack för vad som blev beslutat såväl som för det, som icke blev beslutat, utan fick vila". Det senare rörde säkert ett frikyrkoprogram, som enligt fars mening man ännu icke var mogen för.

Far var i en mycket påtaglig mening den frikyrkliga rörelsens samvete. Han tog den på allvar. Han tog den på ordet och höll den vid sina löften. Han höll på konstitutionen, det nya testaments riktlinjer, och det icke minst mot överdrifter. Vi hava sett det i hans förhållande till prästerna och det kyrkliga. Det framträder i hans ihärdiga motstånd mot vissa utslag av ett falskt nit, som mötte honom i tillämpningen av kyrkotukten bland missionsvännerna själva, i synnerhet i praktiken att utesluta medlemmar, som ingått i äktenskap med icke troende. Några exempel skola göra hans ståndpunkt klar. På hemresan från Kristiania från andra färden till Amerika, stannade han några timmar i Karlstad den 13 oktober 1886 och "fick då höra om en flicka, som för någon förseelse skulle uteslutas ur församlingen".

Far "förmådde dem att först tala med henne". Den 13 mars 1888 skrev far i "Ansgarieposten om de troendes giftermål med icke troende". Av hans omdömen i dagboken, som skola anföras, kunna vi lätt inse, i vilken riktning han skrev. Den 15 april samma år såg han i ett kristet hem något, som föranledde honom att "inse och beklaga min egen hersklysnad de första åren". Den 16 april skrev han igen "en artikel om äktenskapet", denna gång i Hemlandsvännen. Och så må följa några exempel. I Krokserud den 10 december 1889 berättar far "om en medlem, som gift sig med en otrogen men vill fortfarande tillhöra församlingen, vilket dock förvägrades honom utom på villkor att bekänna synd". Vad far tänker om saken, framgår av hans bön: "Gud hjälpe inskränkta kristna". Den 7 april 1891 möter oss i Ny ett annat exempel, som berättas som följer: "Fyra unga flickor hade gift sig med oomvända män, ehuru de varnats. De svarade, att de genom kärlek och givna löften voro fästa vid dem. De blevo då utan vidare uteslutas från nattvardsbordet, så att de helt och hållet lemnades utan församlingsvård, fastän en av dem verkligen vunnit sin man och två av de andra männen följde sina hustrur till sammankomsterna. O, vilken brist i sådan församlingsvård, men sådant tåga de med, då man har möte med dem". Den 30 juni antecknar han, att "församlingen i Tillberga uteslutit och lemnat syskon, som gift sig med otrogna, ehuru vännerna själva gävo dem det vittnesbördet, att de leva i Herren". Det motsäggande i församlingstukt av det slaget fick en överraskande belysning i en erfarenhet, som far antecknar vid ett möte i Kil den 10 och 11 maj i följande ord: "Vid det enskilda mötet hölls en allvarlig diskussion om församlingstukten. Kändes trots överdrivna yrkanden en god ande. Det offentliga mötet drog mycket folk och Erik Nilsson fick hålla en utomordentligt god predikan. O, Gud, må du bevara denne yngling och låta honom bliva till mycken välsignelse här i Värmland. Hade nu fått brev från

K. (en framstående predikant, som stod far mycket nära), att han verkligen skall gifta (om) sig med en kvinna som jag av många fått kännedom om att hon icke varit känd som en kristen av några vänner. Troligen måste Herren på detta vis bota hans överdrifter, ty enligt den teori som han såväl som U. (en annan predikande broder) med flea drivit, skulle han nu utslutas ur Guds församling, Måtte det öppna ögonen på honom och på flere att icke göra sådana stadgar, som icke kunna följas utan att bryta emot den bibliska församlingsprincipen”.

Församlingstukt, som icke först och sist avsåg att vinna och hjälpa den felande, var tydligen för far icke tukt utan ett makthaveri, som han dömer mycket strängt. Om ett sådant makthaveri fast av annat slag berättar han från Järnskog den 27 april 1894 följande: “I går fick jag vara med på omröstningen med slutna sedlar på föreståndaren, deras gamle, trogne predikant Lundmark, som tjänat dem i tjugu år utan att någon haft något graverande emot hans liv mer än det att han sökt förhindra självsvald, då enskilda velat kalla okända predikanter. Visserligen segrade de vid detta val, men de mer sansade av bröderna, som förstå att älska och värdera Lundmark, kunna nog icke tillåta ett så taktlöst handlingssätt som det att välja en ung man, som helt nyligen kommit från Frälsningsarmén, och man kunde väl hoppas, att han själv borde förstå att fränsa sig uppdraget”. Det förstod emellertid icke den unge mannen, utan han kom verkligen dit såsom Lundmarks efterträdare. Men redan den 7 maj kan far anteckna: “Det, som förövas i mörkret, skall uppenbaras. Den ovan nämnda mannen har visat sig vara avskedad av Frälsningsarmén för hor och måste avskedas även från Järnskog”. Ett annat exempel på makthaveri mot predikant finna vi av fars berättelse om “en predikant, som blivit uppsagd av sin församling, emedan han befunnits fordringsfull och hersklysten”. Vid närmare undersök-

ning fann emellertid far att "hela orsaken var den, att han icke rest åt andra håll, som de velat". De två exemplen komplettera varandra. I förra fallet är det en allmän mening, som misshushållar med en predikant, som har det konservativa elementet med sig. I senare fallet är det tydligen en maktmätning mellan ordföranden och predikanten som ledare. I båda fallen är predikanten den lidande parten och har fars sympati, sedan han fått tillfälle att se genom de anförda ursäkterna.

Fars motvilja mot överdrifter är en sida av hans samfundssinne. Den är icke bara riktad på överdrifter i församlingslivet inom Förbundet, utan förstås lika skarpt mot överdrifter inom fria rörelser, som på ett eller annat sätt rivaliserade med Förbundet. Med allt sitt allianssinne och just på grund av sitt allianssinne dömer han hårt över all sådan verksamhet, i vilken han spårar parti och överandlighet, två saker som så ofta gå tillsammans. Den 27 april 1880 hörde han en baptist eller hörde om en baptist, som yttrat: "En, som är en rätt baptist, vägrar att gå och höra en, som icke är baptist, vore han än världens störste predikant och predikade i närmaste hus". Den 1 maj hugnas han av att i Hemlandsvännen läsa en artikel av P. W. "om Wibergs baptisteri" och utropar: "Tack, käre Gud". Den 11 maj läste han "Barndopets historia" av P. W. och glädes sig över "historiens vittnesbörd, som tydligt lägga i dagen att barn döptes redan i den apostoliska tiden". Den 19 maj är han vid Zinkgruvan och hör "en baptist, som för bättre effekt lagt sig till med en vit studentmössa". Den 28 september — far är i Bengtsfors, — är det "metodisterna, som fördärvat friden mellan barnen". Den 12 oktober, i Åmål, gäller det igen baptisterna och far "ser den oro, som de åstadkommit — må den med din nåd läkas". Den 30 januari 1897, i Munkfors, möter honom "ett sorgligt vittnesbörd om kristnas karaktär och gudsfruktan". Det är metodister, som sarkasmen gäller, och vi se av följande berättelse, om den är väl-

förtjänt: "Några hade begärt utträde ur statskyrkan för att sluta sig till metodistkyrkan (således vad man kallar en dissenterförsamling). Och då pastorn enligt sin plikt frågade och förmanade dem, så kunde de icke på ett kristligt sätt svara, utan halft hånande och gycklande svarade de på hans frågor, Bådar icke gott. Visar brist på självkänedom och gudsfruktan". Intet av dessa omdömen är av den naturen att det icke kan tagas med jämnmod av dem det gäller. Det är i ingen mening en anklagelse mot metodismen och baptismen, utan en vidräkning med överdrifter och partisinne som råkade finnas hos baptister och metodister. Att det icke är baptismen som han dömer, det framgår av en intressant anteckning den 4 oktober 1879, så lydande: "En broder begärde dopet av mig. Blev mycket ängslig, emedan jag icke döpte honom". Vi veta, att i Förbundets församlingar man tillmötesgick dem, som ville taga dopet vid mogen ålder på baptistiskt vis och hade dopförrättare och dopbassänger för deras räkning. Far var för mycket barndöpare att själv kunna bestämma sig för att tjäna därvid, men han erkände deras frihet i dopfrågan och erkände församlingens skyldighet att tillmötesgå den. Hans frihet från partisinne visar sig i en annan liten anteckning, i Fernebo den 16 november 1880, i vilken han förebrår vännerna, då han "förstod,, att de voro stela mot de vänner, som blivit baptister".

Det är emellertid i synnerhet sådana nya fria rörelser som Helgelseförbundet som fars kritik gäller. Den 15 maj 1887 är han i Backa och beskriver "en sammankomst", som tilltalade honom med en salig förnimmelse av musikens ljuvlighet (mor och dotter spelade på guitarr), men också avskräckte honom, då han fick "bevittna de rysligaste skakningar med skrikande och stampande och slående, varvid en flicka svimmade". Den 27 augusti fann han i Saxhyttan "predikanter, som ett år sedan voro så uppfyllda med ande, att de icke kunde vara tillsammans med de övriga kristna vid deras samman-

komster, utan måste hava sina egna och även sitt eget nattvardsfirande, och nu har frukten visat sig, ått snart sådana kommit med, som levde i uppenbara synder". Den 11 februari 1888 nämner han om "en helgean, en ung kvinna, som inför predikanten och folket ett par gånger vid sammankomsten drog upp kläderna under armarna för att visa sin jungfrudoms blygd". Far tror, att den stackars flickan blivit kollrig, "emedan predikanten haft så många underliga tolkningar av ordet jungfru i sina predikningar". Den 12 augusti 1888 är han i Hovsta, där "för några år sedan några vänner voro så heliga att de måste gå ut ur församlingen, men nu har det visat sig huru pass bevänt det är med en sådan helighet, då en ung piga bland dem lagt sig till med en ogudaktig pojke". I Pålshoda, som han besöker den 6 december 1887, "är det det överdrivna helgelsepredikandet, som verkat söndrande". En annan gång, något senare, är det en av honom nämnd predikant (Rankvist), "som predikar syndfrihet och påstår sig icke hava syndat på fyra år". Far tillägger sarkastiskt, att "de som leva dagligen i hans sällskap se det icke så". Den 30 augusti 1889 berättar han om "en underlig väckelse, som en metodist åstadkommit, med det så kallade andedopet, åtföljt av förfärliga skakningar i hela kroppen". Rörelsen ledde till "söndringar, som emellertid stillats". Den 16 maj 1890, han är i Grimstad, fick han veta om en "predikande kvinna, som då hon blev förmanad för högmod och egenkärlek, tog det så hett, att hon svimmade". Far är böjd att däri se ett bevis för "kvinnans olämplighet såsom predikant" och han säger sig ha iakttagit, att "kvinnopredikan alltid åstadkommer split". Den 4 juli, han är på resa i Norge, fick han "veta om en Helgelseförbundets predikant, som påstod sig vara för mer än Boltzius men var så sjuk att han var förvirrad till sitt förstånd, vilket ganska väl märktes, fastän han själv icke ville tillstå att han var sjuk, men kunde ändå tala illa om Boltzius och säga, att han

var rik och gjorde kalas och levde ogudaktigt". Vad far för egen del tänkte om Boltzius och hans helbregdagörelseunder, finna vi av vad han berättar omedelbart i samband med det föregående "om en kvinna, som var halft vansinnig och sängliggande nära två år och blev botad genom en svetteduk, som Boltzius sände, och verkligen syntes bliva bra men några månader därefter fick hon för sig att allt, som kom för henne, kom från Gud och blev allt mer oregerlig och bråkig, så att hennes stackars man och dotter få lida outsägligt". En månad eller så senare träffar far Boltzius i Karlstad och blev "välsignad" av honom. Han nämner även exempel på sjuka, som verkligen "botats" av Boltzius. Men han berättar också andra händelser, "som kraftigt bevisa bönhörelse". Ett sådant är följande, som far nämner den 8 oktober 1889, om "en flicka, dotter i Strand". Om henne berättas: "Hon hade ont i kinden, och läkare skuro i det, och det läktes men gick åter upp, så att hon till sist fördes till Karlstad, emedan man fruktade att det var kräfta. Innan hon kom till Karlstad, var det emellertid vänner, som bådo för henne och lade händerna på det sjuka stället, och hon blev bra därefter". Så försäkrar far. Den 17 november 1891 — han är i Bjurkärn — misstyper han på att "Nelly Hall reser och tigger för Helgelseförbundet i Ansgarieföreningens församlingar" eller rättare därpå "att församlingarna äro nog enfaldiga att öppna och befordra". Den 25 november, i Nordmarken, finner han det "underligt att då Nelly Hall var där hon erhöll femtio kronor för sin verksamhet", medan vid hans besök, "då det gällde Ansgarieföreningens verksamhet, det blev endast tre". Den 24 mars 1892 nämner han om "en predikant, som varit så helig att han icke kunde vara tillsammans med andra och söndrat och nu, sitt eländiga liv till trots (han har levat i hor med nio kvinnor) vägrar att sluta predika". Den 25 mars nämner han om några flickor i Helgelseförbundet och deras yttrande att "de äro i vilan

och slutat sin vandring i öknen". Den 2 april är han i Laxarby och berättar: "Helgelseförbundet sänder ut flickor. Vid en sammankomst kommo fem i noten (blevo omvända), en av dem en soldat, som sedan blivit så salig, att han rymt från hustru och barn". Den 21 november är han i sällskap med Zätterlund från Sunne och får följande underrättelse om huru det tillgick vid J:s verksamhet i Älvdalen: "De ligga på knä och hålla varandra i händerna och skrika och slå i takt, tills rummet skakade. En flicka profeterade och en skomakare fick en uppenbarelse. Han skulle gå till Karlstad, och där skulle han möta en man, som skulle säga honom vart han vidare skulle gå". Zätterlund visste berätta, att skomakaren "verkligen gick, såsom han blivit befalld, och stod där i Karlstad på angivet ställe både länge och väl, och ingen kom". Om J. tillägger far, att "han därefter reste till Amerika, där han troligen fann bättre jordmån". Emellertid kriticerar också far sina allra bästa vänner och kamrater bland predikanterna, då de komma med vad han anser överdrifter och ensidigheter. Således får Erixon den 7 november 1887 en baklexa i dagboken för sina "fantasier(?) att vara frälst till själen men icke till kroppen". Och Hagström fick sitt. På ett kretsmöte i Kil höll han ett föredrag, som far kallar "lärorikt och allvarsamt, då man räknar bort några extra dumheter(?), såsom påståendet att Demas icke var avfallen och att icke någon blivit utesluten ur församlingen enligt nya testamentet". En annan gång, det var den 14 maj 1892, predikade han i Järnskog över "uppenbarelsesbokens sändebrev" och får påskrivet, emedan han "kom med det profetiska ljuset att vi just kommit in i den laodiceiska tiden". Det finner far bara "mänskliga fantasier". Det måste sägas att far icke särdeles gynnade profetiska ämnen vid offentliga bibelsamtal. Således anmärker han, att vännerna på en viss plats "uppsatt ett mycket olämpligt ämne för samtalet". Ämnet var: "De kristnas väntan och Jesu återkomst".

Förmodligen ansåg han dem omogna att diskutera frågan eller fann han den icke nog praktiskt givande.

Detta praktiska sinne då det gällde lärofrågor och deras värde blir en grundsats, som han tillämpar på sig själv såväl som på andra. I sin första bekantskap med Ekman blev han icke så litet berörd av hans universalism. Den 28 februari 1881 gå hans tankar enligt dagboken i denna riktning: "Om du, Gud, är så god, att du slutligen frälsar alla människor, nog vore det ganska gott. Och nog synes det förenligt med Guds rättfärdighet. Men då du icke talat så tydligt därom, får jag väl vara stilla och bida, tills jag får se, om det är så". Redan den 11 mars antecknar han dock sin "bedrövelse över Ekmans uppfattning eller rättare det sätt varpå han gått till väga". Ekman var icke den, som höll inne med meningar, som han av allt hjärta trodde på. Och den nyss anförda anmärkningen av far visar, att han sjöng ut med sin tro på allas frälsning redan så tidigt som 1881. Att far ogillade Ekmans hänsynslöshet, om man skall kalla det så, då det gällde att giva offentlighet åt sin tro på alls frälsning, hindrar icke att han själv den 16 november samma år efter avslutad läsning av Farrors bok: "Evighetens hopp", ledes till nya funderingar och följande utgjutelse i sin dagbok: "Om ditt beslut är att återställa allt till verklig förlossning från synd, så ske dig evigt lov". För att få visshet i frågan skriver han till Waldenström den 26 november. Vad det är, som oroar honom, och som han av Waldenström önskar svar på, kan ses av följande ord: "Kunde icke se annat än att om ändlösa kval måste tänkas, Gud måste hava skapat dem". Vad Waldenström svarade, säges icke, men att det ledde till någon handling å Waldenströms sida förstå vi av följande. Under julhögtiden detta år, då "både Johannes och David voro hemma", fick far glädjen att "mottaga Rohde", som då höll sina beryktade föredrag i uppfostran i Karlskoga. Och den 3 januari 1882 hölls ett "stormöte", då både Ekman och

Waldenström voro med och då far har glädjen att "finna Ekman medgörligare". Förklaringen gives, då han den 29 februari vid ett besök i Kristinehamn "genom Ekman får del av viktiga samtal, som han haft med Waldenström". Därmed upphörde icke fars funderingar i ämnet. Det är den 31 mars 1890, som han efter att hava genomläst Funkes bok: "Bröd och svärd", nedtecknar följande tankar i ämnet, som torde få betraktas såsom hans mer mognade övertygelse: "Det troliga är, såsom Funke säger, att det är berett en möjlighet för alla, som icke självviljande förhärdat sig, att vinna frälsning i en annan värld, skall det än taga millioner år. Ja, nog skall du, Gud, bevisa sanningen av det ordet, att du vill att alla människor vardas frälsta". Under alla omständigheter leddes han av sin säkra instinkt såsom herde att icke göra av frågan ett brännämne och sprängämne.

Samma instinkt var det som kom honom att dela Waldenströms mening i den beryktade kamp han hade med Ekman i fråga om nattvardsvin. Det var i början av Ekmans ledning av Förbundet. Far antecknar hans namn första gången i samband med Missionsförbundets årsfest den 30 juni 1879, då han "hörde Ekman". Sedan hörde han honom igen den 11 juli i Karlstad. Han hade således redan då övertagit skolan i Kristinehamn. Hultkrantz, som således avslutat sitt arbete som skolman, hade genom giftermål blivit herre på Björnö, och far, som hälsar på där den 3 augusti, gläder sig åt att "hava anledning tro, att Gud får regera på detta stora herresäte". Från Förbundets årsfest 1880 kan jag icke finna någon anteckning, sannolikt därför att far detta år var så upptagen med de stora mötena i Värmland. Den 18 januari var han på ett sammanträde i Dotteviken, då "under bön och handpåläggning en broder blev avskild till församlingsföreståndare". Den 20 januari är han på Ansgarieföreningens sammanträde i Karlstad, "där det ordnades såsom aldrig tillförne för ett stormöte att hållas i Åmål följande juli och där Hultkrantz och Bro-

ström nyvaldes i styrelsen". Den 8 juli hölls det sålunda förberedda mötet i Åmål, då Waldenström, Ekman, Låftman, Edkvist och Samuel Johansson predikade. Mötet har det personliga intresset för mig att jag tillsammans med syskonen också var med. I Samuel Johanssons sällskap fortsattes färden till Kristiania Norge, och sedan tillbaka till Värmland. Men den 23 juni 1881 är det uttryckligen nämnt att det är "Ekman, som öppnar Förbundets årsmöte". Vid detta möte "uppstod mellan honom och Waldenström en debatt, som höll på att bli rätt het". Det gällde frågan om de kristna kunde i nykterhetens intresse tillåtas att använda lingonsaft i stället för vin. Ekman tog den ståndpunkten, att Jesus vid instiftandet av nattvarden valt vin och bröd, emedan de utgjorde de enklaste och vanligaste beståndsdelarna av landets födoämnen. Han tog med andra ord vad som var närmast till hands utan att därmed binda länder sådana som Sverige, där druvan icke växer och mognar, vid att använda vin. Tvärtom följer man hans exempel bäst, om man i Sverige vid nattvardsfirandet inrättar sig efter landets sed och brukar landets mest tillgängliga produkter. Och så fann Ekman såsom antytts mot användningen av vin i jäst form en allvarlig invändning i nykterhetens namn. I denna debatt, som räckte över åtskilliga år, blev Ekman besegrad av Waldenström i den allmänna meningen, som far tydligen bifaller, dock utan att i allt gilla Waldenströms sätt att föra striden. Den 18 december 1883 nedtecknar han: "P. W:s skrivande om nattvardsvin mot Ekman såsom ett genmäle till dennes försvar för saft mycket bra, om han icke fällt en sådan dom. Icke heller i statskyrkan firas nattvarden (enligt hans argument), eftersom det icke heller där bjudes på äkta druvvin. Gud förlåte dem båda för deras gruvliga oförstånd och hänsynslöshet".

Det var till trots av nederlaget i nattvardsfrågan Ekmans storhetstid, och far älskade och värderade honom högt. Ekman var en fader i sin omsorg om missio-

närerna och predikanterna, en man med ett varmt hjärta. Såsom talare var han långt ifrån så övertygande som Waldenström, men han var en högtidstalare som få och en mötesledare som ingen, för att nu åtskilligt fritt parafrasera Tegnens bekanta omdöme om Wallin. Jag finner av fars dagbok att han under en följd av år alltid bodde hos Ekman vid årskonferenserna. Och det vittnar om hans förmåga att hålla vänner att han bodde hos Waldenström, då han icke bodde hos Ekman. Det är med en tydlig beundran av Ekmans karaktär och goda vilja som han den 22 december 1880 antecknar, att "Ekman övervunnit sin snus". Far hade själv, såsom jag nämnt, varit rökare och för det goda exemplet skull lagt bort sin pipa. Någon har berättat för mig att han "kastade den i Nordsjön", förmodligen på sin första resa till Amerika. Det är bekant, att även P. W. lade bort ovanan att snusa. Sådant är icke småsaker för en som tager sin kristendom så praktiskt som far. Och det är icke småsaker, såsom varje inbiten tobaksrökare väl vet. Det var ett stående sorgeämne för far att han icke kunde med lock och med pock övertala sin innerligt älskade unge kusin och vän, predikanten Karl Otto, att följa detta exempel, och han har ibland svårt att "återhålla sin otålighet", ehuru han eljes på så många, många vis är frikostig med sin aktning och sin beundran för Karl Ottos stora begåvning såsom talare och ledare. Den 26 december 1880 äventyrar far nedtecknandet av profetian, att "inom femton år det är lika opassande för troende att röka och snusa som det nu är att dricka öl och vin". Den gången liksom då det gällde konfirmationstvångets upphörande var han tyvärr allt för hoppfull i sin tro på det godas seger. Fars kärlek till Ekman var beundran för hans hemliv och en djup samhörighetskänsla, då det gällde den frikyrkliga utvecklingen på samvetsfrihetens grund. I den frågan, liksom i politiken, stod han avgjort på Ekmans sida. Det kan vara av intresse att i samband därmed anföra hans funderingar,

den 4 december 1883, om "vad som borde göras för att rädda våra predikanter och våra församlingar". Han tänker uppenbarligen med "rädda" på villkoren för den frikyrkliga verksamhetens varaktiga tillvaro. Det är så nära han går samfundstanken. Och resultatet av hans funderingar är en plan, som han beskriver sålunda: "Eu kommitté, som har att mottaga upplysningar från skolor och församlingar ävensom predikanternas skriftliga meddelanden och som skall framlemna detta inför konferensen eller församlingarnas ombud, vilka så avgöra, om de (predikantkandidater nämligen) skola upptagas som predikanter, huru länge de skola kvarstå (i församlingarna) samt huru de skola behandlas, om de avfalla". Vi se, att detta är de allmännaste linjerna till ett ministerium. Fars funderingar i denna riktning måste läsas i ljuset av värmländingarnas praktik sedan många år att ordinera sina predikanter genom Ansgarie-föreningen. Särskilt i en punkt är planen av ett personligt intresse för mig, då det gäller skolans ställning till ordinationen, emedan i Amerika Förbundet kommit att följa just den riktlinje, som far i sin plan anvisar, genom att mycket skarpt draga gränsen mellan församlingarnas ensamrätt att kalla predikanter och skolan såsom en uppfostringsanstalt och intet annat, med ingen annan andel i pastorns ordination än en rekommendation till dem det vederbör. Vi hava i Amerika befunnit oss väl under denna styrelseform. Det innebär förstås, att rekommendationen till skolan icke i någon mening bör betraktas såsom en kallelse att predika. Det är församlingarna själva genom sin ordinationskommitté och ytterst genom sina ombud, som hava makten att kalla predikanter och pastorer, icke skolan. Fars plan till ett ministerium fick förmodligen ligga orörd i hans dagbok, men det talar där sitt tysta språk om hans klara blick för verksamhetens behov icke bara för ögonblicket utan för framtiden och hans hopp om den fria verksamhetens framtid. Detta hopp delade han med Ekman,

även om han senare ryggade tillbaka för Ekmans djärva slutsatser, då denne uttalade ordet samfund och därmed yrkade på icke bara frikyrklighet utan en frikyrka. Hade detta ord uttalats vid den tiden då ännu Fjellstedt trodde på det och Lundborg och Hedengren levde eller i Ansgarieföreningens tidigare år, då hade far utan tveivel lyssnat därtill såsom till det förlösande ordet. Men mycket hade hänt sedan dess. Ekman var icke för tidigt ute, såsom far trodde. Han kom något årtionde för sent.

Det var för far ganska väsentligt en vidare vy i fråga om samvetsfrihet, som utgjorde bakgrunden till denna konservatism, om vi så få kalla det. Vi se det framför allt i den bekymmersamma konfirmationsfrågan och fars ställning där. Hurudan stämningen var i sinnena och vad som blev de moderatas ståndpunkt i motsats till ytterlighetsståndpunkterna, kunna vi se av fars redogörelse från "kretsmötet" i Kristinehamn, "där dop och konfirmation var under diskussion", i samband med ett stormöte i Kristinehamn den 1—8 december 1895. Far skriver: "Enhälligt uttalades den åsikten, att intet samvetstvång skulle tillåtas i församlingarna utan frihet för var och en att handla i sådana frågor efter sin övertygelse. Dock ansågo många, att då det beredes tillfälle att få sina barn döpta av friförsamlingens tjänare och då man icke kan få sin andliga uppbyggelse eller eljes vara i statskyrkan och för den skull sammanslutit sig tillsammans för att öva församlingsliv, det vore rätt att också i fråga om dop och konfirmation använda församlingens predikant. Andra framhöllo, att så länge folkskolan står under statskyrkan och undervisningen (i kristendom) sker efter kyrkans läroböcker och så länge det icke är möjligt att de fria församlingarna kunna bestrida skolundervisningen för sina barn, det kommer att råda icke så litet tvetydigheter. Under sådana omständigheter är det så mycket mer av nöden att öva kärlek och fördrag med varandra".

Jag tror icke att ett sannare referat än detta kunde skrivas från den predikantkonferens jag hade nöjet vara med på i Uddevalla 1921, mer än tjugufem år senare. Det är sannolikt Missionsförbundets paroll i den kinkiga konfirmationsfrågan ännu i dag. "Alla" äro eniga bara i en sak: intet samvetstväng i församlingarna. "Många", och kanske en stadigt växande majoritet, förorda "friförsamlingens tjänare", då det gäller dop och konfirmation. "Andra", och det icke få av de tongivande, förorda ännu dop och konfirmation i statskyrkan. Att far hörde till de många, som förordade dop och konfirmation i friförsamlingen, det kunna vi se av följande utgjutelse, då han i Filipstad den 7 och 8 nov. 1869 fick höra, att en mycket kär och intim vän "lätit stadfästa sina barns dop av präst". Fars omdöme om sådant faller skarpt och obetingat i följande två ord: "Dålig karaktär". Icke desto mindre måste han av hänsyn till tidsläget och för enhetens skull underskriva på en rekommendation sådan som den följande. Det är vid ett möte i Brunskog den 13 och 14 mars 1897, som "den brännande dopfrågan avhandlades — i frid". Resultatet meddelar far sålunda: "Det blev enhälligt beslutat, att våra predikanter och församlingsföreståndare böra taga reda på om föräldrarna hava någon övertygelse rörande barn-dopet. Anse föräldrarna, att deras omsorg om barnen fordrar, att de konfirmeras (i statskyrkan), så bör predikanten icke (heller) döpa sådana barn, ej heller bör predikanten söka övertala, ty även om han döper, kan prästen komma en annan gång och döpa eller stadfästa dopet. Må då hellre föräldrar (som tro på konfirmationen i statskyrkan) anlita prästen (också) för dopet, på det att icke dopet må bliva till gyckel och vanära". Det är en utomordentligt måttfull och hänsynsfull ståndpunkt att taga, hedrande på alla vis då det är fråga om att handla i vördnad för heliga ting, men såsom ett frikyrkoprogram är det att blåsa till reträtt. Ekmans program var det icke. Också skiljas far och Ekman åt även

i den punkten, såsom vi kunna se, då far i maj 1900 skriver: "Med hänsyn till konfirmationsfrågan, som behandlats vid predikantmötena, senast i Gävle, och givit anledning till skarpa ord och domar över dem, som konfirmerat sina barn (i statskyrkan), och nu allra senast lett också till en tidningsdebatt, måste man ju erkänna, att den mening, som Ekman uttalade (i Gävle) är följdriktig. Ty kan man icke erkänna statskyrkan för Kristi kyrka, så är det ju klart, att då vi just för den skull inrättat oss för vår andliga uppbyggelse efter Herrens ord och konfirmationen är i hög grad bibelstridig, man ju bör göra vad man kan för att upplysa ungdomen härom. Men då vi icke kunna förneka, att de som följa denna gamla, inrotade vana kunna leva i tro på Jesus, såsom även vi gjorde den tid vi icke förstodo bättre, och då våra församlingar äro bildade på den bibliska grunden att alla, som tro och leva i Gud, hava medlemsrätt i Guds församling, så måste våra diskussioner och våra uppfattningar andas kärlek och fördragsamhet, så att frid och endräkt må få råda under de olika meningarna. Gud vare lov, det är ju underbart, huru Herren hjälpt oss hitintills. Må därför du, trofaste Gud, hjälpa att inga olika meningar få vålla köttslig strid och söndring". Ännu skarpare blir fars omdöme, då han den 2 oktober 1900 — han är i östra Emtervik — skriver: "Fick läsa Ekmans artikel i Missionsförbundet, i vilken han gör gällande, att Förbundet är berättigat att kallas ett samfund". Vad far tänker om detta tydliga frikyrkospråk, se vi av följande anmärkning: "Det är sorgligt, att det icke får vara vad det är, nämligen föreningar, sammanslutna för att öva biblisk församlingsvård. Kyrkosamfund talar bibeln icke(?) om, utan det tillhör den så kallade kyrkliga utvecklingen, och den har varit sådan, att vi ha anledning att avsky blotta namnet(?) såväl som alla förvillelser det lett till. O, Gud, låt icke denna strid förorsaka, att vi icke skulle kunna fortsätta det kristliga och Gud behagliga arbetet att under olika

meningar i många ting men förenade i Kristus bedriva verksamheten för evangeliets utbredande och för de kristnas förenande i församlingar av troende". Detta är mycket ädelt och vackert talat, men det synes mig, att far därvid glömt, att den outhärliga bakgrunden för ett så enkelt frikyrko-program utan samfundsprägel är — statskyrkan. Inom en välvillig statskyrka kan det ske och har det skett. I sitt frikyrko-program hände det far, att han stavade med Ekman, men lade ihop med Waldenström. Far var icke den ende, som misstuckte på Ekmans frikyrko-program. Den 13 december var far i Ed och fann där, att "Ekmans diskussion om kyrkosamfund haft den följden att de tänka på att icke lemna sina uppgifter (för Förbundets statistik) av fruktan att bindas på något vis".

TJUGONDE KAPITLET.

Politik och varjehanda.

Fars liberalism i politiken. — Tre brev till Waldenström. — Nykterhet och nykterhetsföreningar. — Far upptäcker Sköld. — Skagersbrunn en tillflykt för de troende. — Ansgarieposten och Boström. — En högtidlig begravning. — Enskild nattvardsgång med mor i Ringshyttan. — Andlighet och missionskollekt. — Äventyret på Hornkullen. — Ett missionshus efter fars smak. — Bönehus i Karlskoga kyrkoby. — Missionshus på Trossnäs. — Amerikafrämmande. — Radikalkur mot gasförgiftning. — Vincentius i Kristiania.

I politiken går fars väg i alldeles motsatt riktning. Och i politiken blev han under dessa år intensivt intresserad. Den 17 mars 1881 sammanträffade han i Kil med en pastor, "som kallade honom antikristlig, emedan han bedit att Gud skule hjälpa så att riksdagen gäve goda och rättvisa lagar". Och pastorn i fråga uttalade över far "i kraft av sitt ämbete Guds dom och straff". Men då far till sitt försvar anförde 1 Tim. 2: 2 och 1 Pet. 2: 13, "blev han alldeles svarslös". Saken är den att i politiken är far frisinnad. Där hjälpte icke Waldenströms inflytande. Han var och förblev såsom Ekman en liberal. I Väse, den 5 mars 1887, antecknar han med stor tillfredsställelse, att "regeringen upplöst andra kammaren" och uttalar sitt "erkännande av en frisinnad och folkvänlig regering". Den 4 april är han i Lysvik och råkar då vara med på ett "riksdagsmannaval", helt säkert nyval med anledning av riksdagens upplösning. Han uttrycker sina blandade känslor så: "Glädjande se, att folket vaknar. Men ett tjog kommo för sent och en hade så mycket att syssla med sin pipa, att han icke höll på att få fram valsedeln". Han tillägger förebrående, att "nästan alla rökte". Hans intresse i dessa nyval kommer

oss litet närmare, då vi läsa anteckningen för den 29 juli. Fars politiska åsikter hade väckt de frisinnades uppmärksamhet på honom i hembygden såsom riksdagsmannakandidat. Men det fanns andra, som ansågo sig stå närmare en sådan heder. Far "anser därför klokast att avsäga sig riksdagsmannakandidaturen för enighetens skull". Här är det förstas fråga om den politiska enigheten inom det liberala partiet. Huru det utvecklade sig se vi av anteckningen för den 12 augusti. Far hade då återkommit hem från en resa och "en deputation uppvaktade mig med hänsyn till riksdagsmannakandidaturen och jag upprepade då min avsägning". Men att han icke därmed alldeles uppgivit sin ambition, förstå vi därav att han tillägger (i dagboken förstås): "Om det, o Gud, är din vilja, så styr därmed". Det var sannolikt till förmån för patron Kjellberg på Björkborn, som han avsade sig kandidaturen. Huru han kände sig efteråt, se vi den 15 september, då han åter är hemma och antecknar: "Riksdagsmannavalet utföll såsom jag fruktat. Nykterhetsvännerna röstade in en drinkare. Deras verksamhet visar sig i fester och tal, men i röstningen icke". Kjellberg eller vem det var, som far gynnade för hans ståndpunkt i nykterhetsfrågan, föll igenom vid valet och far skyller det åtminstone i första hettan på nykterhetsvännerna. Man kan nog läsa situationen mellan raderna. Det var viktigare för de liberala, som också i det hela representerade nykterhetssaken, att invälja en liberal än en nykterhetsvän.

Han börjar nyåret 1889 med sin vanliga nyårsbön, vartill han "nu vill lägga Jes. 45: 11: Låt mig taga vara på mina barn". Den 15 januari besöker han Gnesta och "glädes åt de goda underrättelser och vittnesbörd som gåvos Johannes Hedengren", son till Olov Hedengren, fars vän och välgörare. Han är närvarande i Stockholm vid riksdagens öppnande den 17 januari. Närmast är hans ärende att övervara en nykterhetskonferens, från vilken han antecknar "ledsamma uppträden

att börja med, men bättre ordning, sedan Beckman och Wavrinsky tagit ordförandeskapet". Han var på middag hos Waldenström den gången, men "kom till sin förödmjukelse för sent" och kom i sin förlägenhet "icke att hälsa på någon mer än frun". Det var synnerligen lätt för far att bli förlägen bland vad han räknade bättre folk. Vid sammanträdet av Förbundets kommitté den 21 "var en djävulens frestelse å färde — må den användas". Säkert syftar det på det för far så bekymmersamma, allt jämt växande missförhållandet mellan ledarna. Samma dag fick han "vara närvarande och se härligheten vid firandet av konungens sextioårsdag och undrar, vilket som är värre, denna ståt eller penningutgivandet vid presidentvalen i Amerika", men är böjd att tro, "att det (kungaståten nämligen) är en näring för socialismen". Den 24 januari uppmärksammar han, "att Fernholm intagit hans fotografi i Blåbandet" (en nykterhetstidning, som Fernholm redigerade), och det leder hans tankar på politiska intressen, såsom vi se av följande ord: "Får se om den dröm jag hade en natt denna vecka att jag kom in i riksdagen skall förverkligas. Om sådant skulle vara din vilja, låt det ske till ditt namns förhärlikande". Den 30 januari 1890 är han i Stockholm igen och besöker P. W. och på kvällen Ekman, där han också träffar Rinman med flere. Hans egentliga ärende denna gång beskriver han sålunda: "Var på Kungliga biblioteket och fick reda på i almanackan, att det var den 6 november — och icke oktober, såsom han trott — 1849 som Herren fick fatt i mig, då jag högg mig i benet, och att det var den 24 maj 1854, som vi firade bröllop". Den 8 februari började han författa Ansgarieföreningens tjugufemte årsberättelse. Den 17 februari fick han "läsa och bedja på prostgården och önskar Guds välsignelse till ordet över dessa gamla". Vilka de voro, säges icke, men det förefaller mig icke alls omöjligt, att det kunde hava varit kyrkoherden själv och hans fru. Den 3 maj får han "veta av Karl Otto i

Kristinehamn, att Nyvall och Lalin äro påtänkta av nykterhetsvännerna såsom riksdagsmannakandidater". Den 22 juni är han för första gången på ett politiskt möte i Karlskoga och "fann liten reda hos en del, men glädde sig åt att en del arbetare framställde sina åsikter klart och redigt". Om sin egen ambition säger han: "O, Herre, styr du. Om du vill, att jag skall komma med på kandidatlistan, det må bliva efter din vilja". Den 31 juli visste han utgången av valet. Det blev icke han utan Lindholm som uppsattes som kandidat och fars nya bekymmer är nu, "vad som är att göra med skolan" (om Lindholm väljes). Huru det gick med Lindholm, berättar han icke, men väl huru det gick med valen i allmänhet. Den 3 augusti i Edsvalla fick han "veta, att arbetare, som hade åtta hundra kronor, fått sin lön nedsatt till sju hundra femtio för att berövas sin rösträtt". Till trots av detta makthaveri kan far anteckna, att i Lung-sund "både Bruse och O. Andersson invalts till riksdagsmän, ehuru herrn på Storfors befallt sina arbetare att rösta på andra mot sin vilja". Den 2 september, i Hellefors, fick han "veta, att bruksförvaltaren burit sig åt som en galning, emedan arbetarna röstat på Lindholm". Han "finner det orätt och rätt att behandla arbetarna så, men (tillägger han) aristokraterna äro sådana". Den 19 januari 1891 är han igen i Stockholm på ett nykterhetsmöte och nedtecknar: "Vilka lidelser både bland absolutister och de moderata". Den 1 maj 1892 är han i Karlskoga "på en nykterhetsdemonstration, då två tusen arbetare marscherade från Praktiska skolan och (jämte far) en skollärare Lindgren och en herr Karlberg talade". Far finner anledning att därvid tänka på (och i sitt tal påminna om) "huru annorlunda det är nu mot förr, då pastor Stenhoff höll den första nykterhetspredikan i Karlskoga kyrka (1848) samt patron Lagerhjälm på Bofors försökte sätta sig i spetsen för en nykterhetsverksamhet och lyckades få med sig ett halft dussin, som tecknade sig".

Fars politiska program ledde till en ganska allvarlig och bekymmersam korrespondens med Waldenström. Den 26—30 augusti 1892 "vilar" far hos släktingarna i Filipstad, dottern Hanna och mågen Segerström. Och han skriver där med anledning av ett brev från Waldenström följande svar:

Käre broder P. W.! Guds frid! Hjärtligt tack för ditt brev. Det var för mig ganska kärt att du skrev. Det ger mig mod att ytterligare skriva, vilket är ett verkligt behov för mig, så mycket mer som kroppslig sjukdom ställt evighetens allvar för mig och dessutom mångahanda bekymmer tynga på mig. Jag vill med aposteln bedja: Hör mig med tålmod. Det kändes ledsamt, att du skrev så om missionen. Icke är väl skolarbetet trägnare nu än förr? Jag kan ej minnas under de tio år jag varit med att du var borta mer än två gånger och då icke för skolan. Icke lär det gå så lätt att lemna kommittén. Herren har, hoppas jag, så pass med dig att göra, att du får nog lov att ägna ännu mer tid för den dyra missionen. Jag tycker verkligen, att vårt missionsarbete blir mer och mer av ett sådant ansvar, det ena människolivet måste offras efter det andra och verksamheten här hemma vinner allt större uppmärksamhet och omfattning, så att var och en, som har varit med och har någon kärlek till Herren måste känna sig bunden att nedlägga all sin kraft för att med råd och dåd hjälpa. När jag tänker på vad vår skola varit, vad den är och vad den borde vara och vad den kunde bliva, om den hade en föreståndare, som vore vad en sådan borde vara, då kan jag icke komma ifrån utan har trott och tror ännu, att nog skulle Herren där använda dig till mångdubbelt mer välsignelse för Guds rike än där du är. Det kan ju icke nekas, att skolan för såväl hednamissionen som för verksamheten här hemma är av allra största betydelse, så att vi behöva de allra bästa krafter att leda den. Jag tror icke heller, att det egentligen är tanken på att vara till största möjliga nytta som håller dig vid skolan i Gävle. Nog trodde jag, att då skolan kom till Stockholm, du skulle kunnat använda någon timme emellanåt och besöka eleverna och hålla något föredrag i något ämne, som vore för dem till glädje och nytta . . . Jag är säker på att varken Norborg eller Ekman ångrar på att de ställt sig i missionens tjänst. Jag tror icke, att missionsvännerna skola behöva ångra det heller.

Nu kan du vara trött på mitt långa brev, men några ord om de nittio dagarna. Det förefaller mig mycket underligt, om du icke förstår den stora skillnaden för den fattige och den rike att offra sina söner på exercisfältet. För den fattige är varje timme dyrbar

för att få arbetet utfört. Den rike känner ingen saknad utan det är för deras söner en ren förtjänst att ha sina ferier på exercisfältet. Jag behöver icke säga mer om den saken. Det är ett högst orättfärdigt förslag (om de nittio dagarnas övning, som Waldenström med så stor kraft försvarade). Hoppas att många nog i andra kammaren ömma för de fattiga i vårt land för att säga nej. Erbjudes ett rättfärdigt och rimligt förslag, då är nog vårt folk villigt att offra vad det förmår. För övrigt finnes det nog viktigare reformer i vårt försvar än ökad exercis. Tror du icke, att det behöves bättre tukt på den högre militären och skydd för våra beväringar mot de högfärdiga löjtnanterna, innan man ökar exercistiden? Sådant väntar man av de riksdagsmän, som vilja landets och folkets väl. Jag känner mig glad att hava skrivit detta långa brev, ty jag är säker på att du icke blir ond på mig därför. I lagstiftningen är det ju sannt, att icke allt kan bli fullkomligt, även om du och jag finge skriva lagboken (såsom Waldenström lekfullt skrivit i sitt brev), men uppenbart orättfärdiga lagar äro likväl en förbannelse och olycka för landet. Och av historien är det klart, att det icke är de, som vilja rättvisa reformer, som äro orsaken till revolutioner och olyckor. Herren tage hand om konung, regering och riksdag.

Din i Herren förbundne C.

P. S. "Det är underligt med bedjande. Jag minnes under kriget i Amerika huru sydstaterna bådo om seger i sina kyrkor och nordstaterna i sina, men nog hade det varit bättre om nordstaterna erbjudit de millioner kriget kostade till sydstaterna för slavernas friköpning".

Brevet ändrade naturligtvis icke i något avseende Waldenströms politiska ställning, och det väntade nog icke far. Den 2—4 oktober är far i Stockholm och får då av Ekman veta, att "P. W. är lika ivrig som någonsin för regeringens förslag". Han fick också veta, att "P. W:s försmädliga brev i Missionsvännen om konungens beteende, då Ericssons lik fördes till Sverige, blivit bekant för konungen och att P. W. fått ett särskilt brev från konungen därom". Den 1 mars 1893 var far på sammanträde i Karlstad för att samråda om upprättande av missionshus på Trossnäs. Han fick där "vara med på en trehundraårsfest i missionshuset (som således nu var byggt) till minne av Uppsala mötes beslut, som var ett verkligt storartat mötesbeslut till stor välsignelse för vårt folk". Beslutet i Karlstad att upprätta ett missions-

hus på Trossnäs innebar, att far den 10 april "måste resa till Stockholm för att (med övriga kommitterade) framlemna till konungen en "petition, bedjande om plats för missionshuset på exercisfältet". Far är mycket bekymrad för utgången och beder, att icke "detta företag må bliva om intet för min okunnighet". Han kan dock tillägga: "Allt gick bra. Broström persenterade oss, och jag fick framlemna petitionen, som konungen mottog och läste. Blev ej mycken tid till samspråk, ty konungen talade mest själv (lyckligtvis). Dock beror allt på dig, o Gud. Ha vi din nåd och du ser att vårt verk skall tjäna till din ära, så kan du skaffa plats där vi få kungöra ditt lov". För att kunna möta med de övriga i Stockholm den 11 april hade far avbrutit sin resetur i Lungsund, och det gällde nu efter väl förrättat värv att upptaga den, i Åmot den 12. Det var att resa natt och dag, och han uttryckte sin tacksamhet över att det lyckats i dessa ord: "O, Herre Gud, din godhet är stor. Helbregda till kropp och själ kunde jag den 12 vara i Åmot för att följa skjutsen till Köla och förkunna Herrens ord där, tröttare än jag minnes att jag någon gång varit, men här blev det ett bönemöte, som varade till klockan tolv på natten". Även i Karlskoga firades en trehundraårsfest den 30 april, då far talade i Salem och i Fredensborg. Den 3 maj besökte han Kristinehamn och såg "de hemska ruinerna av branden, som övergått samhället". "Må det bliva till mångas förödmjukelse". Den 6 maj är han på ett "styrelse- och ombudsmöte" i Ransäter och antecknar: "Diskussionen på Munkfors lärorik och allvarlig, men nykterhetsföredraget icke nog kraftigt mot söndring. Mötet i Gersheden utesägligt gott, Gud ske tack och pris för alla sådana möten, men all den glädje som mitt hjärta kände vid dessa ynglingars vittnesbörd, stördes vid tanken på den olyckliga branden i Kristinehamn, och åter och åter måste jag anropa Herren om förbarmande och hjälp, att han ville med sin nåd trösta och hugsvala de lidande".

Av olika anledningar blåste det upp till en storm mot Ekman vid konferensen 1893, som det året hölls den 6—9 juni. De första dagarna hade far "möte med distriktspredikanterna". Han menar säkert distriktsföreståndarna, bland vilka han såsom senioren tjänade som ordförande. Han fick under tiden veta "att P. W. var så klen att han icke kunde komma varken till Värmland eller annorstädes, utan måste resa till England för att få vara stilla". Från konferensen har han detta att meddela: "Allt avlopp i frid, ehuru man nog märkte att (en viss broder) ville rycka fram mot Ekman för att klandra. Allt gick bra till sist, då hela saken blev framställd på ett ganska kärt sätt av Ahlström från Gävle. Ekman försvarade sig ock på ett lika kärt sätt, så att såväl hans deltagande vid riksdagen som hans medlemskap i Svenska livförsäkringsbolaget kunde ses i sitt rätta ljus såsom handlingar i kärlek till sanningen och för sanningens skull, så att alla klagomål syntes få lov att tystna. Dig, o Gud, vare lov för detta kära och dyrbara möte. Herrens välsignelse var på ett särskilt sätt med. O, huru dyrbart med dessa tusenden, som tillsammans lova Herren och få känna andens gemenskap och förnimma kärlekens makt och hoppets visshet att en gång evigt och fullkomligt lova Herren". Far har tydligen vant sig vid dessa stora folkfester. 1881 antecknar han i samband med "den väldiga nattvardsgången" sitt bekymmer, att "dessa stora fester dock ha det med sig att skrymtare lätt komma med". Från början av juni 1893 till först i februari 1894 saknas anteckningar. Far gör i början av februari sistnämnda år en uppfriskande resa till Järnboås och Nora i början av februari för att hälsa på gamla bekanta och förkunna livets ord för dem" och han kan beskriva resan såsom "mycket dyrbar, så att mycket folk samlats och Herrens kraft förnummits och många ha träffats av dem, som i många år tillhört Herren". Särskilt kärt var det för honom att besöka "de gamla i Skomakartorp, som ännu

äro kvar på sitt lilla nya ställe". Han tillägger: "Även de unga voro vänliga och bjödo mig åter. Gud hjälpe dem att få sina ögon öppna för Guds nåd". Särskilt tacksam är han, att han ännu en gång fick förkunna ordet "i Järnboås missionshus, som var fullt av folk". Det hade således blivit missionshus där också.

Politikens vågor gå fortfarande höga, icke minst i fars sinne. Han antecknar den 13 februari 1894: "På grund av det käbbel, som icke slutar, mot de kristna, emedan de röstade för Hedin, nödgas jag skriva en artikel i Morgonbladet samt ett brev till P. W.". Detta är fars andra stora brev till Waldenström och har följande lydelse:

"Käre broder! Guds frid! Jag måste säga dig ett hjärtligt tack för din motion om neutralitet för Sverige och Norge, men nu skulle det vara bra kärt, om du under diskussionen om rösträtten visade, att du icke ändrat ståndpunkt, såsom man sagt. Det skulle lugna. Jag tycker emellertid att det är bedrövligt, att vi kunna ställa till ett sådant väsen av Hedins val. Det är ju alldeles klart, att det är alldeles omöjligt att vänta att de kristna kunna vara av samma åsikt i politiken. Och det får jag säga, att det skulle kännas bra obehagligt att förena sig i röstning med tidningsredaktörer, som kallat oss en valboskap. Och så skamlöst som de nedsvärtade och ljögo på Hedin, undrar jag icke på om en del röstade på honom för att ge honom upprättelse. Att nu hålla på med detta och hetsa upp sinnena, det är sorgligt. Din ställning till Ollén (Morgonbladets redaktör och hela sitt liv en liberal av renaste vatten, fars gode vän) är bedrövlig. Jag får då säga, att jag är mycket tacksam mot Gud för att vi fått en daglig tidning, som för de frisinnades talan och med så verkligt goda och kraftiga artiklar mot fritänkeriet. Må du, älskade broder, betänka dig två gånger, innan du fortsätter med att söka störtlå Ollén. Låt ännu det stora målet, de kristnas enhet, få besjåla dina handlingar och icke tvärtom, och då skall Herren välsigna vårt arbete. Men att kasta ut sådana påståenden, som du gjort, då du sade att de statskyrkliga kristna betett sig bättre vid riksdagsmannavalen än de frikyrkliga, det är ju möjligt att det är sannt på något ställe, men nog visste vi att här i Västmanland motsatsen ägt rum och i synnerhet i Fryksdalen, där de kyrkliga forut ut så fanatiskt och oförsynt mot Andersson i Lysvik, fastän jag undrar om vi ha någon i riksdagen med renare karaktär. Jag tror, att det var denna oförsämdhet, som skaffade Andersson så många röster.

Du förstår, att kasta ut sådant, som folk så väl vet är osann, det inger icke förtroende och det var nog med anledning därav som August Pettersson anförde huru det tillgick med valet i Västerås. Ja, Herren vare oss nådig och handle icke med oss efter våra synder. Men nog är det rysligt, att det skall få lov att vara sådana strider mellan dig och Ekman hela tiden, då ändå båda fått vara till så mycken välsignelse. Gud hjälpe eder att inse, vilket ansvar, som vilar på eder, om I nu skolen låta den onde bruka eder att söndra vårt Förbund. Det kännes bedrövligt att tänka härpå, utan då måste Herren hjälpa mig härifrån dessförinnan. Herren förbarme sig över oss. Din i Herren förbundne —”.

På detta brev fick far svar, och så väl genom detta brev från P. W. som för övrigt genom andra meddelanden från Stockholm fick han den hugnesamma underrättelsen, att “den svåra striden om Morgonbladet och stockholmsvalet är över”. Och nu, då striden var över, gör Waldenström far till viljes och skriver i Morgonbladet en artikel. Far kallar det “en glädjedag” och kommer i bekymmer över artiklar, som han redan sänt till tidningen. Han beder Gud “förhindra att de inkomma, om de kunde bliva till skada”. Från P. W. fick far igen ett brev, som han besvarar den 2 mars. Det är fars tredje brev till Waldenstöm och lyder:

“Käre broder! Guds nåd och frid! Ja, må denna dyra frid regera oss. Hjärtligt tack för ditt brev, som jag bekom för en vecka sedan och tack för att du börjat skriva i Morgonbladet. Jag skriver icke för att döma och såra, ty jag vet mycket väl, att jag kan taga fel i mitt omdöme av saker och ting, men jag har mer och mer börjat frukta, att även du kan taga fel. Och därför säger jag dig mina farhågor. Är du oskyldig, så mycket bättre. Men jag fruktar, att ditt förhålland emot Morgonbladet och Ollén får du i evighetens ljus se med andra ögon än du gör nu. Att Ni satt ifråga att avskeda Ollén, det fick jag veta från Västerås. Det nämnde du icke något om, men jag hoppas att vid närmare övervägande du icke vill vara med därom. Skulle Ollén bliva så behandlad, sedan han efter så mycken möda fått tidningen där den är, så har väl Herren något annat åt honom, men en sådan handling kan icke gärna bliva ostrafad. Jo, du sade verkligen på predikantmötet i Karlstad att de frikyrkliga betett sig sämre än de statskyrkliga vid riksdagsmannavalen. Om jag icke missminner mig, så var det den tonen i ditt varningsrop i Hemlandsposten, som gav August Pettersson anledning

att nämna om valets gång (i Västerås). Det vet du väl, att Ekman och du ifrån början av Förbundet varit av olika åsikter rätt duktigt, men jag säger visst icke, att du alltid varit orsaken därtill. Medan jag var med i kommittén, tog jag i de flesta fall din part. Men det vore för bedröfvligt, om nu genom de politiska spörsmålen det skulle få lov att bliva en brytning. Må Herren förhindra det, ty det torde väl ändå gälla även härvid att det icke är ens skuld (att två tvista). Din profetia, som du vid åtskilliga tillfällen uttalat, att det skulle bliva slut med Förbundets verksamhet, funderar jag på. Den kan möjligen ha den verkan på dem, som kommit med i frikyrklig verksamhet utan frikyrklig övertygelse, att de schappa av till statskyrkan. Ty naturligtvis är det bekvämast".

Far slutar det allvarliga brevet med en personlig affär och med ett uttalande i tidningsfrågan av C. Boberg, som synes hava förordat en sådan tidning (som Sanningsvittnet), "mycket spridd men utan någon bestämd hållning i det politiska". Och han genmäler på tal om diskussionerna i riksdagen, att "det även i en tidning borde få vara diskussioner" och försäkrar att "det enda han haft emot Morgonbladet är att tidningen icke mottagit P. W:s artiklar". V förstå därav att Waldenströms vägran att skriva i tidningen icke var enbart hans skuld. Far avslutar denna politiska tvekamp med Waldenström med följande reflektioner: "Ehuru jag återtog mina förra artiklar till Morgonbladet så sänder jag ånyo en för att söka göra något om aldrig än så svagt inlägg mot det otillbörliga klandret mot de frikyrkligas ståndpunkt i politiken och visa, huru nödvändigt det är att skilja mellan kristendom och politik. Till Kristi rike höra de, som leva i tron på Jesus och drivas av Guds ande. Till det borgerliga eller världsliga (riket) höra alla, som bo i landet. Gäller det verksamheten för Kristi rike, då välja vi endast troende. För verksamheten i det politiska finnas många icke troende mer begåvade och kunniga män (än många troende). Och där böra vi välja de mest dugliga och dem som hava insikter i saken. Må Herren hjälpa oss att förbli i sanningen".

Även 1896 är far i Stockholm på ett nykterhetsmöte, den 6—8 februari. Han beskriver det såsom

“mer beherskat än förra årets” men har nu kommit till den övertygelsen, att “de troende icke böra gå in i nykterhetsföreningar”. Och han finner fel även med de bästa och starkaste nykterhetstal, om de icke framhålla detta. Icke heller är han i princip, ehuru i praktik, absolutist. Således gläder han sig den 10 maj 1897, då han “kom till Karlstad och fick veta, att nykterhetsfantasterna måst medgiva Andersson rättighet att tillhandahålla öl åt de resande, som begära det”. Till fars stora sorg lemnade Andersson i alla fall Karlstad och flyttade till Skövde, såsom det synes med anledning av missförståndet mellan honom och vännerna. Far har alltjämt sitt öga på unga män, som synas honom lämpliga för verksamheten. Den 11 september 1880, samma dag som han genom samtal med Ekman uppmuntras i sitt hopp att flera troende pastorer stodo färdiga att lemna statskyrkan och ägna sig åt verksamheten i Förbundet, “träffade” han Sköld och finner honom “lämplig för en evangelists kall”. Han blev en Förbundets första kinamissionärer. Vid årsmötet i Stockholm 1881 känner han “ett innerligt behov att få hela bibeln väl översatt”. Det måste hava varit vid den tiden som Waldenström började sitt stora livsverk att giva svenskarna en översättning av nya testamentet och psaltaren, och far är genast en av dem, som hälsade den stora nyheten med uppriktig glädje. Han läste och han studerade kritiskt. Han förstod också all kritiks begränsning. Den 7 juli samma år, således icke långt efter årsmötet, sedan han “predikat i Mörum på en loge”, upplyste en broder honom, att hans “predikningar äro torra”. Vad far just då svarade, säger han icke. Han blev sannolikt svarslös. Men att han kände sig obehagligt berörd, kunna vi förstå av hans “undran, vad egentlig nytta en sådan kritik kan tänkas göra, om den icke, när allt kommer omkring, uttrycker en lust att utöva ett andligt förmynderskap”. Den 13 oktober 1881 känner han sig “inspirerad med tanken på en slöjd-

skola i Karlskoga kyrkoby". Det var säkert i den tanken denna framgångsrika skolverksamhet har sin upprinnelse. Under åren 1884 och 1885 besöker han för andra gången Amerika och är då bland annat med och bildar systerförbundet där. Han återkom i oktober 1886. En av sina första erfarenheter i hemlandet beskriver han så: "På tåget mellan Karlstad och Karlskoga var det en drucken man på tåget, som hädade, och en kvinna, som grät av medlidande". Han antecknar från sin hemkomst: "Hemma. Glädjen kan ej beskrivas. Besök hos Lindholm, patron Kjellberg och fru Gauffin". Att den sistnämnda befann sig i Karlskoga stod säkert i samband med Gauffins och fru Gauffins intresse i Skagersbrunn, som de under många år besökte under sommartiden. Den 27 november är han i Brotorp och antecknar med anledning av en viss predikants självberömmelse följande: "Huru olika vår tids bekännelse med Pauli, Han kallar sig den ringaste av de heliga. Nu heter det i stället: Jag är det stora ljuset". Den 11 december, i Kihl, får han del av en utläggning av texten, att "Gud skall bliva allt i alla", utgående därpå att "Gud blir brudgummen och Kristus försvinner". För sin del tror far icke, att "någon vet, vad det betyder, att Gud är allt i alla". Den 13 januari 1887, i Glava, hör han "om en ung man, som blev frälst, medan han var rusig". Den 11 februari besöker han Jönköping och samtalar med Palmberg. Möjligen är det av honom han får veta, att "Västergötlands ansgarieförening består egentligen av B". Om det är beröm eller klander, är icke gott att veta. Den 19 februari besöker han sin gamle vän Låftman i Bergunda och "hör honom hålla skriftermål". Den 27 februari, då han predikade i Linköping, hände honom något, som "särdeles kraftigt" förde hans tankar på döden. Han berättar: "När jag sjöng på sista versen, kände jag en underlig känsla i hjärtat med hjärtklappning. Tolv år sedan hade jag något dylikt, och en broder sade då, att det var en ringning till hem-

frid. Och nu kom det andra gången". Erfarenheten framkallar hos honom en önskan, som han uttrycker så: "Om jag icke förunnas att uppleva mötet med Jesus i skyn, må jag i alla fall få dö på predikstolen", Men så hejdar han sig, vid minnet av att han en annan gång "för många år sedan hyst den kanske oförståndiga önskan att få ligga sjuk länge för att hava tillfälle att vittna för de mina". Och han lemnar saken i Guds hand. Gud tog honom icke bokstavligen på ordet i någondera önskan, men nog fick han, som han så ofta bad om, slippa leva länge, sedan han blivit kraftlös.

Den 5 mars 1887 är det tidningsfrågan det gäller. Han är "i Kristinehamn på ett sammanträde, där det bestämmes, att Broström och Vikström utge en tidning". Det var Ansgariepostens början. Tyvärr måste han någon tid efteråt nedteckna den nedslående nyheten, att den nybildade tidningen "kommit i stor skuld", varför det beslöts, att "tio eller tjugu personer skaffas, som äro villiga att ansvara för utgifterna". Den 26 oktober 1887, om jag förstår fars anteckningar, befanns det att aktiebolaget, som sålunda påtänkts, icke kunde komma till stånd, emedan summan icke tecknats, "varför det beslöts att giva Boström i uppdrag att utgiva tidningen". Karl Otto upplyser i sin minnesruna över far, att anordningen var den att Boström och far gemensamt skulle ansvara för tidningens ekonomi.

Under tiden är far på resor som vanligt. Den 11 april predikade han i Getkärn över Joh. 20 "om Maria" och i Gräsmark samma dag över 2 Kor. 5: 14, 15, I dagboken inlåter han sig på en djupsinnig reflektion däröver om "alla" i denna text alltigenom och således även i vers 14 syftar på "samma alla", så att dessa, som Kristi kärlek tvingar, äro "alla" dessa, för vilka Kristus dött och således "alla" dött. Enligt fars tankegång synes vers 15 giva stöd för den meningen endast, om man icke giver akt på slutsatsen, som den leder upp till. Den 4 maj 1888 har han igen "en underlig erfarenhet", som

han beskriver så: "Väcktes precis klockan tre på morgonen av min egen röst, som upprepade orden: Gån ut i hela världen och prediken evangelium för hela skapelsen". Den 17 augusti 1887 beskriver far vad han kallar "en ljuvlig och härlig stund på Karlskoga kyrkogård". Anledningen är jordfästningen av de jordiska kvarlevorna av Lundborgs enka. Fars berättelse följer: "Av kyrkklockornas högtidliga maning (klämtningen) förstod man, att någons stoft skulle invigas åt förgängligheten. Högtidsklädda men även vardagsklädda människor komma i skaror fram till kyrkogården och samlas kring en kista, smyckad med kransar och grönt. En liten procession stannar vid kistan. Organisten sjunger en psalmvers. Lindström från Stockholm talar om Herrens seger över synd och död. Han talar också om den avsomnade såsom änka efter den för oss alla allmänt kände och för Guds rike nitiske Hans Lundborg. Hon hade tillhört Herren i fyratio år och levat ett uppriktigt gudfruktigt liv, Hon hade en innerlig kärlek till barnen. Vi sörja icke, utan vi fröjdas (var tonen i det hela). Sedan stoftet på sedvanligt vis blivit invigt åt vilan, fördes det till stationen och forslades till Grythyttededs kyrkogård, att jordas vid makens sida. Lindström predikade också i kyrkan".

Till erfarenheter, som han antecknar från detta år (1887) är att han under september månad led av "kraftig röjmatism i hela kroppen". Han arbetade bort det onda med att vandra långa vägar, såsom synes av många anteckningar efter detta. Det var icke det enda onda, som han försökte bota med långa vandringar. Och icke heller var hälsan alltid motivet. Således berättar han, huru han en gång då han i ett personligt ärende besökt Degerfors "vandrade till fots till Mollhyttan för att tillstoppa munnen på dem, som kalla reseombuden högmodiga kaxar". Den 27 september ser han i ett hem, som han besöker, "något mycket egendomligt: en fyra års gosse, stor som en medelmåttigt stor man". Far för-

säkrar, att han hade armar större än hans. I ett annat hem såg han "en trettonårig flicka, som ej var större än ett ettårigt barn, med undantag av huvudet". Den 7 oktober berättar han om "en underbar räddning". Han var i Svartberget och ropade ut missionsauktionen där. Följande morgon befanns det att under natten "flere stenar fallit ned från fönstret just över platsen", där far stod. "Om det hänt kvällen förut, hade vi varit dödade eller förstörda", tillägger far. Samma dag, som han gjorde denna upptäckt, besökte han Ringshyttan och "firade nattvard med mor i Ringshyttan, som sitter i en stol, ännu mycket klen". Han hade således nu övervunnit de fördomarna, som vid ett föregående besök hindrat honom att villfara den fromma kvinnans begäran. Den ledsamma söndringen i Nora missionsförening fortgick, såsom far påmindes om, då han fick veta, att "en fru (tillhörande de kyrkliga) tillställt en syförening samtidigt (med den just nämnda auktionen) för att avhålla dessa kvinnor att vara med". I Skoftestad, som han besökte den 1 december, hade han förödmjukelsen att nödgas nedteckna, att "en broder begärt utträde ur missionsföreningen, emedan han ansåg Frälsningsarméns verksamhetssätt bättre". I Lännsås den 3 december fick han veta, att "vännerna ställt till med skördefester och finner däri ett bevis för att kärleken är uppfinningsrik". Han "fick taga in i ett gammalt härberge under risebergatiden". Men vid mötet på kvällen fann han, att "fast det var en livad stund, det vid missionskollektens upptagande befanns att offret var endast en krona eller litet mer, således raka motsatsen" (till vad man kunnat vänta av så mycken synbar andlig livaktighet).

Den 11 februari 1888 berättar han om "en man, underbart väckt ur syndens dvala". Händelsen berättas av far sålunda: "Det var en ung man, som hade levat upp en anseelig förmögenhet. En natt vaknade han vid ropet: Du skall dö inom en timme, och det finnes för dig

ingen räddning. När timmen hade gått till ände och han ännu befann sig i livet, vände han sig till Gud och är fortfarande en gudfruktig människa". Den 15 februari har han just genomläst "en liten teckning av Livingstone". Han fäster sig mest vid hans grav och minnesstenen, på vilken jämte födelse- och dödsår ristats dessa ord: "Buren av trofasta händer vilar här David Livingstone, missionär, upptäcktsresande, filantrop". Den 20 februari, han är i Ockelbo, träffar han "snälla vänner, men ingen frågade, om jag behövde respengar". Den 7 april fick han av Ekman i Kristinehamn kallelsen "att komma till skolan och läsa i bibeln med eleverna" och blev så pass intresserad att han verkligen försökte få sin vän Karl Otto att åtaga sig den resetur, som han under tiden lovat sig på, men då Karl Otto icke kunde göra resan, ansåg han sig "tvungen att säga nej till Ekman". Att avlysa en resetur, som han redan bestämt sig för, det var icke att tänka på. Den 26 maj, på en resa genom Fryksdalen, beder han denna något hemlighetsfulla bön: "Gud tänk på dem i Karlstad, som i dag skola hava det besynnerliga mötet och överlägga om de kommitterades förslag om organisation". Han säger intet om vad slags organisationsförslag det var fråga om. Den 9 juni kom han till Karlskoga och blev mycket upprörd "över en svart lögn, som de fara omkring med" om honom. Icke heller om den saken ger han något närmare besked. Den 15 juni gå hans tankar tillbaka till andra amerikafärden med anledning av något som Martenson skrivit i Chicago-Bladet. Det föranleder far till följande öppenhjärtiga bekännelse och löfte: "Kanske ivrade jag mer än tillbörligt mot de så kallade frifria. Kommer jag dit igen engång till, må jag då bättre förstå min kallelse att verka för de kristnas enhet". Den 24 juni, vid ett stormöte i Grytnäs, plågas han "av högfärden i dräkt och överflödet på mat och dryck vid mötena". Han "finner det i hög grad otillbörligt att den dyrbara tiden skall användas av vissa ute-

slutande för sådant och beklagar att numer det knappt finnes en troende flicka, som vågar kläda sig enkelt i en enkel bomullsklädning". Den 22 juli, på ett möte i Åmål, sammanträffar han med Dalson, som då var på väg till Amerika. Far tillönskar honom lycka på färden och "beder att han må bliva till någon nytta för landsmännen". Den 10 augusti börjar han renskrivandet av sina "minnen från missionsmötena under 1888". Från sina många erfarenheter skriver han, under en kort vilotid i hemmet, "en artikel om andlig humbug", som han själv beskriver såsom "skarp, men må den tjäna". Han tillbringar julen 1888 och förmodligen även sin fädelsedag hos släktingar i Filipstad.

På ett besök i Vingåker den 30 januari 1889 kan han icke underlåta att med en viss tillfredsställelse anteckna, att "Nerike i frikyrklighet kommer långt efter Värmland". I Floda, den 4 februari antecknar han såsom något "egendomligt" ett gammalt par, han åttio år och hon sjuttio, båda blinda, men eljes friska, medan en deras son haft hjärtlidande i fyratio år. Den 27 februari, i Sunne, upptäcker han vid granskningen av årets räkenskaper till sin överraskning och ledsnad, att "vissa kvitton icke funnos". Huru viktig saken är för honom, förstå vi av följande: "Herren hjälpe, att min renhet i detta må komma i dagen, så att det må bliva klart, att de fem hundra, som tvisten gäller, äro lemnade". Redan följande dag kunde han sända "brev och intyg till Waldenström och Ekman och tackar Gud att han sluppit detta bekymmer". Den 22 mars, i Järnboås, får han "bedja med en ung man och en ung kvinna, utan något yttre skoj eller yttre exercis". Den 30 mars är han "vid avslutningen i Karlskoga och tackar Gud att hava fått vara med och offra något för denna skola". Den 2 juni antecknar han "en obehaglig brevväxling med Ekman, men också tillfredsställelsen att hava vunnit, så att Ekman lovat utgiva Missionsförbundet två gånger i månaden". Den 20 juli är han "på en samman-

komst med barnen på Björnön, där de ställde bibelgåtor på barnen". Bland andra gåtor nämner han dessa: "Vilka voro de människor, som foro högt över jorden men icke foro till himmelen?" och "Vilken fick den ståtligaste begravningen?"

I Hornkullen den 28 juli var far ute för ett äventyr, som han ofta berättade och i dagboken sålunda beskrivit: "Gott möte, men en hop druckna började slåss nedanför backen, där missionshuset stod, och jag kunde icke motstå frestelsen att slå över dem vatten i en burk, som stod där. Då stormade de in på mig i missionshuset, där under tiden några höllo på med att bedja till Gud för en bekymrad". Far "slapp undan med en sönderdriven rock" och kände sig "tacksam att komma från saken för så billigt pris". Större delen av september månad 1889 är han upptagen med en resa på Gottland, så långt jag vet hans första och enda resa till ön. Innan han for, var han på ett församlingsmöte i Väse och antecknar: "Bara eller de flesta barndopsförkastare och ändå gräl för bara obetydligheter". Endräkt i dop-sättet är således inte att bygga enhet på. Han hade lovat skriva resebrev från sin färd till Gottland, och det förklarar, varför han nämner så litet om färden i dagboken. Bland övriga platser besöker han Borlingo, Källunge, Mantabo, Lunnelunda, Bunge och Visby och "plågades under hela resan av sveda i ryggen och mellan Levide och Visby av den sämsta skjuts" han någonsin haft. Far var karlskoging även däri att han önskade köra fort, såsom hans färder genom Värmland i den gamla goda tiden, då han hade Hulda, vittna om. Från Visby återvände han med båt till Södertälge. Han som andra fick någon gång erfara sanningen av ordspråket, att ingen profet är erkänd hemma. Vi ha redan uppmärksammat något av det slaget. Vid återkomsten hem från Gottland höll han "föredrag (om sin resa) på Salem, då några få samlats från byn och några från Bofors", så att han "kände sig frestad att icke vidare

besvåra dem, om (hejdar han sig) sådant kunde vara Herrens vilja". Det smärtade honom att i ett kristet hem, som han besökte den 2 oktober, och där han "våntat större intresse i Förbundets verksamhet, icke finna andra tidningar än Vårt land och Nya Värslands tidningar".

Den 26 januari 1890 hade han "förödmjukelsen att glömma bort den bestämda bönestunden i Wiggetorp". Det "hade aldrig hänt" honom i hela hans liv och han är böjd att tro, att det måste hava varit "en tuktan för otålighet över bröders försummelse". Under sommaren 1890 var han upptagen med att skriva en artikel om "De sekelgamla orättvisorna", i Morgonbladet förmodligen. Den 13 juni skrev han för Ansgarieposten om "Vad han hört och sett". Den 23 juli är han "på ett sammanträde vid Skagersbrunn, då det gällde att få ett bolag till stånd för att Skagersbrunn fortfarande må få bli en tilflykt för de troende". Ännu den 1 oktober måste han emellertid anteckna, att "bolagets bildande måste uppskjutas", men hoppas ännu att det skall lyckas. På ett möte i Lysvik den 20 september "utreddes nöjaktigt frågan, vad det är att hava synd men icke synda". En fråga, som däremot icke nöjaktigt utretts och som sysselsatte honom mycket, antyder han i följande: "Må gamla predikanter icke på gamla dagar överlemnas åt sig själva och fattigvården". Den 5 oktober glömde far "på Borgvik sin sedelbok och sin portmonnä", något som heller "aldrig förr hänt" honom. Allt var emellertid på detta kära ställe i gott förvar och den 7 oktober återfick han det av vännen Esping. Den 7 november var han på ett sammanträde av skolstyrelsen i Karlskoga, sammankallat av Lindholm med anledning därav att denne "kallats som medarbetare i Hemlandsposten". Far meddelar: "De flesta av oss vågade icke säga, huru han skulle göra, utan lemnade det åt honom". Predikande bröder, som far vid denna tid mycket uppmärksammar och prisar, äro Petersson i Bjurkärn och Enok

Olsson. Den 22 december besöker han Örebro, där de just fullbordat bygget av Vasakyrkan. Far antecknar sin belåtenhet i dessa ord: "En kyrka alldeles efter min smak, inrättad på ett verkligt praktiskt sätt". Den enda samlingslokal, jämte Vasakyrkan, som far berömmar i sin dagbok, är missionshuset i Filipstad.

Även 1891 hölls Ansgarieföreningens årsfest i Karlstad, den 15—18 januari. Sammanträdet, som far "mest fruktade på grund av oförmåga att sköta ordförandeskapet, avlopp över förväntan väl". Bland besökare nämnes Norlin från Amerika och hans "härliga vittnesbörd," Karlson från Väse men i synnerhet Karl Otto, vars "föredrag var något utomordentligt gott". Far känner sig "mycket förödmjukad inför dessa begåvade bröder och önskar den nåden att som de predika så att det träffar hjärtan, men vill på samma gång icke klaga på vad Gud givit eller vägrat, medveten (såsom han är) därom att det icke är någon annans fel", om han icke blivit vad han kunnat bli. "En god sak för mötet". tillägger han, "var doktor Wretlinds besök". Den 1 februari 1892, är det hans bön, att "Karlskoga kyrkoby snart måtte få ett lämpligt bönehus". Redan 1 april är han på ett sammanträde i Karlskoga och kan "tacka Gud, att det nu beslutats att anskaffa plats och flytta dit missionshuset" (från Rävåsen nämligen ned i byn). Den 7 mars nedtecknar han "en missionärs bön att få dö i sin rustning" och uttalar med anledning därav igen sin "önskan att slippa leva längre än jag duger något till". Den 3 september samma år mottager han "ett brev från ordföranden (i Filipstad)", som vållar bekymmer. Och det är icke underligt, då vi få veta, att han påstår att far "går över sin befogenhet", då han "vill ha församlingsmöte med dem". Den 26 oktober är han i Fröskog och "undrar, om vännerna där icke borde vänta med att bygga bönehus, tills de få en lämpligare plats".

Vid årsfesten i Sunne, den 4—6 juli 1892, antecknas "en underlig bönhörelse". Berättelsen därom lyder:

“På aftonen såg det här hotande ut, ty solen gick ned inbäddad i tjocka moln. O, Herre, tänk på de många tusen, som komma hit till detta möte och låt oss få väder, så att vi må kunna mottaga de välsignelser, som vi behöva. Dagen kom, och regndigra moln hängde i luften, som sågo hotande ut. Vi bådo enskilt och gemensamt. En och annan droppe föll, men Herren höll sin skyddande hand över oss såsom fordom, så att under det härligaste väder på den mest utsökta plats fingo vi sitta båda mötesdagarna och höra det allra ljuvligaste Guds ord. Prisat vare Herren”. Den 26 juli besöker han Skagersbrunn och har glädjen att bringa med sig hem till Karlskoga Gauffin. Den 26—30 augusti, fem hela dagar, “vilar” far hos släktingarna i Filipstad. Den 8 november är han hemma och skriver ett brev till Waldenström, som redan anförts. Han nedskriver också sitt testamente, vari han bland annat förordnar att “alla hans dagböcker och anteckningar skola sändas till David, (yngste sonen) i Amerika och få icke ses av andra”. Den 14 februari 1893 var han i Svanskog och “fick där liva upp minnet av gamla erfarenheter och gammaldags sed”, som han beskriver sålunda: “Det fanns två bord i det lilla rummet, ett med duk på, där maten framsattes för gästen. Därifrån flyttades den sedan till det andra bordet för far i huset. Mor och dotter spisade i köket”. Såsom ett bevis på dessa vänners gästfrihet berättar far: “För natten måste dottern och sonen gå till en granne för att bereda härberge åt mig. Köket var ej sådant att någon i denna köld, mellan tjugu och trettio grader, kunde vara där”.

Den 12 april 1893 griper far in i ett ärende, som han sedan bittert ångrade att han lade sig i. Han skrev både till Waldenström och Ekman och yrkade på att de måste taga itu med vissa missförhållanden mellan lärarna i skolan. Svårigheterna ledde till en katastrof, som far den 4 juni beskriver sålunda: “O, Herre, att jag skulle få bevittna en så stor, utsäglig sorg. O, Herre, varför

skola dessa för mitt hjärta och ännu mer för ditt hjärta så kära vännerna Lagerström vederfaras denna olycka att båda bliva vansinniga. O, Jesus, för din outgrundliga barmhärtighet, förlåt mig om jag av oförstånd med mitt skrivsätt kunnat vålla detta utbrott. Gud, du vet, att jag menade väl, men lär mig genom detta att icke blott mena utan även handla försiktigt. O, huru jag fördömer och förkastar mitt sista brev till W:r, som förorsakade största sorgen för Selma, eftersom hon gav anledningen till det. Ack, min Gud, att en så gammal man och som du haft i din vård i så många år kan begå en så oförständig handling. O, Herre, förlåt och hjälp de innerligt kära vännerna. Tack, Gud, för den lilla ljusning, som bröt fram i mitt mörker, då jag reste till Vingåker och ängslades och bad, att det ändå var genom min skrivelse som det blev uppgörelse mellan lärarna i skolan, så att det enligt brev från alla parterna var gott dem emellan, innan vansinnet bröt ut, först hos henne och sedan hos honom. Men huru svårt att det skulle sluta så att jag skulle vara med och förorsaka detta bedrövliga. Ja, förlåt, jag vet, att du förlåter, men hjälp dessa vänner till förståndet åter". Både Lagerström och hans maka blevo friska igen.

Den 13—17 juni 1894 "hölls ett kärt möte med karlskogapredikanterna och beslöts att efter fem eller sex år hålla det igen och en kommitté tillsattes för att söka få reda på dem alla och inbjuda dem". Mötet i Råda den 10 juli "besöktes säkert av sju eller åtta tusen. P. W. talade gott och Skogsbergh från Amerika gav ett vittnesbörd, som grep människornas hjärtan". Den 17—19 var far i Loka, där bland andra "överste Oxhuvud hörde på och fick en av Davids böcker". Den 24 juli har far glädjen att hava bröderna Skogsbergh och Carl Anderson från Amerika i Karlskoga. Det var just i dagarna, innan far själv reste till Amerika tredje gången. Han återkom från sin långfärd i tid att vara med på Förbundets årsfest den 5—9 juni 1895. Allt han an-

tecknar är "den glada nyheten att medel och församlingar ökats". Den 8 oktober detta år har han "sorgen att träffa en hårt prövad gammal broder, Olov i Skog: förr så stark och modig, nu nedbruten, hotad med fattigdom, hans hustru en tid vansinnig, en son drinkare, en dotter förförd och lemnad av förföraren i sorg och skam". Med rätta frågor far inför denna lidandeshistoria: "Vad fanns nu kvar utom att få förbli i Guds nåd?" Också antecknar han längre fram, huru han till sin stora glädje fick träffa brodern under mycket gladdare förhållanden, i många avseenden återställd till sin forna ställning.

Den 7 mars 1896 kan far äntligen anteckna, att det länge påtänkta bolaget för Skagersbrunn kommit till stånd och att "Karl Otto enhälligt valdes till kamrer". Far tillägger följande, som belyser hans intresse i kusinen och hans motvilja mot tobak: "Många ville, att han skulle lägga bort tobaksbruket. Till och med pengar lovades honom". Far hade för egen del vid ett tillfälle lovat sig att giva en summa till missionen, om "Karl Otto slutar att röka". En annan gång anmärker han, huru "gruvligt han frestades till otålighet" över Karl Ottos ovana, men hejdar sig med att erinra sig, vilket stort tålamod Herren haft med honom under årens lopp. Den 9 juni samma år nämner far om "Norberg, som blev häktad för mord, emedan han vårdat sig om en sinnessjuk kvinna och icke kunde förekomma, att hon under ett hysteriskt anfall dödades genom att falla handlöst mot stenarna på marken". För årsfesten i Arvika den 26 och 27 juni hade far såsom berättas annorstädes mer än vanligt besvär att få talare. En av de bröder, som deltog i stormötet och även var med på sångfesten, med vilken mötet avslutades, var Frykberg. Om hans hastiga slut berättar far: "Han tog god natt av bröderna och kom hem och han och hustrun gingo till sängs. Så kände han sig något illamående och steg då upp. och satte sig i en gungstol. Och även hustrun steg då

upp. Och så fick han sluta utan någon föregående varning". Efteråt tillägger far detta, att han genom samtal med änkan förstått, att den så hastigt avlidne "led av hjärtfel och troligen påskyndade sin död genom vissa oförsiktiga vanor", för vilka far anser sig "böra varna bröderna". Den 10 augusti vid ett besök i Göteborg fick han "ett tillfälle att besöka predikanten Engströms grav i Hools församling och antecknar "det överraskande, att han dog endast 48 år gammal". Engström var den predikant, i vilkens sällskap far gjorde sina tidigaste predikoturer. Den 10 september kom han "att läsa Fernholms levnadsteckning och förnyar sin önskan att slippa leva efter att hava blivit orkeslös". Den 15 september sammanträffar han i Karlstad med patron Kjellberg, "som nu blivit renlärig".

Den 7 januari 1897 är han i Ny socken och "kom att sova i ett rum, där man av oförsiktighet stängt spjället för snart, så att alla, som sovo i rummet, blevo dödssjuka". Far för sin del kurerade sig emellertid snart med vad han kallar sitt "radikalmedel: att springa barfota i snön". Den 20 april blev han "erbjuden att bliva aktiv medlem i religionskongressen i Stockholm, men avslog och bad dem välja Waldenström och Ekman". Vid Ansgarieföreningens kvartalsmöte i Nysund detta år "höll Erixon en predikan över dopet". Far "gillade den hjärtligt, emedan den försvarade barndopets giltighet och på samma gång framhöll grundsatsen av evangelisk frihet". Han antecknar den 10 september såsom "en märklig ting i Dalen vid Stora Lee en myr, som odlats i femtio år, i vilken påträffats väldiga trästoffer och kol, ett vittnesbörd om förändringar och omdaningar, som jorden undergått". Den 19 september antecknar han sin "tillfredsställelse därmed att Vincenzius antagit kallelsen till Kristiania". Därtill hade således brytningen i Norge lett, att de fria vännerna i Kristiania hade sin egen verksamhet med egen predikant.

TJUGOFÖRSTA KAPITLET.

Intressen i två världsdelar.

Emigrationen till Amerika på fyrtio-, femtio- och sextio-talet. — Inbjudningar till far att komma efter. — Far skriver sina erfarenheter. — Första resan till Amerika i vår moders sällskap. — Huru far förklarar augustanaprästernas "bundenhet". — Frikyrkoproblem i Sverige och i Amerika. — Hans vänner i Lindsborg delade. — Far inför Olssons kyrkoråd. — Oförsiktiga brev. — Försoningen med Olsson. — Far deklarerar sin frikyrklighet — Den goda inflytelsen av P. W:s skrifter i Amerika. — Planer att flytta till Amerika. — En andra resa till Amerika. — Det amerikanska Förbundets stiftande. — Far välkomnar mig och bror Karl. — Fars missräkningar. — En liten predikantskola i Amerika. — Förbundet i Amerika har fått sin egen skola. — Tredje färden till Amerika i Annas sällskap. — Lagstiftning om yttre ting. — Far välkomnar mig till Sverige. — Farväl till mor. — Johannes och hans söner flytta till Amerika. — Sister Naemis besök i Sverige. — Fjärde och sista resan till Amerika. — Det blåser upp till storm i båda Förbunden.

Om sitt tidigaste intresse i Amerika och sina kallelser dit berättar far i inledningen till sina "reseminnen" följande: "Jag har ej haft samma förmån som många andra att såsom barn få läsa i skolan om Amerika. Det medhanns ej, då min vistelse i folkskolan blev blott en termin. Geografi var för mig ett obekant ämne, men jag kom ändå såsom helt ung att få veta något om det förlovade landet. Några av mina bekanta reste nämligen på fyrtiotalet dit. Det var innan Herren fått öppna mina ögon för det enda nödvändiga. I början av femtiotalet reste åter några bekanta, och som Herren nu visat mig, att om man vunne hela världen och förlorade sin själ, man handlade som en däre, kände jag deltagande för dessa utvandrare. En och annan hade emellertid också under tiden blivit vunnit för Herren i det

främmande landet och brevväxlade med mig. På sextio-talet blev, som vi känna, en mer allmän utvandring, ja, det blev en riktig vurm, så att de voro få, som icke fingo något anfall (av amerikafebern). Med anledning av de många nödopen efter predikanter, som man fick höra från Amerika, reste en och annan skollärare och missionspredikant av mina bekanta dit, och dessa blevo inom något år präster därute. Under de prövningsrika åren 1867—1869 blev utvandringen i synnerhet från Värmland ganska stor. Sistnämnda år reste en för oss i Värmland allmänt älskad och värderad broder, pastor Olsson, och med honom många vänner och bekanta. Mer än en gång under dessa år framlade jag inför Herren, om jag också borde resa dit. Jag kände mig dock bunden av den stora andliga nöden här hemma och få-talet av dem som ville leva för att avhjälpa den, och trodde, att jag borde fortsätta min verksamhet i hemlan-det. Sedan emellertid dessa vänner kommit till Ameri-ka, blev det oss emellan en livlig brevväxling och kal-lelser saknades icke att komma efter. Och då jag i brev framlagt mina skäl, varför jag icke trodde det vara Guds vilja att flytta till Amerika, fick jag från Olsson ett brev, vari han instämde med mig däri men uppma-nade mig att komma över på en tid och hälsa på”.

Bland dem, som jämte Olsson yrkade på att far skulle om icke flytta till Amerika dock göra en resa dit och hälsa på sina många vänner, var C. R. Carlson, en köpman, bosatt också han som Olsson i Lindsborg, Kan-sas. Detta var också just vad far själv önskade, ehuru såsom han skriver, “det icke var så lätt att komma till visshet i saken”, i synnerhet då det gällde det ekonomi-ska. Huru frågan löstes, förstå vi av vad far nedtecknar den 9 maj 1875: “Brev till Carlsson. Bestämde mig för att resa, om vännerna där ville hava mig och bekosta resan fram och tillbaka samt försäkra mig lika stort arvode som jag har här”. Den 22 juli, således med om-gående post, hade han svaret, såsom vi kunna se av an-

teckningen: "Brev från Amerika Ser ut som om det är Guds vilja att resa. Du kan ju emellertid lägga hinder i vägen. Kanske jag vill taga ett steg, som du icke vill att jag skall taga". Den 23 augusti gå hans tankar i en annan riktning, såsom synes av följande reflektioner: "I händelse Herren skulle kalla mig hädan och något offentligt sägas om mig: alltid vedervärdigt att läsa berättelser där personerna framstå som änglar. Önskar därför att det, som skrives, må bliva sanning. För den skull föll det mig in att sätta upp litet i korthet om mina erfarenheter". Det är dessa minnen, ganska ofullständigt nedtecknade på lösa blad, som varit min vägledning och källa i synnerhet för de första kapitlen, tills dagboksanteckningarna vidtaga. Den 14 september är han hemma och sysslar med "förberedelser i barnhemmet". Det gällde framför allt att anställa en lärarinna. Det var där i avskedets stund en glad uppmuntran att "oförmodat finna en, som ville leva för Herren". Det återstod nu att "ordna litet särskilt med barnen". "Den svåraste av gossarna lovade Anders Nilsson taga", utan tvivel en stor lättnad för syster Maria. Därmed var det viktigaste ordnat. "Det enda, som fattas är nu pennningar till de behov, som komma nästa månad. Men det skall nog gå". Och för ovanlighetens skull utgjuter han sin förtröstan i en sång:

När du är med mig, käre Herre Jesus,
 Jag fruktar ej för vad som komma må.
 Du är ju den, som håller vad du lovat,
 Att ej ett hår ifrån mitt huvud falla må.
 Då är ju skäl att dig, o Jesus, prisa
 I ljuvt och lett och vad som kommer på.
 Jag är då nöjd och sjunger glad min visa:
 Att hava Jesus, det är bäst ändå.
 Nog är det faror, vart man än sig vänder
 Och faror möta nog på denna färd,
 Men du, o, Jesus, bär mig uppå händer,
 Ty med en faders kärlek är du när.
 Dig vill jag uti liv och död tillhöra.

Den 17 september lemnar båten Göteborg: "Med vilka känslor jag sade farväl till de mina, vet du, o Gud allena", är anteckningen för dagen. Med de sina menar han barnen. Vår moder var nämligen med på resan. De hade en god färd över Nordsjön men en ganska stormig färd med ångaren "China" över Atlanten och anlände den 3 oktober klockan tre på morgonen i Boston, där vår moder stannade såsom kokerska i en familj, medan far gjorde sina resor genom landet. Vad han skulle komma att möta var något helt annat än han hade väntat, ehuru han icke var alldeles oberedd på svårigheterna, såsom vi förstå därav att han redan "i brev och underrättelser på annat vis från bröder, som rest över och snart voro välbeställda präster i det nya landet, kunde finna, att de oaktat de kommit till ett land, där kyrkan är oberoende av staten, så att den får inrätta sin gudskyrd efter Herrens ord och sitt eget behag, dock tycktes hava blivit märkvärdigt bundna vid människostadgar och yttre former samt upphöjde och prisade sådant allt för mycket". Detta föreföll far "förunderligt", även om "underrättelserna från de nämnda ynglingarna genom läsningen av kyrkoherde Hammars tidning och Esbjörns brev blevo förklarliga nog". Far såg "förklaringen i den isolerade ställningen av kyrkan i Amerika, som tvingade dessa ovana att på egen hand föra vapen mot fienden". Det är naturligt, menar han, att de därvid "skulle känna ett behov att så mycket högljuddare ropa på de bundsförvanter de hade i sina föregångsmän och stadgar". Om denna intressanta antydning därom att statskyrkan lemnar ett skydd för rörelsefrihet, är Hammars eller Esbjörns eller fars egen fundering säges icke. Hade far således anledning att frukta, att de kyrkliga förhållandena bland hans vänner i Amerika möjligen kunde bliva en missräkning för honom från en frikyrklig synpunkt, så kunde han dock aldrig ana, att de tillspetsat sig som de gjort i partistrider.

Det var naturligt, att upptäckten av dessa svårigheter leder honom att i sina reseminnen anställa en återblick på förhållandena i fäderneslandet och en jämförelse mellan svårigheterna där och i Amerika. Far var, såsom vi så ofta sett, djupt medveten om den frikyrkliga rörelsens brister. I sina reseminnen bekänner han dem, då han på tal om "den nådeström, som börjat flyta fram över våra kära bygder i Värmland" måste göra följande reservation: "Visst måste man vid efter-sinnande medgiva, att mycket förts med i denna ström, som icke själv var en del av det hälsobringande vattnet, ehuru det så ansågs. Mycken köttslighet, ytlighet och omogenhet fanns även bland de verkligt levande. Man kunde säga, att strömmen hade att bana sig väg genom en fördämning och därför kom med en sådan fart, att mycket fördes medvetet eller omedvetet med. Icke kunde jag vara alldeles blind för dessa brister, men särdeles mäktigt framträdde denna köttslighet, då det blev fråga om att resa till Amerika". Därpå fann far exempel i "det hedniska sätt, varpå många, om vilkas innerliga liv i Herren det icke kunde vara något tvivel, talade, då de förklarade att här i Sverige får man svälta ihjäl", ett tal, vars "dårskap bevisades bara därmed, att personer i samma villkor, som då ansågos otillräckliga, verkligen haft sin rikliga bergning under tiden i vårt fattiga land". Jämte denna brist i troslivet bland missionsvännerna i hemlandet såg far en annan, som uppenbarade sig i tvisterna för och emot de fria nattvardsgångarna. Far påpekar missförhållandet i ett avskedsbrev, som han utsänder i samband med färden till Amerika. Han påpekar, att åtskilliga vänner "oroats av det förskräckliga missbruket av nattvarden" i statskyrkan, men att det finnes något, som är "minst lika förskräckligt", nämligen att "bröder tvista därom, så att de icke kunna hava frid inbördes". Dessa, som "av ordet övertygats om det orätta uti att fira nattvarden med uppenbara Jesu fiender och därmed giva dem stöd i deras missbruk

och kränka sina egna samveten", frågar han, om de icke "kunde finna liktänkande att fira nattvarden med utan att därför tubba med andra och skilja sig från en verksamhet, genom vilken både de och de andra väckts över synd och nåd". Han påminner dem om att "de ju voro medvetna om att de levat förtroligt med Herren och varit verksamma till Guds rikes utbredande, långt innan deras ögon öppnats över denna sak. Varför skulle de då skämmas för och förneka detta Herrens verk genom att draga sig undan för bröder, som Herren nu har var han förut haft dem?" De andra, som fortfarande kunna "med gott samvete fira Herrens nattvard med den uppenbart ogudaktiga världshopen" frågar han, varför de "taga så illa vid sig däröver att de finnas, som icke kunna det", och menar, att "de dock borde ha så pass kunskap i ordet att de kunde förstå, att i alla fall detta nattvardsfirande i statskyrkan är ganska olikt det som skriften talar om och således åtminstone kan giva anledning till oro och bekymmer". I samband med denna brist på enhet i sinnena inför de skiljaktiga meningar, som uppstått i nattvardsfrågan, uppmanar far i avskedets stund sina trossyskon och i synnerhet "de enskilda föreningar, som icke förra året antogo förslaget till sammanslutningen med Fosterlandsstiftelsen, att nu sända sina stadgar till Ansgarieföreningens årsmöte med tillkännagivande, att de vilja ansluta sig i likhet med de övriga föreningarna". Det är överraskande, att i denna återblick icke nämnes ett ord om någon söndring i sinnena hos de frikyrkliga i Sverige på grund av olika läromeningar med anledning av Waldenströms nya förkunnelse om försoningen. Vi se, att far ännu i avskedets stund ivrar för en allmän sammanslutning med Fosterlandsstiftelsen. Underligt att säga måste det hava varit just genom denna färd till Amerika, som hans ögon öppnades över förekomsten av ett söndringselement, som gick djupare än till och med den bekymmersamma delningen i sinnena i natt-

wardsfrågan där hemma. Han fann denna delning i högsta grad aktuell och bitter i Amerika på ett vis, som överraskade honom och hotade att alldeles omintetgöra hans förhoppningar, fästade vid resan. Han visste ju förut, att "det i Amerika fanns vänner, som icke kunde eller ville förena sig med Augustanasynoden". Men han måste hava varit obekant med det förhållandet, att vännerna i Kansas själva voro delade. I alla fall anade han icke den våldsamma meningen av en sådan partidelning i det nya landet. Allt nog, av de vänner från Kansas, som kallat honom, hade han fått adressen till missionsvännernas predikant Sandgren i Chicago. Av honom fick han veta, att Missionssynoden bildats för ett par år sedan och att han var president för detta samfund. Honom anförtrodde han "sin föresats att i Amerika vittna om Jesus till syndares frälsning och de troendes uppbyggelse men avhålla sig från att samla till eller ifrån de bestående synoderna". Och Sandgren gillade detta såsom det klokaste "för en främling". Och han lovade att utsätta en resetur för honom på hans färd till Lindsborg, Kansas, som var hans egentliga mål. Därmed var far utan att själv förstå det förd vid sidan av de vägar, som naturligen ledde till Augustana, och det var som främling och åskådare som han genom en händelse kom att deltaga i skolans invigningshögtidligheter i Rock Island den 14 oktober 1875. Han var i alla fall glad även däråt, eftersom han träffade enskilda vänner även bland prästerna och kallades till deras kyrkor att predika. Olsson, som han framför allt hoppades träffa där, var icke med. Och det värsta var, att då de äntligen träffades i Lindsborg, så ville det icke bliva på det gamla viset. Det var något, som under tiden skilt dem åt. Ryktet hade nämligen gått honom i förväg, att han var "en waldenströmmare, som vännerna av Missionssynoden fått från Sverige". Waldenström, måste vi komma ihåg, "ansågs av många i Amerika som Antikrists förelöpare". Vad far under sådana förhållanden

kände vid sammanträffandet med sin förre Jonatan, är det bäst att återgiva i hans egna ord: "Följande dag (efter ankomsten till Lindsborg, där han fick sitt hem hos vännerna Carlsson) och sedan så ofta som tiden medgav, besöktes Olsson. Jag hörde honom predika, varav jag hade glädje och uppbyggelse. Vi samspråkade om nytt och gammalt, vi läste Guds ord och bådö tillsammans. Jag kan ej annat förstå än att han såväl som jag förnam något av den ljuva broderskärleken. Men till följd av de nämnda partistriderna och emedan jag icke kunde dela hans åsikter om P. W. och hans skrifter, så sade han mig, att han ej kunde inbjuda mig att predika i hans församling. Jag sökte taga detta rätt kallt, men mina känslor kan den något förstå, som vet, huru förtroligt Olsson och jag hava levat tillsammans fordom". Detta blev till sist så outhärdligt för far, att han begärde "ett sammanträde med Olsson och hans kyrkoråd, vilket beviljades". Där fick far tillfälle att redogöra för sin ställning, och det förbättrade saken så pass att han "blev kallad att predika vid en konferens, som hölls den 17 november och blev till och med upptagen till rådgivande medlem", såsom skett också vid den stora högtiden i Rock Island och Moline, men han "kunde icke undgå att se ett sådant misstroende hos en del av prästerna" att han "kände sig föga böjd att deltaga i diskussionen". Diskussionen rörde sig om femte artikeln av Augsburgiska bekännelsen och far fann den "icke så allsidig", beroende dock mycket på "den korta tiden och den omständigheten att endast konferensledamöter hade yttrandefrihet". Åtskilliga "föredrag voro dyrbara och umgängelsen med bröderna kändes ljuv".

Efter detta besök i Lindsborg återvände far till Chicago och fortsatte sina resor ut genom den stora nordvästern, predikande bland missionsvännerna och bland augustanarna utan åtskillnad, vad på honom berodde, och återvände så genom Iowa och Nebraska till Kansas för ett avskedsbesök i Lindsborg. Det måste hava varit

över julen 1875 och nyåret 1876. Han fick där göra bekantskap med Kansas snöstormar. Men värre var det med stormarna av annat slag. Redan innan han kom, anade han, "vad som var att vänta där på grund av en ny strid, som uppblussat, föranledd av de brev (av far?), som P. W. låtit trycka". Far erkänner också, att han "genom oförsiktiga brev till Olsson sårat och bedrövat

O. Olsson.

honom". Såsom svar hade han (i Topeka) "fått ett skarpt allvarligt brev, varav han märkte, att den väg, som höll på att bliva öppen, var avskuren". Han kände sig mycket "födödmjukad och försagd". Han "dröjde emellertid denna gång i Lindsborg över en vecka, och de hade bönestunder varje dag, men av Olssons församlingsbor, som förra gången begärt bönestunder, kom

nu blott en enda och begärde en sådan". Far avslutar skildringen av besöket med dessa ord: "Mycket lättad, glad och frimodig blev jag, sedan jag fått tala med pastor Olsson och försonat mig med honom. Jag kunde visserligen ej gottgöra, att jag med mitt brev sårat honom, blott bekänna min synd. Han förlät mig och vi skildes i frid. Missionsvännerna hade nu en liten trevlig kyrka färdig. I den samma hade vi missionsmöte sista söndagen, och Herren delade rikligen ut livets bröd bland oss. Lovsångerna ville aldrig taga slut, men så bestämdes en bönestund till dagen därpå, den sista jag skulle hålla på stället, och vi skildes åt".

På återfärden till Boston besökte far jämte flere platser i Iowa åter Chicago och icke så få platser i de östra staterna och lemnade i vår moders sällskap New York med "Majestic" den 6 maj klockan halv fyra på ef-

termiddagen. Den 15 maj foro de förbi Inmanlinjens ångare Chester och anlände välbehållna till Liverpool den 16 maj klockan 4 på morgonen. "Hela resan över Atlanten hade således tagit nio och ett halft dygn i det härligaste väder". Efter några dagars vistelse i Liverpool såsom sjömansmissionären Tegnér's gäster och en god färd öven Nordsjön i hans sällskap fingo de natten den 22 syn på Marstrands fyr och voro klockan 2 på morgonen i Göteborg. Den 24 maj mottogs far i Vall av en större samling än han någonsin sett där förr. Den 2 juni, pingstdagen, fick han till och med predika aftonsången i sin hemsockens gamla kyrka.

I ett slutord i reseminnena anger han sin frikyrkliga ståndpunkt och ger ett slutomdöme om förhållandena i Amerika. Han som andra efter honom uppmärksammade till Amerikas fördel "frånvaron av skoj av rusiga personer på tågen". Sin frikyrkighet bestämmer han närmare så, att han "tillhör den evangeliskt-lutherska kyrkan och icke har i sinne att övergå till något annat samfund". Med "lutheranism" förstår han "protestantismens idé att Guds ord är den högsta auktoriteten i alla lärofrågor och således även över alla bekännelser". Med Lundborg anser han "statskyrkan en babyloniserande människoinstitution". Han finner därför "ingen motsägelse i att tillhöra den lutherska kyrkan men förneka statskyrkan och tror tvärtom att det är de troendes plikt att inrätta sin gudsdyrkan annorlunda än statskyrkans former och det icke bara enligt Guds ord utan också enligt Augsburgiska bekännelsens artiklar 15 och 28". Utom Missionssynoden i Amerika nämner han Ansgariesynoden. De äro båda lutherska. Han "erkänner, att Augustanasynoden är något annat än statskyrkan i Sverige och vill i det hela ordna sina förhållanden efter Guds ord". Vad han "har emot Augustana är dels att den i sin tidning klandrar nästan alla väckelsemöten, så att icke ens den av Herren välsignade Moodys verksamhet undgått klandret, dels att den med

en sådan bitterhet förkastar Waldenströms skrifter, som däremot Missionssynodens folk med glädje läsa"(?) Han "fann, att både i Augustana och i Missionssynoden många enskilda voro hjärtligt utledsna vid striderna och höjde sina röster för en ändring och prisar särskilt Missionsvännens motto: "När han bannade, bannade han icke igen". Han "påminner om, att en kolportör från Sverige naturligen finner sig mer hemmastadd bland missionsvännerna, på vilkas möten det går till såsom här hemma med sjungandet av trosfriska sånger före och efter föredragen; men vill därför icke uttala någon som helst dom över Augustanasynodens yttre gudstjänstformer. Först och sist är (i hans omdöme) det stora behovet i Amerika broderlig kärlek och fördragssamhet". Han "tänker med glädje på, att en bättre anda börjat råda bland missionsvännerna". Ett bevis därpå ser han däri, att "mer än en under tårar tackat Gud, som icke lemnat dem i fördärvet under den köttsliga strid, som de deltagit i, och medlet (tillägger han triumferande), som fört många av dem till besinning, sades vara P. W:s skrifter".

Under den närmaste tiden efter återkomsten till hemlandet har han för mycket att göra bland annat i samband med bildandet av Förbundet för att allvarligt tänka på Amerika. Men att Amerika låg honom allt fort i hågen, förstå vi av anteckningen den 11 november 1879, året efter Förbundets bildande, uttalande hans "önskan att få leva tills Johannes är färdig vid seminariet och David tagit studenten och då med dem flytta till Amerika". Den 29 maj 1882 kan han nedteckna, att "Johannes är villig att resa med". Den 31 maj frågar han: "Vad skall jag göra med amerikaresan?" Den 14 juni är han "fortfarande oviss om resan". Sannolikt stod hans påtänkta amerikafärd i samband med att vår moder åter var där. Med hennes återkomst i början av 1883 blev resan åter uppskjuten, ehuru han den 1 februari på grund av brev från Carlson "tänkte mycket på

Amerika". Den 6 september är det vår äldsta syster Maria, som vill resa. Den 7 juni 1884 är han själv så gott som besluten att resa. Han är "intresserad i missionsvännernas nu påbörjade gemenskap med kongregationalisterna såsom något att tacka Gud för". Den 21 juli, ehuru "bekymmer hopa sig av alla slag". skriver han sitt avskedsbrev och hoppas, att "det icke skall bli till anstöt". Den 19 augusti är han på Nordsjön och ber ödmjukt Gud "om förlåtelse för den trotsighet, varmed han förklarar, att han aldrig skulle bli sjösjuk". Han far denna gång över Atlanten med ångaren "Alaska" och de ha åtskilliga äventyr i storm och tjocka, men framkomma välbehållna. Denna gång är det ingen fråga, bland vilka han skall verka. Det är självskrivet bland missionsvännerna. Han är i Salem och Kandiyohi i Minnesota den 26 oktober och inväljes i kommittén för uppsättandet av stadgar för Nordvästernföreningen. Julen firar han i Minneapolis. I början av 1885 är han i Chicago och är med på ett möte den 5 januari, då han "har tillfälle att höra (eller göra) ett anförande om de fria församlingarnas sammanslutning". Efter ett hastigt besök i Michigan, besökande Iron Mountain och Ishpeming, är han tillbaka i Chicago den 15 januari och hör där, att "de fria vännernas begäran att få vara med augustanarna under böneveckan blev avslagen". Efter ett nytt hastigt besök i nordligaste Michigan, i Calumet, där han predikar i augustanakyrkan, är han tillbaka i Chicago igen den 13 februari och är den 27 februari med om "Missionsförbundets stiftande". Han tog en mycket aktiv part däri, icke minst då det gällde konstitutionens skrivande och ger mötet i sin helhet följande omdöme: "Väl har det mänskliga eländet framträtt, men Gud vare lov, Herrens kraft har visat sig härlig och mäktig. Gud vare lov att jag fick vara med här om ett sådant möte. Gud hjälpe till en härlig framgång". Han antecknar den 6 februari, att "Härolden (i Minneapolis) bäst refererat mötet". Opartiskt är vad han me-

nar. Såväl Chicago-Bladet som Missionsvännen ställde sig kritiskt mot sammanslutningen. Den förra tidningen representerade missnöjet bland de fria, för vilka sammanslutningen med sin representationstanke var motbjudande såsom ett "samfund". I Missionsvännen gav någon uttryck åt missnöjet bland vissa gamla ledare i Missionssynoden, som motsatt sig synodens upplösning och ännu hoppades att den skulle kunna komma "till sina marker igen". Med båda tidningarna kom far i delo på grund av sitt intresse i Förbundet. Den 11 mars kom han till Lindsborg och fann "i Kansas nu som förra gången gruvliga strider mellan missionsvännerna och augustanarna". Den 24 mars, vid ett besök i Emporia, får han "höra om Moody, huru muntert det gick till vid hans möten, med de för amerikanska möten vanliga skrattsalvorna". Moody, fick han veta, "talar mycket fort, men står stilla och springer icke omkring på talarstolen, som eljes sker här". Den 29 maj är han i Des Moines på ett Missionssynodens möte, där sammanslutningsfrågan var på tal. Om "beslutet" uttalar han sig försiktigt så: "Du, Herre, vet om detta beslut var rätt. Visst måste det vara rätt att alla Guds barn samman-sluta sig för verksamhet". Den 11 juni nämner far ett anfall från Princell och beder: "Gud, gör det om intet, ty du är sanningen". Det bör i detta sammanhang nämnas, att det ingalunda var fars fel på något vis, att Princell på grund av sin tidningspolemik mot samman-slutningen vägrades talanderätt vid mötet, som organiserade Förbundet. Men det kan ju hända, att han trodde det. Den 8 juli är far "i Wheaton, Minnesota, på ett möte i en augustanakyrka, då i diskussionen om rättfärdiggörelsen denna framställles som en domshandling". Far tycker synbarligen icke om uttrycket. Den 6 september — han är nu igen i Chicago — är det Förbundets skolverksamhet som bekymrar honom. Han "fruktar, att skolan borttrasslats", därmed nämligen att "Risberg icke från början kom i den intima förbindelse med

Förbundet, som han bort". Dock är det fars tro fortfarande, att "förbindelsen med kongregationalisterna är en god sak". För de läsare, som icke känna historien, bör nämnas, att Risberg kallades av kongregationalisterna själva och att intet i hans kallelse antydde, att han skulle komma att stå under någon annan myndighet än styrelsen för den amerikanska skola, till vilken han kallades att förestå en svensk avdelning. Detta kallelsebrev förde Björk med sig till Sverige och överlemnade det på Waldenströms rekommendation till Risberg, som således kom hit utan en tanke på att han i någon mening lydde under det nybildade Förbundet. Missförståndet, som sålunda grundlades, hade han ingen del i. Han tog sin kallelse bokstavligt och vidblev den hela sitt liv. Å kongregationalisternas sida var det vid denna tid en given sak, att de svenska missionsvännerna skulle komma att ansluta sig till dem. De betraktade Förbundet uteslutande som en tillfällig sammanslutning för bevarandet av de andliga krafterna och missionsintressena. Och därtill ville de hjälpa dem med den svenska avdelningen, tills de hunne att amerikaniseras. Att Förbundet bildades med tanken på att utgöra en självständig sammanslutning av kyrkor i Amerika ingick icke i deras tankegång och kunde det ej. Det är väl knappt fallet, att grundläggarna själva tänkte det riktigt klart och målmedvetet. Men vad de tänkte klart och målmedvetet nog det var, att den svenska avdelningen vid det amerikanska seminariet måste för att tjäna Förbundets skolintresse stå under Förbundets kontroll både då det gällde elevernas rekommendation till skolan och deras utkallande på fältet. Och det var där missförståndet blev aktuellt, med det som följde att så småningom tanken mognade att Förbundet måste hava sin egen skola. Risberg var naturligtvis den förste att känna stöten av missförståndet, och det gjorde icke hans ställning till Förbundet angenämare. Det måste också sägas, att han var djupt övertygad om att missionsvännernas intres-

sen bäst betjänades därmed att de så fort som möjligt amerikaniserades, naturligtvis genom att ansluta sig till kongregationalisterna. Han hade ingen tro på Förbundet såsom en självständig sammanslutning av församlingar i Amerika. Då far misstycker på att Risberg icke stod i det intima förhållandet till Förbundet som han borde, men samtidigt fortfarande tror, att förbindelsen med kongregationalisterna är en god sak, så var det därför att han icke ännu såg klart nog riktlinjerna för Förbundets utveckling och dess möjligheter. Vid första årsmötet, i Princeton, den 25 september avsåg han sig "att resa såsom Förbundets ombud". Han menade därmed att frigöra sig från ett tvång i sina rörelser. I en viss mening var handlingen ett uttryck för hans missräkning med det nybildade Förbundet. Det hade ju icke, såsom han hoppats, fått alla de fria krafterna med sig, och så hade skolan tilltrasslats. Det är precis samma sinnelag i botten, som kom honom 1875 att till Sandgren förklara, att han "ville predika evangelium utan att samla till eller från de olika synoderna". Han var nog icke den ende vid denna tid, som kände med sig att Förbundet i handling om än icke i bekännelse hotade att bliva bara en ny synod. Den 12 oktober, vid ett nytt besök i Chicago, besökte han "Risbergs skola och tackar Gud för bönhörelsen, som han såg däri, att det nu fanns en liten predikantskola i Amerika". Hans förtroende till kongregationalisterna stärktes säkert, då han den 19 december av en broder i Kansas fick veta, att "kongregationalism menas församlingar, som styra sig själva men äro förenade för att hjälpa varandra". Han firar också nu jul i Lindsborg och hans vänner försummade icke att uppduka för honom gruvliga historier om Augustana. Det gäller allehanda roliga och löjväckande att icke säga rent av anstötliga påhitt för medels insamling. Han är fortfarande i Lindsborg i början av 1886. Först den 8 februari måste han taga farväl av sina vänner där "under djupa känslor för kärleken dessa människor bevi-

sat och med det vissa hoppet att evigheten är fortsättningen av det liv vi börjat här". Den 20 februari är han i Princeton och får där höra något, som ger honom anledning att nedteckna: "Det var det jag trodde, att de gamla gubbarna skulle söka liva upp synoden". I Princeton träffade han Hjerpe, som kom för hälsa på honom. Han är nu i Chicago igen och besöker åter Risbergs skola den 10 mars och finner där "en god ordning". Han reser nu en tid i de östra staterna. I North Easton den 19 april träffar han Mellander och den 2 maj i Quinsigamond uttalar han sig i den bland de fria vännerna i Amerika så aktuella lönefrågan mycket förnuftigt sålunda: "Ej mer än rätt att en predikant, som tjänar en församling eller ett sällskap, får vad han kan reda sig med. Det måste vara Guds vilja, att de kristna icke äro njugga mot dem, som tjäna i evangelium. Om predikanten skulle vara benägen till girighet, så hjälpes icke den saken med att taga från honom hans bergning". I juni är han igen i Chicago och fortsätter med resor i nordvästern, där han träffar Skogsbergh, Sjökvist, Jonson, Bokvist med flere.

Den 4 juli är han i Minneapolis och förvånar sig över "huru människorna lägga i dagen sin dårskap", i det bullersamma firandet av frihetsdagen. Den 10 juli är han i Red Wing "i Bokvists trevliga hem" och nedtecknar bönen: "Giv mina barn i sinnet att komma till Amerika och hålla skola". Karl och jag voro, då han skrev detta, på resa till Amerika, ehuru far ännu den 20 juli icke hade någon underrättelse om vår ankomst. Dagen därpå fick han "telegrafiskt bud därom och mistycker därpå, eftersom ett brev hunnit fram". Den 22 juli kunde far välkomna oss i Chicago. Han uppmärksammar därefter mig i sin dagbok. Första gången han hörde mig tala, vid en utflykt, var han förmodligen långt ifrån nöjd. Sedan, i Bridgeport, "är det något mer klart och rent framställt". I Stockholm är det något bättre att döma av orden: "Herren var med". I Tabernaklet

den 19 augusti kände han sig "ganska tillfredsställd — giv liv och ande". I Princeton, den 28 augusti, beder han: "Giv den välsignelse och kraft, som han behöver att vittna om dig". Och i Rockford, den 8 september, vid Förbundets andra årsmöte, det första som jag var med på, utfaller hans omdöme sålunda: "Herre, låt det vittnesbörd, som David fick avlägga och som blev så rikt välsignat, bliva till en välsignelse för honom själv". Och nu kommer det fram: "Det första jag hört, som givit mig någon tillfredsställelse. Saknat den välsignelse, som förr fanns". Det är väl bäst att jag nämner också vad han tillägger, nämligen bönen: "Låt icke högmodet hindra hans verksamhet". Det var på hög tid att han blev "tillfredsställd". Vi skildes därmed, han för att återvända till Sverige, och jag för att gå mina öden till mötes i det nya landet. Jag behöver icke nämna, att dessa omdömen av far helt och hållet anförtröddes åt dagboken. Till mig yttrade han varken det ena eller andra. Det var fars sätt åtminstone med mig. Förmodligen hade det genom hans ständiga bortovaro från hemmet blivit hans vana att uppfostra oss på bönens väg. Jag måste, då jag läser fars dagböcker och hans många böner för mig, med djup rörelse erkänna, att det måste hava varit fars böner, som på ett oförklarligt men mycket påtagligt vis bestämt mina viktigaste beslut och väglett mina steg.

Han var i Sverige igen i oktober 1886. Redan den 24 december har han "brev från Emili Carlson i Lindsborg", vari han finner, att hans vänner "stå fast vid sin önskan", att han flyttar dit. Han tänker också allvarligt därpå ibland, men det är icke så lätt att komma lös. Den 25 juni 1887 finner han sig "så uppmärksammas av Förbundets konferens", invald som han blev i två kommitéer och vald till reseombud, att han "åtminstone för den närmaste tiden måste slå Amerika ur hågen". Den 19 juli 1887 fick vår äldsta syster sin önskan förverkligad att fara. I slutet av 1888 gå hans tankar åter till

Amerika, denna gång i samband med "föresatsen att icke utöva något tryck vid val av Förbundets kretsombud, till vilken syssla kunde behövas yngre och mer begåvade krafter". Han menar säkert med kretsombud distriktföreståndaresysslan. Men även denna gång förekommer han därmed att vid Ansgarieföreningens 24 årsfest i Kristinehamn 1889 han "återvaldes med stor majoritet". Därtill kom, att Waldenström detta år beslutat fara till Amerika. Far reste till Stockholm för att bjuda honom "farväl och lycka på resan" den 14 maj. Den 30 juni kom den ledsamma underrättelsen att Waldenström insjuknat i tyfus. Far är hos Andersson i Kristinehamn, där ett bönemöte hålles av vännerna för den sjuke. Detta är fars bön: "Gud, du måste för dina löftens skull göra honom frisk och föra honom hem till de sina". Det var nog något ganska enastående för far att vara så imperativ i sitt bedjande. Den 29 december fyller han sextio år. Han hade tänkt "fira dagen litet särskilt högtidligt med att inbjuda kära bröder till en sammankomst, men det slog fel och allt hade varit misslyckat, om det icke varit för ett telegram från David och Lovisa i Amerika med tillönskan av frid".

Den 27 januari 1890 har han "åter brev från Carlson i Kansas och får veta, att han funderar på en skola". Fars bön är: "Giv framgång". Hans intresse var förstås icke mindre, emedan dessa skolplaner stodo i samband med sonen i Amerika. Det var vid mitt besök i Lindsborg vid denna tid som Carlson med mycken iver föreslog mig att stanna där som predikant och skolman. Jag hade nämligen just då skilt mig från skolarbetet i förbindelse med den svenska avdelningen vid seminariet i Chicago för att i stället upptaga skolarbete för andra gången tillsammans med Skogsbergh i Minneapolis. Det var denna skola i Minneapolis, som vid årsmötet i Phelps, Nebraska, 1891 överlemnades till Förbundet. Vid denna tid hade också far fått åtskilligt andra meningar om missionsvännernas förening med kongrega-

tionalisterna, men "kan icke tro, att dessa oegentligheter kunna eller böra förtaga välsignelsen av den svenska avdelningen". Den 17 november 1891 antecknar han underrättelsen om att "Förbundet i Amerika fått sin egen skolverksamhet i Minneapolis, en allmän bildningsskola med seminarieavdelning". Han uttrycker sin stora belåtenhet: "Enligt min åsikt är den skolan av rätta slaget. Den måste ha framgång, om den skötes rätt". Vi hade ju också här i Amerika om än på ett blygsamt vis förverkligat hans egen käraste skoltanke om "ett elementarläroverk såsom hjälp för missionsskolan". Det är nu nya band, som draga. Den 3 mars 1892 är han igen besluten för att resa och är färdig att skriva sitt avskedsbrev. Han börjar det med orden: "Efter moget övervägande", men hejdar sig med den anmärkningen, att "det sker nog aldrig, åtminstone icke av mig". Vid underrättelsen den 17 september, om Rangströms död och syster Annas sjuklighet, slår han Amerika ur hågen för den gången. Han utrustar i stället vår yngsta syster på hennes flyttning till Amerika. Den 26 juli tar han avsked av henne och finner det ödligt och tomt efter henne i hemmet. Den 13 februari 1894 är det Waldenströms högerpolitik och åtskilligt missförstånd mellan honom och Ekman som uppväcka hans "längtan att fara från alltsammans — till Amerika". Den 24 juli är han i Råda och träffar där bland andra Skogsbergh, som är på besök i Sverige och avlägger "ett vittnesbörd, som grep i hjärtana". Den 27 juli 1894 är "allt klart" för färden. Anna är med honom denna gång. Hanna och "lilla Naemi", en dotterdotter, följa med så långt som till Kongälv. De resande möta med "svårigheten att icke få annat än tredje klass över Nordsjön, men det gick, tack vare det härligaste väder". Över Atlanten hade far denna gång andra klass av hänsyn till reskamraten och hennes hälsa. Den 3 augusti äro de ombord på "Etruria" i Liverpool och komma utan vidare äventyr till New York, där de "träffa David, som utsatt en

1. setur genom östern". Den 24 augusti äro resenärer-
na i "Marias hem" och den 30 "på Davids lantställe utan-
för Minneapolis". Det bör nämnas, att vi vid denna tid
just flyttat skolan från Minneapolis till vår nya skol-
plats, North Park i Chicago. Far umgicks med planen
att få Risberg till skolan i Sverige och skrev därom
både till Waldenström och Ekman. Han hade glädjen
att få vara med vid den stora mottagningsfesten för
skolan den 22 oktober 1894. Även denna gång mötte han
förhållanden, som han djupt beklagar, i missionsvänner-
nas kyrkliga verksamhet, nämligen "lagstiftandet om
yttre ting, såsom hemliga föreningar, så att de kunna
utesluta dem, som tillhöra sådana men för övrigt både
inför Gud och människor äro kristna". Det hade hänt
med en broder i Red Wing. Far tycker, att "sådant
borde överlätas åt kyrkor, som förlorat det andliga
smaksinnet och omdömet". Den 22 februari 1895 är han
igen i North Park, "där alla ännu med glädje talade om
festen". Han besökte Olsson, som fortfarande var rek-
tor vid skolan i Rock Island, liksom förra gången, men
var mycket klen. Återresan skedde från New York den
27 mars med "Majestic". Den 3 april är han i Liverpool
och med början av maj åter i full verksamhet i Sverige.

Det är klart, att han från denna tid följer vår verk-
samhet i Amerika med ett allt varmare intresse och med
sina förböner. De gälla icke minst mig och han gläder
sig åt mitt "förtroende och verksamhet". Däremot gru-
sas hans förhoppningar att se Risberg såsom lärare vid
Förbundets missionsskola i Stockholm. Risberg lär hava
anförtrott en vän, att han avskräcktes från att antaga
kallelsen genom den frågande tonen i kallelsebrevet, som
kom till honom från Ekman. Den 26 och 27 juni hölls
årsfesten i Arvika, då far fick en kär påminnelse om
Amerika genom sammanträffandet med F. M. Johnson.
Hans besök var så mycket kärare som far missträknats
på talare. Vi låta honom själv berätta därom: "Års-
festen i Arvika hölls under det härligaste väder och de

mest vederkvickande och uppmuntrande predikningar. En ljuvlig stillhet rådde även. Gud ske pris härför. Men, o, vilka förödmjukelser och frestelser, som jag fått genomgå för detta möte eller egentligen för mötets predikanter. Först hade jag fått skriva tre gånger till fyra av dem och så äntligen efter tredje brevet fick jag svar av två av dem och genom P. W. bestämmes mö-

Far och son.

tesdagarna, men sedan vi väl hava begynt annonsera, får jag återbud av P. W. Då, genom Herrens försorg få vi F. M. Johnson från Amerika, men när vi då träffas i Arvika, önskar han predika tvänne gånger första dagen för att få resa till Örebro och slippa resa på natten. När sedan Palmberg träffas, så är det också för honom omöjligt att stanna över mer än första dagen. Jag blev så ledsen och förargad över detta otillbörliga jämmerskri och svarade kort och bestämt: Gå och lägg dig och sov, och därmed lämnade jag honom. Hörde ej något av förr än på kvällen efter första dagens slut. Då kom han åter med samma jämmar, att han ej kunde resa till Örebro på natten, fastän det gick att vila i Laxå fem timmar och vara i Örebro klockan sju. Nu måste jag svara, att om han ville så må han resa, men vore jag i hans ställe, så kunde jag icke göra det. Jag visste mycket väl, att han icke heller kunde göra det. Och nu blev jämmern slut och han fick nåd att hålla en utomordentligt god predikan till avslutning, så att till trots av all den förargelse och bedrövelse, som han förorsakade mig, måste jag ändå glädja mig åt brodern".

Hans längtan att flytta till Amerika växer allt jämt, och han känner det oväntat, att vi barn där icke yrka på

att han kommer, utan snarare avråda honom. Således nedtecknar han halft ironiskt, att han "fått brev från David, som varnar för att hava omsorger för morgondagen". År 1897 fick jag mitt första tillfälle att besöka Sverige och hade då glädjen att få resa i fars sällskap ett par månader eller så. Far har antecknat mitt "missionsföredrag vid årskonferensen i Stockholm såsom något utomordentligt". Det "utomordentliga" låg däri att jag leddes att välja en text, som mäktigt rörde missionsvännernas hjärtan i det läge vari kongomissionen befann sig genom de många missionsgravarna på detta fält. Texten var: "Om icke vetekornet dör och lägges i jorden, varder det allena, men dör det, bär det mycken frukt". Vi besökte tillsammans Hallsberg, Grums, Björnö, Mora i Dalarna, Ransäter, Lysvik, Bengtsfors och Bäckaforss och skildes i Göteborg den 11 juli, då jag måste återvända på grund av omständigheter i mitt hem. Mitt livligaste minne av far från denna resa är i samband med besöket i Dalarna, dit jag kallats såsom ordinarie, medan far kallats som extra eller "regnväderspredikant", såsom det hette. Med andra ord, om det var vackert väder, så att vi kunde vara ute, fick far snällt höra på, men blev det regn, så att mötet måste uppdelas på flere lokaler, fick han predika. Det blev tyvärr vackert väder. Men vi hade mycket roligt under tiden åt denna nya titel, som far fått. Och jag måste säga, att den passar honom kanske lika bra som någon och är en äretitel. En regnväderspredikant var han, en predikant att räkna med och lita på i det värsta väder. Far nedtecknar efter vår skiljsmessa följande välönskan och erkännande: "Farväl till David. Herren hjälpe honom i de beslut han måste fatta. Hjärtat är fullt av tack för hans besök. Gott att det icke heller ekonomiskt blev någon förlust för honom. Åter ensam. Hjälp mig att använda det pund du givit". Beslutet, som far beder Gud hjälpa mig med rörde en kallelse från både Ekman och Waldenström att bliva redaktör för Sv. Morgon-

bladet. Sedan jag läst fars brevväxling med P. W., från 1894, vari han tappert kämpar för Ollén, har det väckt min djupa beundran, att han aldrig med ett ord sökte inverka på mig för eller emot antagandet av kallelsen. Det enda han gjorde var att i mitt sällskap besöka Ollén för ett broderligt samkväm. Men Erixon var icke lika förbehållsam. Han varnade mig var gång vi träffades för att vara så dum och antaga kallelsen till den där "nattblackan", som han försmädligt kallade tidningen. Herren hjälpte mig med beslutet på det sättet att jag slapp allvarligt begrunda det, eftersom Ollén förekom hela affären med att göra tidningen flott i andra, djupare farvatten, till fars stora glädje, såsom var och en kan inse, som läst det föregående. Far besökte i augusti bland annat Skövde och Uddevalla. På sistnämnda plats fick han "vara med på en söndagsskolfest med barnen och på en bjudning samma kväll hos en Andreasson i hans nya gård, som han köpt och som förr var en krog". Far tillägger: "Dit kommo nu både baptister och plymouthbröder, ty äta och dricka det kunna de olika troende göra tillsammans, men att höra Guds ord tillsammans, det går ej an. Vi hade dock ett både lärorikt och intressant och allvarligt samtal om församlingen samt de troendes plikter, men som alla bjudningar med mat och dryck äro tråkiga, emedan det är för mycket ätande, så även här, räckte till över midnatt. Men Gud vare lov för de sanningar som utsåddes. Må de bära frukt". I slutet av augusti var han på kretsmöte i Sunstaby och "hörde Fernström och Olovsson predika — verkliga gåvor". Den 4 oktober var han hos Segerströms i Kristiania och "fick genom det heliga dopet överlemna deras snälla och präktiga gosse (David) åt Herren". Det är den sista dagboksanteckningen tills den 6 november 1899. Om den hyllning som kom far till del med anledning av hans sjuttioårsdag, den 29 december 1899 och vid Ansgarieföreningens årsmöte i januari 1900, skall berättas i nästa kapitel. Under året 1900 hölls förbin-

delsen med Amerika livlig på flere vis. Först är det ett dödsbud, som rör far på det djupaste. Han skriver: "Först i maj fick jag kännedom om Prof. O. Olssons i Rock Island fränfalle. Det kändes djupt. Du, käre broder, huru mycket har jag icke haft nytta av dig, huru förtroligt hava vi icke levat tillsammans. Nätter och dagar hava vi rest tillsammans på missionsmöten. Ja, vila nu i frid. Ehuru skilda på visst sätt med avseende på uppfattningar kunde aldrig den broderliga förtroligheten slitas. Olsson tog mig därför i försvar, då en augustanapastor sökte nedsvärta mitt namn under åren 1885—6, då jag var i Amerika. Må vi, o Gud, få träffas i ditt rike, då alla dunkla och olika tankar klarnat i evighetens ljus". I juni månad väntade far hem vår yngsta syster, fru Naemi Cronstedt och hennes dotter Rakel. Men de hade hindrats på vägen. Den lilla sjuknade, och de kvarhöllos i England, om jag minnes rätt, en hel månad. Under tiden hade syster Naemi sänt bud med en bekant, som lovat att underrätta far om dröjsmålet och skälet därtill. Men hon försummade det, och far hölls en lång tid i okunnighet om saken och befann sig i den största ångest. Så angelägen var han om post, att han mellan två tåg vandrade en natt från Strömtorp till Karlskoga och tillbaka — förgäves. En kusin till oss, som var hemma och vårdade vår moder, bevittnade hans ångest, då han ingen post fick. Hon säger, att han vred sina händer, då han i natten återvände till Strömtorp för att fortsätta sin resetur. Det var under denna resetur, i Åmål, om jag minnes rätt, som han av en händelse fick den efterlängtnade underrättelsen. En besökare från Amerika, som varit i systers ressällskap, kom dit och träffade far. Han berättar, att far satt där vid mötet såsom en död, helt och hållet ligkiltig för allt, som hände, tills han kom fram och hälsade från dottern. Aldrig, sade han, hade han sett en sådan förändring. Så mycket kärare blev besöket, då de äntligen kommo fram. Den 23 oktober sände far med ångaren Island Johannes'

två söner till fadern, som allaredan bosatt sig där och nu tjänade som pastor i en augustanakyrka i Rock Island. Han flyttade sedan till Minnesota, där han i Moorhead byggde ett svenskt lasarett. Senare återvände han till Sverige och blev präst i statskyrkan. Han är nu kyrkoherde på Sollerö. Sönerna kvarstannade i Amerika, där den yngre av de två är läkare, bosatt i Seattle, Washington.

I sällskap med sina kära amerikafrämmande reste far själv redan följande år till Amerika för fjärde och sista gången. Redan den 1 januari nedtecknar han, att han "för en resa till Amerika fått icke bara sex månaders tjänstledighet utan sin lön under tiden", vilket han kände "förödmjukande". Den 3 mars besöker han i sällskap med vår yngsta syster och hennes dotter och man, som kommit till Sverige för att möta dem, släktingarna i Dalsland. Den 15 april skriver han sitt avskedsbrev, "uppmanande dem, som stå i ansvar för mötena att sköta det såsom inför Herren". Det var beslutat att lemna Göteborg den 26 april. Sällskapet "vaknade på Nordsjön" och kommo "efter en stormig natt den 29 till Hull". Under färden genom England hade de ett äventyr, då de vid ett tågombyte skildes, så att far och Naemi kommo med tåget men Gottfrid och lilla Rakel blevo efter. De kommo dock till bestämmelseorten med nästa tåg, endast några minuter senare. Denna gång hade far överenskommit med sitt resällskap att fara med tredje klass. Det kostade honom dyrt. Vid framkomsten den 4 maj fingo endast medborgare komma i land, medan de övriga, bland dem far, fördes till det beryktade Ellis Island, "enligt den nya lagen", skriver far. Där fick han se "det brutala sätt, varpå emigranterna behandlades". Och han fick själv smaka det, då "en doktor undersökte våra kroppar". Det befanns, att far hade bräck. Han "befälldes taga av bräckbandet och måste mot alla protester hoppa och hosta. Inga böner hjälpte, som mågen framställde". Far måste också med de övriga stanna

över natten i den stora lokalen, "med italienare, ryssar och polackar, som bespisades med sviskon så rikligt, att snart golv och bänkar voro bokstavligen översmätade därmed, så att det knappt gavs en plats där man kunde sätta sig ned". Det blev en lång natt, men morgonen grydde dock omsider, Klockan nio på morgonen kom befrielsen. Emigrantmissionären Peterson, som icke kunnat göra något åt saken den sena timmen kvällen förut, hade under tiden varit verksam, och nu ropades fars namn. Han förstod, att vänner fått hand om saken, då han kallades "Reverend". Han fördes inför kommissionen, som behandlade honom med mycken aktning, och det dröjde icke länge, innan han var fri att fara vart han behagade. Men behandlingen av immigranterna, som han sålunda fått bevittna på Ellis Island, var en erfarenhet, som han icke kunde glömma. Den ingav honom "en verklig avsky för dessa tjänsteandar", och han uppsatte en protestskrivelse, som han lät mig överse och översätta samt insända till myndigheterna.

Han besökte denna gång i Brooklyn Kjällmans barnhem, där då funnos 45 barn. Den 23 maj är han i Chicago och den 29 fick han vara med på skolans avslutning. Han nedtecknar: "Storartat. Sång och musik och tal på svenska och engelska. Följande dag återigen konsert". Han sammanträffade den 5 juni på norr med pastor F. M. Johnson och anmärker, att det var "den första platsen under resan, där de tagit upp kollekt såsom ett bidrag till resan". Han var ju mindre beroende av det denna gång än förut, men ändå. "Vi fingo resa tillsammans åtskilligt, före årskonferensen i Minnesota, efter konferensen genom Iowa och Nebraska och Kansas. Det blåste upp till storm och oväder inom vårt Förbund, med anledning av guldets från Alaska. Far kände så där i allmänhet till mina "förfärliga svårigheter med ett och annat", men glädde sig däråt, att "konferenserna erkännt mina åtgöranden". Den 19 juni hölls konferensen i Duluth. Vad far kunde förstå av de svårigheter, som där

bereddes, har han uttalat i dessa ord: "Allvariiga och viktiga frågor avgjorda i all enighet. Diskussionen varin och skarpa förebråelser riktade mot Förbundets ledande män. Vad som glädde mig att höra var den stora och viktiga del David har i Förbundets verksamhet. Tvivelaktigt, om Herren skulle kunna använda honom till lika stor nytta i Sverige, såsom många önska". Två år därefter voro rättegångar med P. H. Anderson i full gång, med allt vad de inneburo. Lyckligtvis slapp far det värsta av de ledsamheterna. Vår resa tillsammans efter årsmötet blev mitt farväl till honom. Han led fruktansvärt av hettan, såsom jag aldrig sett honom lida förut. Och då vi kommo till Kansas, var det ingen annan råd än att han måste lägga av sitt jägerylle och efter ett hett bad få på sig en underskjorta av bomull. Det var behagligt, och han var överlycklig. Men det hjälpte icke hans svåra tandvärk, som plågade honom i synnerhet, då det bjöds på det goda varma kaffet, tills fru Edquist i Salina kom på den goda tanken att lägga en liten bit is i kaffet. Sedan bad han om is i kaffet på varje plats. Icke anade jag, då vi skildes, att han var så nära målet. Och jag fick snart andra saker att tänka på, i samband med rättegångarna, mot vilka jag icke kunde annat än taga ett bestämt avstånd. Men det tillhör icke denna historia.

Även på hemfärden reste far med tredje klass och "sparade ett hundra dollars till något gott ändamål". Den 29 september 1901 var han åter hemma och fann mamma "icke sämre". Han fick också veta, att Ek-mans sextioårsdag skulle komma att högtidlighållas den 8 januari följande år. Litet drömde han, att dessa hyllningar till trots över Ekman och hela Förbundet i Sverige molnen hopade sig, som snart skulle urladda sig i en åskstorm på intet vis mildare än den som samtidigt skakade Förbundet i Amerika. Hans lycka var, att han icke behövde rida ut någondera av dessa stormar, utan fick fara från alltsammans — till det rätta, det enda förlovade landet.

TJUGUANDRA KIPITLET.

Skymningstider.

Fars sjuttioårsdag firas. — Pensionsfonden kritiseras. — Opraktiska missionshus. — Äventyrliga färder. — Ekman hyllas. — Värmländingarna vilja ha ett läroverk i Stockholm. — Fallet i Dingelvik. — Arbetet bland de unga. — Missionsbidrag. — Guldets från Alaska. — Om jag bara sluppe vänta. — Fars vilodagar. — Ungdomsförbundet bildas. — Österblom. — Resetur för Österblom. — Klen och missmodig. — Fars sista ord i politiken. — Farväl i Fågelvik. — Far och Ekman i Vänersborg. — Distriktsföreståndarnas möte i Örebro. — Sista dagboksteckningen. — Somnar vid kyrkklockornas klang själva pingstdagen.

För år 1898 finner jag såsom redan nämnts inga dagboksteckningar, icke heller för 1899 före den 6 november, då far begynner en ny dagbok "på femtioårsdagen sedan Herren förde mig till ett nytt liv". Han befann sig på en resa från Uddevalla och "hade i Ekshärad och på Näset några fröjdefulla dagar i sällskap med Sarve". De voro, berättar far, "båda hesa, men Herren hjälpte, så att vi kunde fortsätta att predika". Den 19 november var invigning av ett missionshus i Segerstaby och far "tackar Gud, som hjälpt till det ena missionshuset efter det andra". Den 8 december hade han "den rysliga förödmjukelsen att taga fel på vägen mellan Brattfors och Forshyttan", en för honom väl bekant väg, men kom efter "många kval" fram och fick den 9 december "av mor i Fors veta, att de hava något i görningen för sjuttioårsdagen", den 29 december. Den stora dagen kom, och det är bäst att låta far själv berätta, vad som hände. Ehuru sålunda varskodd, skriver han: "Jag kunde icke föreställa mig en sådan hedersbevisning, som kom, Huru förödmjukande på min födelsedag dessa många bevis på de kära vännernas kärlek, som de bevisat genom de

insamlingar de gjort, de många telegrammen och lyckönskningsbreven jämte det dyrbara album och de kära porträtterna. O, Gud, må detta tjäna till din ära och må jag kunna med ännu större trohet tjäna dig. Huru ofta har jag icke trott, att mitt liv varit förfelat till följd av att jag icke fick inhämta några teoretiska kunskaper. Men nu har jag vid betraktandet av mitt liv och min verksamhet, som Herren kallat mig att utföra, börjat tro att jag fått just det uppdrag som Herren skapat mig för. Hade jag fått mera kunskaper, så hade det nog gått med mig som med alla andra, att behovet efter bekvämligheter vuxit, så att jag icke kunnat bliva för det fattiga folket vad jag nu genom Guds nåd blivit. Må Gud förlåta mig min oförståndiga klagan och må jag av allt hjärta tacka och prisa Gud för det dyrbara kall jag fått. Och låt mig den tid jag har kvar kunna ännu bättre tjäna dessa fattiga människor, som vandra i okunnighet och synd men som då de få sina ögon öppna så högt värdera en tjänst. Huru mycket tacksammare är det icke att verka bland de ringa och huru rikligt ersätas icke alla försakelser man får bekväma sig till av deras uppriktiga glädje och välvilja. Således vill jag säga, att jag är glad och nöjd med min kallelse och räknar mig den lyckligaste av alla".

Med början av 1900 återvände hans tankar till denna hyllning i samband med Ansgarieföreningens årsmöte. Han skriver: "Mina tankar hade varit att med perioden, som utlöper med detta år, lemna min ställning som distriktsföreståndare (det är första gången jag finnet titeln i hans dagbok), men blivit mer och mer oviss. Men av den kärlek, som bevisats mig, jämte den enhälliga kallelsen dels genom brev, dels av ombuden vid årsmötet kunde jag icke tro annat än att Herren ville att jag skulle stanna ännu". Årsmötet, som han sålunda nämner, hölls i Karlstad i januari (far glömmer den gången att angiva något datum) och "avlopp i frid och endräkt". Far fortsätter: "Nu blev avslutning på

min födelsedagsfest. Erixon med flere höllo tal och ytterligare tillställdes mig åtta hundra kronor, så att hela penningssumman, som vännerna samlat genom insamlingslistor, utgjorde ett tusen åtta hundra kronor. En fullständig och utomordentlig upprättelse för den smälek och smutskastning, som Gösta Tidlund beredde mig för den varning jag gav honom för hans osedliga liv. Hans många brev, som jag har i förvar, jämte hans bok vittna om vilken person han är. Mitt hjärta fylles av tacksamhet, och jag vill prisa min Gud för allt, ty när jag tänker på huru djupt sjunken i synden jag var men att du, trofaste Gud, sedan du fick mig under andens välde, förmått bevara mig från yttre fall och bevarat mig ren, huru stor är icke din nåd".

Även Förbundets konferens "avgick i frid". Far kallades även där att fortsätta "så länge krafterna räcka". Det var vid denna konferens, i juni 1900, som "den mycket diskuterade predikantfonden eller pensionsfonden blev bildad, ehuru de stora och braskande förslagen blevo betydligt nedsatta". Far var, som vi redan sett, icke så helt med Ungerth i hans stora verk. Han tillägger: "Saken är nog av vikt, men hjälp, att icke det må bliva ett sådant ordnande med predikanternas uppehälle, att tron på Gud upphör och kärleken i församlingarna utpinas av allt för mycket tiggande från dem, som i de flesta fall hava det mycket sämre än predikanterna". Den 25 november följande år — far befann sig på Slottsbron — hade han brev från Ungerth om hans kära pensionsfond och det föranleder honom att skriva, att han "blyges för predikanternas stora fordringar på församlingarna, då man vet att de flesta medlemmarna äro fattiga och icke ha att vänta annan hjälp än fattigvården, medan predikanterna nu ha större inkomster än de". Far undrar, "om det kan vara meningen att driva med denna sak, så att all missionsuppföring skall bliva för att få predikanternas framtid betryggad, så att de ej vidare behöva lita på Herren".

Det vore ett misstag att av detta draga den slutsatsen, att far stod likgiltig för frågan huru behövande, särskilt äldre predikanter kunde hjälpas. Därför hade han, såsom vi sett i det föregående, ivrat mycket tidigt i Värmland. Men pensionfonden, som Ungerth fått till stånd, var såsom han såg det icke en hjälp i nöden, utan en taxering till förmån för predikanterna som en privilegierad klass. Och det var far följdriktigt emot. Därmed är det ju icke sagt, att han hade rätt. Kanske var saken för modern för honom och smakade för mycket av affär. Kännedomen, att även så klarsynta och varmhjärtade ledare som far ställde sig kritiska inför pensionsfonden, gör dess seger vid konferensen så mycket märkligare.

Den tionde juni 1900 var far med och invigde ett missionshus i Falkenberg, men finner det "icke så smakfullt och praktiskt, som det kunnat och bort bliva för kostnaden". Det var kanske ändå icke så illa som missionshuset i Töcksmark, som far ett år senare såg och beskriver på följande vis: "Ett präktigt hus, som ser bra ut utvändigt, men som predikolokal är det illa gjort. En läktare är inmurad uppe i höjden, så att det är med knapp nöd man kan se huvudena på dem, som sitta främst, och där bakom se de, som sitta där, inga, och ingen ser dem. Lika galet är det med sidorummet, där dörr och sittplatser så anbrakts att de, som sitta där, äro osynliga för predikanten och han osynlig för dem. När skola trevliga missionshus byggas på landsbygden i Sverige?" Den 3 och 4 juli hölls Ansgarieföreningens fest i Åmål, då bland annat en kollekt upptogs för missionshuset i Trossnäs. Vid mötet i Ransäter den 21 och 22 juli predikade August Pettersson över ämnet: "Kristi efterföljd" och far avslutade mötet med 1 Tess. 5: 23. Tankegången i dessa föredrag angives i följande anteckning: "O, att jag kunde så fullkomnas, att jag icke behövde lida någon brist utan få mottaga fullheten i härlighetens rike. Ty icke lär det väl bliva lika stor härlighet för den, som lever mycket sig själv, som för den,

som i allt söker Jesu ära". På ett möte med styrelsen i Strömstad sade en broder Dyverman far "den förödmjukande sanningen att han icke visste, att Ansgarieföreningens reseombud är till någon nytta". Far tillägger: "Det skulle ju var lite skämt, men jag märkte nog att han menade vad han sade. Dock tröstar jag mig med, att om icke han visste det torde dock någon veta att vi äro till någon nytta, ack, att vi dock kunde vara till större nytta". Vid detta besök i Strömstad läste far Wadströms minnen och antecknar: "Många gamla minnen väcktes. Hedengren och Ehrenborg, Betty Posse med flere, som alla varit i vilan länge. Huru snart skall jag fara hädan för att se dem igen? Håll mig redo. Ett djupt intryck gjorde det på mig att läsa om den gamle Stackelbergs dödskamp och det kom mig att bedja: Herre, rensa o, rensa min själ nu under hälsans dagar. Lär mig att vara vaken och lydig Anden". Han glädde sig att se, att folket i Strömstad börjat gå till bönehuset.

Den 25 januari 1901 befann sig far hos vännerna Janssons i Sandbacken och antecknar: "Vännerna fått tvänne gossar, som vi i dag överlemnade genom dopet åt Herren. Hade en välsignad stund. Herren var nära. De fingo namnen Karl Otto och Knut Albin. O, låt dem för alltid höra dig till". Det är icke första gången far antecknar en dopakt förrättad. Jämte David Segerström, om vars dop berättats, vet jag att far döpte någon av predikanten Nels Petersons söner i Amerika. Och säkert döpte han också andra. Den 26 januari var far på ett möte i Gerstad, där diskussionen rörde sig om "församlingsvården och de troendes förhållande till varandra". Om mötet meddelar far: "Stillhet och uppmärksamhet var rådande. Söndagens möte var väl besökt och en Guds kraft förnams. Men ack, vad jag fick lära av enskilda samtal. O, huru förfärligt misstänksamhetens ande kan fördärva friden Guds barn emellan. Det är ock gruvligt, huru egennyt-

tan kan spela en förfärlig roll hos dem, som bekänna sig vara Guds barn". Den 28 reste han hem och hade "möte med ett halft tjog Karlar på karladagen samt rätt många vänner, som samlades". Far påmindes av denna namnsdagsfest, huru "gott det är att hava sitt namn skrivet i himmelen, men huru sorgligt och olyckligt att vara en lösdrivare utan hemortsrätt hos Gud". Den 3 februari besökte far Ölserud och Millesviks missionshus och fick sitt härberge hos kyrkoherde Nordling, där han sammanträffade med "den humoristiske skolinspektören". I mars detta år besökte far Strömstad igen på färden till Norge, och har så många besvärigheter under färden, att han undrade om det kunde vara Herrens vilja att han skulle till Strömstad, tills han vid framkomsten fick veta, att "det uppstått en strid i församlingen mot en familj Dyverman för att de bruka öl till maten, så att de fått besked att bliva uteslutna ur församlingen". Då förstod far, att han hade ett ärende dit. Han gjorde sitt bästa att "framhålla grunderna för våra församlingars verksamhet, att det nämligen är livet i Guds sons tro, som berättigar till församlingsgemenskap och att det följaktligen är ett brott mot Herren att utesluta dem, som tro". Far nämner också, att det i Strömstad "pågick ett väckelsemöte, som fortgick i de olika predikolokalerna med mycket folk vid mötena". Att hans glädje däröver var blandad med en viss fruktan, förstå vi av hans välönskan: "Herren give, att det må sluta väl". Svårigheterna han nämner på färden till Strömstad gällde vädret och väglaget. Den 13 mars var han på resa över Stora Lee till Dalen, där han klagar över att "de allra flesta sutto som marmorbilder utan att taga del i sången det allra minsta". Det enda undantaget var "en flicka, som sjöng med, då vi kommo till sista versen". Icke heller på nästa plats "fanns någon, som hade sångbok eller sjöng med utom en kvinna". På sistnämnda plats hade far glädjen att sammanträffa med "pastor

Hallenborg, som syntes vänlig och glad över besöket". Far fortsätter: "Vårt samtal rörde sig om varjehanda, men så kommo vi in på P. W. och försoningsfrågan, och han medgav att sedan han fått läsa berättelsen om P. W. han funnit att en hel hop, som sagts efter honom, äro påståenden, som fienderna påbördat honom och som han varken sagt eller finns i hans skrifter. Det var kärt att höra en präst så pass rättvis, när det gällde att bedöma P. W.". Far är i Valsebo den 15 mars, bekymrad huru han skall komma till Ed följande dag. Han berättar: "En dyrbar stund. Några troende från Håbol kommo samman, men jag missräknade mig på dem, så att bekymret för nästa dagsresa ville jaga sömnen från mig. Förslaget var nämligen att åka med kälke på Stora Lee (där isarna voro osäkra). Men Herren styrde om för mig i stor nåd. Snö föll på natten, så att vi kunde fara en annan väg över åtta eller nio småsjöar (där isen var säker) och mellan dem bergshöjden. En präktig och gudfruktig yngling kände vägen, och vid sextiden voro vi redo och kommo i god tid till Ed". För sin egen del var han "efter de föregående dagarnas strapatser så hes, "att det var med möda han kunde tala". Han for genom Åmot till Karlstad, där han väntades tala vid fyratioårsfesten den 25 mars och där verkligen "Herren hjälpte så att jag kunde tala tre kvarts timme". Den 29 mars besökte far Heintz i Kil för att säga farväl, då denne nu skulle flytta till Ny. Far hade många minnen från detta hem. "Det märkligaste", berättar han, "var dock den natten, då vi hade förhör med (en viss predikant), som levat i synd. Pastor Heintz, Kalin och undertecknad skulle taga reda på förhållandet. Han bekände, men ville icke avbryta sin verksamhet, ty han var kallad av Ansgarieföreningen, men fick såsom tillbörligt var avsked. Vi beslöto att ge honom en månads arvode, vilket förslag också antogs av konferensen".

Den 2 och 3 april hade far "nödgats taga som vilodagar, för hostan" och kan icke minnas, att det någonsin hänt honom förr, utom en gång i Amerika, då han för heshet måste ge återbud och inställa en sammankomst, som varit utlyst. Han undrar, om Herren kanske "genom denna opasslighet vill hindra hans resa till Amerika" och ser i erfarenheten "ett vittnesbörd att det lider mot slutet" och upprepar därvid sin gamla bön: "Låt mig få sluta, innan jag behöver vandra här på jorden, oduglig och människor till besvär". Något hinder för den påtänkta resan till Amerika blev det icke. Den 15 april var han i Kristinehamn och "uppgjorde med Lalin och fann allt klart för detta kvartal". Han avreste från Göteborg den 26 april och är allredan i september månad samma år tillbaka i det gamla hemlandet. Den 29 september fick han vara med på en söndagsskolas jubelfest först i Karlskoga och sedan i Degerfors. I början av oktober besökte han Nora och Örebro, där han träffade bland andra Ungerth och fick av honom veta, att han på Ekmans sextioårsdag, den följande 8 januari, var utsedd att frambära predikanternas hälsning.

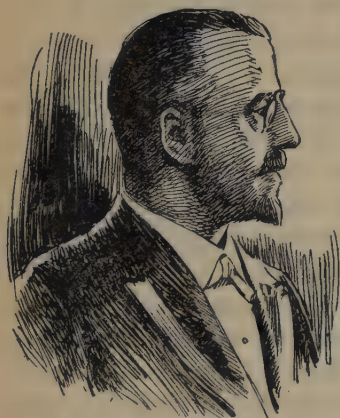
Vid slutet av året är han i Högvalta och den 2 januari 1902 på en barnfest i Daln, där han klagar över, att "ingen syntes ha någon tanke på att Ansgarieföreningen behövde något för sina predikanter" och finner det ganska bekvämt för vännerna att på detta vis räkna på predikanter för sina fester. Den 7 är han på resa till Stockholm, och den 8 januari är han med vid "uppvaktningen hos Ekman, då han fyller sina sextio år, en gripande stund"! Först talade Samuel Johansson och så frambar far predikanternas hälsning i följande ord:

Käre broder Ekman! Predikanterna inom de fria församlingarna och föreningarna, som äro anslutna till Förbundet, ha givit oss uppdrag att bringa dig på födelsedagen en varm och innerlig brodershälsning med tillönskan av Guds rika nåd och välsignelse. Jag ville så gärna föra våra tankar tillbaka till början av Förbundets verksamhet, ty vi hava haft en och annan stund, då Herren så rikligt välsignat och varmt våra hjärtan, att vi icke kunna glöm-

ma det utan med tacksamhet tänka därpå. Herren gav oss liksom trofasta handslag på sin trohet. En sådan stund var det, då vi under bön och händers påläggning avskilde dig vår broder för verksamheten inom Förbundet. Våra hjärtan voro fulla av tacksamhet och glädje, att vi hade fått en man med den kunskap och kristliga karaktär som ville ställa sig i spetsen för denna verksamhet, och vi hoppades, att det var Herren, som manat fram dig. Då vi nu se tillbaka på dessa snart tjugufyra tillryggalagda år, vad kunna vi säga annat än att Herren välsignat vår broder och vårt gemensamma arbete långt utöver vad vi kunde hava hoppats. Jag är viss om att vi känna oss innerligt av hjärtat manade att säga Herren även i denna stund ett hjärtligt tack. Vi vilja emellertid ej, att vår hyllning skall bestå blott i ord och hava därför att lemna ett litet minne, som vi hoppas du godhetsfullt mottager. Vad vi framför allt åsyfta med vår hyllning är, att vår missionsföreståndare skall förstå, att vi predikanter stå tätt sammanslutna med honom i arbetet. Vi tro, att vi äro av Herren kallade att hävda den bibliska och apostoliska församlingsprincipen och vi tro, att det är den kristna församlingens plikt att sända evangelium till hedningarna. Att vår föreständares kall är ansvarsfullt och bekymmersamt långt mer än någon av oss förstår, är visst, och troligen är det dessa bekymmer, som strött så mycken snö i hans hår, men han är ju liväl i sin mannakraft, och vi önska att han ännu i många år må kunna inneha sin plats och hans älskliga hustru må fortfarande få stå vid hans sida, så att vi ännu i många år må få mötas i denna älskvärda familj för att rådpläga och hemta vederkvickelse, därtill vi önska Guds rika nåd och välsignelse.

Redan samma natt tog far tåget till Kristinehamn, fortsatte till Nordmarken den 9 och vandrade i natten efter sammankomsten tillbaka till stationen på återresan till Kristinehamn, din han ankom "alldeles förbi av trötthet". Den 15—20 januari hölls där Ansgarieföreningens predikantmöte och trettiosjunde årsmöte. Vad som låg far på sinnet, framgår av anteckningen: "Om det är sant, att Karl Otto bestämt sig för att sluta med tobaksrökandet, är jag villig att giva tio kronor till Förbundets nödhjälpsfond". Karl Otto var för far framtidsledaren såväl på grund av sin stora begåvning och på grund av sin stora popularitet, och var tydligen kallad till denna post. Om han bara kunnat komma därhän att som Ekman "övertvinna sin snus"! Det är mycket

naivt av far att i den stora glädjen över en sådan seger vilja giva tio kronor just till pensionsfonden, som han stod så kritisk till, som om uppoffringen bleve större genom självövernåelsen också å hans sida. Han ger den dock även i detta ögonblick ett namn, som i hans mening bättre uttrycker dess mening. På kretsmötet i Kuggenäs den 8 och 9 mars diskuterades skolfrågan. Far refererar diskussionen som följer: "Kraftigt och sannt skildrades det fritänkeri och det förakt för sann kristendom, som så allmänt härskar vid våra läroverk, och det visades med exempel vilken råhet dessa ynglingar utsättas för vid läroverken, en råhet i tal, som man knappt kan så höra av våra så kallade hamnbusar. Det framhölls, att vi icke stå till ansvars med att låta landets bästa ungdom på detta vis fördärvas. Ty att troende, gudfruktiga ynglingar efter ett par års vistelse vid läroverken äro utbildade fritänkare, så att de ha mod att sätta kulan i pannan och försänka sina föräldrar i sorg såsom

Karl Otto.

nyligen hänt, är det icke upprörande? Men vad annat att vänta, med lärare, som öppet inför skolan håna fromheten som dumheter? Det är ju icke att vänta, att de unga skola ha så fasta karaktärer, att de kunna motstå ett sådant tryck, utan att de snart fördärvas. Diskussionen ledde till beslutet att hänskjuta frågan till Värmländska ansgarieföreningens kvartalsmöte i maj för att därifrån få den i sin ordning hänskjutet till Förbundet i ett förslag sådant som detta: Då det är beslutat, att predikantskolan skall flyttas (från den gamla platsen på

söder i Stockholm), så är vår mening att Förbundet tillsammans med predikantskolan inrättar ett läroverk". Den 25 mars besökte Ekman Karlskoga, och far fick då veta "att icke ett öre influtit för skolans flyttning, varför styrelsen beslutat att icke vidare verka för den saken". Vad far tänkte inför denna situation, uttrycker han så: "För min del kan jag icke förstå, vad det skulle vara för en fördel (att flytta skolan från Stockholm), ty skolan behöver vara i närheten av föreståndaren och ingen plats kan ändå jämföras med Stockholm eller dess närhet".

Den 24 april hade far "en underlig dag", som han beskriver sålunda: "Hade lovat dem i Långed, där jag skulle predika i dag, att gå från Dingelvik, så att de icke skulle behöva skicka skjuts emot mig. Som jag går från stationen, faller jag så hastigt, att jag icke hinna få händerna för mig, utan slår huvudet mot en stock, så att jag en lång stund trodde jag skulle svimma av. Det var ett under att jag icke dog genast, såsom det blödde. När jag kom till Petterssons på Långbron fick jag det tvättat och plåster på och Herren styrkte mig. På min undran varför det skulle hända, fick jag det för mig att det var för mitt myckna grubblande på framtida ting. Ack, att jag kunde lära att taga en dag i sänder. Det kom några sammans, som jag fick predika för". Natten till den 28 hade far "den mest besynnerliga dröm" och undrar vad "Herren vill lära därmed". Efter en lång vandring till fots och en dålig vila under natten kom han till Hult den 1 maj "med ont i huvudet och i tänderna". Det livade honom emellertid att få läsa "anmärkningarna vid riksdagen mot ministrarna och särskilt Waldenströms yttrande mot ecklesiastikministern för det olagliga i hans handlingssätt att döma Ericksson i Järlösa såsom oduglig som ledamot i kyrkorådet, emedan han tillhörde en friförsamling". Far är högst belåten och "tackar Gud, att det finnes någon, som blottar orättfärdigheten". Den 3 maj hölls det

nämnda kvartalsmötet eller kretsmötet i Ed, då följande beslut fattades i skolfrågan: "Att gå till Sv. Missionsförbundets styrelse med begäran, att om missions-skolan flyttas det inrättas tillsammans med den en högre lärdomsskola samt att en kommitté av tre väljes för att hålla frågan vid liv". Skolkommittén valdes och bestod av K. E. Jansson i Säffle, Karl Otto och far. Den 12 maj hölls vad far kallar "ett viktigt sammanträde" på Praktiska skolan i Karlskoga, "möjligen det sista under bolagsstyrelsen". Far finner det "glädjande att tänka huru Herren välsignat denna skolverksamhet, vars alla sammanträden börjats och slutats med bön och lov, så ock detta", och han uttalar den önskan, att "bolaget må upplösas, om till nytta för skolan". Den 2 juni reste far till Stockholm för att övervara Förbundets möte. Han berättar: "Vår petition om läroverk lades till handlingarna av styrelsen, som ville att intet vidare göres i skolfrågan utan att det får vara som det är, tills det blir bättre tillgång på penningar. Så blev även konferensens beslut. Åtskilliga frågor väckta om förändringar, men Gud ske lov, inskränkningarna på församlingarnas rätt att välja ombud blevo ej av, utan deingo behålla sin rätt att välja sådana, som tillhörde församlingar i anslutning till Förbundet. Flere missionärer avskildes både för Kongo och Kina. Nästa år skall tjugufemårsfesten firas. O, Gud, må det bliva en jubelfest till din ära".

Vid Värmländska ansgarieföreningens styrelsemöte i Arvika den 30 juni kallades Finnström att verka minst åtta månader i föreningens tjänst. Från det offentliga mötet berättar far: "Folk höll på att samlas ända till klockan tolv, ungefär som förr. Perssons föredrag var kraftigt. Alla Ekmans föredrag utmärkte sig för en viss ensidighet, så att icke ett ord anfördes, som tydde på vad följdén blir för den, som icke tror, utan fick den, som följde med, den uppfattningen, att alla skola vinnas till sist. Inga skriftställen, som vittna att den, som icke

tror är redan dömd och att utanför i mörkret stanna alla, som älska och göra lögnen, fingo rum i hans föredrag. Festen var till trängsel besökt och sången utmärkt. Inkomsten 243 kronor". Vid Ansgarieföreningens tretiosjunde årsfest den 5 juli 1902 kan far icke annat än med tacksamhet tänka därpå att ingen olycka inträffat med dessa tusenden, som rest på järnvägar och hästar. Bland andra, som voro med vid denna årsfest var Palmberg, som far skildes från i Strömtorp, Palmberg att fortsätta till Dalarnas stora möte i Malung och far att fara till Älvsbacka, "där vårt möte på lördagen var fåtaligt besökt, men man kan ju icke vänta många, där inga finnas". Far fortsätter med berättelsen från följande dags möte: "Man förstår huru tillståndet är, då det var utlyst möte för barn, och det kom tre gossar. Men vi funno på att hålla söndagsskola med de äldre och under tiden kommo några fler äldre och några barn, så att sedan min bror slutat söndagsskolan, jag fick fortsätta med ett föredrag om nyttan och nödvändigheten att hålla söndagsskola. På eftermiddagen kom så mycket folk att en stor del icke rymdes i missionshuset, och det var varmt och många unga gingo ut, medan min bror talade, varför det kom mig i mitt sinne att gå ut och tala en stund för dem som voro ute, och sedan fick jag avsluta för rätt många som med uppmärksamhet hörde på". Den uppmärksamme läsaren skall finna, att far dessa sista år verkat för ungdomen och barnen mer än någonsin och återupptager därvid sitt gamla samarbete med brodern, skolläraren. Situationen i Älvsbacka är nog typisk för fältet i sin helhet. Då söndagsskolsaken är före, på förmiddagen, komma få eller inga, men på eftermiddagen, då det egentliga missionsmötet börjar, är det överfullt. Vid ett besök på Marstrand den 23 juli träffas Olov Jansson på Fosterlandsstiftelsen: "Kärt att få samspråka med honom om sångbokförslaget. Ack, att det kunde förverkligas, att vi finge ut en sångbok tillsammans".

Den 11 och 12 oktober är far på Ansgarieföreningens kvartalsmöte i västra Emtervik och "fick glädjas åt rikliga bidrag till missionen". Han nämner särskilt "en dräng, som till kongomissionen skänkte sin sparbanksbok med insatta 256 kronor — Herrens välsignelse skall nog vila över den mannen". Följande dag, i Svenneby, fick han "av Vestlinds mor tjugu kronor till Kongo". I sällskap med predikanten Gustav Svensson och missionär Högberg företager han nu en vinterfärd, som blev helt äventyrlig. Och det är icke den enda dessa sista år. Det är som han ville utmana och trotsa sin ålder med dessa långa fotvandringar eller smaka igen något av ungdomstidens erfarenheter eller kanske springa ifrån sjukheter och modlöshet. Vi låta honom själv berätta: "Natten till den 15 en obehaglig dröm. Svensson hade också drömt och spådde att vi hade att vänta storm och motigheter. Vi kommo dock med glatt mod till Östmark, där vi även träffade missionär Högberg, som beklagade att han icke mårde så bra. För kommande dag beställdes skjuts de fyra milen till Lekvattnet, där möte var utsatt i kyrkan klockan åtta. När jag följande morgon, den 16, vaknade klockan fem var marken betäckt med snö och ett rätt flitigt snöande fortfor. Det blev oroligt, och när skjutsen kom, blev det klart att det icke fanns någon utväg att åka med kärra och ej heller med släde längre utåt (bygden), kort sagt omöjligt att komma den längre vägen omkring. Beslut fattades då att Svensson och jag måste vandra över bergen, väl en mil och en fjärdingsväg, och lemna Högberg och mina saker, som han följande dag skulle taga ned till Torsby. Vi telefonerade, innan vi begåvo oss på väg, att vi komma även om vi icke hinna fram till den bestämda tiden. Herren hjälpte så att vi genom ett kvarters djup snö strävade fram, så att de icke behövde vänta mer än en halv timme. Och då hade ändå skollärarinnan i Runsjön berett oss lite vederkvickelse på vägen med att bjuda oss på kaffe, så att vi där hade nära en tim-

mes vila. Vid framkomsten funno vi folk från långa vägar och vi hade en rätt trevlig stund. Men rysligt frestande var det att jag icke med alla mina böner kunde förmå människorna att komma fram i kyrkan utan de måste sitta längst bak och på läktaren, där man visste att ekot förtog orden, så att de icke kunde höra. Må Gud förlåta både dem och mig". I Rådombeslutet den 17 var far "högtidligen både enskilt och genom andra bjuden till att bo hos kyrkoherden", men då han kom dit, var kyrkoherden själv borta och som ingen där syntes veta något därom, så tog far sitt parti och återvände till Sjökvist, där han var både "väntad och välkommen". Den 19 fick far "läsa i tidningen, att en broder fyllt behovet i Svenska missionsförbundets kassa, som länge varit ett gemensamt böneämne". Det tillgick så att "en dag en broder kom in på expeditionen och tog upp tjuugu tusen kronor". Vilken glad överraskning han därmed beredde dem på expeditionen, kunna vi lätt tänka. Och vid läsningen av den goda nyheten, fortsätter far, "blev både bön och glädjetårar, under det lov och tack flödade från våra hjärtan". I Håns skolhus, den 21 oktober, hade far "tillfället att tacka Maja Greta för hennes frikostiga gåva till missionen". Hon hade nämligen skänkt tre hundra kronor nyligen.

Från en färd samma höst, då far var ensam, berättar han en erfarenhet "för att de som komma att läsa hans anteckningar må kunna se huru okunnighet och barnslig fåkunnighet ännu kunna vara rådande, som kunna ge oerfarna och unga predikanter frestelser och lägga ut snaror för dem". Erfarenheten är som följer: "I mitt rum, där jag skulle bo, voro två sängar bäddade, och jag undrade vem som skulle dela rummet med mig, ty jämte mannen och hustrun fanns det endast en dotter, men icke kunde jag tänka, att det skulle bliva hon. Men mycket riktigt, sedan jag lagt mig, kom även hon in, stängde dörren och släckte lampan. Ja, icke gjorde hon mig någon skada och icke jag henne, men i alla fall . . ."

(Far avslutar icke meningen). Den 4 november besökte han ett skolhus i Långserud, där han icke varit sedan 1878, då pastor Sjöström utfärdade kyrkorådsförbud mot honom. Följande dag "besåg han arbetare, som höllo på att lägga grunden till ett nytt missionshus". Och så for han till Sillingsfors, "där det nu är Bryntessönerna från Ärtmark, som regera. Ägaren bor i Amerika. Det är således guldet från Alaska som blivit herre på platsen. Storartat med elektrisk belysning såväl i missionshuset som övrigt. Vi talade om Gud som ett ljus. Herren var med". Detta omnämnande av John Brynteson vid slutet av år 1902 är så långt jag kan finna det enda far har att säga i dagboken om guldmännen. Han nämner ingen gång de svårigheter som guldets från Alaska våldade oss. Vid den tid då far skrev dessa ord, voro advokater från kusten som bäst sysselsatta med att från våra protokoll och arkiv förbereda rättegångar, som icke voro fullt avslutade förr än 1920, då de således varat i aderton år, utan vinst för någondera parten. I Årjeng, den 9 november, "hölls ett ganska intressant kretsmöte, där det med anledning av texten att så i köttet blev en allvarsam diskussion om det okristliga dömandet". Far tillägger en iakttagelse, som han gjort: "Att de, som mest klandra torde knappt ge sig tid att bedja för dem de klandra".

Vi göra en god bekantskap med fars lynne, då vi på hans resa till Nysund den 11 få veta, att hans "tålmod sattes på svårt prov, då skjutsbonden kom, innan maten kom fram", så att han icke kunde komma iväg den bestämda tiden. Och så skulle det till på köpet "kokas och styras till med så mycket". Far utbrister därvid (i dagboken): "Ack, att de arma människorna förstode, huru litet jag värderar allt detta, om jag bara sluppe vänta". Vid kretsmötet i Kristinehamn den 29 och 30 nov. valdes en kommitté att bringa en petition till konungen, i vilket ärende säges ej, kommitterade voro jämte far Karl Otto och rektor Lindholm. Vad

far hade att göra, då han förmodades vara "hemma och vila" visar följande anteckning från den 5 december: "Varit hemma några dagar för att vila från resor. Just som jag slutat utsända cirkulärbreven, kommer en blankett från Förbundet, som jag måste ytterligare sända ut, så nog är det arbete. I dag reser jag till Valunda. Kölden lär vara över tjugu grader. Må jag nu på denna resa få vara uppfylld med helig ande". Den 6 reste far med Lager till Vike på ett möte och de stannade där också den 7. Den 9 besökte de Bergsjö, den 8 Gärsvik och den 9 Västernäset och Myråsen. Så förflöto hans "vilodagar". Och så fick han "ingivelsen att göra något för vännerna i Grythyttan" genom att bekosta Lagers och Engvalls resa dit till den 21 på en sammankomst, som inbringade i kollekter omkring 30 kronor och kostade far i respengar 18 kronor. I samband med besöket i Grythyttan fick far veta, att "Lindstedt, förföljd och hatad av otrevliga grannar, fått sluta sitt tunga arbete". Huru han detta år firade jul, får han själv berätta: "Var hemma julkvällen med min gumma, som icke visste något, så att hon kunde fröjda sig åt jul. Mina systrars flickor, Freda Lundblad och Tilda Wallin, hade sörjt för att jag fick en välgörande julklapp, ett par långstrumpor. Men medan vi läste Guds ord och sjöngo, hände vad aldrig hänt förr att de stulo ur tamburen ett par ytterstövlar för mig och galoscher från flickorna. Jag kände ett innerligt behov att bedja för tjuven att Herren måtte tala med honom, och jag tror, att han skall få ett oroligt samvete och icke kunna bruka (de stulna sakerna) med någon glädje. Predikade julotta med i Salem. Lindholm höll ett utmärkt föredrag över Hebr. 1: 1. Herren hjälpte även mig och gav mig några nya tankar, men så glömde jag också något, som jag tänkte säga. I det hela var det en rätt ljuvlig stund". På juldagens kväll reste far med tåget till Väglösa: "Det blåste och regnade, men vi hade i det lilla missionshuset en ljuvlig stund". Den 29 december, då han fyllde

73 år, var han på Gullspång och den sista dagen av det gamla året på ett årsmöte i Ekshärad, som han mycket "fruktat och bedit för, men allt avlopp väl. Lövéén blev vald till ordförande och predikant för nio månader och Holmgren blev föreståndare, allt med stor majoritet, så att de församlade gladdes i hoppet".

Första dagen av det nya året, 1903, är han fortfarande i Ekshärad och skriver: "Ja, du trofaste Gud och frälsare, tag mig helt om hand under detta år. I dag var missionshuset till trängsel fullt, och vi voro sex, som predikade. Herrens kraft var med på ett välsignat och vederkvickande sätt. Vi hade även glädjen hava kyrkoherden Frykman med". Den 2 januari måste han i väg den 5 på morgonen i 26 graders köld för att hinna med tåget till Åmot, där han tog in på gästgivaregården och sov gott några timmar och fortsatte så resan till trettioårsjubileet i Järnskog, "där glädjen stördes något av egenheter, som rådde mellan ordföranden och föreståndaren". Far hade sitt härberge hos patron och fru Kannel på Koppum. På färden till Långsta kvällen den 11 hade han "en liten erfarenhet, som vittnade om Guds omvårdnad om mig i smått som stort" och som han berättar så: "Som vi åkte, mötte vi på vägen en person, som bringade mig min post, som jag eljes icke fått på flera dygn". I Långsta, "ehuru det var kallt, hade många samlats och Herren välsignade oss". Far hade sitt härberge hos Julin och berättar: "Ehuru värmen icke gick högre än 11 till 12 grader, vilade jag gott emedan jag hade goda sängkläder — det var säkert den sista omvårdnad han åtnjöt i det hemmet —, men måste upp redan klockan fem på morgonen för att komma fram till Boda och där hinna tåget till Arvika för att åter komma till tandläkaren Lundkvist. Allt gick väl, och jag fick några nya tänder, men det var en gammal rot, som måste tagas ut, och tandköttet var ömt. O, Gud, må jag ödmjuka mig och vara tacksam, ålderdomens skröpligheter kunde vara värre". Det var nog

åtskilligt värre än far trodde. Det är tydligt, att han med rätta borde hava varit under läkares tillsyn ett helt år för sina många krämpor, om det icke redan var för sent. Hans värsta onda, som han kanske minst visste om, var begynnelsen till kräfta i matstrupen. Och den kunde kanske hava förekommit eller häfts med lämplig skötsel. Från denna stund är hans reseberättelse en kedja av nödrop, som det gör en ont att läsa, i synnerhet då man tänker på att han under tiden icke unnar sig rast och ro utan är ute på strapatser, som kunde nedbrutit även en stark, medan han bort vara i ro hemma och sköta sig. Den 14 anländer han "till Karlstad för att börja predikantmötet och årsmötet, som var särskilt broderligt och gott". Vad han har på sinnet, framgår av det som följer: "Oaktat min fruktan och oro avlopp Ansgarieföreningens årsmöte med stor enighet, så att det antog så gott som enhälligt förslaget om ett ungdomsförbunds bildande med de föreslagna stadgarna. Jag kände mig djupt förödmjukad över min oförmåga att sköta ordförandeplatsen samt djupt rörd vid tanken på att det möjligen är mitt sista årsmöte". Det blev det dock icke. Ännu en gång skulle han bland sina värmländingar få sköta ordförandeklubban vid ett Ansgarieföreningens årsmöte. Under tiden kände han sig så tacksam, att hans värmländingar icke stodo tillbaka, då det gällde Förbundets verksamhetsprogram, utan förr gingo i spetsen. Det var just hans lust. Han var en ottefågel, alltid tidigt uppe.

Den 9 februari är han i Gullspång och känner sig "icke riktigt kry". Möjligen bidrog det något till hans otållighet däröver att "två män vid mötet på kvällen voro sömniga". Följande dag kände han sig "sämre", dock icke värre än att han kunde fortsätta sin resa. Den 11 var han igen "rätt kry". Han besökte då Bråta, där han "fann det ledsamma förhållandet att två familjer, tillhörande församlingen, på grund av misshällighet mellan barnen, stodo färdiga att lemna församlingen". På

kretsmötet i Långåsen den 14 hölls "ett allvarligt samtal om att rätt använda punden". Far var "missnöjd" med sitt föredrag, men "välsigna, Gud, det som kan välsignas". På kvällsmötet däremot "var Herren rätt märkbart med". Den 16 for han hem och "fortsatte räknandet på tabellerna, som dock icke ännu voro alla komna". Först den 3 mars kunde han "insända sina uppgifter till Förbundet". Den 17 februari kom han till Sibbo, "hälsade på änkan efter hemgångne Björndal och kände under samtalet behov att bedja Herren nådeligen hjälpa oss att hinna fram". Om hemfärden i natten berättar han: "Allt gick väl, trots de isbelupna backarna och jag var tacksam till Herren därför. Men vid uppvaknandet (morgonen därpå) kände jag, att det icke hade avlupit så väl som jag trodde, ty det var en skarp vind, och jag hade tagit en grundlig förkylning och början till snuva". Detta hindrade honom emellertid icke från att samma dag besöka B. och efter sammankomsten "hålla församlingsmöte, där rätt svåra fel anfördes mot predikanten". Denna gång är det icke församlingen som träffas av fars förebråelse. Tvärtom, "alla kände det ömt för predikanten och ingen ville honom något ont, men hans fel hade gjort att de förlorat förtroendet". Också blev det "enhälligt beslutat att bedja för honom". Det var församlingstukt efter fars hjärta. Också på Björnö, den 21 februari, "diskuterades församlingsfrågor i frid, oaktat olika meningar gjorde sig gällande". Österblom och Hagström predikade, och Herren gav far i sinnet att upptaga kollekt för den förstnämnde brodern och själv giva tio kronor. O, Gud, välsigna denne brodern och hans hem. Nu hade min röst blivit förstörd, så att sjunga var omöjligt". Även följande dag var Österblom med och "berättade från de estländska öarna och vi hade en dyrbar stund. Hagström avslutade". Det var icke fars sista kärleksbevisning mot Österblom. I augusti månad samma år skriver han: "I dag beslöt jag mig för att sätta ut en resetur för Österblom, då jag tror, att

det är med Guds vilja förenat att hjälpa på sätt jag kan, att han icke må lemnas i fattigdom att förgås". Och i början av oktober upptager han denna tankegång och rättfärdigar sitt intresse med följande reflektion: "Kom i dag att tänka på broder Österblom, som råkade så illa ut för T. som förförde hans barn, och begick själv den dumheten att i sin stora fattigdom begära penningar av T., vilket denne högmodige stackare icke ville ge, utan i stället kallade ihop några, som rådgjorde, och domen föll, att Österblom var lika stor syndare som T. När jag kom att överväga denna handling (det var P. W., som uttalade domen på Förbundets årsmöte), så kunde jag icke gilla detta, och därtill hjälpte mig ett brev från C. O. Berg till P. W., som finnes här hos (i fars samlingar). Att den fattige Österblom begärde litet penningar av sitt barns förförare, var dumt och kanhända även inför Herren något brottsligt och därför lät Herren denna svåra prövning gå över honom till rening och förödmjukelse. Men av verklig ömhet för Österblom kände jag mig manad (i trots denna dom) att infria löftet jag givit honom och sätta ut en resetur för honom, att han måtte få ockra med sin gåva samt tjäna Herren och även själv kunna erhålla något till sitt livs uppehälle. O, Gud, må jag kunna sätta ut på platser, där det icke må bli någon förargelse, utan välsigna, Herre, honom och dem han får besöka, att du, Herre, må få ära och pris av hans vittnesbörd. Det är åtminstone min avsikt med mitt företag. Österblom tillhör församlingen på söder, och de ha icke ansett, att han gjort något, som är straffvärt. Icke heller kan det vara Herrens mening att lemna en broder, då det sällskap, i vars tjänst han offrat sin ungdoms krafter, förskjutit honom, för det att han icke kunde handla mot sin tro och övertygelse. Må vi hava förbarmande med honom".

Den 23 är far "något bättre". I Kila, den 24, kände han sig särskilt manad tala till de unga, av vilka en stor skara var samlad. Efteråt fick han till sin sorg veta, att

“icke ett nummer av Missionsförbundet finnes i socknen, varför han genast beslöt att skriva efter tio exemplar” (för fri utdelning). Den 28 februari, på kretsmötet i Säffle, gläder han sig åt “det milda vädret”. Det hände honom där det missödet att båda texterna, som han skulle tala över, togos av de föregående talarna. Det var honom “en synnerlig glädje att se den stora skaran av barn, som är i söndagsskolan och ett sextiototal ungdomar, samlade till ungdomsföreningens möte på kvällen, där de fingo bedja med en yngling”. Den 11 och 12 mars besökte han släktingar och vänner i Björatorp, vandrade till fots till Högfors, där missionshuset var fullt av folk, besökte dem i Vall och Haga, predikade på Lugnet — huset fullpackat, — och besökte Lovisa i Gälleråsen. Han utbrister: “Tack, Gud, för den glädje jag fick hava av dessa besök”. Det blev hans farväl till hembygden. Från Gälleråsen vandrade han till fots hem. Den 14 och 15 mars voro “minnesvärda dagar i Karlskoga”. Kretsmötet var talrikt besökt “med trevlig och allvarsam diskussion och på söndagen fick P. W. tala i andens och kraftens bevisning för skaror, som till trängsel fyllde såväl kyrkan som missionshuset”. Även ungdomsmötet avlopp till fars stora glädje lyckligt. Femton föreningar voro nu anslutna (i Värmland), och far tackar Gud, som hört hans “bönesuckar”. Den 18 mars är det ungdom av ett annat slag han får stifta bekantskap med. Det var på en sammankomst i Lungnäs, som “några ynglingar buro sig åt som om de aldrig förr varit med på någon sammankomst”. Då far började sjunga “tittade de på varandra och skrattade och buro sig åt som om de förlorat förståndet”. När emellertid far “bedit och talat en stund, gömde de huvudena och blevo lugna”. I Bosjön predikade han den 19 mars hos en mjölnare. “De visade deltagande för vår verksamhet och gävo tjugu kronor”. Far fortsätter: “Vännerna på denna plats hade fått löfte att bygga ett missionshus och samlat lite penningar för ändamålet, men

så fingo de veta, att det skulle bliva ett folkets hus, och då togo de alla igen sina penningar, ty de trodde icke att det passade att ha gemenskap med dem, som ville supa och dansa, och i samma hus samlas kring ordet". I Asphyttan den 26 fick far av Finnström höra, huru illa oförståndigt pastor Berggren burit sig åt i Hagfors, dit han kom, då predikan var utsatt för Ahlkvist, men tog själv predikstolen och sökte under hela föredraget gissla vår fria verksamhet och efter föredraget sade han ifrån, att de icke skulle bilda någon ynglingaförening utan gå in i K. F. U. M., varjämte han talade om huru dåligt det är i friförsamlingarna". Fars reflektion är: "Ja, Herren förbarme sig över de arma prästerna, som icke lärt, fast de äro troende, att man icke kan verka gott för Herren genom att utöva tvång på sinnena, ännu sämre med att smutskasta andra, i synnerhet för dem, som hava ämbetsbröder som leva i hor och fylleri utan att det göres det minsta för att beivra det". Det är däri far ser den djupa skilnaden mellan frikyrka och statskyrka. I den förra råder nog brist och synd, såsom far är den förste att medge, men där övas också församlingstukt, snarare för mycket än för litet. I härberget i Asphyttan hade far hoppats få tillbaka en käpp, som han glömde där förra gången och som han värderade såsom en gåva av Myhlbach, men den var "förargligt nog bortslarvad". Han behövde den nu.

Vid kretsmötet i Filipstad, den 28 och 29 mars, som för övrigt var "ett i allo gott möte", beklagar far den frihet hans vän "Karl Otto tagit sig med annonsering, så att så mycket av inkomsterna måste gå till betalandet därav, att det övriga icke räckte ens till mötets kostnader" (mycket mindre lemnade något överskott för missionen). Far tillägger meningsfullt: "Det är något, som måste läggas på minnet för framtiden". Far var alltid och blev ännu mer på sista tiden "girig" efter missionsmedel. I början av april besöktes Lesjöfors, där far höll "ungdomsföredrag, som dock blev allt för

torftigt, och predikade för det fattiga folket, som så sällan få höra Herrens ord". Dit måste han, även fastän han för väglagets skull med sjöarna osäkra, ingen annan råd hade än att vandra till fots. Och så måste han till på köpet missräkna sig "på söndagskvällens möte i Le-sjöfors, emedan så få besökte det på grund därav att en missionär hade förevisning i kapellet". Han återkommer vid denna tid till det sätt varpå Herren lett honom till hans uppgift, såsom vi se av följande delvis poetiska betraktelse: "Jag har ofta klagat, att mitt liv varit halft förfelat, därför att jag som ung ej fick studera, så att jag kunnat tjäna Herren på bättre vis både nära och fjärran. På de senare åren ha tankarna ändrats. Jag är numer nöjd med som det är. Ty om så skett, att jag kunskaper fått, hade andra behov uppstått. På det fällt jag fått, är behovet så stort, att det är fullt upp att göra och ockra med pundet jag fått. Att tjäna Herren är stort. Må jag prisa min Gud, som ger hälsa och kraft att vandra på avskilda trakter och förkunna Guds ord för stora och små, som så sällan höra det få".

Den 7 april kom far hem och fann allt som vanligt men "en ryslig våldeld rasade vid Bofors, där stora kol-förråd brunno, så att även eleverna vid Praktiska skolan varit utkallade för att hjälpa till och släcka". Där hölls hos Lindholm igen "ett viktigt skolsammanträde, då styrelsen för sin del beslöt att verkställa den länge närda och ofta uttalade tanken (såsom vid det viktiga sammanträdet den 12 maj 1902) att upplösa bolaget och i stället bilda en skolförening. Vi bådo om Herrens hjälp och ledning. Må det bli till Herrens ära". Skälet för ändringen var naturligtvis att skolverksamheten enligt fars och andras ideella syften borde bedrivas utan någon beräkning av ekonomisk vinst, såsom en missionssak. Den 17 april besöktes Udenäs och Älgarås, för honom minnesrika platser, som han "besökte åtskilliga gånger under Otto Engströms tid, då det nog fanns åtskilliga troende där, som emellertid somnat av". Han

fortsätter: "För några år sedan kom Helgelseförbundets predikanter dit, en väckelse uppstod och en församling bildades. Men som inga fingo komma in i den församlingen, som icke kunde föra den höga bekännelsen att de voro fullkomligt heliga, så blevo åtskilliga troende utstötta, vilka tillsammans med några andra troende, som funnos förut, också bildade en församling. Och så stodo dessa församlingar mot varandra och gingo ej att höra varandras predikanter. En troende, som såg detta partinit med deltagande, sålde sin lilla gård och flyttade till stationen och köpte ett hus, som varit gästgiveri. Det var så stort att han kunde ha boningsrum i ena änden och i andra änden iordningställa en samlingsal. Han inbjöd nu predikanter av såväl den ena som den andra gruppen, och det ser ut som om det haft den goda verkan att det skall bli en församling, helst som Helgelseförbundets predikanter sänkt sina höga anspråk. Ja, den nådefulle Guden handlar i barmhärtighet". Under resan i dessa trakter (i Västergötland) fann far det förunderligt att ej finna Missionsförbundet, ej heller Morgenbladet, och far använder sin gamla metod och prenumererar på Förbundet och Ungdomsvännen för sitt värdfolk. Än värre var det dock i Bäckefors, där far var på kretsmöte den 21 maj och fann, att "varken ordföranden eller församlingsföreståndaren höll sig med Förbundets tidning, men ge pengar till hjälp för gamle H." Den 27 besöktes Kristinehamn, där far i samråd med Olovsson och Karl Otto ordnar med det förestående ungdomsmötet. Följande dag vandrar han "till fots från Mölnbacka till Mossered för att på vägen få samtala med den gamle brodern Skeppstedt, som ännu är i livet". De närmast följande dagarnas erfarenheter berättar far med stor omständlighet, sålunda: "En ljuvlig morgon, då jag med tacksamt sinne vandrade från Mosserud och allt i naturen predikade om Guds godhet. Broder Skeppstedt följde mig på väg och avskedet var känsligt. Det är väl det troligaste, att vi mötas först i en annan

värld. Jag fortsätter till stationen under gökens och andra fåglars morgonsånger. Så följde jag tåget till Grythyttan, där jag blev vänligt mottagen i Anderssons älskliga hem, och på kvällen hade vi en skön stund i det trevliga bönhuset. Den 30 maj var det en varm och ljuvlig morgon, så att jag fann för gott att lägga bort min undertröja och satt och skrev hela förmiddagen vid fönstret och kände icke det ringaste obehag utan tvärtom. Reste på aftonen till Hellefors, där vi hade sammankomst på kvällen, och jag kände något tecken till att bli hes. Den 31 var allt i naturen ljuvligt och skönt, med litet regn, som lagt ned dammet, och solen sken varm och behaglig, men symptomerna till heshet kändes fortfarande, så att jag tog åter på min tröja och reste till Sängen, där missionsmöte skulle hållas och dit Thegerström kom i rätt tid och ett tjog barn voro samlade. Mötet fortsattes, och Herrens ande var kraftigt närvarande, men när jag slutat min predikan, kände jag, att det förestod mig en svår heshet. Jag följde med tåget och fick mitt härberge hos vännerna i Daglösen och fick tillfälle att kurera mig med hett vatten och salt. Men då jag vaknde på morgonen den 1 juni kunde jag knappt få ljud ur min strupe. Anfäktningar och nöd för att jag satt ut predikningar på Stjärnfors och Hagfors. Plågades med tankar på egna vägar men fortsatte med att gurgla med salt vatten samt bedja. Resan gick lyckligt, och Herren hjälpte att det gick någorlunda att tala på Stjärnfors och på Hagfors ändå bättre. Ja, Gud ske ära och pris för sin stora nåd och godhet. Härberge hos valsmästaren Ström". Far fick där ytterligare bekräftat Berggrens "partiska och oförståndiga uppträdande efter väckelsen. O, Herre, förlåt och ställ till rätta, att de må bliva bevarade, som äro vunna för Herren". Den 2 juni reste far att träffa Berggren och få personligen samtala med honom, men det "förunnades honom icke att träffa Berggren, ty de skulle resa åt Karlstad". Den 5 juni besökte far Grums

och Slottsbron, där "Esping slutat sin vandring och frun ville, medan hon levde, bygga ett missionshus. Må Gud giva henne framgång i denna önskan".

Den 8 juni reste far till Stockholm för att vara med på Förbundets tjugufemårsfest och fick "som vanligt" sitt härberge hos Ekman. Distriktföreståndarna möttes i frid och hade följande dag möte med styrelsen. Också konferensen "avlopp fort och fridsamt". På Söder hölls gemensam spisning för mötesdeltagarna, där sexhundra bespisades. Den 13 företogs en utflykt till Vaxholm, där "många vittnesbörd avlades och den gamla apotekaren Sejpel var förtjust och hänförd över den kristna endråkten". Den 14 var "den stora dagen i högtiden, då P. W. talade med stor kraft och sedan förunnades det mig att tala en fyrtio minuter. Min röst var klar, men jag kände mig rysligt förödmjukad över att det blev så litet sagt av vad jag önskade säga. Ditt namn vare ändå pris, att jag fick vara med". Det är i korthet fars redogörelse för det sista Förbundets årsmöte som han fick vara med om. Den 16 juni är han åter i Karlskoga på ett sammanträde vid Praktiska skolan, där "det visade sig, att bolagsmännen ej voro villiga att offra förtjänsten på skolan". Vad far tänkte därom, följer: "Jag trodde dock, att skolan är av den betydelse för Guds rike att det icke är meningen att tjäna därpå. Det var åtminstone min tanke från början att icke tjäna pengar på företaget utan offra dessa pengar för att bringa undervisning åt ungdomen på kristliga grunder". Huru det gick, säger han icke. Han är igen besvärad av dålig hälsa, beroende på förkylning eller otjänlig spis och sökte bota sig med "två fastedagar, varefter han var som vanligt". Den 19 var han så pass kry att han vågade "förtära uppkokt vatten och skorpor". Han hoppas, att av denna "erfarenhet hava lärt försiktighet", men i Grimstad, där han är den 20 i sällskap med Oldén, är han klen igen. Det var rägnigt väder och han var "klen och missmodig". Efter förtärandet av en smörgås

kände han sig "stärkt och kunde tala en stund, och Oldén fortsatte och alla voro uppmärksamma". Så reste de till Askedalen. Far berättar: "Sov gott till klockan fyra, men måste åter känna smärtor i min tomma mage. Predikan i en skogsdunge, men som det regnade och var kallt måste i en hast ordnas för sammankomsten i en lada och på en loge, men, o, huru kallt. Det kändes rysligt bekymmersamt, blåsigt och kallt, och jag var sjuk. Tog på mig allt vad jag hade, fick låna litet till och fick tala först, så att jag blev litet uppvärmd, och Herren välsignade oss. Allt gick väl, och efter middagsrasten ordnade vi till med sammankomsten i tre rum. Det blev trångt, men Herren välsignade. Nu kände jag mig rätt bra. Ja, Gud ske pris, så vill han att jag ännu skall förkunna hans namn". Han skulle nu egentligen hava rest till Trossnäs men hade givit återbud och for nu i stället till Sunne, över ungdomsförbundets första årsmöte. Han kom visserligen dit en dag för tidigt, "vilket alltid kan vara obehagligt för dem, som skola härbergera, men blev vänligt mottagen på Torvnäs". Han fortsätter: "Den 23 kände jag mig glad och frisk efter en god vila, men att få vara i fred för den onde, det går icke. Här låg jag alldeles vaken och det talade med tydliga ord i det ena örat: 'Dig skratta de åt'. Guds ande gav mig genast ordet till svar: 'Det gjorde de åt Jesus, min frälsare, också.'" Ungdomsmötet "avlopp i frid och ett par (nya) föreningar sökte inträde". Ehuru klen kunde far följa med på båtturen till Stöpa. De voro fyra hundra på båten, de flesta lyckliga och glada människor. Efter att hava vandrat upp på klätten återvände de och voro i Sundsviken vid tiotiden. Några ynglingar, som funnos berusade på båten vid hemresans början, tillätos följa med hem, mot löftet att förhålla sig tysta. Den 25 for far hem och "kurerade sig med blåbär". så att han den 26 kunde resa till Arvika och därifrån med Forslund till Älgå på ett kretsmöte, där hans värdinna "ställde om att han fick tjänlig föda". Och så tillbaka till Kristinehamn

den 29 på styrelsemöte, där bland annat Igel kallades att predika "evangelisk nykterhet", varjämte Utter kallades och Sam Larsson för söndagsskolan och Finnström till ombud. Den 30 juni började Ansgarieföreningens trettioåttonde årsfest, som skulle bliva fars sista. Den hölls på "en utmärkt bekväm och behaglig plats". Far kände sig "glad och frimodig att öppna mötet, varefter Lindholm fortsatte med en utmärkt god predikan om sinnets förnyelse". Den 1 juli fortsatte mötet, men då "gav Palmberg med uttrycket att Jesus skall trampa sina fiender till fördärv anledning till att Ekman (som således också var med) kände sig gruvligt ledsen och mente, att sådant icke är enligt med skriften, ty han tror nu på allas frälsning". Far menar dock, att "då Jesus verkligen säger: Gån bort, I, förbannade, till evig eld, och detta således är skriftens ord, så torde Palmbergs uttryck icke vara så illa sagt utan kan förklaras". Annandagsfesten hölls på Koppum, dit de anlände klockan elva på kvällen. Den 3 juli öppnade far mötet där "med några osammanhängande ord". Han skyllde det därpå, att så få voro komna, då han började. Bland talare nämnas missionär Andersson och Norborg. Far var nu igen ganska klen, men fick hos vännerna Nils Svensson i Ström "tjänlig föda" och följande dag "skjuts över den väldiga höjden till Limungen". Den 7 är han kry nog att besöka Granmon i Glava och fara med ångbåt till Glasbruket och träffar där Carl på Hyttan och Sekund. Han beskriver den 9 såsom "en härlig dag efter ett vederkvickande regn och klar sol, som ler så ljuvligt i aftonstunden, att Guds godhet denna afton blev predikad på det väldigaste". I hans sällskap voro Enok och missionär Höijer. Den 18 är han i Storfors och den 20 i Lungsund på missionsmöte i sällskap med missions-eleven Storm, i vilkens sällskap han besöker Näset och Eskilsäter, där "en pastor Bengtsson var vänlig nog att frakta en orgel till skolhuset, på det att vi skulle hava sång". Den 22 juli besöker han Skagersbrunn, där han

finner "stor trängsel utom i tredje klass". Den 1 augusti var han "i pastor Bengtssons hem och fick där i Svenska Morgonbladet se en artikel, som visade, huru partiskt P. W. framställt den långa exercisen, så att han blott beskrivit förmånerna, ehuru var och en, som tänker på saken, måste betvivla, att det kan ligga någon förmån i detta råa lägerliv, utan måste det skada de unga till kropp och själ". Först den 29 oktober fann far "lägenhet att skriva ett brev till Ollén för att uttala sin bedrövelse över den rysliga förbannelsen, som det gudlösa livet på våra lägerplatser för med sig, med uppmaningen att våra tidningsmän, som vilja verka för rättfärdighet, med verklig kraft uppträda däremot och gissla orättfärdigheten". Detta är säkert fars sista ord i politiken i något meningsutbyte med Waldenström, och det visar att han vidblev sin övertygelse till det yttersta. Den 2 augusti 1903 är han på tjugufemårsjubileum i Säffle, "som från början till slut var ett ljuvligt och uppbyggligt möte". Särskilt prisar han "festen såsom i allo lyckad". Det fria inträdet till trots inbringade den 148 kronor. Han berömmar sjungandet: "Sångerna sjöngos utan den där tillgjorda dallringen, så att man gott kunde höra orden". Men skönast av allt var dock själva avslutningen: "Aderton anslöto sig till församlingen, mest unga, och så firades Herrens nattvard". Och så gick det dag från dag i rastlös verksamhet med ett kort avbrott då och då, när plågorna blevo för svåra. I oktober besökte han det stora predikantmötet i Göteborg, dit icke mindre än åttio predikanter samlats och där "frågan om de eviga straffen diskuterades ensidigt i mitt tycke". Vari ensidigheten bestod, säger han icke, men med Palmberg är han denna gång icke så nöjd. Han predikade på K. F. U. M. salen med anledningen av Hebr. 2: 10—18 "på sitt obegripliga sätt och sökte driva den orimliga läran, att Kristus tagit allas synd på sig, med tillämpning särskilt på Paulus, fast vi alla veta, att Paulus en lång tid levde såsom en mot Kristus fientlig

människa". Men, tillägger far litet försmädligt, "många på K. F. U. M. salen smakade detta sofisteri väl". Den 24 november var han i Holmedal på ett möte och vandrade därifrån till Nästeviken och for så över sjön i stark storm, med två duktiga karlar vid årorna och Ahlkvist vid styret. Den 25 besökte han för sista gången Fågelvik och anmärker såsom "något vederstyggligt, att de beskatta folket vid ingången". Det är inträdesavgiften han misstycker på. För vilket ändamål de hade det i Fågelvik vid detta tillfälle, säger han icke. Tre år efter fars död kom jag vid ett besök i Sverige också till Fågelvik genom en särskild anordning av Aaron Carlson i Minneapolis, som har sin hemtrakt där. Då berättade mig vänner något om detta fars sista besök som rörde mig djupt. De sade, att då far som vanligt efter predikan skyndsamt beredde sig att lemna och med väskan i ena handen och hatten i den andra redan kommit halva vägen till dörren, han plötsligt hejdar sig och stannar, liksom om han glömt något. Så vänder han sig om, svänger ett tag med hatten åt dem och säger: "Ja, så får ni ha adjö då", och så lemnar han. Det gick på en gång genom skaran den övertygelsen, att detta var hans sista farväl till dem och att de icke mer skulle se honom, och de brusto allmänt i gråt där de sutto kvar på sina platser.

Den 5 och 6 december var far på kretsmöte i Kristinehamn, då Karl Otto avtackades (såsom församlingens predikant) och Olovsson avskildes med bön och händers påläggning, en dyrbar stund". Far tillägger: "Det var särskilt dyrbart för mig att höra, huru dyrbar Karl Otto var för vännernas hjärtan och huru innerligt tacksamma de voro för hans verksamhet såsom predikant och föreståndare. Här var ett bättre betyg för honom, som tvådde honom ren från allt, som belackare utan grund velat smutsa ner honom med och det under partinit". I ett brev till Fryklund, den 16 december, skriver far på tal om predikant, som lemnat Fosterlandsstiftelsen

med varningar för hans nit att vilja agitera bland de statskyrkliga för friförsamlingarna: "Jag har aldrig verkat på det sättet, utan alltid haft till mål att predika ordet, såsom det står skrivet, fritt från mänskliga funder, och så stå under den flagg, som segrar. Ty alla vakna och rättsinniga komma då med av övertygelse, och en sådan är av mer värde än tio andra, som blivit vunna genom övertalning".

Den 23 december hade far en förfrågan från Norqvist, som visar att det redan var oro i luften med hänsyn till Ekman och hans universalism. Förfrågan var, om far "kunde bifalla till förslaget av styrelsen att förlägga det kommande årsmötet till Örebro i februari eller mars". Därpå kunde far "icke svara, men fruktade, att det bleve anledning till ytterligare söndring i Förbundet. Att samlas redan i februari ansåg han dock för tidigt, hellre i maj, ty så länge riksdagen varar är P. W. bunden, så att vi icke kunna räkna på hans närvaro". Sin sista julafton firade far på det sättet att han predikade i Högfors, var med vid söndagsskolfesten och besökte sjukhuset och höll föredrag där i korridoren. Den 28 hade han "brev från David, däri han underrättar om att P. W. skrivit till honom sin önskan att han kommer till Förbundets möte i sommar". Tanken var att kalla mig till sekreterare för inre missionen, med Sjöholm såsom sekreterare för den yttre. Fars bön är: "O, Gud. är det din vilja, så led du saken på bästa sätt". Det bör kanske nämnas, att redan tidigare det var på tal i skolföreningen i Karlskoga att få mig till Sverige såsom lärare vid skolan där.

Tidigt på nyåret besökte far Råda och träffar då kyrkoherden O. Berggren, och som han kallar det "ett kärt besök", är det väl troligt, att det värsta missförståndet fick sin förklaring. Vid Ansgarieföreningens predikantmöte den 13 och 14 januari — far har glömt att nämna var det hölls — "diskuterades bland annat

frälsningen i evighet, och det var enstämmigt hos predikanterna att predika som vi gjort, att det är evangelii fullhet att vi frälsas nu". Vi förstå udden bättre, då vi erinra oss att "Evangelii fullhet" var namnet på Ekmans bok om allas slutliga frälsning. Om årsmötet, det trettonionde i ordningen, fars sista, har han blott detta att säga: "Ett mycket dyrbart och anderikt möte. Gud ske evigt tack och pris för de härliga predikningar, som höllas av Svensson och Karl Otto. O, Gud låt det bära frukt". På karldagen, den 28 januari, uppmärksammades far med sång tidigt på morgonen av vår kusin Tilda, som skötte vår moder. Han höll föredrag i Salemskyrkan, medan samtidigt Sundblad höll fredsföredrag i Praktiska skolan. Dagen därpå kom far i resällskap med fredstalaren och lät övervinna sig till att teckna sig som fredsvän. Far besökte "morbror (Anders Nilsson, Karl Ottos fader), som nu är klen och troligen snart får flytta". Hembudet kom till far tidigare än till nittiåringen. I ett väldigt yrväder kom far till Vänersborg den 13 januari, där kvartalsmöte skulle hållas dagen därpå. Far berättar: "Mitt första sammanträffande med Ekman (efter den storm, som hans bok väckt). Han beklagade, att predikanterna i Värmland icke kunde se, att det står i ordet om frälsning efter döden. Jag beklagade åter, att han kunnat kasta ut en sådan brandfackla och avslog diskussion i ämnet. Det är bäst att vänta, tills vi träffas i en annan värld (innan vi diskutera sådant). En stilla och god ande var rådan-de vid kvällsmötet. Följande dag var det på grund av väglaget ingen trängsel på förmiddagen, men på eftermiddagen var huset till trängsel fyllt. Guds ande var märkbart med, men nog fick jag det intrycket, att mer utträttats, om Ekman använt sin nitälskan att övertyga människorna att taga mot frälsningen nu i dag i stället för att driva med att de ovillkorligen bliva omvända till slut, såsom han gjorde synnerligen i sista föredraget från texten i 1 Tim. 2: 1—6, framhållande att

Gud vill att alla skola frälsas, och vad Gud vill, det utför han”.

Ett par veckor därefter, den 24 och 25 januari, samlades alla distriktsföreståndarna i Örebro. Far berättar: “Under tårar och bön, men enhälligt fattades beslutet att ge Ekman det rådet, att han före konferensen begär sitt avsked såsom Missionsförbundets föreståndare, men ställer sig till Förbundets tjänst, tills det hinnes med att få en ny, vartill lika enhälligt föreslogs David Nyvall”. Den 9 mars erhöll far kallelse till styrelsemötet i Stockholm att hållas den 17. Vad som förhandlades vid detta styrelsemöte, dit far inbjudits i likhet med övriga distriktsföreståndare förmodligen för att möta den nya situationen, som saken ställts i därmed att Waldenström övertalats att åtaga sig missionsföreståndarekallet, har far icke med ett ord antytt i sin dagbok. Den 21 är han i Skjutsbol och den 26 i Västerås, där syster Anna var honom till mötes och de hade “en dyrbar stund i deras stora dyrbara kyrka”. Icke heller med den var far belåten och finner det “märkligt, huru de bygga stora, dyrbara kyrkor, men icke kunna komma till förstånd att bygga dem mer praktiska”. Även under april månad var han oavbrutet på resor, första delen av månaden i Annas sällskap. Han var i Arboga den 10 och igen den 12 och reste därifrån hem, “mycket öm i min kropp, men efter en god natts vila någorlunda återställd”, så att han den 13 reste ut igen till Källsbo i Nysund, “där rätt många voro samlade, men icke visades mycket missionssinne, att döma av kollekten, som upptogs”.

Med dessa ord avslutas fars dagboksanteckningar. Läskapperet låg ännu orört, där han slutat. Han blev under denna färd sjuk på allvar, så att Karl Otto och någon annan måste hämta honom hem, där han nu intog sjuklägret, som skulle bliva hans dödsbädd. Han avsomnade efter några veckors sjukdom själva pingstdagen, just som klockorna ringde samman i den gamla sockenkyrkan och fick således bönen besvarad att slippa

leva sedan han blivit orkeslös och andra till besvär. Om hans sista stunder berätta systrarna Anna och Hanna, att han kort före slutet bad att hjälpas upp i länstolen, eftersom han kände sig trött att ligga. Efter en kort stund bad han att igen hjälpas i bädd. Och då han låg där avtärd och matt, brusto systrarna i gråt. Han slöt då ögonen och sade: "Vi skola nu vara så stilla, så stilla". Och så började klockorna ringa i kyrkan, och då systrarna sågo efter, hade far vid denna musik somnat.

see p. 7 - Nyvald fannet this chapter
difficult to write

TJUGUTREDJE KAPITLET.

Far och mor.

Den nya mor i Vall. — Fars bekännelser. — Anna Hellström berättar. — Mors vackra röst. — Fars karlskogakynne. — Sanningar som icke kunna myntslås. — Utbrott och otålighet. — Resan till Marstrand. — Far testamenterar oss till sina vänner. — Flyttningen till Skrikarhyttan. — Ett spökslott. — Ett barndomsminne. — Tillbaka till Vall. — Ett lucieminne. — Englund. — Mor följer far till Amerika. — Mor flyttar till Kristinehamn. — Mors oroligaste tid. — Mor reser till Amerika. — I ro och hamn. — Farväl. — Den stora tystnaden.

Det var år 1858 som vår moder kom till Vall, kom för att upptaga den ingalunda lätta uppgiften att bliva unga mor i Vall. Naturligtvis väntade både far och farmor mycket av den nykomna, och de hade rätt att vänta mycket. Hon var icke bara ung och vacker, — i verkligheten ett år äldre än far, som då ej fyllt 29 år — utan märkvärdigt skicklig i handarbeten av alla slag. Hon hade klockren stämma och sjöng och vittnade gärna. Det är sannt, hennes gudfruktan var schartauansk. Hennes uppbyggelseböcker voro och förblevo, så länge hon levde, Arndts Sanna Kristendom och Scrivers Själaskatt. Men det betydde icke någon schism i sinnena. Även farmors fromhet var mer lagisk än evangelisk, och det var fallet med de flesta väckta den tiden. Det var snarare till den nykomnas fördel, eftersom det gav ett önskvärt allvar åt ett naturell, som eljes var betydligt gladare och ljusare än omgivningens. Det är klart, att hon välkomnades såsom fars maka och som en hjälp i det uppfostringsarbete, som unga och gamla i Vall gjort till sitt gemensamma stora ansvar. Att det icke blev så, är icke underligt alls, sett på ett avstånd. Men för far kom det som en överraskning, som verkade bedövande och

blev för en lång tid hans livs tyngsta och bekymmersammaste problem. Händelserna själva äro enkla och självklara, men de berättas icke i detta ursprungliga naturliga sammanhang, i alla fall icke omedelbart. När far är färdig att skriva sina dagböcker, är det icke sina minnen han berättar, utan sin djupa missräkning han bekänner, en missräkning, som han för det mesta vänder i självanklagelser. Detta sätt att berätta erbjuder ett problem också för mig. Bekännelser äro icke historia. De äro allt efter sitt djup antingen mindre eller mer. Ingen eftertanke, huru uppriktig den än är, är bara den ursprungliga tanken. Intet omdöme, huru djupt det än går, hemtar upp hela erfarenheten, sådan den verkligen levdes, med rötter och jordmån och allt. Men det är denna verklighet, som är historia.

Den enklaste lösningen av ett svårlöst problem är ju att lemna det. Detta kapitel kunde ju helt enkelt förbigås. Men det vore ju att ur fars minnen stryka erfarenheter, som han själv djupast understrukit. Denna minnesteckning är min faders testamente. Min uppgift är tydligen att verkställa det, icke att förfalska det. Lyckligtvis har han själv angivit vägen. Hans minnen och hans dagbok utpeka den. Bekännelser äro icke en historia att kopiera, utan en historia i viss mening för läsaren att leva. De äro icke genvägen till fakta och händelser, men de kunna leda till målet även de, om man ger sig till tåls och är villig att vandra bekännarens väg med honom till målet. Det är vad jag ämnar göra. Och jag gör det i den övertygelsen, att det är den rättvisa jag som son är skyldig min fars så väl som min mors minne och i den övertygelsen att i dessa smärtsamma upplevelser min läsare som jag skall finna livsproblem, ärligt lösta. De skola icke frändraga något värde från fars bild, utan levandegöra och fördjupa den.

Såsom en bakgrund av bekännelserna skall jag låta den redan nämnda Anna Hellström berätta något av sina minnen och iakttagelser. Hennes broder, Johan

Hellström, var missionsskollärare i Ölme. Med honom var far så pass intimt bekant att han for till Ölme för att vara med på hans bröllop eller rättare ordnar det så med sin första missionsresa genom östra Värmland 1857 att han kunde vara med på brölloppet. Johan Hellström hade en yngre broder, Anders, som blivit omvänd genom Hedengren och vid denna tid arbetade såsom målare på Björkborn och på Skranta. Anna, deras syster, hade träffat far och farmor första gången 1857 och erinrar sig särskilt, att farmor "utdelade ströskrifter". Hon hade egentligen kommit till Karlskoga för att gå i skola vid Timsbron, men då Anders, hennes broder, fann, att det var billigare att gå i skolan i Vall, så sändes hon dit. Hon kom till Vall pingsten 1858, en flicka på tretton år, och stannade till följande pingst. Utom det att hon gick i skola, skulle hon hjälpa med vad hon kunde. Med skolan blev det icke så mycket bevänt, meddelar Anna. Det var just detta år som Jan Gustav slutade som lärare, och far, som egentligen skulle sköta skolan, var icke ofta hemma. Alltså blev det farmor, som måste åtaga sig det huvudsakliga arbetet. Och även hon var oftast upptagen på annat håll. Så mycket mer tillfredsställande var den undervisning hon erhöll av vår moder i att sy och fälla och göra annat handarbete. Anna Hellström kom visserligen, såsom redan nämnts, redan efter ett år från Vall och bodde dels i Bjurkärn och efteråt vid kyrkoby, där hon arbetade för Södersten, men hon hade både under vistelsen i vårt hem och efteråt de bästa tillfällen att göra iakttagelser, och hon gjorde dem med ett intresse, som var fullkomligt opartiskt. Hon beundrade både far och farmor och var på samma gång djupt fästad vid vår moder. Det är hon, som berättar, vilket skönt hemliv det levdes där i rummen i övre våningen i Vall. Hon berättade om vår moder, huru hon brukade sitta på en låg pall och med sin underbara röst berätta bibliska berättelser men även sagor för barnen. Hon intygar, att hon aldrig hört nå-

got så vackert som vår moders läsning och sång. Och där i instämman mina äldre syskon. Och jag själv har från en senare, mindre idyllisk omgivning samma oförgätliga minne av vår moders röst och underbara förmåga att berätta, ehuru det då mestadels var om den grymme Antikrist det handlade jämte varningar i synnerhet för dryckenskap. Det skall aldrig utplånas ur mitt sinne, med vilken fasa jag lyssnade om dagen och drömde om natten om den förfärlige Antikrist, alltid klädd i en grön mantel. Och det skall aldrig utplånas ur mitt minne allvaret och högtidligheten av mors stämma och hållning, då hon med lyftat finger — ack, vilken vacker hand hon hade, så vit och fin, och huru allmogen olik hon var, tyckte jag alltid — läste orden: "Min son, se icke på vinet att det så rött är och lyser så dägligt i glaset och rinner så lätteligen ned, ty på sistone skall det stinga som en orm och som en huggorm". Jag anför orden som jag minnes dem från mors läppar. Anna Hellström berättar också annat, som de äldre syskonen instämman i, om vår moders omutliga fordran att hennes barn måste bedja om förlåtelse, då de handlat illa, vare sig det gällde farmor eller barnhemsbarn. Och hon berättar att vår moder den första tiden i oförståndig ambition att icke vara sämre än våra unga fastrar deltog med i det ovana arbetet på åker och äng. Barnen, påminner hon om, kommo ganska tätt. De två äldsta, sonen Karl Mattias och dottern Emma Charlotta, dogo mycket späda, sannolikt en följd av moderns oförsiktighet. Det var icke ortens sed att fästa allt för stort avseende vid huru snart en moder lemnade sjukbädden och den späda för att upptaga sina vanliga sysslor. Då vår nu levande äldsta syster var sex månader, berättar Anna, var vår moder så klen att hon icke kunde gå över golvet eller lyfta en stol. Lägg därtill att far med den växande brådskan och de många kallelserna ut på fältet sällan eller aldrig kunde ordna det så att han kunde vara hemma vid dessa högtidliga och allvarliga tillfällen, då en bli-

vande moder känner sig så ensam utan sin make. Huru det var vid födelsen av de fyra äldsta syskonen, de redan nämnda, som dogo i späd ålder, och sedan dottern Charlotta Maria och sonen Karl Johan, fars namne, det kan jag icke säga. Men det framgår av dagboken, att far är borta, ibland långt från hemmet, vid födelsen av var enda en av de följande sex. Det är icke bristande faderskärlek och ömhet för familjen. Det är omständigheterna och plikt känslan, som ordnat det på det viset, och det är ett visst kynne, som jag i saknad av bättre namn kunde vilja kalla karlskogakynne, till hälften karghet, till hälften försynthet och blyghet, då det gäller att uttrycka ömmare känslor. De äro där nog, men det är icke en karlskogings sätt att visa dem i smekningar eller i hänsynhetsfullhet, som är ett livsbehov för blödigare naturer. Att far på det djupaste beröres av dessa familjehändelser, därom vittnar dagboken överflödande. Begynnande med Johannes Alfred, den femte i ordningen, har varje nyfödd sin minnesruna, och de följas sedan med en aldrig svikande uppmärksamhet i dagboken, med böner och välsignelser och ömma utgjutelser, som det visst aldrig skulle hava fallit far in att giva muntligen. Kände man icke, vilken eld, som brann i fars hjärta, kunde man nog hava tagit honom för att vara kall och hård. Det var min personliga känsla under åren av min tidigaste medvetna bekantskap med honom. Jag fruktade honom. Det var innan jag kände honom.

Det måste sägas, att det icke är en lätt sak att göra rättvisa åt en sådan natur. Det är ett verkligt prov att läsa fars dagboksanteckningar och minnen, då de hava något att säga om hans hem. Anordningen med hemmet var utan tvivel den klokaste, som kunde ske under förutsättningen att hemmets och barnhemmets intressen borde likställas. Det var i sista och yttersta hand ekonomin, som bestämde ordningen. Med andra ord, man gjorde det enda, som var möjligt att göra. När det visade sig, att två hushåll icke kunde bära sig, helst som

vår moder visst icke var en hushållerska som farmor, så blevo hushållen sammanslagna. Att därmed far och mor utan att ana det ställdes vid en skiljeväg, det hade djupare skäl än ekonomien. Och det är dessa skäl som outtalade brusa genom fars dagböcker och bekräftas i hans "minnen", som han skrev 1875, innan han for till Amerika första gången, såsom ett slags tesamente och bikt. I dessa minnen har han intet annat än självföreläuser och självanklagelser, då han skriver om sitt äktenskap. Han avfärdar hela saken med orden: "Men så kom giftasbekymmer, som för tillfället undanträngde alla andra bekymmer". Bekantskapen med mamma beskriver han, utan att ens nämna hennes namn, såsom en ren händelse att icke säga olyckshändelse i följande ord: "Slutligen träffades den person, som skulle bliva Johans följeslagarinna genom livet". Nej, icke nog därmed, han icke bara förebrår sig, att han vid val av maka "följde sina egna tankar utan att ens rådfråga sin älskade moder, som han dock så högt älskade", utan talar om sin kärlek till mamma såsom en "berusning", såsom "ungdomsförvillelser", ja, "ett uppvaknande av de gamla syndalustarna". Det är med knapp nöd han unnar sig det erkännandet, att "han dock hölls så pass vaken för Guds ord, att han aldrig trodde det vara Guds vilja att träda i äktenskap med en icke troende". Och hans trolovade hade verkligen åtminstone "anseende att vara en på Herren troende".

Det skulle väl vara alldeles otänkbart att av sådana bekännelser draga någon annan slutsats än den, att fars och mors äktenskap var högst olyckligt och att mamma var far alldeles ovärdig, ända till den grad att en skugga kastats över uppriktigheten av hennes kristendom. Och likafullt skulle det vara ett förhastande och den grymmaste orättvisa mot både far och mor att taga honom på orden i dessa utgjutelser. De äro nämligen icke en opartisk berättelse, som ställer personer och händelser i deras rätta sammanhang och ljus inför människor,

utan snarare en bekännelse, i vilken ett känsligt samvete utgjuter inför Gud sina djupa, kväljande misräkningar över sig själv och livet. I en sådan bekännelse står man ensam, alldeles ensam, eller också vet man icke vad det är att hava med Gud att göra. Sådana bekännelser äro sanning. De äro sanning i en mycket högtidlig mening, men en sanning, som växlas bort, om den tages vardagsvis. Det finnes värden, som icke äro köpvärden. De äro mynt icke för torget utan för helgedomen. Sådana sanningar äro bekännelsen av den store konstnären, att han intet kan, av den lärde, att han intet vet, av helgonet, att han är den störste syndare. Sådana sanningar "bekände" Paulus, Augustinus, Luther, och ingen vardagsmänniska har ännu blivit klok på dem. Sådant är icke vardagligt att förstå. Det är en högtidsskrift, som måste förstås högtidligt. Att vardagliggöra är att förstöra.

Sådana bekännelser avläggas icke av var man, icke heller av varje kristen. De tillhöra dessutom en och samma ålder i en människas liv. Och det är varken ungdomen med dess glöd eller ålderdomen med dess mognad, utan den kritiska, för absoluta ideal mest gynnsamma tidiga medelåldern, den åldern i sinnet, då Paulus skrev sjunde kapitlet av romarebrevet och Augustinus och Luther skrevo sina bekännelser. I fars kristendoms-liv beteckna de en period, då han av grundsats fördömde allt, då varje broders och systers kristendom någon gång sattes ifråga. Icke ens hans moder undgick hans misstänksamhet. Även henne suckade han över i sin dagbok och undrade, om hon kunde vara en rätt kristen. Skall det då förvåna oss, om mamma blev på ett liknande sätt ihågkommen?

Vi måste bara komma ihåg att detta misstroende är en dagboksutgjutelse, är något mellan honom och Herren. I den levande beröringen med människorna hade ingen lättare att tro alla om gott. I regeln veko misstankarna som dimman för vinden, så fort far träffade

den misstänkte. Vem skall neka, att både misstron och tron varit väl grundade? Vem är så god, att han icke på allmänna grunder kunde vara förtjänt av ett totalt misstroendevotum, om han hålles upp inför honom, som rannsakar hjärtan och prövar njurar? Och dock är han all sin skröplighet till trots värd vårt fulla förtroende. Allt mänskligt är bristfälligt och därför synd, gudomligt sett. Men att gå omkring och kalla det så, det är en kritik, som när allt kommer omkring icke tillintetgör bristerna utan begreppsskillnaden och därför all möjlighet till bättring. Det vore som om en målare, som målat ett mästerverk, såsom man har all rätt att kalla det, i sitt högtidliga medvetande om dess brister skulle bruka limborsten på det. Han skulle därmed uppenbarligen icke utplåna tavlans brister utan tavlan själv. Det rätta svaret på kritik, av det slaget är det, som Göthe gav, då han till vännen, som upptäckt en stavelse för mycket i en rad av "Faust", sade litet otåligt: "Låt besten stå". Så är visserligen också all äktenskaplig kärlek, även den renaste, besmittad med lidelse och himmelskt sett synd. "I synd har min moder avlat mig". Men att i vardagslag så kalla det, att reglera den äktenskapliga kärleken till kategorien av otukt, skulle dock icke vara att befordra sedlighet utan att omöjliggöra den. Det må vara hälsosamt och outhärligt för en högsta uppfattning av sedlighet att vara medveten av synd i allt. Det är den äkta metallen, nödvändig som guldet i banken att giva gångbart värde åt mynten, som äro ute i rörelse, men endast så länge det självt är omyntat. Myntslå allt guld, myntslå all sanning, och det dröjer icke förr än båda bliva praktiskt värdelösa. Alla dessa bekännelser och vidriga erfarenheter till trots skulle det vara den största osanning att kalla fars och mors äktenskap olyckligt. De själva voro visst icke alltid lyckliga — det är när temperaturen är högst som det stormar värst — men deras äktenskap var så lyckligt som de bästa äktenskap vanligen äro,

och deras samliv aktningsvärt och mönstergillt. De älskade varandra med en äktenskaplig trohet, som aldrig tillät ens en skugga av ett tvivel att träda mellan dem såsom man och hustru. Deras äktenskap välsignades med barn, alla utan undantag med det själsarv från båda föräldrarna, vilket är ett säkert bevis på föräldrarnas kärlek.

Vad som tidigast och djupast låg till grund för missförståndet, uppenbarar far, då han såsom skäl därtill att han icke gick till Fjellstedts missionsskola, ehuru han drogs dit i sitt sinne, anför att "hans unga hustru icke ville det". Att det kostade på, är visst. Och sådant lemnar spår, såsom kostbara medgivanden göra i starka naturer. Då han 1864, till trots av vår moders ovilja, blir kolportör, proklamerar han sin självständighet och antecknar det med stort eftertryck i sin dagbok vid återkomsten från examen på kolportörsskolan i Grythyttan i det enda ordet: "Hemma". Det är egentligen från denna tid, som hans dagbok överflödar i utgjutelser av misräkningar med makan och starka vidräkningar med sig själv för bristande fasthet och bristande tålmod i förhållandet till henne. Den 28 maj, jämt en månad efter avslutad skolgång, skriver han: "Ledsamma omständigheter inom hus.. Herre, förbarma dig och tukta till frälsning". Den 3 juli samma år heter det: "Genom samtal med min hustru blev nöden ännu förfärligare. Herre, hjälp". Den 7 juli är han borta och skriver lugnare: "Brev till min hustru under bön om Herrens välsignelse att hjärtat måtte bliva rätt öppnat för Guds kärlek". Det var det som fattades. Med en djupare erfarenhet av Guds överflödande nåd, det är fars övertygelse, skulle vår moder hava lättare burit bördorna med honom och gjort sina försakelser med glädje. Att han hade rätt, lider intet tvivel, men vi skola se, att han själv senare inser, att missförståndet "kanske kunde hava förekommit med andra anordningar i ett och annat", och han dömer sig då skyldig, emedan han

icke insåg det tidigt nog. Det är betecknande, att just 1864, fars skolår, var mer än vanligt prövande och stormigt i hemmet. Vår moder måste fara till Kristinehamn för att söka läkare och far träffade henne där "illa sjuk" och var själv "trött och förströdd i sin ande, förfärligt plågad av sin otåliga hustru". Stackars far var säkert icke mindre otålig, men så hade han tillräckligt att stå i och måste dela sin tid mellan Kristinehamn, där vår moder låg illa sjuk, och hemmet i Vall, där han hade "bekymmer för David", den senast födde. Den 25 juli kom det till ett "utbrott" å vår moders sida, varom far antecknar: "Varför, Herre, skall jag sådant lida? Jo, Herre, för att bliva ödmjuk. O, att jag det kunde bliva". Det är emellertid lättare sagt än gjort för en så stark natur. Den 25 juli, samma dag, lemnade far vår moder i Kristinehamn och reste till Vall. Han var "i mycket mörker, men Herren vederkvickte honom med glädjen att få se sina barn". Den 27 reste han till Kristinehamn och hemtade vår moder. Anledningen synes av anteckningen den 28: "Bekymmer för David. Reste till doktor". Den 29 kom det till en "uppgörelse", berättad i dessa ord: "Bön och syndaförlåtelse inför Gud och min hustru. Hon synes erkänna sin synd. Herren hjälpe till frid. Han vare tack därför". Såsom för att stadfästa "uppgörelsen" och av hänsyn till mammas vacklande hälsa fick hon följa med till Marstrand, i september 1864. Att mamma verkligen var med, få vi dock icke veta just då, ej heller nämner dagboken något därom från Mobråten och Finnerödja, som voro resans första stationer. De reste med järnväg till Göteborg, från vilken resa far antecknar endast självanklagelsen: "O, huru feg jag är". I Göteborg togo de in på Göta källare och far antecknar: "Läste psalmerna 49 och 50. Huru gott efter dagens tunga och hetta få bada i Jesu blod och hava syndernas förlåtelse". Ännu intet ord om resällskapet. Först följande morgon, den 9 september, upptäckta vi av dagboken att mamma var med, från

anteckningen: "Min hustru läste Kol. 3 och bad". Blott en enda gång sedan nämnes hennes namn, då far från ett besök till någon av de närliggande öarna kommer tillbaka till Marstrand och finner "sin hustru frisk och vid gott mod". Det var ju också det viktigaste. Huru tungt verksamheten i Marstrand låg på hans sinne, kan förstås av anteckningen för den 4 oktober: "Kunde ej sova. O, Herre, hjälp dessa dyra själar här på Marstrand". Samma dag bjöd han vännerna avsked och återvände till Göteborg, där han hälsade på "professor Hjort" — vem denne nu än var — och fick möta Fjellstedt och Ugglas med flera. Han for till Töreboda och hälsade som vanligt på sina anhöriga där. Att mamma var med dit och följde med honom hem, då han två dagar senare "reste med bantåget till Vretstorp", säges icke, men göres troligt därav att han denna gång stannade i Töreboda två hela dagar och ännu mer därav att han i Vretstorp "kom i oro och bekymmer rörande nattkvarter", en sak, som han knappt skulle hava tänkt på om han varit ensam. "Herren styrde det så väl" att de fingo bo hos Myntzing. Honom hörde de predika följande söndag och reste därpå till Riseberga, där han själv predikade över Ps. 32. Vare sig mamma var med till Riseberga eller ej, voro de utan tvivel båda tillbaka i Vall i tid för julen.

Efter stormen lät Gud solen skina en tid. Den 22 juni 1865 — far befann sig hos de kära vännerna i Skogskärr — fick han veta, att vår moder givit honom en dotter. Det var Hanna Paulina, den sjunde i ordningen. Den 23 hölls examen i Vall och på själva midsommardagen fördes den lilla till dopet. Vem som döpte henne, säges icke, men det var förmodligen prosten Vahlund, i så fall kort före hans död. Den 12 november reste far till Töreboda och hälsade på vår moders släktingar där. Den 25 november firade hans syster Emma sitt bröllop med August Larsson. Den 8 februari är han ute på resor men tankarna äro hemma. Han beder: "Käre Fa-

der, tag nu hustru och barn i ditt nåderika hägn". Han tänker på dem alla i hemmet, såsom framgår av tacksägelsen den 14 februari, då han vid hemkomsten "finner alla friska". Då han den 21 februari på en ny färd får brev från Lotta, är hans bön: "Herre Jesus, drag hennes hjärta till dig". Men svårigheterna, ehuru för tillfället undanskjutna och glömda, äro aldrig långt borta. Saken är den, att det nämnda "utbrottet" från vår mors sida var riktat ej så mycket mot far som mot en situation, som var oförändrad, och det hade mognat i beslutet att icke längre bo i barnhemmet. För henne är det valet mellan att hava sin väg eller gå under. Och hon är stark nog att välja det förra. Hon gör uppror. Och det är fars storhet, att han inför detta sakernas nya läge ger med sig. Vad det kostade honom, förråder han i anteckningen den 5 maj 1866: "O, Herre, huru långt det skall gå, att mina barn skola rövas från mig". Det gäller möjligheten av en flyttning från det kära, det minnesrika fädernehemmet till Skrikarhyttan. Det är det det gäller igen, då den 14 september samma år "en länge hotad storm bröt ut" och far klagar: "O, Herre, vatten gå allt intill min själ, jag sjunker i djup dy, där ingen botten är. Vad vill du att jag skall göra? Herre, säg mig det". Det är i sådana nödrop som han beder sig till kraften att besluta vad som är svårast att besluta. Bönhörelsen är hjälpen, som är närmast, då nöden är störst. Kanske hjälpte det också far åtskilligt att bestämma sig, att vid denna tid det såg ut som om vännerna i Karlskoga övergivit honom och lemnat honom i sticket med barnhemmet, såsom framgår därav att han den 15 september måste bedja så bevekande: "Herre, Jesus, liva upp den förkolnande kärleken" och vid sammanträdet några dagar senare måste anteckna: "Rätt inga arbetarinnor kommo med". Vid denna tid, då vännerna i Karlskoga visade en underlig likgiltighet, fann han i grannsocknen i Västmanland nya vänner och kallelsen att upptaga verksamhet där på villkor som voro på den

tiden mycket fördelaktiga i ekonomiskt avseende. Det har blivit fuktigt i ögonen och varmt i hjärtat var gång jag läst dagboksanteckningen därom huru dessa bröder i Nora socken vid en kritisk tid i fars liv trädde honom till mötes med varmt förtroende och öppen hand.

Fars familjebekymmer få en tragiskt komisk kulmination, då han den 11 oktober 1866 vid ett besök i Kristinehamn insjuknade i vad han trodde vara koleran, vilken rasade i staden. Jag måste berätta det i hans egna ord: "Koleran har utbrutit. Herre, skona denna stad för dina bedjande barns skull. Läste det härliga Jes. 51. Kände lite opasslighet i min mage, som förde mig till tanken på döden. Av hjärtat känner jag mig villig att förlåta min älskade maka alla förolämpningar, och likaså erkänner jag mig för en eländig, arm syndare, som intet annat har att komma med, men kommer på Jesu löfte: Den, som kommer, kastar jag ej ut. Huru det skall bliva med mina anhöriga, vet Gud allena och i hans händer lemnar jag dem. Dock föreslår jag, att barnhemsstyrelsen tager egendomen och barnhemmet om hand. Således skänker jag egendomen såsom alla mina böcker, häst och körredskap till barnhemmet, och då skola alla mina skulder betalas. Det kommer väl att gå någorlunda jämt opp. Min hustru bör väl få bebo det rummet hon har och få en kanna mjölk dagligen och en tunna råg årligen, tills det minsta barnet fyllt 16 år. Min broder Jan Gustav tänker jag tar vård om Kalle och pastor Olsson om Johannes och C. R. Carlson på Grännäset och Filipstad tar David. Alltså, o, Gud, har jag sagt vad jag vill med avseende härpå. Och nu får du styra till det bästa med mina kära barn och barnhemmet, och jag lemnar mig i dina händer, viss därpå att den, som hoppas på Herren, skall icke komma på skam". Så långt fars testamente. Nästa dag var han uppe och i full verksamhet och nämner icke mer vare sig koleran eller detta testamente. Han företog till och med i november en resa till Marstrand. Han nämner denna gång

av sina gamla vänner endast "gamle kapten H. Hansson, som för andtappa måste hålla sig i sängen och som gladdes av hjärtans grund att träffa en broder, som han kunde meddela sig med i sina samvetsbekymmer". På återresan fick han hälsa på Fjellstedt och en Emelie Västbäck i Göteborg och försummade icke att hälsa på Möbergs i Töreboda. Bekymren för barnhemmet och hemmet följde honom emellertid, liksom också allt jämt nya planer att vinna en utväg ur svårigheterna. Huru hjälpen kom, ses av det följande.

Den 4 december 1866 var far på ett sammanträde i Sjöbylund, Nora. Då bestämdes, att han skulle stanna i Nora förening sex månader på året och anskaffa en medhjälpare, som skulle hålla skola fem månader och verka som kolportör andra fem. För detta skulle far hava i årlig lön sju hundra femtio riksdaler, fria husrum, ved och kofoder. Far tillägger: "Herre Jesus, lägg du din välsignelse därtill". Med denna anordning hade han på intet vis frigjort sig från ansvaret för barnhemmet, utan endast funnit, såsom han hoppades, en lycklig lösning av den svåra frågan om hemmet. Att han såsom förr hade Vall på sitt ansvar, kan förstås av hans bön den 12 december: "Herre, låt nu din vilja ske med avseende på dräng till barnhemmet". Sannolikt var svaret på denna bön anordningen med farbror August Larsson att förestå egendomen. Den 13 december fick han bjudning till Nilssons bröllop i Kristinehamn. Bröllopet stod den 20. Julaftonen var han som vanligt hemma i kretsen av de sina, men redan samma natt for han till det blivande hemmet i Skrikarhyttan, där han predikade julottan och juldagskvällen. Den 9 februari 1867 skedde flyttningen. Ehuru bara fyra år minnes jag färden livligt. Det var en förfärligt kall vinternatt — far hade naturligtvis ingen annan tid för en sådan resa — och tonglet vägledde oss hela vägen genom de djupa skogarna, tills vi anlände till Skrikarhyttan och jag för första gången i mitt liv hörde de underliga, ändlösa gruvledningarna,

Polhems gamla uppfinning, knarra och sucka i sitt ihärdiga, långsamma arbete. Far antecknar dagen efter: "Stora farhågor att de förkylt sig, i synnerhet pigan, men allt bra ehuru kallt. Vaknat med hälsa i vårt nya hem". Det nya hemmet var ett skolhus, ett rappat envåningshus, som inrymde i ena änden en predikolokal, i den andra en skolsal och i mitten predikantens lägenhet. Det hade uppförts på Israel Erssons egor av honom själv förmodligen för missionens räkning. Han var såsom de övriga norasockningarna en märkvärdigt fin man och hans hem var ett slott, tyckte vi. Och så var förhållandet med många andra bergsmän i dessa trakter och deras hem. Det var en trakt så olik Karlskoga, med stora hem i ljusa, glada färger, en stor bygd och stora förhållanden mot vad vi varit vana vid. Visst var vårt nya hem ringa och anspråkslöst nog, tre rum eller så. Men det var ett hem. Vi voro ensamma med vår moder, då icke far var hemma, och då far kom hem, var det oss hans besök gällde, oss och vår moder och hemmet. Under dessa få och korta år har jag för egen del flere minnen av far och mor och ett hem än under någon annan tid, före eller efter. Många av dessa minnen äro äventyrliga. Vårt hem låg nära den stora vägen, och vägstrykare voro icke sällsynta. Det kunde hända om kvällarna, att vi överraskades av något obekant, skäggigt ansikte, som tryckts mot rutan för att ägaren skulle kunna riktigt beskåda oss vid vår aftonmåltid. Gardiner bestodo vi oss icke med förstås. Jag kan icke just minnas, att vi blevo så värst rädda, mest kanske därför att vår moder var så frimodig och åtminstone aldrig lät oss förstå att hon var rädd. En gång kan jag minnas, att mor ställt ut en ugnspannkaka att svalas av i snön utanför köksdörren, innan vi åto den, och att den goda pannkakan till vår missräkning var försvunnen, då hon nästa minut skulle taga in den. En panna full av snö var allt vi hade kvar. Andra minnen äro skrockfulla. Det var ett förtrollat slott vi bodde i.

Och då far var borta, hände det icke sällan att bänkarna i bönsalen i synnerhet nattetid förde ett fasligt väsen, som mor emellertid stillade med något maktord i Jesu namn. När far var hemma, hörde vi aldrig något av, så vitt jag kan minnas. Bönesalen är oförgätligt inristat i mitt minne, såsom en ljus sal med en glaskrona, som lyste i regnbågens alla färger, och med en predikstol, målad i flammande grått på vit botten.

Den 19 september 1867 — far befann sig hos släktin-garna i Älvhyttan — fick han underrättelse om en annan dotters födelse. Det var Anna Augusta, som döptes av fars förtrogne vän, pastor O. Olsson. Så vitt jag vet, är hon den första i familjen som icke döptes av vår egen prost. Med 1868 börja svårigheterna på nytt, och det skall icke nekas, att det är vår moders oförmåga att hushålla som ligger på bottnen av ledsamheterna. Vår moder var frikostig utan att hava råd att vara det och kunde hava givit bort det sista hon hade, om det gällde. Och det var icke roligt för far, då han kom och hälsade på hos vänner, sådana som Israel Ersson, vän-ner, av vilka han måste tigga slantarna till barnhemmet och andra missioner, att få höra historier om huru vår moder givit bort hushållssaker eller kanske utbytt dem för vad far i alla fall skulle hava kallat lyx. Hade han haft råd och varit oberoende, kunde det hava varit saker att skämta bort. Men nu var det allvarligt nog. Det var vår moders svaghet att icke kunna sätta sig in i denna fars ställning och icke kunna övervinna sig själv för hans skull. Men det var också, jämte hennes häftig-het, — vari far visserligen icke gav henne efter — hen-nes värsta fel. Hon var i alla andra avseenden den bästa mor och den trognaste maka som tänkas kan. Vår fa-der icke bara älskade hon, utan beundrade. Ung som jag var minnes jag, med vilken stolthet hon en gång till oss, barnen, utpekade vår fader, som vandrade arm i arm med Israel Ersson uppåt landsvägen, såsom "den bättre av två goda och fina män".

Det måste tilläggas, att svårigheterna icke inskränkte sig till ekonomien. Sanningen är, att far av skäl som jag i ett annat sammanhang skall antyda senare tröttnat på att bo utsocknes och längtade tillbaka till sitt Karlskoga och till Vall. Det var de första försiktiga förslagen härom som vår moder tillbakavisade med en iver, som far kallar "ohejdad vrede", av sådan natur att han icke kan förstå huru det kan stå till sammans med andligt liv. Det var den 19 september 1868. Den 2 januari 1869 befinner han sig i Knappforsen, då underrättelsen når honom att familjen fått en ny tillökning. Det var ett sorgebud, emedan det befanns, då han den 6 januari kom hem, att den lilla var så sjuk att han måste giva henne nöddop. Det skedde den 18 januari. Vad far känner, anförtror han sin dagbok i bönen: "Låt nu icke din förbannelse vila över oss". Med beklämt hjärta måste han lemna hemmet för ett sammanträde i Vall, och redan följande dag får han underrättelsen att den lilla fått sluta. "Herren vare lov och pris", är fars svar. Vi bo kvar i Skrikarhyttan minst ett år längre. Från denna tid har jag ett av mina djupaste barndomsminnen. Far har själv mycket omständligt beskrivit händelsen i sin dagbok för den 24 mars 1870. Jag var då sju år. Följande är berättelsen i sammandrag. Jag hade råkat bryta av en förskärarekniv, som jag lekt med på huggkubben ute på gården. Och för att undkomma bestraffningen kastade jag skaftet och vad som var kvar av kniven under ett skåp i köket. När mor började leta efter sin kniv, var jag emellertid tanklös nog att själv leta med de andra och leddes oemotståndligt till att leta under skåpet, där jag ju visste att den förlorade kniven fanns. Detta ledde misstankar på mig och jag stod snart inför far, anklagad för brottet. Sent omsider bekände jag ock. Risbastun minnes jag icke och skulle egentligen icke hava vetat, att det kostade mig ett kok stryk, om jag icke läst det i fars dagbok, men vad jag minnes är den ömhet varmed far under tårar efter av-

basningen höll mig i sina armar och lät mig somna ut där från stormen, som rasat över mitt unga liv. Bättre förtjänt och visare utdelat var aldrig stryk. Det var fars stora berömmelse, att han tuktade som en fader. Han var åtminstone däri en uppfostrare vars like det är svårt att finna. Det var den enda avbasning jag fick av min fader.

Fars längtan att flytta tillbaka till Vall hade sin grund bland annat i barnens skolgång där och nödvändigheten att flytta fram och åter. Och den ökades med farmors död den 31 oktober 1870 och syster Lottas begynnande ansvar för barnhemmet. Redan den 6 november antecknar han de bekymmer han hade för Lotta och vår moders sjuklighet och undrar, om han icke borde flytta till Vall. Han beder: "Bevek min hustrus vilja därtill". Men då han följande dag "talade med sin gumma, blev det förfärligt illa upptaget", så att han synes resignera sig åt sitt öde och antager att det är Guds vilja att stanna. Den 9 december 1870 fick han veta om födelsen av en dotter, som döptes av Låftman och i dopet fick namnet Naemi Sofia. Det är vår yngsta syster. Under år 1871 måste flyttningen till Vall hava diskuterats igen vid olika tillfällen med de vanliga "utbrotten" från vår moders sida. Men så småningom vann far, så att vår moder gick in på att återvända. Det skedde den 20 juni 1871, således i god tid för årets midsommarfest. Så pass allvarlig blev far, då han nu fått sin vilja fram, att han i sin dagbok skriver: "Herren hälle oss redo för den sista flyttningen". Mor fick nu sitt eget "undantag", ett ganska vackert rum i skolbyggnaden, som blev minnesrik för mig därför att jag där delade hennes ensamhet så mycket. Jag fick nämligen ett tag under mina gossår en stor lust för olika flickgöromål, såsom att sticka strumpor och väva band, och det var hos mamma som jag utövade min konst. Det är egentligen från dessa år jag har mina klara och medvetna minnen från Vall och begynte på allvar gå i

skola där. Jämte skolan och mors undantag, på andra sidan om farstugan, som ledde in till skolsalen, minnes jag bäst gårdsplanen, en backe sluttande från granngården ned mot huvudbyggnaden, gräsbevuxen och mjuk där uppe men sandig och hård därnere. Det var ett prov på vad bara fötter tålde, då man i leken förföljdes av sina kamrater och från den mjuka mattan plötsligen kom ut på sandvägen. För min del kunde jag aldrig få mina fötter hårda nog att löpa obehindrat fram i sanden, utan var ett lätt byte för förföljaren, om han bara kunde jaga mig ut i dessa ogästvänliga nejder. Icke heller var jag någonsin, det måste erkännas, mycket intresserad i dessa våldsamma lekar, och blev aldrig, så vitt jag kan minnas, någon lekens hjälte. Min fröjd var vid boken och med mina egna funderingar och vid bandstolen och strumpstickorna hos mamma och hennes sagor om Antikrist. Jag har i det hela, från dessa år efter vår återkomst till Vall 1870, mycket starka och goda minnen av mina lärare och skolan och mycket svaga minnen av barnhemmet, ett bevis på var jag sökte och fann min omgivning. Jag minnes dock ganska tydligt, att syster Maria på något vis förestod barnhemmet. Ett minne, som upplivar enformigheten under dessa år såsom ett slags familjefest, är nedtecknat i fars dagbok, den 5 juli 1873, då far "för att glädja sina barn" skjutsade familjen till Karlskoga kyrkoby för att fotograferas. Han har åtskilliga skrupler över utgifterna, men han tröstar sig med det goda syftet. Det var i en viss mening hans farväl till familjen, att icke säga till hemmet. Från denna tid är det hans föresats att sända barnen ut i skolor. Själv är han och förblir i en djup mening hemlös och barnlös. Ännu voro vi emellertid alla en obruten familjekedja. Den förste att lemna var "Kalle", såsom vi se av dagboksanteckningen den 27 juli 1874: "Till Örebro. Kalle på fabriken hos Haldén. Avsked av Karl. Tryggt att få lemna honom i den trofaste Gudens beskydd".

Att vår moder icke trivdes i Vall, där hon nu åter bodde, därtill nödd och tvungen, är ju icke underligt. Hennes vantrevnad verkade utan tvivel ofördelaktigt på hennes lynne. Hon stod i en viss mening på krigsfot till sitt samhälle, det vill säga barnhemmet och skolan och hon tog det till sin uppgift att mot lärare och andra försvara sina barn, dessa som ännu voro hemma, det måste medgivas med ringa hänsyn till lag och rätt ibland. Ett sådant tillfälle har inristats i mitt minne och kan förtjäna nämnas. Det var en luciemorgon. På gårdens backsluttning låg den fagraste is, som någonsin lockat pojkar till kälkåkning, som emellertid på grund av faran till liv och lem för dem, som måste vägen fram där nere vid byggnaden, var på det strängaste förbjuden av samhällets högsta myndighet, skolläraren. Detta oaktat smögo vi — jag menar mig själv och min bror Johannes och kanske fler — i den tidiga morgonstunden ut med vår kälke och hade det muntert nog i backen en stund, tills skolläraren kom, varm och myndig, för att gripa oss på bar gärning. Vi flydde naturligtvis till den enda trygga plats vi kände, vår moders undantag. Och så opedagogisk var hon i sin stora varma kärlek till oss att hon utan krus ställde sig som en oöverstiglig mur mellan oss och fienden. Jag kan se henne, när jag vill, huru stark och utmanande hon stod där, som en klippa, mot vilken havets vågor fåfängt skummade. Och jag kan se, när jag vill, den väldiga reträtt, som de fientliga makterna, i skollärarens egen höga person, anställde ned mot huvudbyggnaden, där han hade sitt. Underligt nog hörde vi aldrig av några följder av detta uppror, antingen skolläraren — det måste hava varit Hedell — var för vis och god att bringa det till far eller far denna gång ansåg att det var klokast att se genom fingrarna med hela saken, för familjefridens skull. Ett tag kom vår moder på den tanken, att hon för att komma från Vall borde taga sig plats, och far var icke ovillig att försöka denna utväg. Han skriver den 3 september

1874: "En viktig dag. Min gumma reste till Arvika för att antaga plats på ett sjukhus. Kände mig nöjd att försaka vad som härför kan bliva, ty nog blir det tomt att icke träffa henne de få dagar jag är hemma. (Men det kan icke hjälpas), blott Herren kunde få henne mer lugn och tillfredsställd. Fruktar dock, att hon icke länge kan bliva vid denna plats". Denna fruktan besannades. Redan den 21 december skriver far: "Fann min hustru åter hemma. Vad menar du?"

Kom så år 1875, då fars planer att resa till Amerika mögnat och verkställdes. Till förberedelsen hörde icke minst ordnandet med förhållandet i hemmet. Den 1 maj skriver far: "Avsked av Englund. För att komma från den dom, som vilat över mig, bekände jag och bad min gumma om förlåtelse för allt, som förorsakat henne ledsamheter". Englund är den siste skolläraren i Vall, som jag har något personligt minne av. Han bodde i ett soligt rum i övre våningen av skolbyggnaden, ett rum, som jag också delvis gjorde till mitt efteråt under ferievistelser i Vall. Det fanns ett annat vindsrum, mot öster, minnesrikt såsom hem och verkstad för barnhemmets skomakare. Mellan de båda rummen var en vinds-skrubb, som vi pojkar medels tapeter av tidningar inredde till vårt sovrum emellanåt. Västra halvan av vinden, ovanför vår moders undantag, var oinredd. Där stod en väldig mangel. Hela vindsvåningen var en ypperlig lekplats i regnigt väder och full av ämnen till äventyr. Det soliga rummet mot söder bär emellertid framför allt Englunds färger. Han var en ovanligt begåvad man både som lärare och predikant och lika fager som begåvad, den vackraste man jag någonsin sett. Och åtminstone under denna tid var hans sinne lika fagert som hans utseende. Pigorna på Gälleråsen, där han ofta predikade, brukade säga, att om han tjänade dräng där vore de villiga att arbeta för halva lönen. Far och alla fäste sig vid honom. Han blev uppburen och firad, kanske mer än han tålde. Om slutet därför icke

motsvarande förväntningarna, var icke felet enbart hans. Han kom och han försvann, såsom många andra, som smicker fördärvat. Då bubblan brast, beder far i sin dagbok: "Gud, förlåt mig för alla galna tankar jag haft om den mannen." I mitt sinne står han i sol och fägring. Mot vår moder var han alltid gentlemannen, det uppmärksammade även den tolvårige gossen. Vår moder värderade honom därför, och även far värderade honom därför. Det är nog icke utan sin mening, att far sammanskriver detta att han tog avsked av Englund med detta att han kände sig sinnad att bedja vår moder om förlåtelse för ledsamheter som hon lidit. Det visar, att Englund åtminstone icke framställt vår moder i någon ofördelaktig dager utan tvärtom. Efter denna uppgörelse med vår moder återstod ännu åtskilligt att ordna för den långa färden. Något därav antydes, då far den 26 juli nedtecknar: "Löfte att lemna Anna hos Emma Hedstrand. Sofi (Hedstrand) har lovat att taga en annan". Men så kom ett streck i räkningen. Den 15 augusti skriver far: "Brev från min gumma. Vill resa med till Amerika. Gud, tag nu denna sak om hand". När det blev klart, att vår moder skulle följa med, måste ju nya anordningar ske med barnen. Det blev nu Naemi, den yngsta, som kom till Sofi Hedstrand. Karl var redan ute. Vart Johannes kom, kan jag icke säga. Jag var åtminstone en del av tiden hos garvar Persson i Kristinehamn och fick gå i skola för Lagerström. Jag var ju stora pojken, men jag minnes livligt huru jag i barnslighet protesterade mot att sålunda övergivas av min moder och skrev ett poem därom, mycket uppmärksammat av omgivningen, särdeles som det kunde sjungas och jag sjöng det själv till ackompanjemang på låda, som jag lärt spela av Lundgren. Säkert var det min första skaldegärning. Huru jag hade det under vår fars och mors bortovaro, minnes jag icke så mycket av. Men det minnes jag, att jag längtade mycket efter mor och att det var en mycket

glad överraskning att en morgon vakna och hava henne hemma igen. Det kan vara av intresse att här inflicka ett utdrag från fars "minnen", skrivna med anledning av hans förestående Amerika-färd 1875. Han berör där också sina familjeförhållanden, sådana de då syntes honom, i följande ord: "Väl bad jag Gud om en maka, men ack, huru jag kastades av mina tankar och funderingar härvid. Aldrig kunde jag dock stanna för frestelsen att taga någon otrogen. Här ville jag tillropa mina bröder, om det vore möjligt så att det trängde genom märmg och ben. Låt intet annat avgöra valet än kärleken och den innerliga övertygelsen att din maka älskar dig och så vitt du kan förstå är dig given av Gud och passar dig. Ett fel begånet här, om ock i oförstånd, blir grämlse för hela livet. Här kan jag blott tala med Gud. Han vet min dårskap. Han har också lett mig och vårdat. Han gav mig en maka, som, så hoppades jag, trodde på Herren. Måhända allt har hännt mig till största nytta, fast för mig på ett underligt sätt. Må nu blott mitt hjärta tacka och lova Herren för allt."

Vår moder upptog efter hemkomsten igen vistelsen i sitt "undantag", men icke som förr i mitt sällskap. Jag kom följande sommar med Lagerström till Filipstad och så till Västerås och andra skolor och blev snart en främling i det gamla hemmet. Därmed glider mor liksom ur mina ögon. Naemi, vår yngsta syster, var så gott som hennes enda sällskap. Mor måste hava vantrivts värre än någonsin. Den 4 december 1876 finner far i ett brev från Lotta, att "mamma ej kan bo på barnhemmet". Den 6 december bringar han detta på tal hemma och antecknar: "Kunde stilla mig så att det icke blev någon storm". Den 8 december kan han skriva: "Herren har styrt det så att min gumma fått flytta till Kristinehamn". Hon fick bo i en lägenhet i själva missionshuset. Hemmet var således delat igen. Möjligen firades julen detta år, 1876, i Kristinehamn. Vad

som är säkert är, att den firas 1877 för sista gången i det gamla fädernehemmet i Vall. Huru känslig far egentligen var och blödig till sitt sinne, uppenbarar han, då han i dagboken från denna sista jul i Vall antecknar sin djupa missräkning i följande ord: "Förr var det jag som styrde med allt från det största till det minsta. Nu är det barnen. Herre, förlåt, att så litet kan störa min frid." Detta är vår moders oroligaste, olyckligaste och farligaste tid. Hennes sinnesstormar höra till det slaget, som hos svagare kvinnor i den åldern slutat mycket illa, rent av med vanvett. För tusen och åter tusen kvinnor är det en martyrtid, inför vilken omgivningen oftast står oförstående. Vår moder stod ensam i en långt farligare mening än far. Det är icke min mening att ursäkta. Det behövs icke. Det gör far själv. Han är så rättvis, att han i alla fall delar skulden. Då han den 20 mars 1878 får underrättelser, som göra det klart för honom, att "icke heller den yngsta kan bo hos mamma", ser han däri visserligen "en Herrens ledning med barnet" och finner beredvilligt för henne ett annat hem, men han går också tillrätta med sig själv och undrar, om han på något sätt orsakat denna "hårdhet i sinnet" och kommer till den slutsatsen, att möjligen en orsak kan sökas i hans "ständiga bortovaro från hemmet under så många år" Den 7 juli 1878 nedtecknar han i dagboken en rörande "längtan efter en ändrad ställning till makan". Huru han vid många tillfällen sammanställer svårigheterna i hemmet med barnhemsverksamheten under självförebåelsen att "i denna verksamhet kanske gått egna vägar", är betecknande för det nya ljus, vari han ser saken nu. Lösningen kom lika oväntat som bittert och förödmjukande. Vår moder hade igen fått idén att fara till Amerika. Den 27 oktober 1878 nämner far nyheten, att "mamma säger sig hava respenningar och resällskap och önskar fara till Amerika". Det var mer än han kunde av göra på blinken. Den 8 februari funderar han, "om det

kunde vara Guds vilja". Slutligen tager vår moder saken i sina egna händer. Den 20 november 1878 överraskas far av underrättelsen om vår moders ankomst till Liverpool på färden till Amerika och utgjuter sina känslor i hjärteskärande självförebåelser över den möjliga skuld han kan hava i vår moders olycka, och i böner om förlåtelse. Det är också nu som han fattar sitt "oåterkalleliga beslut att upphöra med barnhemmet". Vår moders resa var synbarligen en överraskning för far, ehuru hans undran "om det kunde vara Guds vilja" bevisar, att han visste om den och icke skulle ha vägrat sin tillåtelse, om den begärts. Efter tre eller fyra års vistelse i Amerika, såsom kokerska, mesta eller hela tiden i Boston, återvände vår moder hem på fars bekostnad i början av 1883 till hans ensamma hem i Karlskoga. Hon hade lärt mycket och var nu bruten till sitt sinne ehuru för övrigt ganska frisk och kry, såsom det syntes. Far gläder sig som ett barn däröver, att "mamma är med i en bibelklass". Således hade hon dock kommit över på hans sida. Helt säkert voro de år, som nu följde, vår moders fridfullaste, att icke säga lyckligaste. Hon var visserligen bra ensam, eftersom så småningom alla barnen flugit ur boet och därefter endast tidvis hälsade på, medan far som vanligt var sällan hemma. Men hon hade funnit ro och hamn. Även i fars sinne kom den stora ron. Det var under själva påskhelgen den 8 april 1896, som han "fick besöka Stavsnäs och Stömne, västra och östra Värmskog, och erfara mycken glädje av Herrens närvaro på församlingsmötena och sammankomsterna — Herren vare tack och lov". I denna sinnesstämning är det han anförtror oss något, som sprider mycken klarhet över hans liv och är för vackert att icke meddela. Det är hans romans. Så här berättar han: "Efter en ljuvlig vila i detta kära härberge, där de göra allt för att bereda ens trevnad, hade jag från långt, långt tillbaka i tiden många minnen, som voro delvis mycket sorgliga

och förödmjukande, men som dock allt igenom vittna om Herrens kärlek och trofasthet mot mig. Jag kom ihåg, huru jag länge efter det jag var omvänd levde ett mycket obrutet och själviskt liv och huru jag då kunde förgäta en flicka, som var mycket kär i mig och som jag även älskade mycket en tid men som jag lemnade, jag kan knappt säga varför, men troligen var det därför att jag ansåg henne för ringa. O, Gud, vilka sår jag tillfogade henne och vilka kval det varit för mig. Men, Herre, jag vet, att allt är förlåtet, fastän minnet nog ännu är smärtsamt. Hon blev sedan diakonissa och fick nog tjäna Herren, och han ledde i sin stora kärlek så att jag fick en maka, som om hon icke var mig till så mycken glädje, så var hon mig så mycket mer till nytta. Men genom mitt rysliga oförstånd och mina stora fordringar förorsakade jag henne rysliga lidanden. Jag trodde nog att hon skulle kunna deltaga i alla arbeten, såsom andra våra vanliga bondflickor, vilka arbeten hon var ovan vid. När jag sedan blev predikant och sällan var hemma, väntade jag att hon skulle på egen hand styra hemmet, vartill hon icke ägde förmåga, utan förorsakade genom många misstag både mig och sig många lidanden. Vad som mest förkrossade och förödmjukade mig, var att på grund av hennes underliga lynne all frid och glädje höll på att fly ur hemmet mellan min moder och mina syskon. När jag nu ser tillbaka på allt, förstår jag att icke något annat kunnat förödmjuka och krossa mitt högmod och min självtillit. O, att jag kunde hembära dig, Gud, tack och pris för din godhet mot mig. Särskilt tacksam känner jag mig för att du hulpit så att jag nu, sedan min gumma fått hava många prövningar och försakelser, nu i hennes sena höst kan låta henne leva utan ringaste bekymmer, utan hava allt hon behöver av hjälp och passning. O, Gud, må du även genom din nåd utplåna ur hennes själ alla bittra minnen och så rensa oss båda, att vi inför din tron i all evighet få tacka och prisa dig

för din nåd och underbara godhet. Ja, alla, alla synder och felsteg förlåter du, Herre, giv mig din helige ande, som försäkrar och förvissar mig därom.”

Tre år efter vår moders återkomst från Amerika reste jag själv dit i min äldste brors sällskap. Det skulle vara för oss båda en nöjesresa, men det blev min flyttningsresa, och jag fick mot all förmodan i det nya landet mitt hem och mitt livskall. Endast en gång därefter såg jag mor. Det var vid mitt första besök i hemlandet, 1897. Hon hade då blivit så ovanligt korpulent men syntes så nöjd och glad. Jag skall aldrig förgäta vårt avsked. Vi sutto i bärsåen utanför ”Västanå”, som far hyrde de sista åren av sitt liv och där både han och vår moder avsomnade. Jag stod just färdig att resa till Göteborg för att därifrån återvända till Amerika. När så stunden kom, att jag måste bjuda farväl, bad mor så vackert att vi först skulle gå in. Hon ville icke säga farväl där ute. Ja, aldrig skall jag förgäta denna omfamning och detta vemodiga, långa farväl. Far såg jag ju igen en gång till i Amerika, men mor aldrig. Till henne kom hembudet så gott som omedelbart efter vårt avsked. Hon fick nämligen ett lindrigt slaganfall och förlorade så gott som helt och hållet sitt minne. Hennes sista år framlevdes i den långa, djupa tystnaden, i vilken man lever utan att leva. Det är rörande att i fars dagbok läsa hans smärta över denna oförändrade, meningslösa tillvaro men också hans glädje över att kunna skänka henne vård och hägn. Hon överlevde far nio månader och stoftet är jordat under den gemensamma gravvården på Karlskoga kyrkogård. Vid hennes frånfälle skrev jag ett poem, varmed jag nu vill avsluta detta kapitel om far och mor.

MIN MODER.

En minnesruna, tacksamt tillägnad min moder, avsomnad efter ett långt liv den
den 22 februari 1905, jämt på dagen nio månader efter
min käre faders hemflyttning.

Du vilar, utav tusen mödor trött,
din stav är fälld, av långa vägen nött,

din strid är slut, dig fridens budskap mött.
Du vilar uti ostörd ro, sov sött,
min moder.

Lång var din vandring, lång och ofta tung,
en levnadssaga, blyg som hedens ljung,
men i mitt minne står du skön och ung
med kungligare rätt än någon kung,
min moder.

Din själ fann nog av frågor, nöd och hot,
liksom av vassa törnens mängd din fot.
Du smakat livets bitterhet och knot,
men var i lust och nöd, i med och mot
min moder.

Jag minnes dig, så stark men ock så vek,
en åskstorm, tömd i milda skurars smek,
i svärdslek hård men öm i bardalek:
Sin ära och sitt hjärta aldrig svek
min moder.

Jag hör din stämma, full och silverklar,
som klockors klang från fjärran flydda dar.
Tack, tonen än i själen lever kvar,
den varnar än, den än sin mening har,
min moder.

Ej gods och guld du gav till arvedel,
men hjärtats offergåva, rik och hel,
en själsmusik, ej mönstergill och stel,
du gav, men fri som eolsharpans spel,
min moder.

Ack, om du kunnat vad du velat blott,
en hjältesaga världen skåda fått.
Din hand var öppen med ett furstligt mått,
som illa stämde med din yttre lott,
min moder.

Martin av Tours sin halva mantel tog
och gärna den kring frusne tiggarn slog,
ett helgon han. Du obeprisad drog
på namnlös tiggerska din dräkt och log,
min moder.

Elisabet, fast utan gods och börd
och ej med underverkens blomsterskörd
i tomma skötet på åkallan hörd,
du obetänksamt gav, av nöden rörd,
min moder.

Jag minnes dig i barnaårens dröm,
en drottning skön, en moder god och öm,
din sång, din tröst, din harm och ditt beröm,
ett minnets vågskalp från en fjärran ström,
min moder.

Jag minnes dig, ehuru dunkelt nog,
i höga hemmet uti nordanskog,
där lyckan ännu hult emot oss log
och kring de kära sina armar slog
min moder.

Jag minnes klarare din vemodsbild,
då, tidigt från ditt modersköte skild,
jag yppade en samlad smärta vild
och läktes av din stämma, ren och mild,
min moder.

Jag minns de muntra dagarna i Vall
i sommartider och vår skolgång all
och gårdens plan och lekens skoj och skall,
men främst din helgedom vid skolans hall,
min moder.

Där satt jag på min tron, din fotapall,
i festlig stillhet undan lekens svall
och lärde slöjd vid solta rikens fall
i sagor, som jag aldrig glömma skall,
min moder.

Jag ser ännu den hemske Antikrist,
grön i sin skrud, svart i sin arga list
men blodig i sitt grymma hat förvisst.
Jag hörde, tills jag drömde det till sist,
min moder.

Jag hörde mångt ord från bibelns blad
Och minnes ännu texten, rad för rad,
och stämman, blicken, då du orden kvad
och för min välfärd till den högste bad,
min moder.

Tack, aldrig in i livets sena höst
skall tystna ekot av din sköna röst.
Se, minnena jag från dess åder öst
de stå med ljus inskrivna i mitt bröst,
min moder.

Jag minns vår vinterfärd i östanled
till Skrikarhyttan på den glatta med,
då nattens tongel lyste på oss ned.
Men till din varma härd vår resa skred,
min moder.

Jag minnes hemmet där vid allfartsstråt,
dit vi till vintervila följdes åt.
Jag minns i natten spökens ugglelåt
och tröst din stämman gav mot skräck och gråt,
min moder.

En mystisk stämning över hemmet låg.
Så nytt och trolskt var allt vårt öga såg.
Djupt invid flodens kant var källans våg.
Dit ställdes ofta nog ditt trötta tåg,
min moder.

Den platsen var ock barnens glada val
i sommartid för bad i floden sval.
Hur väl jag minnes stigen, brant och hal,
utsikten över dalen och ditt tal,
min moder.

Jag minns vår glada lek på frusen snö,
då skaren brast och bar i tidigt tö
på ängen, liggande en vågfri sjö
kring huset, våra mödors hamn, din ö,
min moder.

Väl minns jag huset, byggt i enkelt snitt
vid stora vägen, lågt och rappat vitt,
bönsal och skolsal och så husets mitt,
där vi vårt hemvist fått. Vi bo där fritt,
min moder.

Av skolsal'n minns jag litet med besked,
men bönsaln väl, där i frikyrklig sed
vi ock, då andra samlats, kommo med,
men du vid Scriver njöt din sabbatsfred,
min moder.

Dock, en sak klarare än någon ann,
ljuskronan utav glas, jag minnas kan.
Den i regnbågens alla färger brann,
som du så enkel men i ljuset grann,
min moder.

Men barndomsåren fly så hastigt bort,
allt mera sällan och allt mera kort
sker min påhälsning uppå hemmets ort.
Vår ban oss skiljer, felet är ej vårt,
min moder.

Mer än en gång ett världshav skilt oss åt.
Här gick i årtal din, där min stråt.
Så byttes platser i vår levnadsbåt:
du där, jag här, med samma fröjd och gråt,
min moder.

Jag såg dig senast sommarn nittisju.
Då var du än dig lik, blott äldre ju,
så käck, så glad, en sorglös åldring du,
från livets alla stormar bärgad nu,
min moder.

Jag minns, jag minns och alltid minnas skall
min sista feststund vid din fotapall,
ditt sista famntag, sista sorgsna kall,
och så farväl, vår saga blivit all,
min moder.

En tystnad, meningsrikare än tal,
en dimma över färdens sista dal,
en stor förlust, knappt anad, intet kval,
och re'n du står i hemmets ljusa sal,
min moder.

Du vilar, utav tusen mödor trött,
jag vandrar än vid stav, av vägen nött,
Och längtar efter dag, då väl vi mött.
Till dess sov uti ostörd ro, sov sött,
min moder.

TJUGUFJÄRDE KAPITLET.

Eftermäle.

Eko från sjuttioårsdagen. — Fars sista missionsresa. — Den stora tystnaden. — En fullständig övrraskning. — Fars intresse i predikanternas ålderdomshjälp. — Hans intresse i nykterhetsverksamheten. — Minnesrunor i Ansgarieposten, Svenska Morgonbladet, Hemlandsposten, Sanningsvittnet och Göteborgsposten. — Begravningshögtid. — En stor och högtidlig begravning. — Den avlidnes närmaste. — Carl Bobergs minnesruna. — Minneshögtid vid avtäckningen av gravvården. — Mitt farväl till farbror Jan Gustav och Karl Otto. — Vid min faders grav.

På fars sjuttioårsdag, den 29 december 1899, hyllades han av Adolf Thomander med följande kväde, som synes mig bättre försvara sin plats i fars eftermäle:

Det vuxit upp i Värmlands väna bygder,
vid furors susning och vid forsars språng
så mången man, vars snilleverk och dygder
beprisas högt i saga och i sång:
en Ericson, en Geijer, en Tegnér
och många fler.

Att denna världens barn de sina prisa,
det är från deras synpunkt som sig bör.
Och må de gärna varje heder visa
åt den, som rätt för sådan heder gör.
Guds folk har lyran stämd på annat vis,
till bättre pris.

Det finns en ära, som ej världen känner,
en storhet, som hon ej förstår sig på.
Den gives blott åt Jesu sanna vänner,
åt dem, som uppå Herrens vägar gå.
Det är en nåd Gud sina trogna ger,
men inga fler.

Det fostrats upp bland Värmlands berg och dalar
en man, vars levnadsgärning skall bestå,
då i det ljusa fadershemmets salar
de frälsta skaror sina harpor slå,
vår broder Nyvall, som fört själar fram
till korsets stam.

Han plöjt med andens plog på märk i träde,
så att den blivit god och fruktbar jord,
och sått i tro på Gud det livets säde,
som bliver evigt: Herrens eget ord.
Och sådden burit skördar över allt;
ja, hundrafallt.

Ej uti dyrkan utav tidens gudar
och ej i världens yra mammonsdans
den stora skaran vunnit vita skrudar,
ej Herrens frälsta livets segerkrans.
Nej, trogna Lammet intill livets slut
de hållit ut.

Så ock med Nyvall. Ej till jordisk ära
och ej till världens gunst hans håg har stått.
Han hellre velat Kristi smälek bära
och med de frälsta lida hån och spott.
Hans levnadsmål har blivit fast och visst:
blott Jesus Krist.

Och det är den berömmelse han äger,
nu då han fyller sina sjutti år,
att uti Lammets blod han har sin seger
och att han ser sin väg i Jesu spår.
Ja, må allt fort den väg han vandrar fram
bli lyckosam.

Enligt Karl Ottos minnesruna i Ansgarieposten, införd där den 25 maj, således tre dagar efter fars död, var det den 30 april, som far "på väg till Södra Råda måste till följd av sjukdom avbryta resan och fara hem". Samma minnestecknare meddelar vidare, att far "efter några dagar kom till Kristinehamn för att ordna med en del missionsangelägenheter och ämnade fara vidare uppåt Värmland, men lät äntligen av ett par av

sina vänner övertala sig att resa hem". Jag har intet bestämt datum för denna sista hemresa, men det måste hava varit första eller andra veckan i maj. Det var väl då, som en av våra hemmavarande systrar skriftligen meddelade oss i Amerika om fars sjukdom, då jag också bestämde mig för att omedelbart resa till Sverige. Av många skäl hade jag gärna velat sammanträffa med far en gång till i livet. Men då nästan samtidigt med detta skriftliga meddelande om fars sjukdom kom telegrafiskt meddelande, att han fått sluta, slog jag Sverige-resan ur hågen. Jag hade det året mycket viktiga ärenden till vår egen konferens i Paxton. Det hade kanske gått varken bättre eller sämre där, om jag fullföljt min reseplan, men det huvudsakliga syftet med färden stod ju icke till att vinna, och så for jag icke. Vi hade ju såsom släktingar i Amerika också förberett oss på att gratulera far och mor på deras guldbröllop, som skulle hava firats den 24 maj, således endast två dagar efter fars död. Och det bör erinras om att far också, om han fått leva till den 29 december detta år, då kunnat firat sin sjuttiofemårsdag. Han somnade från allt vid klockors klang och pingstpsalmer den 22 maj. Och han somnade utan att giva mig ens i dagboken ett enda ord av vägledning och uppmuntran i det svåraste prov varpå jag någonsin ställts.

I Sverige väckte förstås hans bortgång stor uppståndelse. Karl Otto skriver därom i Aansgarieposten den 25 maj: "Budskapet om Nyvalls bortgång kommer för kanske de allra flesta som en fullständig överraskning. Själv synes han ha varit förberedd på att hans arbetsdag snart skulle vara slut. Då han som ordförande avslutade förhandlingarna vid Ansgarieföreningens årsmöte sistlidne januari, uttalade han som sin tanke, att det troligen var det sista årsmöte, vid vilket han ledde förhandlingarna. Men säkerligen anade eller trodde icke många, att det verkligen skulle bliva så. Ty ännu tycktes han lika kraftig, lika ungdomlig och

full av hänförelse. Kraften var dock för längesedan bruten, men hans okuvliga energi och brinnande kärlek till församlingarna och missionen gjorde, att han icke kunde lägga ned arbetet". Den mest omfattande av alla de minnesteckningar, som hans frånfälle framkallade, är den som skrevs av hans vän och medarbetare Karl Otto, i Ansgarieposten den 25 maj, från vilken jag redan anfört åtskilligt. Såsom ett fullständigt av den historia, som i det föregående sammansatts från hans egna dagboksanteckningar, skall jag här tillåta mig ytterligare låna följande: "För fattiga predikanter och deras anhöriga ömmade Nyvall som ingen annan. Där-om vittnade bland annat Värmlands och Dals predikantförenings- och nödhjälpsfond. Och mången gång har Nyvall ur egen kassa betalt resterande avgifter för medlemmar, som icke mäktat betala och därför stått i fara att förlora sina rättigheter". Även då det gäller fars intresse i nykterhetsverksamheten må följande vittnesbörd från samma minnesteckning lånas: "För ykterhets-saken ivrade han allvarligt, därom bära protokollen från Ansgarieföreningens möten vittnesbörd. Själv sträng absolutist ville han även att andra skulle vara det, men han kunde icke med metoden att med lättfärdiga tillställningar av varjehanda slag söka främja en stor och ädel sak. För honom var nykterhetsmissionen så pass helig, att den borde främjas på ett densamma värdigt sätt." En kortare, men mycket sympatisk minnesruna av J. Löfgren lästes i Hemlandsposten den 26 maj, slutande med dessa ord: "Härav ser man, att Karl Johan Nyvall under en tid av femtio år varit en god Jesu stridsman, som nu på pingstdagen fick gå in i Herrens vila, till dess änden kommer, då han skall uppstå i sin del, då han — vi vilja vara vissa därom — skall uppvakna till evigt liv och finnas bland de förståndiga, som skola lysa som himmelens sken och såsom den där har undervisat många till rättfärdighet, såsom en stjärna i evigheters evighet." Meddelandet om fars död i Sven-

ska Morgonbladets söndagsnummer för den 29 maj innehåller följande varma erkännande: "Med Nyvall har en av vårt lands främste evangeliska arbetare gått ur tiden. Vid hans dödsbädd stå tusentals Kristi vänner, visserligen för saknandens bitterhet sörjande, men dock fulla av tacksamhet för vad Gud genom denne sin tjä-
are verkat för människors timliga och eviga väl." I Missionsförbundet för den 1 juni skrives: "Med Nyvall bortgick en evangelii stridsman, som under nära nog hela sitt liv varit med och kämpat Herrens strider. Han var med under den stora genombrottstiden i mitten av förra århundradet och har sedan outtröttligt och nitiskt verkat i missionens tjänst under flera årtionden." Efter att så hava givit honom det erkännandet, att han "var en av dem, som kraftigast medverkade till bildandet av Svenska Missionsförbundet och sedan under hela tiden en av dess varmaste och trognaste understödjare samt i flera år medlem av styrelsen" betonas, att hans förnämsta livsverk är att söka i Värmland, där han "ifrån början var en av de ledande inom Värmlands Ansgarieförening och i många år dess ordförande samt allt sedan distriktsföreståndareinstitutionens införande i Förbundet beklätt befattningen som distriktsföreståndare inom sjunde distriktet." I Sanningsvittnet skriver märket S. L. den 26 maj en minnesteckning, som särskilt vänder sig till Sveriges ungdom i följande varma och aktningfulla vädjan: "Du troende svenska ungdom, den man, ur vars liv vi här tecknat några korta drag, var en ungdomens uppriktige vän ända in i ålderdomen. Han talade aldrig utan att ha ett särskilt ord till ungdomen, och detta ord var sådant att ungdomen gärna lyssnade. Du bör redan därför, när han nu, en gammal beprövad kämpe, lemnat striden här nere, ägna honom en tanke av aktning och sympati. Men icke bara därför. Nyvall var en Guds tjänare som få. Han älskade innerligt sin Herre och Mästare. Vad han var, det var han helt. Formerna betydde för honom mindre, livet

var för honom allt. Och härutinnan står han som ett värdigt föredöme för oss alla. Det ser ut som om hans likar bleve färre med åren. Du troende ungdom, bed därför vid hans bår all god gåvas Givare att han väcker upp män, utrustade med samma anda som den gamle kampen hade. De behövas i våra dagars kristenhet." Även minnestecknaren i Göteborgs Veckotidning, den 26 maj, betonar den avlidnes intresse för "allt kristligt arbete bland barnen, ungdomen, soldatmissionen: över allt var han med, stödjande, uppmuntrande, tagande initiativ, därför kommer han att lemna ett stort tomrum efter sig."

Begravningen hölls lördagen den 28 maj, enligt tillkännagivande av Ansgarieföreningens sekreterare och en dödsannons, undertecknad "maka och barn". Samlingen skedde, enligt berättelsen därom i Ansgarieposten, i Salemskyrkan klockan fem eftermiddagen under ofantligt stor tillslutning av deltagande från när och fjärran. Således hade från Kristinehamn ett fyratotal missionsvänner infunnit sig, varjämte märktes flera från vitt skilda håll, såsom Karlstad, Arvika, Grums, Fagerås, Lysvik, Forshaga, Rudskoga, Nysund, Degerfors, Nora, Örebro med flera platser. Av Karlskoga missionsförening hade större delen av medlemmarna infunnit sig, och klockan fem, då samling skedde i den rymliga Salemskyrkan, var denna alldeles fullsatt. Omedelbart framför talarestolen hade kistan placerats. Av hänsyn till den avlidnes önskan hade kransar uteblivit. En krans var dock lagd på kista, varjämte denna enkelt men smakfullt var klädd med blommor.

Efter sången: "Vi tala om himmelens fröjder", framträdde rektor Johan Lindholm och skildrade hjärtligt och gripande, vad den hänsovne verkat och varit för Herrens sak och Kristi vänner under sin långa och rastlösa verksamhetstid. Talaren höll i sin hand en gammal bibel, som tillhört den avlidne. I denna hade han antecknat, att han blivit född på nytt den 6 november 1849

och därjämte hade han där skrivit: "Leva vi, så leva vi för Herren, och dö vi, så dö vi för Herren. Evad vi nu leva eller dö, höra vi Herren till." (Rom. 14: 8.) Dessa ord hade också varit måttot för den nu hädangängnes liv och arbete från den dag han blev omvänd till Herren.

Sedan Kristinehamns sångkör sjungit: "Och jag såg, se, en ny himmel", framträdde redaktör Karl Otto. Han uppläste först telegram, som anlönt från dels missionsföreningar, dels enskilda samt minnesverser, författade av A. Thomander, varpå han med ledning av 1 Kor. 15: 1—4 lade på de församlades hjärtan att icke förglömma det salighetens evangelium den hänsovne vännen så ofta förkunnat för dem. Bästa och värdigaste sättet att fira hans minne är att icke blott mottaga detta evangelium utan ock förbliva däri och ytterligare känna sig själv och här vid den faderlige vännens bår på nytt knyta förbund med den frälsare han trodde på och förkunnade samt på nytt knyta kärleksbandet med varandra. Då blir det ej skilsmässa utan ett saligt återseende i den eivga härligheten med dess salighet och liv.

Så sjöng manskören "Den store, vide flok", varefter distriktföreståndaren E. Ungerth frambar sitt och distriktföreståndarekörens tack för vad den avlidne trogne tjänaren varit för dem som kamrat, broder och vän och som ett föredöme i självupppoffrande kärlek och ut hållig trohet och nit. Därpå läste predikanten Fr. Carlsson i Väse följande verser, författade av honom själv:

Du fyllt ditt värv, din dag är all,
nu gamle kämpen slumrar efter striden.
På livslång möda följe sabbatsfriden.
I ro du vile från ditt trägna kall.

Du rastlöst rest i femti år
på hav och land, dock mest i Värmlands bygder.
Med ord och liv du visat trones dygder —
ditt liv en löpning var i Mästarns spår.

Ditt mål var ett, ett enda blott:
Att Kristi evangelium predika
för unga, gamla, fattiga och rika.
Mission, mission, det var din kära lott.

Själv frälst av nåd, du visste väl,
att frälsning endast genom Jesus vinnes.
Mot synd och skam ej annat medel finnes.
Därför till korset bjöd du fridlös själ.

Guds kärlek! Vad det ord slog an
på känslans strängar i ditt varma hjärta.
När talet föll på Jesu kamp och smärta,
så såg jag ofta, hur ditt öga rann.

Du många tusen gånger har
för stora skaror frälsningsordet talat,
bestäffat, varnat, men ock ömt hugsvalat.
Du var vår domare, vår vän, vår far.

Sträng mot dig själv och punktlig jämt
du var. Därföre ingen vågar klandra,
att synd och slarv du icke led hos andra.
Du redbart väsen fordrade bestämt.

Dock var du öm långt mer än sträng.
Jag såg dig ofta bröders fel begråta.
Du kunde glömma, kunde allt förlåta.
Du herde var, ej herre, mer en dräng.

Du fostrad var, beprövad väl.
De stora, rika gåvor Gud dig givit
i livets skola bildade ha blivit.
I många eldar luttrades din själ.

Och dock så glad du var, så ung!
Din sång ljöd friskt som trastens ton om våren.
Du sjöng och jublade i sena åren.
Gud var din fröjd — så blv ej bördan tung.

Nu lyrans strängar brutits av,
ej sångarns röst vi höra mer på jorden.
Predikarn tystnat. Tungan stum är vorden,
och patriarken gömmes i sin grav.

Kring denna grav, där stoftet göms,
en hel nation i sorg i dag sig sluter:
En far vi mist, och ögat tårar gjuter,
ett stöd vi mist, en vän som aldrig glöms.

Tack, vördad vän, för livslång id,
tack för din bön, din tro, ditt rika hjärta,
tack för din vänskap uti fröjd och smärta,
tack för det ord, som skänkte hjärtat frid.

Dig Herren löne tusenfalt
med himmelsk sällhet, som jag icke anar.
I högre zoner du din ande spanar:
Du nöd ej ser, blott sällhet över allt.

Församlingen sjöng därefter gemensamt: "Som fågelen vid ljusan dag sig gläder, så glad i ljusets rike jag inträder."

Under tonerna av en anslående sorgmarsch, spelad av musikediktör S. Nyrén, Kristinehamn, utfördes så kistan till den utanför väntande likvagnen och vidare till kyrkogården. Utom de många, som följde från missionskyrkan, mötte där en väldig skara. Manskören sjöng nu: "Jag går mot döden var jag går", varefter kyrkoherde O. Berggren från norra Råda framträdde till graven. Utgående från den gamle Simeons ord: "Herre, nu låter du din tjänare fara i frid enligt ditt ord, ty mina ögon hava sett din frälsning", skildrade han i gripande och värtaliga ordalag den avlidnes livsgärning och rättfärdiga levnad, huru han under stora försakelser började sitt arbete och sedan aldrig kunde unna sig rast eller ro, utan helt uppgick i sin Herres och Frälsares tjänst, huru han haft sin enda berömmelse i honom och nu gått från striden till friden att undfå den rättfärdige och trogne tjänarens vila och lön. Knappt ett öga var torrt under detta tal. Härpå förrättades jordfästningen, medan manskören sjöng: "Jag går till himlen var jag går", varpå Karl Otto uppläste följande verser, författade av Betty:

Ett bud på svarta vingar
ut över landet går,
och sorg och verop följa
i sorgebudets spår.
En väldig ljusets kämpe
lagt sina vapen ner
och hären står kring båren
med sorgsänkt korsbanér.

Lik Gideon han modigt
gått fram i Herrens kraft.
Ej rost har frätt på svärdet,
ej skölden fläckar haft.
Mot överlägsna härar
han utan fruktan gått,
och segrar har han vunnit,
och byten har han fått.

Nu hjälten gått till vila
från tröttsam krigarfärd,
och korset bytt mot kronan
och palmen fått för svärd.
Men genom våra bygder
ett sorl av verop går
och sorgens tårar falla
i sorgebudets spår.

Vad, har det svarta vingar
det bud, som skyndsamt går
ut över land och vatten,
tills varje tjäll det når?
Nej, vita vingar har det,
fast gråt det bringar här,
ty uti ljusets boning
nu glädjefest det är.

* * *

Ett tack, du käre broder,
för allt vad du oss var,
då du kring våra bygder
Guds frälsningsbudskap bar.
Med oförtröttad iver
och helgad viljas nerv
du vittnade mot synden
och samtidens fördärv.

“Det gamla, kära ordet
om Jesus och hans nåd”
flöt städs ur andekraftigt
och ständigt fullt förråd.
Det gamla, kära ordet,
det säde, som du sått
i tusen mänskohjärtan
har ren sin mognad nått.

Lik Paulus du omsorg
för Guds församling bar.
Nu har din vakt du slutat,
men se, ditt verk står kvar.
Nu fri från kamp och möda
och löst ur jordens band
du gått att undfå lönen
i löftets sköna land.

På pilgrimsfärd till graven
jag nu i anden går
och lägger där en blomma
som vattnas av min tår.
Av imortellers släkte
sitt liv hon äger kvar,
så länge minnet täljer,
vad här för oss du var.

Manskören sjön så: “Jag är en pilgrim här, går till mitt hem”, varefter Karl Otto avslöt det hela med de orden: “Min själ dö de rätfärdiges död och min ände vare som deras ände.” Flera andra uttalade därefter minnesord, många kastade en sista blick ner i graven, och så började skarorna att sakta skingras.

Det hela, såväl i Salemskyrkan som vid graven, verkade i hög grad stämningsfullt, och man säger knappt för mycket, att antagligen aldrig förr har en begravning i Karlskoga tilldragit sig ett så allmänt deltagande från såväl orten som eljes vitt skilda håll eller i all sin enkelhet burit en så värdig och högtidlig prägel och verkat så stämningsfullt manande, tröstande och upplyftande. De flesta, att icke säga alla deltagarna skola helt visst bevara denna högtidsstund liksom den käre

och vördade hädangångne i tacksamt minne för livet. Senare på aftonen bjödos av den avlidnes närmaste alla de många långväga deltagarna man kunde få fatt i på en enkel men väl ordnad supé hos herr och fru Josefs-son. Samkvämet där präglades av den innerligaste ömsesidiga hjärtlighet. Så långt berättelsen i Ansgarie-posten. Utom detta, att "den avlidnes närmaste" anordnade en supé för de långväga besökarna, finner jag i hela berättelsen intet omnämmande om vare sig vår moder eller syskonen hemma, vår äldste broder Carl i Nora och systrarna Anna och Hanna som voro vid fars dödsbädd, då han dog, eller farbröder och fastrar och kusiner, boende i Karlskoga eller fars broder, skolläraren J. G. Nyvall i Molkom, att icke tala om oss, släktingar i Amerika. Far begrovs, vore man färdig att säga, såsom en främling för sina allra närmaste, så långt det kom an på högtidstalarna och högtiden. Vår moder visste litet eller intet om den stora förlusten. Hon grät visserligen som de andra inför det oförklarligt högtidliga i omgivningen, men en syster har berättat, att redan någon dag efteråt hon vandrade som vanligt från fönster till fönster och undrade, om "far icke skulle komma hem snart". Och hon var synbarligen glömd lika fullständigt som hon glömt.

De många versifierade minnesgårderna kommo till sin klimax i följande originellt friska och sköna poem, som skalden och riksdagsmannen C. Boberg skrev i Sanningsvittnet den 4 juni "till C. J. Nyvalls minne":

Djupt i skogens gröna sköte
satt jag nyss på mossig sten:
Varm var luften, hög och ren.
Rikt mot dagens ljusa möte
livet växte med förhoppning —
allt var grönska, blom och knoppning.

Strax bredvid lik vissnad gubbe
såg jag dock en väldig stubbe,
minnet av en jättefur,
dödens bild i Guds natur.

Vid dess åsyn känslan rördes,
och min tanke, vingad, fördes
bort till Värmlands djupa skog,
där det växer furor nog.

En bland dessa, i vars krona
stormen rasat många gånger,
har nu fallit, sakta tona
sakna'ns ord och minnets sånger.
En av Värmlands bästa söner,
C. J. Nyvall, nedlagt staven.
Låt oss värdsamt nalkas graven:
Frid, Guds frid hans sömn bekröner.

Hatten av! Den man, som vilar,
var en kristlig karaktär —
rent som guld hans rykte är,
trots det lumpna hatets pilar.
Hatten av! Här slöts ett öga,
speglade en redlig håg.
Han såg stadigt mot det höga,
han på människor vänligt såg.

Femti år han stått i striden,
rest omkring i ur och skur,
ständigt för, ej efter tiden,
en oslitlig, seg natur,
punktlig som en statens klocka,
enkel, flärdfri, omtänksam:
Endast ädel frukt vi plocka
där hans verksamhet gått fram.

Följa herden, älska hjorden
var hans hjärtas mål och fröjd.
Kristus var hans liv på jorden;
med det livet var han nöjd.
Vittna gott om Gud och sprida
ordets ljus i bygd och stad —
därför levde Nyvall glad,
därför for han sent och tida
i sin hembygd liksom vida.

Tror du kanske han blev utan
prövningar i hem och sinne?
Ack, det slog sig is på rutan,
och det mulnade där inne.

Bibeln låg dock främst på bordet,
hjärtat fann i bönen tröst,
och med Herren, tron och ordet
kom en vår på varje höst.

Hatten av! De bli allt färre
dessa gamla veteraner,
som ha kämpat för sin Herre
under stormar och orkaner
och stått fast i alla väder.
Nyvalls minne för oss träder
som en fur ur Värmlands skogar,
med sin rot i järnmängd mark,
kraftig, knotig, seg och stark.

Och ibland de andens plogar,
som för Värmlands odling kört,
torde den, som Nyvall fört,
icke plöjt den minsta vallen.
Vad han verkat, vad han var,
frukten, minnet stannar kvar.
Virket lever efter tallen.

Nu han vilar. Första gången
vilar Nyvall riktigt ut.
Såddens, mödans tid är slut.
Vinden sjunger aftonsången,
kvällsoln sprider tyst sin glans.
Rörd jag lägger sångens krans
med en tacksam suck på griften.

Sov, du gamle vän, sov gott
i den bygd, där liv du fått,
efter dagens gångna skiften!
Sköna minnen, starka röster
tala ur en grav som din.
Sov, tills morgon bryter in
och Guds sol står klar i öster!

Den 26 oktober 1905 firades en minneshögtid vid
avtäckningen av den gravvård, som under tiden Värmlands
Ansgarieförening låtit uppsätta, en präktig sten
av svart granit, som hämtats, om jag icke är allt för
illa underrättad från gårdsplanen tillhörande fars in-

time vän på Li i Väse. Det var enligt berättelsen där-
om i Karlskogatidningen för den 31 oktober redan afton-
skymning, då den festklädda skaran tågade till den frid-
fulla kyrkogården, där man i skumrasket endast med
tillhjälp av skenet från en lykta, som medtagits för
mörkrets skull, kunde på den polerade stenens yta läsa
inskriften, så lydande: Distriktföreståndaren C. J. Ny-
vall, född den 29 december 1829, död den 22 maj 1904.
Även vid detta tillfälle höll rektor Johan Lindholm fest-
talet, som han avslutade med följande, av honom själv
författade verser:

Nu tystnat dessa läppar re'n,
som tusen hjärtan rört,
och samman kring hans minnessten
oss samma känslor fört:
beundran för Guds nåd i den
han kallat till sitt barn, sin vän.

Än rådde synd och skam och död
i våra bygders natt,
Än tvivlet här sitt gift oss bjöd,
än lögn och hån till doms där satt;
då trädde ljusets vänner fram,
och mörkret måste fly med skam.

Nu blev det vår i tusen bröst,
och synd och död försvann,
och mod och hopp och salig tröst
vart troget hjärta vann.
Nu var behaglig tid förvisst
från Gud och från vår Herre Krist.

Nu blev det härlig skördetid
på Herrens åkerfält,
och som till modig, tapper strid
dit ut sin kurs man ställt;
det gällde mänskors väl och ve,
det gällde att dem frälsta se.

Och bland de främsta gick den man,
vars minnesvård här står.
Det var en äkta skördeman —

den sällan någon när —
en herde, som sitt prov bestått,
en biskop efter Herrens mått.

Jag minns hans ädla anletsdrag,
hans röst, hans tal, hans sång;
i allt låg kraft och välbehag —
ej flärd, ej skryt, ej tvång.
Vart ord, som från hans läppar gick,
i gudligt sinne genklang fick.

Väl vittras ädel svensk granit —
vår vård på Nyvalls grav —
men minnet av hans tro, hans nit,
den kärlek han oss gav
ej rubbas skall av tidens tand;
det följer med till löftets land.

Så vittnar då den vård här står
om varma vänners tro.
När tiden plånat ut dess språr,
Vi hemma bo i ro
och tacka Gud, som ställt det så,
att vi av nåd där frälsta stå.

Ikke heller vid minnesfesten var fars egen, ännu levande broder, Jan Gustav Nyvall, närvarande att döma av referatet. Men "från Nyvalls på vitt skilda trakter boende barn framfördes telegrafisk hälsning som ingått under aftonen till minneshögtidens anordnare, med tack till Karlskoga missionsförening och Värmländska ansgarieföreningen, som hedrat deras faders minne." Vår moder hade den 2. feb. 1905 också avsomnat och låg nu vid fars sida i den grav, på vilken minneshögtiden hölls, synbarligen lika fullständigt glömd i döden som i livet. Hennes namn fanns icke på gravgården 1907, då jag besökte Sverige, men blev ditsatt senare, såsom jag sett av fotografen, som vänner tagit under besök på platsen och sänt mig.

I Amerika var icke sorgen mindre djup. Skogsbergh skrev i Veckobladet en minnesruna över "missionspre-

dikanten Carl Johan Nyvall", i vilken han från andra källor och från den personliga bekantskapen berättar om den hemkallades stora livsgärning och varma, känsliga sinne. Och Nels Frykman skrev till vännens minne följande poem:

C. J. NYVALL.

En krans på graven av en vän.

Ett sorgebud har gjort sin rund,
Den gamle kommer icke mer,
han sover nu sin sista blund,
Men väna minnet ler.

Och nu en krans jag binda vill
för dig, min hedersbror och vän.
Om mina blommor räcka till
med tack jag offrar den.

Ty fastän död du lever än
och vittnar genom vad du var.
Och så du än skall "gå igen"
bland oss i många da'r.

Du var en vän ibland de få,
som kunde dela andras nöd,
en fader, öm för dessa små,
som sakna huld och stöd.

Uti din själ en låga brann,
som sken och lyste vida kring,
se'n du vid nådastolen fann
båd' "kläder, skor och ring".

Du ville göra Jesus känd,
så långt din stämman kunde nå,
och dit du blev med budet sänd,
du redo var att gå.

Ej oväns hot dig hindra fick
att hålla fort på pliktens stig,
ty du på honom höll din blick,
som lovat skydda dig.

Fars och mors gravvård i Karlskoga kyrkogård

Din stämma ljud så allvarsam.
Jag hörde den så många gång,
då du bar nådens budskap fram
i tal, i bön och sång.

Och många tusen äro de,
som ifrån död till livet gått
igenom ditt bemödande.
Därav du hugnad fått.

Att resa genom natt och dag
och tala, sjunga, giva råd,
det var din lust, ditt välbehag,
en frukt av Jesu nåd.

Och glad och munter i din håg,
du kunde genom tårar le.
Ett solsken över pannan låg,
som spred välsignelse.

Trots onda tungors hån och glamm
du bar din mantel vit och ren
och vann, varhelst du trädde fram,
respekt hos var och en.

Var dagen lång och striden het,
förvisst du klagar ej därpå,
ty större blir den härlighet,
den krona du skall få.

Så vila nu på fridlyst vall,
där jordens stormar icke gny
men glädjen evigt vara skall
och sången alltid ny.

Farväl, vi träffas icke mer
på denna sidan Jordans strand,
men pris ske Gud, jag tror det sker
en gång i Edens land.

Till dess farväl ännu en gång,
och tack för allt vad du mig lärt
uti predikan som i sång!
Ditt minne är mig kärt.

Det var i samband med Karlskoga missionsförenings femtioårsjubileum, den 30 november—2 december 1907, som jag besökte min hemsocken närmast efter fars död. Även då hölls i aftonskymningen en minnesfest vid graven, då rätt många voro samlade och Karl Otto talade. Jag blev också uppmanad att säga något, ehuru allt jag kunde göra för mina känslor var att utgjuta mitt hjärta i bön. Sista kvällen under jubileet anordnade Karl Otto i vännerna Josefssons hem ett släktmöte, då en ansenlig skara av fastrar och manliga och kvinnliga kusiner möttes kring minnet av

Jan Gustav Nyvall

den hädangångne stormannen. Av något missstag eller missförstånd var icke heller då farbror Jan Gustav med, ehuru han var med vid jubileet. Det blev mitt farväl till både farbror Jan Gustav och Karl Otto. Den förstnämnde fick hembudet den 15 maj 1910 och som han var född den 5 januari 1832, var han vid sin död över 78 år gammal.

Han beskrives av sin min-

nestecknare, predikanten Fr. Carlson, såsom en man "med ett glatt lynne och ett tålmodigt sinne". Då jag vid mitt nästa besök i Sverige återsåg Karl Otto, var han en främling i de kretsar, i vilka han tjänat så länge med så stor utmärkelse. Det kändes i hög grad vemodigt, såsom om det kastat en skugga också över fars minne. Med anledning av besöket vid fars grav 1907 skrev jag för Karlskoga missionsförenings jubelskrift följande memorial, varmed jag således också avslutar min minnesteckning över far och bringar till sista ordet "Min faders testamente":

Livets floder hava sina källor i minnets högbygder. Från dem vattnas tegarna i den värld, som är. Ingen är rikare än hans barndom. Vad som nu är, är nettovinsten av det förflutna.

All utveckling går från rikedom till användning. Vad som vinnes därpå, är icke anlag och gåvor, utan förmåga. Barnets förmögenhet, all barnslig förmögenhet är vad man har. Mannens förmögenhet är vad han kan. Livsutvecklingens komparativ är icke "mer", "mest", utan "bättre", "bäst". Därav vemodet i hemkomsten. Därav hoppet i skilsmässan.

Vaggan är det största rike i världen. Men graven är nettovinsten av alla dess landvinningar. Livet börjar med en skörd och slutar med en sådd, vari det bästa om icke det mesta av livet ingår som utsäde.

Ett dåligt minne har han, som icke hoppas. Det är icke, som icke blir. Rötterna äro till för kronan. Att växa djupt är att växa högt. Att vara trogen sin historia är att vara trogen sin uppgift. Varje utsiktspunkt i minnets värld är en utgångspunkt.

Att minnas är att vilja och därför ock att välja. Forntidsstudium är en brynsten för framtidens egg. Minnets skuggor växa med dagens uppgift. De bliva längst, då dagen är all. Minnets och hoppes intressen sammanfalla, såsom dagen ger sitt innehåll åt natten och får det tillbaka föryngrat, icke större, men bättre. Nattens värld är vid och mörk, dagens trång och ljus. Att rätt minnas sin ungdom är att vara ung.

Hell då, I levande minnen från barndom och forntid, hell eder. I ären min fosterbygd och gömmen de gravar, ur vilka framtiden växer.

För mig är i denna stund minnenas mångfald idel sammanhang och mening, en flytande skrift, där ingen bokstav är särskreven, där varje skiljetecken är ett bindstreck och varje skuggning en förklaring.

Jag hör här en röst, mer levande än i livet. Jag läser en livshistoria, som Döden, den store förläggaren, ut-

givit i en större, förbättrad om icke förstora upplaga.

Här ser jag livet i perspektiv, livet i dess tre dimensioner, icke bara längd och bredd utan jämväl djup och höjd. Här vid denna grav ser jag att livet är icke bara tid och rum utan himmel. Allt, som räcker långt och famnar vitt, syftar högt.

Här är luften klarast och positionen bäst vald för det slags stjärnestudium, som är betingelsen för ett lönande jordbruk. "Handen vid plogen, hjärtat i himmelen." Man plöjer liksom man seglar, efter kompassen.

Alla mätningar äro höjdmätningar. "Spänn en fixstjärna för din plog", o, såningsman. Att bruka denna värld är att drömma om himmelen: "bruka, såsom brukade man icke".

Fullt vaken är ingen. Väckt är den, som drömmer. Pauserna höra ock till musiken, liksom blinkandet till seendet. Himmelen är oss närmare än allt på jorden och genvägen till våra plikter.

THEOLOGY LIBRARY
CLAREMONT, CALIF.

441344

BX Nyvall, David, 1863-1946.
8080 Min faders testamente; en levnadsteckning
N9 predikanten och frikykomannen Karl Johan Nyv
N9 från hans "minnen" och dagböcker, skriven oc
utgiven, på faderns uppdrag. Chicago, Scand
c1924.
420p. ports. 21cm.

Author's autograph copy.
From the library of Leland H. Carlson.

1. Nyvall, Karl Johan, 1829-1904. I. Nyvall, Karl Johan
1829-1904. II. Title.

441344

CCSC/mtb

